69-8-G-52

DE RE RV
STICA.

M. CATONIS *Lib.* I.

M. TERENTII VARRO-
NIS *Lib.* III.

PALLADII *Lib.* XIIII.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

APVD SEB. GRYPHIVM
LVGDVNI,
1537.

698.952

MARCVS CATO

DE RE RVSTICA.

EST interdum præſtare populo, mercaturis rem quærere, ni tam periculoſum ſiet, & item fœnerari, ſi tam honeſtum ſiet. Maiores enim noſtri ſic habuere, & ita in legibus poſuere, furem dupli condemnari, fœneratorem quadrupli. Quanto peiorem ciuẽ exiſtimarint fœneratorem, quàm furem, hinc licet exiſtimari. Et uirum bonum cum laudabant, ita laudabant, Bonum agricolam, bonumq; colonum. Ampliſſimè laudari exiſtimabatur, qui ita laudabatur. Mercatorem autem ſtrenuum, ſtudioſumq; rei quærendæ exiſtimo, uerum (ut ſupra dixi) periculoſum, & calamitoſum. At ex agricolis & uiri fortiſſimi, & milites ſtrenuiſſimi gignuntur, maximeq; pius quæſtus, ſtabiliſſimusq; conſequitur, minimeq; inuidioſus. Minimeq; male cogitantes ſunt, qui in eo ſtudio occupati ſunt. Nunc (ut ad rem redeam) quod promiſi inſtitutum primum hoc erit. i.

PRAEDIVM cum comparare cogitabis, ſic in animo habeto, uti ne cupidè emas, ne'ue opera tua parcas uiſere, & ne ſatis habeas ſemel circumire. Quoties ibis, toties magis placebit, quod bonum erit. Vicini quo pacto niteant, id animaduertito. In bona regione bene nitere opor

tebit,& uti cò cum introeas, circunſpicias,uti inde exiri poßit: uti bonum cœlum habeat,ne calamitoſum ſiet: ſolum bonum ſua uirtute ualeat.Si poteris ſub radice montis ſiet,in meridiem ſpectet,loco ſalubri,operariorum copia ſiet,boumq́;:ibiq́; aquarium,& oppidũ ualidũ propè ſiet,aut mare,aut amnis,quà naues ambulãt,aut uia bona celebriſq́;. Siet autẽ & in ijs agris,qui non ſæpe dominos mutant,qui in his agris prædia uendiderint, quos pigeat uendidiſſe,uti bene ædificatum ſiet.Caueto ne alienam diſciplinam temere contemnas.De domino bono colono,bonoq́; ædificatore melius emetur.Ad uillam cum uenies,uideto uaſa,torcula,& dolia mul'tane ſient:ubi non erunt, ſcito pro ratione fructuũ eſſe. Inſtrumenti magni ne ſiet, bono loco ſiet.Videto quamminimi inſtrumenti,ſumptuoſus ager ne ſiet.Scito idẽ agrum quod hominem, quamuis quæſtuoſus ſiet,ſi ſumptuoſus erit, relinqui non multum. Prædium quod primum ſiet, ſi me rogabis, ſic dicam. De omnibus agris, optimoq́; loco ſi emeris iugera agri centum,uinea eſt prima,ſi uino multo ſiet. Secundo loco hortus irriguus,tertio ſalictum,quarto oletũ,quinto pratum, ſexto campus frumentarius,ſeptimo ſylua cædua, octauo arbuſtum,nono glandaria ſylua.

II.

PATERFAMILIAS ubi ad uillam uenit,ubi larem familiarẽ ſalutauit,fundũ eodẽ die,ſi poteſt,circumeat, ſi non eodem die,at poſtridie,ubi cognouit quomodo fundus cultus ſiet,operaq́; quæ facta,infectaq́; ſient,poſtridie eius diei uillicum uocet,roget,quid operis ſiet factum,ſatis'ne tempori opera ſient confecta, quæ durare poßint, quid reſtet,aut quæ reliqua ſient conficienda,& quid factum

ctum uini,frumenti,aliarumq́; rerum omnium:ubi ea cognouit, ratioñe inire oportet operariûm dierũ.Si ei opus non apparet, dicit uillicus ſedulo ſe feciſſe,ſeruos non ualuiſſe,tempeſtates malas fuiſſe,ſeruos aufugiſſe,opus publicum effeciſſe: ubi eas,aliasq́; cauſas multas dixerit,ad rationem operum,operarumq́; uillicum reuoca. Cũm tempeſtates,pluuiæ'ue fuerint,uideto quot dies,quæ'ue opera per imbrem fieri potuerint,dolia lauari,picari,uillam purgari,frumentum transferri,ſtercus foras efferri, ſterquilinium fieri, ſemen purgari, funes ueteres ſarciri, nouosq́; fieri centones,cuculiones'ue familiam oportuiſſe ſibi ſarcire.Per ferias uero foſſas ueteres tergeri, uiam publicam muniri,uepres recidi,hortum fodiri,pratum purgari,uirgas uinciri,ſpinas runcari,cremariq́;, ex piſcina immundicias afferri, mundicias fieri: ſeruis excocta cibaria non tanta dari,quanta cũm ſine tempeſtate operantur in aruis. Vbi hæc cognita æquo animo ſient,quæ'ue reliqua opera ſient, curare uti perficiantur: rationes putare argentariam,& frumẽtariam familiæ, pabuli'ue cauſa:quæ paranda ſient parare:rationem item uinariam,oleariamq́;,quid uenierit, quid exactum ſiet,quid reliquũ ſiet, quidq́; ſiet, quod ueneat, quæ ſatis accipiunda ſient, ſatis accipiantur:reliqua quæ ſient,ut compareant.Si qua deſint in annum,uti cõparentur:quæ ſuperſint,uti ueneant:quæ opus ſient locato,locentur:quæ deinde opera fieri uelit,& quæ locare uelit,imperet,& ea ſcripta relinquat.Pecus conſyderet,auctionẽ uti faciat.Vendat oleũ,ſi precium habeat, uinum frumentumq́; quod ſuperſit. Vendat boues uetulos,armẽta reijcula,oues reijculas,lanam,pelles, ploſtrum

uetus, ferramenta uetera, ſeruum ſenem, ſeruum morboſum, & ſiquid aliud ſuperſit, uendat. Patremfamiliâs uendacem, non emacem eſſe oportet. III.

PRIMA *adoleſcentia patremfamiliæ agrum ſtatim conſerere ſtudere, ædificare diu cogitare oportet, conſerere cogitare non oportet, ſed facere: ubi ætas acceßit ad annos triginta ſex, tum ædificare oportet, ſi agrum conſitum habeas. Tum ita ædifices, ne uilla fundum quærat, ne'ue fundus uillam. Patremfamiliæ uillam ruſticam bene ædificatam habere expedit, & cellam oleariã, uinariamq́; inſtructam, & dolia multa, uti lubeat caritatem expectare, & id rei & uirtuti, & gloriæ erit. Torcularia bona habere oportet, ut opus bene effici poßit. Olea ubi lecta ſiet, oleum fiat continuò, ne corrumpatur. Cogitato quotannis tempeſtates magnas uenire, & oleam deijcere ſolere. Si cito ſuſtuleris, & uaſa parata erunt, nihil damni erit ex tempeſtate, & oleum uiridius, & melius fiet. Si in terra, uel tabulato olea nimium diu erit, putreſcet, oleum fœtidum fiet, ex quauis olea oleum uiridius, uel bonum fieri poteſt, ſi tempori facies. In iugera oleti centumuiginti, uaſa bina eſſe oportet. Si oletum bonum, beneq́; frequens, cultumq́; erit, trapetos bonos, priuos, impares eſſe oportet, ut ſi orbes contriti ſient, commutare poßis, funes loreos, priuos, uectes ſenos, fibulas duodenas, medipontos, priuos, lorcos, trochleas græcanicas binas, quæ funibus ſparteis ducantur. Orbiculis ſuperioribus octonis, inferioribus ſenis citius duces. Si rotas uoles facere, tardius ducentur, ſed minore labore.* IIII.

BVBILIA *bona, beneq́; ædificata, bonas præſepes,*

faliſcas

faliſcas habeãt clatratas, Clatros *inter ſe oportet pede di ſtare. Si ita feceris,pabulũ boues non eijcient.* Villã *ſubur banã pro copia ædificato in bono prædio. Si bene ædifi= caueris,beneq́; poſueris eam,ruri ſi recte habitaueris,libẽ tius,& ſæpius uenies, fundus melior erit,minusq́; pecca= bitur,fructi plus capies.* Frons *occipitio prior eſt.* Vicinis *bonus eſto.* Familiã *ne ſiueris peccare. Si te libenter uicini tas uidebit,facilius tua uẽdes, operas facilius locabis,ope= rarios facilius cõduces. Si edificabis,operis,iumentis,ma= teria iuuabũt. Siquid (bona ſalute) uſu uenerit, benigne defendent.* V.

HAEC *erunt uillici officia.* Diſciplina *bona utatur.* Feriæ *ſeruentur.* Alieno *manum abſtineat. Sua ſeruet di= ligenter.* Litibus *familia ſuperſedeat. Si quis quid deli= querit,pro noxa bono modo uindicet.* Familiæ *malè ne ſit, prouideat, ne algeat, ne eſuriat, & opere bene exerceat, ſic facilius malo, & alieno prohibebit.* Vil= *licus ſi nolet male facere, non faciet. Si paſſus erit, do= minus impune ne ſinat eſſe.* Pro *beneficio gratiam refe= rat,ut alijs recte facere libeat.* Villicus *ne ſit ambulator, ſobrius ſiet ſemper.* Ad *cœnam nequò eat.* Familiã *exer= ceat, conſyderetq́;, ut quæ dominus imperauerit, fiant.* Ne *plus cenſeat ſapere ſe, quàm dominum.* Amicos *do= mini eos habeat ſibi amicos. Cui iuſſus ſiet, auſcultet.* Rem *diuinam niſi compitalibus in compito, aut in foco ne faciat.* Iniuſſu *domini credat nemini.* Quod *dominus crediderit,exigat. Satui ſemen, cibaria, far, uinum,ole= um mutuum dederit nemini.* Duas, *aut tres familias ha= beat, unde utenda roget, & quibus det: præterea ne=*

mini. Rationem cum domino crebro putet. Operarium, mercenarium, pollintorem diutius eundem ne habeat die. Nequid emiſſe uelit inſciente domino, neu quid dominum cælauiſſe uelit. Paraſitum ne quem habeat. Augurem, aruſpicem, ariolum, chaldæum ne quem conſuluiſſe uelit. Segentem ne defrudet, nam id infelix eſt. Opus ruſticum omne curet uti ſciat facere, & id faciat ſæpe, dum ne laſſus ſiat. Si fecerit, ſcibit in mente familiæ quid ſiet, & illi animo æquiore facient. Si hoc faciet, minus libebit ambulare, & ualebit rectius, & dormibit libentius. Primus cubitu ſurgat: poſtremus cubitũ eat: prius uillam uideat clauſa uti ſiet, & uti ſuo quiſq; loco cubet, & uti iumenta pabulũ habeant. Boues maxima diligentia curatos habeto. Bubulcis obſequitor ſtatim, quò libentius boues curent. Aratra, uomeresq́; facito, uti bonos habeas. Terrã carioſam caueto ne ares, ne'ue ploſtrũ, ne'ue pecus in eã impellas. Si ita non caueris, quò impuleris, triennio fructum amittes. Pecori, & bubus diligẽter ſubſternatur, ungulæ curentur. Scabiem pecori, & iumentis caueto: id ex fame, & ſi impluit, fieri ſolet. Opera omnia maturè conficias face. Nam res ruſtica ſic eſt, ſi unam rem ſerò feceris, omnia opera ſerò facies. Stramenta ſi deerunt, frondem iligneam legito, eam ſubſternito ouibus, bubusq́;. Sterquilinium magnũ ſtude ut habeas. Stercus ſedulo conſerua, cùm exportaueris ſpargito, & comminuito. Per autumnum euehito. Circum oleas autumnitate ablaqueato, & ſtercore addito, conſpueto: frondem populneam, ulmeam, querneamq́; cædito, & per tempus eam condito non peraridã pabulũ ouibus. Item fœnum, cordum, ſicilimẽta

de prato demito, eáq; arida condito. Poſt imbrem autumni rapinam pabulum, lupinumq́; ſerito. VI.

AGRVM *qnibus locis conſeras, ſic obſeruari oportet. Vbi ager craſſus, & lætus eſt ſine arboribus, cum agrum frumentarium eſſe oportet. Idem ager ſi nebuloſus eſt, rapa, raphanos, milium, panicum id maxime ſeri oportet: in agro craſſo, & caldo oleam cõditiuam, radiũ maiorem ſalentinam, orchitem poſeam, ſergianam, colminianam, albicerem, quam earum in his locis optimam dicent eſſe, eam maxime ſerito. Hoc genus oleæ in uigintiquinq;, aut triginta pedes conſerito. Ager oleto conſerũdo, qui in uentum fauoniũ ſpectabit, & ſoli oſtentus erit, alius bonus nullus erit. Qui ager frigidior, & macrior erit, ibi oleam licinianam ſeri oportet. Sin in loco craſſo, aut caldo ſeueris, hoſtus nequam erit, & ſtrundo arbor peribit, & muſcus ruber moleſtus erit. Circum coronas, & circum uias ulmos ſerito, & populos, uti frondẽ ouibus, & bubus habeas, & materiã, ut ſiquid opus erit parata ſiet. Sicubi in his locis ripæ, aut locus iunctus humectus erit, ibi cacumina populorum ſerito, & arundinetũ. Id hoc modo ſerito: bipalio uortito, ibi oculos arundinis pedes ternos alium ab alio ſerito: ibiq́; corudam ſerito, unde aſparagi fiant. Nam conuenit arudinetũ cum coruda, eò quia foditur, & incenditur, & umbrã per tempus habet. Salicem Græcam circum arundinetum ſerito, uti ſiet, qui uineam alliges. Vineã quo in agro conſeri oportet, ſic obſeruato. Qui uino locus optimus dicetur eſſe, & oſtentus ſoli, ibi amineum minuſculum, & geminum eugeneum, & helueolũ minuſculũ conſerito. Qui locus craſſus*

erit aut nebuloſior, ibi amineum maius, aut murgentinū, aut apicium lucanum ſerito. Cæteræ uites, & de his miſcellæ maximè in quemuis agrum conueniunt. VII.

FVNDO *ſuburbano arbuſtum maxime cõuenit habere, uti ligna, & uirgæ ſalicti uenire poßint, & domino fiat, qui utatur. In eodem fundo ſuum quodq; fructi genus conſeri oportet, arbuſtoq́; uitem copulari. Amineum minuſculum, & maiuſculum, & apicium. Hæc in ollis, ollæ in uinaceis conduntur: eadem in ſapa, & muſto recte conduntur, quas ſuſpendas duracinas, amineas maiores. & ſcantianas opportunißimas eſſe, hæ & ad fabrum ferrarium pro paßis recte ſeruantur. Poma mala ſtruthea, cotonea, ſcantiana, quiriniana, item alia conditiua mala muſtea, & punica, eo lotium ſuillum, aut ſtercus ad radicem eorum addere oportet, uti ſtabilia mala fiant. Pyra uolema, aniciana, & ſementina. Hæc conditiua in ſapa bona erunt, tarentina, muſtea, & cucurbitina. Item alia genera quamplurima ſerito, aut inſerito, oleas orchites, poſias, eæ optimæ conduntur, uel uirides in muria, uel in lentiſco contuſæ. Orchites ubi nigræ erunt, & ſiccæ, ſale confricato dies duos, poſtea ſalem excutito, in ſolem ponito biduum, uel ſine ſale in defrutum condito. Sorba in ſapa cùm uis condire, uel ſiccare, uiridia facias: item pyra eodem modo facias.* VIII.

FICOS *mariſcas in loco cretoſo & aprico ſerito, africanas, & herculanas, ſaguntinas, hybernas, telanas, atras pediculo longo, eas in loco craſſo, aut ſtercorato ſerito. Pratum ſi irriguum habebis, fœnum non deficiet: ſi non, & erit ſiccum, ſummittito ſub urbe hortū omne genus,*

nus,coronamenta omne genus,bulbos megaricos,myrtum coniugulum,& album,& nigrum,laurum delphicam,& cypricam,& ſyluaticam,nuces caluas,auellanas, prænestinas,& Græcas,hæc facito uti ſerantur, IX.

FVNDVM *ſuburbanum, & qui eum fundum ſolum habebit,ita paret,itaq; conſerat,ut quàm fertiliſsimũ habeat.Salicta locis aquoſis,uietis, umbroſis, propterq; amnes ibi ſeri oportet. Et id uideto, uti aut domui opus ſient,aut ut uenire poßint.Prata irrigua,ſi aquam habebis,id potiſsimum facito: ſi aquam non habebis,ſic ut habeas quamplurimum facito. Hoc modo prædium quoduis expedit facere.* X.

OLIVETVM *agri ducentorum quadraginta iugerum habere oportet uillicum,uillicam,operarios quinque,bubulcos tres,ſubulcum unum,aſinarium unum,opilionem unum.Summa hominum* XIII. *boues ternos,aſinos inſtratos clitellarios, qui ſtercus uectent tres,aſinum unum ad oues centum,uaſa olearia inſtructa iuga quinque, ahenum unum, quod capiat quadrantalia triginta, operculum aheni unum, uncos ferreos tres,urceos aquarios tres, infundibula duo, ahenum aliud quod capiat quadrantalia decem,aheni operculum,urceos tres, labellum polulum, amphoras olearias duas, urnam quinquagenariam unam,trullas tres,ſitulum aquarium unum,pel uim unam,matellionem,trullum ſcutriſcum unum,matellam, naſiternam unam, candelabrum unum, ſextarium unum, ploſtra maiora tria, aratra cum uomeribus ſex, iuga cum loris ornata tria, ornamenta bubus ſex, urpicem unum, crates ſtercorarias quatuor, ſcirpeas*

ſtercorarias

ſtercorarias tres, ſemuncias tres, inſtrata aſinis tria ferramenta, furcas ferreas octo, ſarcula octo, palas quatuor, rutra quinque, raſtros quadridentes duos, falces fœnarias tres, ſtramentarias ſex, arborarias quinq;, ſecures tres, cuneos tres, fiſtulam farrariam unam, forcipes duas, rutabulum unum, foculos duos, dolia olearia decem, labra totidem, dolia queis uinaceos condat decem: amurcaria decem, uinaria decem, frumentaria uiginti, labrum lupinarium unum, ſerias ſex, labrum uinaticum unum, ſolium unum, labra aquaria quinq;, opercula dolijs, & ſerijs priua plura, molas aſinarias unas, & truſatiles unas, hiſpanienſes unas, mollilia tria, abacum unum, orbes æneos duos, menſas duas, ſcamna magna tria, ſcamnum in cubiculo unum, ſcabillia tria, ſellas quatuor, ſolia duo, lectum in cubiculo unum, lectos loris ſubtentos quatuor, & lectos communes tres, pilam ligneam unam, fullonicam unam, tedam iugalem unam, pilas duas, pilum fabarium unum, farrearium unum, ſeminarium unum, qui nucleos ſecernat, modium unum, ſemodium unum, culcitras octo, inſtragula octo, puluinos ſexdecim, operimenta decem, mappas tres, centones pueris ſex. XI.

VINEAM *centenum iugerum habere oportet uillicum uillicam, operarios decem, bubulcum unum, aſinarium unum, ſubulcum unum. Summa hominum* XV. *boues duos, & aſinos ploſtrarios duos, aſinum molarium unum, uaſa torcularia, inſtructa tria, dolia cum operculis, ubi uindemiæ eſſe poſſint, culeorum octingẽtorum: dolia item, ubi uinaceos condat uiginti, frumẽtaria uiginti, opercula doliorum; & tectoria priua, urnas ſparteas ſex, amphoras ſpar*

ras ſparteas quatuor, infundibula duo, cola uitilia tria, cola queis florem demant tria, urceos muſtarios decem, ploſtra duo, aratra duo, iuga ploſtraria duo, iugum aſinarium unum, mollile unum, ahenum, quod capiat culeos triginta, operculum aheni unum, uncos ferreos tres, ahenum aliud, quod capiat culeos decem, & operculum, urceos aquarios duos, amphoram naſiternam unam, peluim unam, matellionem unum, trullum unum, ſitulum aquarium unum, trullum ſcutriſcum unum, candelabrum unum, matellam, lectos quatuor, ſcamnum unum, menſas duas, abacum unum, ſcabillia quatuor, arcam ueſtiariam unam, armarium promptuarium unum, ſcamna longa ſex, rotam aquariam unam, modium præferratum unum, ſemodium unum, ſolium unum, labrum uinarium unum, labrum lupinarium unum, ſerias decem, ornamenta bubus, & aſinis inſtrata tria, ſemuncias tres, ſportas fecarias tres, molas aſinarias tres, truſatiles unas, ferramenta, falces uineaticas ſex, ſcirpiculas quinque, falces ſyluaticas quinque, arborarias tres, ruſticarias decem, ſecures quinque, & cuneos quatuor, uomeres ferreos decem, palas ſex, rutra quatuor, raſtros quadridentes ſex, crates ſtercorarias quatuor, ſcirpeam ſtercorariam unam, forcipes duas, foculos duos, rutabulum, corbulas amerinas uiginti, quala ſataria VII. *alueos quadraginta, palas ligneas quadraginta, lintres duos, culcitras quatuor, inſtragula quatuor, puluinos ſex, operimenta ſex, mappas tres, centones pueris ſex.* XII.

IN TORCVLARIVM *hæc opus ſunt, uaſis quinis, præla temperata quinque, ſuperuacanea tria,*

ſuculas

ſuculas quinq;, ſuperuacaneam unam, funes loreos quinque, ſubductarios quinque, medipontos quinque, trocleas quinq;, capiſtra quinque, aſſercula quinque, ubi prœla ſita ſient quinque: ſerias tres, fibulas quadraginta, uectes quadraginta, confibulas lingneas, queis arbores comprimat, ſi dehiſcent, & cuneos ſex, trapetos quinque, cuppas minuſculas decem, alueos decem, palas ligneas decem, rutra ferrea quinque. XIII.

IN TORCVLARIVM *uſui quod opus ſiet. Vrceum unum æneum, quod capiat quadrantalia quinque, uncos ferreos tres, orbem æneum unum, molas unas, cribrum unum, incerniculum unum, ſecurim unam, ſcamnum unum, ſeriam uinariam unam, clauem torculario unam, lectum ſtratum, ubi duo cuſtodes liberi cubent, & tertius ſeruus unà cum factoribus uti cubet: fiſcinas nouas, uetus epidromum, puluinum, corium unum, lucernas craticulas duas, carnarium unum, ſcalas duas.* In *cællam oleariam hæc opus ſunt.* Dolia *olearia, & opercula, & labra olearia.* XIIII. *conchas maiores duas, & minores duas, trullas æneas tres, amphoras olearias duas, urceum aquarium unum, urnam quinquagenariam unam, ſextarium olearium unum, labellum unum, infundibula duo, ſpongias duas, urceos fictiles urnales duos, trullas ligneas duas, claues cum cloſtris* III. *cællas duas, trutinam unam, centumpondium incertum unum, & pondera certa.* XIIII.

VILLAM *ædificandam ſi locabis nouam ab ſolo, faber hæc faciat oportet.* Parietes *omnes (uti iuſſitur) calce, & cemētis, pilas ex lapide angulari, tigna omnia, quæ opus*

opus ſunt, limina, poſtes, iugumenta, aſſeres, fulcimenta, præſepes bubus hybernas, et æſtiuas faliſcas, equile, cellas familiæ, carnaria tria, orbem, ahena duo, haras decem, focum, ianuam maximam, & alteram, quã uolet dominus, feneſtras, clatros in feneſtras maiores, & minores bipedales decem, lumina ſex, ſcamna tria, ſellas quinq;, tedas iugales duas, luminaria ſex, paululum latam pilam, ubi triticum pinſant, unam, fullonicam unam, antepagmenta, uaſa torcula duo. Herus *materiem, & quæ opus ſunt domui, præſtabit, & ad opus dabit, ſuccidet, dolabit, lineabit, ſecabitq́; materiam ſolam duntaxat. Conductor uerò lapidem, calcem, arenam, aquam, paleasq́; parabit, & terram, unde lutum fiat.* Si *de cœlo uilla tecta ſiet, de ea re uerba diuina uti fiant, procuret.* Huic *operi precium ab domino bono, qui bene præbeat, quæ opus ſunt, & numos fide bona ſoluat.* In *tegulas ſingulas.* N*.duo.* In *tectũ ſic numerabitur tegula, integra quæ erit, quæ non erit, unde quarta pars aberit duæ pro una.* Deliciares *quæ erunt, pro binis integris putabuntur, in alijs quot erunt in ſingulas quaternæ numerabuntur.* Villæ *fundamenta ex cementis, & calce ſupra terram pede, cæteros parietes ex latere, iugumenta, & ante pagmenta, quæ opus erunt, ex lapide indito. Cætera lex uti uilla ex calce, & cementis ſi fiat, in tegulas ſingulas.* N. C X V. *in loco ſalubri bono domino. Hæc precia, quæ ſupra poſita ſunt, ex ſigno inani preciũ erit, loco peſtilenti, ubi æſtate fieri non poteſt, bono domino pars quarta precij accedat.* X V.

MACERIA *ſi ex calce, et cemẽtis, uel ſilice ædificetur, uti dominus omnia ad opus præbeat, altã pedes quinque*

que facito, & culmen pedem unum, craſſam, pedem & ſemiſſem, longam pedes quindecim,& uti ſublinat conductor locari oportet. Parietes *uillæ ſi locet in pedes centum, ideſt pedes denos quoquouorſum, habeat libellum in pedes quinos,& perticam unam ped.* III.CIX. *ſi ſeſquipedalem parietem dominus uoluerit, fundamenta faciat,& ad opus præbeat,ei longitudini,& latitudini,in pedes ſingulos altitudinis opus eſt calcis modium unum, arenæ modios duos.* XVI.

CALCEM *partiario coquendam qui dant, ita dant.* Calcarius *perficit,& coquit, & ex fornace calcem eximit,& ligna conficit ad fornacem.* Dominus *lapidem, ligna ad fornacem,quod opus ſiet,præbet.* XVII.

ROBVR,*& materies item pro ridica,ubi ſolſtitiũ fuerit ad brumam ſemper tempeſtiua eſt.* Quæ *materies ſemen habet,cùm maturum ſemen habet, tum tempeſtiua eſt.* Quæ *materis ſemen non habet,cùm glubet,tum tempeſtiua eſt.* Ea *quæ ſemen uiride,& maturum habet, uti eſt ſemen de cupreſſo,& de pino,quiſuis anni temporibus legere poßis,item quiſuis anni temporibus matura eſt,& tempeſtiua,ibi dum ſunt nuces bimæ, inde ſemen excidet,& anniculæ, ubi primum incipiũt hiaſcere,tum legi oportet, tum primum per ſemen incipiunt maturæ eſſe.* Poſtea *uſqueadeo ſunt plus menſes octo.* Hornotinæ *nuces uirides ſunt.* Vlmus, *cum folia cadunt, tum utraq; tempeſtiua eſt.* XVIII.

TORCVLARIVM *ſi ædificare uoles,quadrarijs uaſis uti contractiora fient, ad hũc modum uaſa componito,arbores craſſas pedes duos,altas pedes nouẽ, cum*

cardini

cardinibus, foramina longa pedes tres ſemis, & excalpta digitos ſex. Ab ſolo foramen primum, pede uno ſemis, inter arbones ped. I I. inter arbores, & parietes ped. I I. arbores ad ſtipitem primũ directos ped. X V I. ſtipites craßi ped. I I. alti cum cardinibus ped. decem, ſucula præter cardines pedes nouem, prælum longum pedes uigintiquinque, inibi lingulam ped. C X V. pauimentum binis uaſis cum canalibus duobus ped. tringintaquatuor, trapetibus locum dextra, & ſiniſtra, pauimentum ped. X X. inter binos ſtipites uectibus locum pedes uigintiduo. Alteris uaſis ex aduerſum ab ſtipite extremo ad parietem, qui ponè arbores eſt, pedes uiginti. Summa, torculario et uaſis quadrarijs latitudo pedum ſexagintaſex, longitudo pedum quinquagintaduorum ſiet. Inter parietes arbores ubi ſtatues, fundamenta bona facito, alta pedibus quinq;, inibi lapides ſiliceos in totum forum ſtatuito longũ ped. quinq;, latum ped. C X V. Ibi foramẽ pedicinis duobus facito: ibiq; arbores pedicino in lapide ſtatuito. Inter duas arbores, quod loci ſupererit, robore expleto, eo plumbum fundito, ſuperiorem partem arborum digitos ſex altam facito ſiet, eo capitulum robuſtum indito, uti ſiet ſtipites ubi ſtent. Fundamenta ped. quinis facito. Ibi ſilicem longum ped. C X V. latũ ped. C X V. craſſum ped. X V. planũ ſtatuito, ibi ſtipites ſtatuito. Item alterum ſtipitẽ ſtatuito, inſuper arbores, ſtipitesq; trabem planam imponito, latam ped. duos, craſſam pedem unum, longam ped. trigintaſeptem. Has duplices indito, ſi ſolidas non habebis, ſub eas trabes inter candeles, & parietes extremos, ubi trapeti ſtent, trabeculam pedũ uigintitrium, & ſemis imponito ſeſquipedalem

dalem, aut binas pro ſingulis deſuper ponito. In his trabe
culis trabes, quæ inſuper arbores ſtipites ſtant, collocato.
In his tignis parietes extruito, iungitoq́; materiæ, uti o=
neris ſatis habeat. Areã ubi facies, ped. quinq; fundamen=
ta alta facito, lata ped. ſex, aream, & canalem rotundam fa
cito latam ped. quatuor. s. Cæterum pauimento toto fun=
damenta pedum duorum facito : fundamenta primum fi=
ſtucato, poſtea cementis minutis, & calce arenato ſemi=
pedem unumquodq; corium ſtruito. Pauimenta ad hunc
modum facito, ubi librauleris, de glarea, & calce arenato
primum corium facito, id pilis ſubigito, inde alterum co=
rium facito. Eò calcem cribro ſuccretam indito altè digi=
tos duos : ibi de teſta arida pauimentum ſtruito, ubi ſtru=
ctum eſt, pauito, fricatoq́; oleo perungito, uti pauimen=
tum bonum ſiet. Arbores, ſtipitesq́; robuſtas facito, aut pi
neas. Si trabes minores facere uoles, canales extra colum=
nam exponito, ſi ita feceris, trabes pedum uigintiduo=
rum longæ, opus erunt. Orbem olearium latum pedibus
quatuor, punicarnis coagmentis facito craſſum digitis
ſex, ſubſcudes iligneas adindito. Eas ubi cõfixeris, clauis
corneis occludito. In eum orbem tres cathenas indito.
Eas cathenas cum orbibus clauis ferreis corrigito. Orbem
ex ulmo, aut ex corylo facito. Si utrunq; habebis, alter=
nas indito. X I X.

I N *uaſa uinaria ſtipites, arboresq́; binis pedibus altio*
res facito, ſupra foramina arborum pedem quæq; uti ab=
ſient, unæ fibulæ locum facito: ſemipedem quoquouerſum,
in ſuculam ſena foramina indito. foramen, quod pri=
mum facies, ſemipedem ab cardine facito, cætera diui=
dito

dito quamrectiſſimè:porculum in media ſucula facito.In=ter arbores medium quod erit, id ad mediam collibrato, ubi porculum figere oportebit:uti in medio prælum rectè ſitum ſiet.Lingulam cũ facies,de medio prælo collibrato, ut inter arbores bene conueniat, digitum pollicem laxa=menti facito. Vectes longiſſimos pedum decem, & octo, ſecundos pedum ſexdecim,tertios pedum x v. *remiſſa=rios pedum duodecim, alteros pedum decem, tertios pe=dum octo.*

x x.

TRAPETI *columnellam ferream, quæ in miliario ſtat, eam rectam ſtare oportet in medio ad perpendicu=lum, cuneis ſalignis circunfigi oportet bene:eò plumbum effundere caueto, ni labet columnella. Si autem mouebi=tur, eximito, & denuo eodem modo facito, donec non ſe moueat:ſi ſe mouerit, eò plumbum fundito.* Modiolos *in orbes, oleaginos ex orchite olea facito,& eos circum=plumbato, caueto ne laxi ſient.Si autem labent, in cup=pam eos indito,tunicas ſolidas,& latas digitum pollicem facito,labeam bifariam faciat,& habeat quas figat clauis duplicibus,ne cadant.*

x x i.

CVPPAM *trapeti facito pedes decem,tam craſſam, quàm modioli poſtulabunt,mediã aliam inter orbes,quæ conueniat,tam craſſam,quàm columnella ferrea erit.* Eam *mediam pertundito,uti in columnella indere poſſis.*Eò *fi=ſtulam ferream indito,quæ in columnellam conueniat, & in cuppam.*Inter *cuppam dextra,ſiniſtraq; pertundito la tè digitos primores* I I I I.*altè digitos primores tres, ſub cuppa tabulam ferream lata cuppa media erit, pertuſam figito,quæ in columnellam conueniat dextra, ſiniſtraq;:*

foramina ubi feceris, laminis circumplectito, replicato in inferiorem partem cuppæ omnis quatuor laminas, dextra, ſiniſtraq́; foramina utrinq; ſecus laminas. Sub laminas poſtulas minutas ſupponito, easq́; inter ſeſe cõfigito, ne foramina maiora fiant, quò cuppæ minuſculæ indentur. Cuppam, qua fini in modiolos erit, utrinq; ſecus imbricibus ferreis quatuor deſues, ibiq́; utrinq; ſecus facito, qui figas. Imbrices medias clauulis figito. Supra imbrices extrinſecus cuppam pertundito, quà clauus eat, qui orbem claudat: inſuper foramen librarium ferreum digitos ſex ratum indito, pertuſum utrunq; ſecus, quà clauus eat. Hæc omnia eius rei cauſa fiunt, uti ne cuppa in lapidem cõteratur. Armillas quatuor facito, quas circum orbem indas, ne cuppa, & clauus cõterantur. Intrinſecus cuppam materia ulmea, aut faginea facito. Ferrum factum, quod opus erit, uti idem faber figat L X. *operæ opus ſunt, cùm plumbum in cuppam emittis* I I I I. *cuppam qui concinnat, & modiolos qui indat, & plumbet operas fabri duntaxat octo. Idem trapetum oportet accommodet. ſumpti ſumma* N. L X X I I. *præter adiutores.* X X I I.

T R A P E T V M *hoc modo accommodare oportet, librator uti ſtatuat pariter: ab labris digitũ minimũ orbem abeſſe oportet: ab ſolo mortarij orbes cauere oportet, ne quid mortariũ terant. Inter orbem, & miliarium unũ digitũ intereſſe oportet: ſi plus intererit, atq; orbes nimiũ aberunt, funi circunligato miliarium arctè crebro, uti expleas quod nimiũ intereſt. Si orbes altiores erunt, atq; nimium mortarium deorſum teret, orbiculos ligneos pertuſos in miliarium, in columnellam ſupponito, eo altitudinem temperato:*

perato. Eodem modo latitudinem orbiculis ligneis, aut ar millis ferreis temperato, uſq; dum recte temperabitur. Trapetus emptus eſt in Sueſſano numis quadringentis, & olei. p.l. compoſturæ numis ſexaginta, uectura boum, & operas ſex cum bubulcis numis ſeptuagintaduobus: cuppam ornatam numis ſeptuagintaduobus, pro oleo N. X X V. Summa ſumpti N. D X X I X. cæterus ornatus domi. Pompeijs emptus eſt trapetus numis tricētis octogintaquatuor, uectura ducentis octoginta numis empta eſt. Domi melius concinnatur, & accommodatur. Eo ſumpti opus eſt N. L X V. Summa N. D C C X X I X. Si orbes ueteres trapeto parabis medios craſſos pede uno, digitis tribus, altos pede uno, foramen ſemipede quoquouerſum: eos cum aduexeris, ex trapeto temperato. Venduntur ad rufri macerias numis centumoctoginta, temperantur numis triginta, tantidem Pompeijs emuntur. X X I I I.

FACE ad uindemiam, quæ opus ſunt, uti antea parentur, uaſa lauentur, corbulæ ſarciantur, picentur dolia, & alia, quæ opus ſunt, picentur: & cum pluet, aqua imbuantur. Quala parentur, & ſarciantur: far molatur: bennæ emantur: oleæ caducæ ſaliantur. Vuas miſellas ad uinū præliganeum, quod operarij bibant, ubi tempus erit, legito ſuccum puriter omnium dierum pariter in dolia diuidito. Si opus erit, defrutum indito in muſtum, de muſto lixiuō coctum, partem quadrageſimam addito defruti, uel ſalis ſeſquilibram in culeum indito. Marmor ſi indes in culeum, libram indito in urnam, & miſceto cum muſto. Si in dolium reſinam indes, in culeum muſti. p.iij. bene comminuito, inde in fiſcellā indito, & facito uti in dolio muſti pen-

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

deat:eã crebro quaſſato,uti reſina deliqueſcat. Si indideris defrutũ,aut marmor,aut reſinam, dies uiginti permiſceto crebro,tribulatoq́; quotidie. Tortiuum muſtũ circuncida neũ ſuo cuiq; dolio diuidito,additoq́; pariter. XXIIII.

VINVM *græcum hoc modo fieri oportet. Vuas apicias percoctas bene legito:ubi delegeris, in eius muſti culeum aquæ marinæ ueteris quadrantalia bina,uel ſalis puri modium. Hunc in fiſcellam ſuſpendito,ſinitoq́; cum muſto diſtabeſcat. Si helueolum uinũ facere uoles,dimidiũ helueoli,dimidium apicij indito,defrutiq́; ueteris partem triceſimam addito : quicquid uini defraudabis, partem triceſimam defruti addito.* XXV.

CVM *uinum coctum erit,& cũ legetur,facito uti ſeruetur familiæ primũ. Sicq́; facito,ſtudeas bene percoctũ,ſic cumq́; legere, ne uinũ nomen perdat. Vinaceos quotidie recentes ſuccernito. Lectos exſiccato reſtibus ſubtentis, cribro illi rei parato,ſiccos conculcato in dolia picata,uel in lacũ uinariũ picatum:id bene operito,iubetoq́; oblini, uti habeas,quod des bubus per hyemẽ. Indidem,ſi uoles,lauito paululũ,& lorea erit familiæ,quod bibat.* XXVI.

VINDEMIA *facta, uaſa,torcula,corbulas, fiſcinas,funes, patibula,fibulas iubeto ſuo quicq; loco condi. Dolia cum uino bis in die fæce extergeantur. Priuasq́; ſcopulas in dolia facito habeas illi rei, queis labra doliorum circunfrices. Vbi erit lectum poſt dies triginta,ſi bene deacinata erunt dolia, oblinito. Si uoles de fæce demere uinum,tum erit ei rei optimum tempus.* XXVII.

SEMENTIM *facito ita, ocymum,uitiam, fœnum græcum, fabam, eruum,pabulum bubus ſerito. Alteram, & tertiam*

& tertiam pabuli ſationẽ facito. Deinde alias fruges ſerito, ſcrobes inuertito oleis, ulmis, uitibus, ficis, ſimul cum ſemine. Si erit locus ſiccus, tum oleas per ſementim ſerito, & quæ antè ſatæ erunt, teneras tum ſupputato, & arbores ablaqueato. XXVIII.

OLEAS, *ulmos, ficos, poma, uites, pinos, cupreſſos cùm ſeres, bene cum radicibus eximito cum terra ſua quamplurima, circunligatoq́; uti ferre poßis, in alueo, aut in corbula ferri iubeto. Caueto autem, ne cùm uentus ſiet aut imber, effodias, aut ſeras: nam id maxime cauendum eſt. In ſcrobe cum pones, ſummam terram ſubdito: poſtea operito terra radicibus fœni, deinde calcato pedibus bene, deinde fiſtucis, uectibusq́; calcato quamoptime poteris. Id erit ei rei primum. Poſt hæc arbores craßiores digitis quinq; quæ erunt, eas præciſas ſerito, oblinitoq́; fimo ſummas, & folijs alligato.* XXIX.

STERCVS *diuidito ſic. Partem dimidiam in ſegetẽ, ubi pabulum ſeras, inuehito: & ſi ibi olea erit, ſimul ablaqueato, ſtercusq́; addito. Poſtea pabulum ſerito, partem quartam circum oleas ablaqueatas, qua maxime opus erit, addito, terraq́; ſtercus operito. Alteram quartam partem in pratum reſeruato, idq́; tum maxime opus erit, ubi fauonius flabit. Euehito luna ſilenti.* XXX.

BVBVS *frondẽ populneã, ulmeam, querneã, ficulneamq́; uſquedum habebis, dato. Ouibus frondem uiridem, uſquedum habebis, præbeto. Vbi ſementim facturus eris, ibi oues delegato, & frondem uſq; ad pabula matura dato. Pabulũ aridum, quod condideris in hyeme, quammaxime cõſeruato, cogitatoq́; hyems quàm lõga ſiet.* XXXI.

AD *oleam cogendã quæ opus erunt, parẽtur.* Vimina *matura, ſalices per tẽpus legantur, uti ſiet unde corbulæ fiãt, et ueteres ſarciãtur.* Fibulæ *unde fiant aridæ iligneæ, ulmeæ, nuceæ, ficulneæ face uti in ſtercus, aut in aquã con ijciãtur: inde ubi opus erit, fibulas facito: uectes iligneos, aquifolios, laureos, aut ulmeos facito, uti ſiẽt parati.* Prælum *de ſapino atra potiſſimũ facito.* At *ulmeã, pineã, nuceam, hanc, atq; aliam materiem omnem cum effodies, luna decreſcente eximito poſt meridiem ſine uento auſtro.* Tum *erit tempeſtiua, cum ſemen ſuum maturũ erit.* Caue*toq;, ne per rorẽ trahas, aut doles.* Quæ *materies ſemen nõ habebit, cũ glubet, tẽpeſtiua erit.* Vento *auſtro caueto, neq uã materiẽ, ne'ue uinũ tractes, niſi neceſſariò.* XXXII.

VINEAS, *arboresq; mature face uti incipias putare.* Vites *propages in ſulcos, ſurſum uorſum, quoad eius facere poteris, facito uti ducas.* Arbores *hoc modo putẽtur, rami diuaricentur, quos relinques, & uti recte cædãtur, & ne nimium crebri relinquantur: uites bene nodentur per omnes ramos: diligenterq; caueto, ne uitẽ præcipites, & ne nimium perſtringas.* Arbores *facito uti bene maritæ ſint, uitesq; uti ſatis multæ aſſerantur, & ſicubi opus erit, de arbore deijciantur, & in terram deprimantur, & biennio pòſt præcidito ueteres.* XXXIII.

VINEAM *ſic facito, uti curetur.* Vitẽ *bene enodatã deligato rectè, flexuoſa uti ne ſiet, ſurſum uorſum ſemper adducito, quoad eius poteris, uinarios, cuſtodesq; relinquito.* Quamaltiſſimam *uineã facito, alligatoq; recte, dum ne nimium conſtringas, hocq; modo eam curato.* Capita *uitium per ſementim ablaqueato.* Vineam *putatam circunfodito: arare incipito, ultro citroq; ſulcos perpetuos*

ducito. Vties teneras quamprimum propagato, ueteres quamminimum caſtrato, potius, ſi opus erit, deijcito, bienniоq; pòſt præcidito. Vitem nouellam reſecari tum erit tempus, ubi ualebit. Si uinea à uite caluata erit, ſulcos interponito, ibiq; uiuiradicem ſerito, umbram ab ſulcis remoueto, crebroq; fodito. In uinea uetere ſerito ocymum. Si macra erit, quod granum capiat ne ſerito, & circum capita addito ſtercus, paleas, uinaceas, aut aliquid horum, quo rectius ualeat. Vbi uinea frondere cœperit, pampinato. Vineas nouellas alligato crebro, ne caules ſatæ perfringãtur. Et quæ iam uitis in perticam ibit, eius pampinos teneros alligato leuiter, porrigitoq;, uti recte ſpectent. Vbi uua uaria fieri cœperit, uites ſubligato, pampinatoq;: & uuas expellito, circum capita ſarrito. Salictum ſuo tempore cædito, glubito, arcteq; alligato. Librũ conſeruato, et cum opus erit in uinea ex eo in aquam conijcito. Vimina unde corbulæ fiant conſeruato. XXXIIII.

REDEO *ad ſementim. ubi quiſq; locus frigidiſsimus, aquoſiſsimusq; erit, ibi primum ſerito. In calidiſsimis locis ſementim poſtremum fieri oportet. terram caue carioſam tractes: ager rubricoſus, & terra pulla, atterina, rudeta, & arenoſa. Item quæ aquoſa non erit, ibi lupinum bonũ ſiet. In creta, & uligine, & rubrica, & agro, qui aquoſus erit, ſemen adoreũ potiſsimũ ſerito, quæ loca ſicca, et non herboſa erunt, et apta ab umbra, ibi triticũ ſerito.* XXXV.

FABAM *in locis ualidis nõ calamitoſis ſerito. Vitiã, & fœnum græcum quàm minime herboſis locis ſerito. Siliginem, triticũ in loco aperto, & celſo, ubi ſol quàm diutiſsime ſiet, ſeri oportet. Lentim in rudeto, & rubricoſo*

loco, qui herboſus non ſiet, ſerito. Hordeum *qui locus nouus erit, aut qui reſtibilis fieri poterit, ſerito: trimeſtrem quo in loco ſementim maturam facere nõ poteris, & qui locus reſtibilis craßitudine fieri poterit, ſeri oportet.* Ra*pinam & coles rapicij unde fiant, & raphanum in loco ſtercorato bene aut in loco craſſo ſerito.* XXXVI.

QVAE *ſegetem ſtercorant.* Stercus *columbinũ ſpargere oportet in pratum, uel in hortũ, uel in ſegetem. Caprinũ, ouillum, bubulum, item cæterũ ſtercus omne ſeduló cõſeruato.* Amurcã *ſpargas, uel irriges ad arbores, circum capita maiora amphoras, ad minora urnas cum aquæ dimidio addito, & prius ablaqueato non altè.* XXXVII.

CARIOSAM *terrã faciet, ſi iacies cicer, et qua uel litur, & quod ſalſum eſt, eo malũ eſt.* Hordeũ, *& fœnum græcum, & eruum, hæc omnia ſegetẽ exurunt, & omnia, quæ uelluntur ex eis, mala ſunt.* Nucleos *in ſegetẽ ne indideris, qui ſuffocãt fruges.* Lupinũ, *faba, uitia, ſtercus unde facias, habent.* Stramenta, *palcæ, fabalia, & cætera itidẽ.* Aceris *frondẽ, iligneam, quernẽ ex ſegeti uellito.* Stipu*las, ebulum, & cicutã & circũ ſata herbam altam ſuccide, & eã ſubſternito ouibus, bubusq;.* Frondẽ *putridã & putrem partem de nucleis ſuccernito, & in lacũ cõijcito, eò aquã addito, permiſcetoq; rutro bene.* Inde *lutum circum oleas ablaqueatas addito, & nucleos item cõbuſtos addito.* Vinea *ſi macra erit, ſarmẽta ſua cõcidito minutè, et ibidem inarato, aut infodito.* Per *hyemẽ lucubratione hæc facito.* Ridicas *et palos, quos piridie in tecto poſueras, ſiccos dolato, faculas facito.* Stercus *egerito, niſi in trimeſtri lunáq; dimidiata materiã ne tangas.* Materiam, *quam effodies, aut præcides, ab terra diebus ſeptẽ, quibus luna ple-*

na fuerit, optime eximetur. Omnino caueto, ne quā materiā doles, neu cædas, neu tangas, niſi ſiccā, neu gelidā, neu rorulentā. Frumenta bis face ſarrias, runcesq́;, auenāq; deſtringas. De uinea, & arboribus putatis ſarmenta deterge, fiſcinā face, & uites, & ligna in caminū congere, ficulna, & codicillos domino in aceruū cōponito. XXXVIII.

FORNACEM calcareā pedes latam decem facito, altam pedes uiginti uſq; ad pedes tres ſummā latam redigito. Si uno præfurnio coques, lacunā intus magnam facito, uti ſatis ſiet, ubi cinerē concipiat, ne foras ſit educēdus. Fornacem bene ſtruito, farcitoq́; foras, ut totam fornacem infimam complectatur. Si duobus præfurnijs coques, lacuna nihil opus erit. Cùm cinere eruto opus erit, altero præfurnio eruito, in altero ignis erit. Ignem caueto ne intermittas, quin ſemper ſiet, ne'ue noctu, ne'ue ullo tempore intermittatur, caueto. Lapidem bonum, quamduriſſimum, quamminime uarium in fornacem indito. Cum fornacem facies, fauces præcipites deorſum facito. Vbi ſatis foderis, tum fornaci locū facito, ut quam altiſſima, & quamminime uentoſa ſiet. Si parum altam fornacem habebis, ubi facies, lateribus ſummā ſtruito, aut cementis. Summam cum luto extrinſecus oblinito. Cum ignem ſubdideris, ſiqua flamma exibit, luto oblinito, ne niſi per orbem exeat ſummū. Ventus ad præfurnium caueto ne accedat. Inibi auſtrum caueto permaxime. Hoc ſigni erit, ubi calx cocta erit, ſummos lapides coctos eſſe oportebit. Item infimi lapides cocti cadent, & flamma minus fumoſa exibit. Itaq; ſi ligna, & uirgas nō poteris uēdere, neq; lapidē habebis unde calcē coquas, de lignis carbones coquito: uirgas, & ſarmēta,

quæ tibi uſtioni ſupererunt, in ſegetem comburito. Vbi *eas combuſſeris, ibi papauer ſerito.* XXXIX.

VBI *tempeſtates malæ erunt, cum opus fieri non poterit, ſtercus de ſterquilinio egerito.* Bubile, *ouile, cortem, & uillam bene purgato.* Dolia *plumbo uincito, uel materie quernea, & niſi ſicca alligato.* Si *bene ſarſeris, aut bene alligaueris, & in rimas medicamentū indideris, beneq́; picaueris quoduis dolium, uinarium facere poteris.* Medicamentum *in dolium hoc modo facito.* Ceræ *partem* I. *reſinæ partem* I. *& ſulfuris partem* I S. Hæc *omnia in calicem nouum indito, eó addito gypſum contritum, uti craßitudo fiat quaſi emplaſtrū, & eo dolia ſarcito.* Vbi *ſarſeris, qui colorem eundem facias, cretæ crudæ partes duas calcis tertiam commiſceto, inde laterculos facito, coquito in fornacem, cōterito, idq́; inducito.* Per *imbrem in uillā quærito, quid fieri poßit.* Ne *ceſſetur, munditias facito.* Cogitato, *ſi nihil fiet, nihilo minus ſumptum futurum.* XL.

PER *uer hæc fieri oportet.* Sulcos, *& ſcrobes fieri ſeminarijs.* Vitiarijs *locum uerti: uites propagari.* In *locis craſſis, & humectis ulmos, ficos, poma, oleas ſeri oportet.* Ficos, *oleas, mala, pyra, uites inſeri oportet luna ſilenti poſt meridiem, ſine uento auſtro.* Oleas, *ficos, pyra, mala hoc modo inſerito.* Quem *ramum inſiturus eris, præcidito, inclinato aliquantulū, ut aqua defluat.* Cùm *præcides, caueto ne librum conuellas.* Sumito *tibi ſurculum durum, eum peracuito, ſalicem græcam diſcindito, argillam, uel cretam coaddito, arenæ paululum, & fimum bubulum.* Hæc *unà bene condenſato, quàm maxime uti lutum fiat, dein capito tibi ſciſſam ſalicem, eaq́; ſtirpem præciſam circunligato, ne*

liber

*liber frangatur:ubi id feceris,ſurculũ aridum præacutum
inter librũ,& ſtirpem arcito primores digitos duos,po=
ſtea capito tibi ſurculum,quod genus inſerere uoles, cum
primorem præacuito obliquum primores digitos duos:ſur
culum aridum,quem arciueras,eximito,eoq́; arcito ſurcu=
lum, quem inſerere uoles:librum ad librum uorſum faci=
to,arcito uſqueadeo quò præacueris.Idem alterum ſurcu=
lum,tertium,quartum facito.Quot genera uoles,tot indi=
to, ſalicem græcam amplius circumligato , luto denſato,
ſtirpem oblinito,digitos craſſos tres.Inſuper lingua bubu
la obtegito,ſi pluat,ne aqua in librum permeet: eam lin=
guam inſuper librum alligato,ne cadat.Poſtea ſtramentis
circundato,alligatoq́;,neu gelu noceat.* XLI.

VITIS *inſitio una eſt per uer,altera eſt cùm uua flo
ret,ea optima eſt. Pyrorum, & malorum inſitio per uer,
& per ſolſtitium dies quinquaginta, & per uindemiam.
Oleæ, & ficorum inſitio eſt per uer. Vitem ſic inſerito,
præcidito quam inſeres,eamq́; mediam diffindito per me=
dullam:eo ſurculos præacutos arcito. Quo inſeres medul
lam cum medulla componito.Altera inſitio eſt.Si uitis ui=
tem contingat,uitis utriuſq; latus alterum præradito obli
què,& inter ſeſe medullam cum medulla libro colligato.
Tertia inſitio eſt.Terebra uitem quam inſeres, pertundi
to:eo duos ſurculos uitigineos,quod genus eſſe uoles, in
ſertos obliquos arcito ad medullam: facitoq́; ut medullæ
medullam cõiungas,arcitoq́; ea,qua terebraueris,alterum
ex altera parte. Eos ſurculos facito ſint longi pedes bi=
nos,eos in terram demittito,replicatoq́; ad uitis caput,ui=
tiq; uinclis alligato , medios in terram defigito , terráq;
operito.*

operito. Hæc omnia luto predicto oblinito, alligatoq́;, integitoq́; ad eundem modum, tanquam oleas. XLII.

FICOS, *& oleas altero modo inſerito, quod genus aut ficum, aut oleam eſſe uoles, inde librum ſcalpro eximito, & alterum librum cum gemma de eo fico, quod genus eſſe uoles, eximito, apponitoq́; in eum locum, unde extraxeris in alterum genus, facitoq́; uti cõueniat. Librum longum facito digitos tres ſemis, & ad eundem modum oblinito, integitoq́;, uti cætera.* XLIII.

SVLCOS, *ſi locus aquoſus erit, alueatos eſſe oportet latos ſummos, pedes tres, altos pedes quatuor, infimũ latum pedem unum, & palmum: eos lapide conſternito: ſi lapis non erit, perticis ſaligneis uiridibus quoquouerſus collatis conſternito: ſi pertica non erit, ſarmentis colligatis itidem facito. Poſtea ſcrobes facito altos pedes tres ſemis, latos pedes quatuor, & facito uti de ſcrobe aqua in ſulcos defluat, & ita oleas inſerito. Vitibus ſulcos, & propagationes, ne minus pedibus* II.S. *quoquouerſus facito. Si uoles uinea cito creſcat, & olea, quam ſeueris, ſemel in menſe ſarrito, & circum capita oleagina quot menſibus donec trimæ erunt, fodere oportet. Eodem modo cæteras arbores procurato.* XLIIII.

OLIVETVM *diebus quindecim ante æquinoctiũ uernum incipito putare. Ex eo die dies* XLV. *recte putabis. Id hoc modo putato, qui locus rectè ferax erit, quæ arida erunt: & ſiquid uentus interfregerit, ea omnia eximito: qui locus ferax non erit, eo plus concidito, aratoq́; bene enodato, ſtirpesq́; leues facito.* XLV.

TALEAS *oleaginas, quas in ſcrobe ſaturus eris, tripedaneas*

pedaneas decidito, diligenterq; tractato, ne liber laboret: cũ dolabis, aut ſecabis, quas in ſeminario ſaturus eris, pedales facito, eaſq; ſic inſerito. Locus bipalio ſubactus ſiet, beneq; glutus ſiet. Cùm taleam demittes, pede tantum opprimito: ſi parũ deſcendit, malleolo, aut mateola adigito, cauetoq; ne librum ſcindas, cum adiges. Palo prius locum ſi feceris, quo taleam demittas, & ſi ita ſeueris, utilis fiet talea, meliuſq; uiuet. Taleæ ubi trimæ ſunt, tum deniq; tibi curæ ſint, ubi liber ſeſe uertet. Si in ſcrobibus, aut in ſulcis ſeres, ternas taleas ponito, eaſq; diuaricato, ſupra terram, ne plus quatuor digitis tranſuerſis emineant, gemma uel oculo ſeruato. XLVI.

SEMINARIVM *ad hunc modum facito. Locum quamoptimum, & apertiſsimum, & ſtercoratiſsimum poteris, & quamſimilimũ terræ, ubi ſemina poſiturus eris, & uti ne nimis longe ſemina ex ſeminario ferantur, eum locũ bipalio uortito, delapidatoq;, & circunſepito bene, & in ordine ſerito, in ſeſquipedem quoquouerſum taleã demittito, opprimitoq; pede: & ſi parũ deprimere poteris, malleo, aut mateola adigito: digitum ſupra terrã facito ſemina emineant, fimoq; bubulo ſummam taleam oblinito, ſignumq; apud taleam apponito, crebroq; ſarrito. Si uoles cito ſemina creſcant, ad eundem modum alia ſemina ſerito.* XLVII.

ARVNDINEM *ſic ſerito. In ternos pedes arũdinũ oculos diſponito: uitiariũ eodẽ modo facito, ſeritoq;: ubi uitis bima erit, reſecato: ubi trima erit, eximito, ſi pecus paſcetur: ubi uitem ſerere uoles, ter prius reſecato, quàm ad arborem ponas: ubi quinq; nodos ueteres habebit*

bit, tum ad arborem ponito: quotannis porrinam ibi ſerito, quotannis habebis quid eximas. XLVIII.

POMARIVM *ſeminarium ad eundem modum, atq; oleagineum facito, ſuum quodq; genus talearũ ſerito. Sēmē cupreßi ubi ſeres, bipalio uortito: uere primo ſerito: porcas pedes quinos latas facito: eò ſtercus minutum addito, & conſarrito, glebaſq; comminuito. Porcam planam facito, paululum concauam. Tum ſemē ſerito, cribro tanquam linum, & eo terram cribro incernito, altam digitũ tranſuerſum: eam terram tabula, aut pedibus cõplanato, furcas circum affigito: eò perticas intendito, eò ſarmenta, aut crates ficarias imponito, quæ frigus arceant, & ſolē, uti ſubtus homo ambulare poßit, facito, crebro runcato, ſimulac herbæ inceperint naſci, eximito. Nam ſi herbam duram uelles, cupreſſos ſimul euelles. Ad eundem modum ſemen pyrorum, malorum ſerito, tegitoq;. Nuces pineas ad eundem modum tanquam allium ſerito.* XLIX.

VINEAM *ueterem ſi in alium locũ transferre uoles, duntaxat brachium craſſam licebit. Primùm deputato, binas gēmas, nec amplius relinquito: ex radicibus brachium bene effodito, eiuſq; radices perſequitor, & caueto, ne radices ſaucies: ita uti fuerit, ponito in ſcrobe, aut in ſulco, operitoq;, & bene occulcato. Eodemq; modo uineam ſtatuito, alligato, flexatoq; uti fuerat, crebroq; fodito.* L.

PRATA *primo uere ſtercorato luna ſilenti, quæ irrigua non erunt. Vbi fauonius flare cœperit, tum prata defendes, depurgatoq;, herbaſq; malas omneis radicitus effodito. Vbi uineam deputaueris, aceruum lignorum, uirgarumq; facito. Ficos interputato, et in uinea ficos ſuccidito alte,*

altè,ne eas uites ſcandant.Seminarium facito, & ueteres uites raſarcito.Hoc facito antequàm uineam defodere incipias.Vbi daps profanata,comeſtaq́; erit,uerno arare incipito,& loca primũ arato,quæ ſicciſſima erunt,& quæ craſſiſſima,& aquoſiſſima erunt,ea poſtremũ arato,dum ne prius obdureſcant. L I.

PROPAGATIO *pomorum, aliarumq́; arborũ. Ab arbore abs terra pulli qui naſcentur, eos in terrã deprimito,extollitoq́; primorẽ partẽ, uti radicẽ capiat, inde biennio pòſt effodito,ſeritoq́;.Ficum,oleam,malum punicum,contoneum, aliaq́; mala omnia, laurum, myrtum, nuces præneſtinas,plantanũ. Hæc omnia à capite propagari,eximq́;,ſeriq́; eodem modo oportet.* L I I.

QVAE *diligentius propagari uoles,in aulas,aut in qualos pertuſos propagari oportet, & cum his in ſcrobem deferri oportet. In arboribus, ubi radices capiant, calicem,aut qualum pertundito,per fundum ramum, quẽ radicem capere uoles, ſcarificato, traijcitoq́;. Eum qualum,aut calicem terra impleto,calcatoq́; bene, in arborẽ relinquito.Vbi ita fuerit,et radices egerit,ramũ ſub qualo præcidito.Qualum incidito ex una parte prope imum. Si uerò calix erit, conquaſſato, cum eo qualo, aut calice in ſcrobẽ ponito.Eodem modo uitẽ facito,eam anno pòſt recidito,ſeritoq́; cum qualo.Hoc modo quodq́; genus uolueris propagabis.* L I I I.

FOENVM,*ubi tempus erit,ſecato,cauetoq́; ne ſerò ſeces.Priuſquàm ſemen maturum fiet,ſecato, & quod optimum fœnum erit,ſeorſum condito.* L I I I I.

PER *uer cum arabitur,antequàm ocymum naſcatur,*

des quod edant bubus pabulum. Id *hoc modo parari, dariq́; oportet.* Vbi *ſementim parateris, glandem parari, legiq́; conuenit, & in aquam conijci.* Inde *ſemodios, ſingulis bubus in dies dare oportet, aut modiū uinaciorum, quos in dolium condideris.* At *ſi non laborabunt, paſcantur, ſatius erit.* Interdiu *paſcito, noctu fœni pondo* XXV. *uni boui dato.* Si *fœnum non erit, frondem ilignẽam, & ederaceam dato.* Paleas *triticeas, & ordeaceas, uiciam acus fabaginum, uel de lupino, item de cæteris frugibus omnia condito.* Cum *ſtramenta condes, quæ herboſiſſima erunt in tecto condito, & ſale ſuperſpergito.* Deinde *ea pro fœno dato.* Vbi *uerno dare cœperis, modium glandis, aut uinaciorum dato, aut modium lupini macerati, & fœni pondo* XV. Vbi *ocymum tempeſtiuum erit, dato primum.* Manibus *carpito, id renaſcetur: quod falcula ſecueris, non renaſcetur.* Vſq; *ocymum dato, donec areſcat, ita temperato, poſt uiciam dato, poſteà panicum dato, ſecundum panicum frondem ulmeam dato.* Si *populneam habueris, admiſceto, ut ulmea ſatis ſiet.* Vbi *ulmeam non habebis, quernẽa, & ficulneã dato.* Nihil *eſt, quod magis expediat, quàm boues bene curare.* Boues *niſi per hyemem, cũ non arabunt, paſci nõ oportet.* Nam *uiride cùm edunt, ſemper id expectant: & fiſcellas habere oportet, ne herbam ſectentur, cum arabunt.* LV.

LIGNA *domino in tabulato condito, codicilloſq́; oleagineos, radices in aceruo ſub dio metas facito.* LVI.

FAMILIAE *cibaria ubi opus facient per hyemem, tritici modios* IIII. *per æſtatem modios* IIII. *ſemis uillico, uillicæ epiſtatæ, opilioni modios* III. *Cõpeditis per*

tis per hyemem panis pondo IIII. *Vbi uineam fodere cœperint, panis.p.* V.*uſqueadeo dum ficus eſſe cœperint, deinde ad panes* IIII.*redito.* LVII.

VINVM *familiæ,ubi uindemia facta erit, loram bibant menſes tres.Menſe quarto heminã in dies* I.*In menſe congios tres. Menſe quinto, ſexto, ſeptimo, & octauo,in dies ſextarium* I.*in menſe congios quinq;:nono,decimo,undecimo,& duodecimo in dies heminas ternas, id eſt amphoram in menſe.Hoc amplius ſaturnalibus,& compitalibus in ſingulos homines congios.Summa uini in homines ſingulos intra annum quadrantalia* VIII. *compeditis autem ut quicquid operis facient,pro portione addito. Eos non eſt nimium in annos ſingulos uini quadrantalia* X.*ebibere.* LVIII.

PVLMENTARIVM *familiæ, oleæ caducæ quamplurimum condito.Poſteà oleas tempeſtiuas,unde minimum olei fieri poterit,eas condito,& partito,uti quam diutiſſimè durent.ubi oleæ comeſæ erunt,halecem,& acetum dato.Oleum in menſes dato unicuiq; ſextariũ* I.*Salis unicuiq; in anno modium ſatis eſt.* LIX.

VESTIMENTA *familiæ tunicam.p.*III. S.*ſaga alternis annis. Quoties cuiq; tunicam,aut ſagam dabis, prius ueterem accipito,unde centones fiant. Sculponeas bonas alternis annis dare oportet.* LX.

BVBVS *cibaria annua in iuga ſingula lupini modios* CXX.*ac glandis modios* CCXL.*fœni pondo* LXXI. *ocymi tantundem:fabæ modios* XX. *uiciæ modios* XXX. *Prætereà generatim uideto uti ſatis uiciæ ſeras. Pabulum cùm ſeres,multas ſationes facito.* LXI.

c 2 QVID

QVID *eſt agrum bene colere? Primum bene arare. Quid ſecundum? Arare. Quid tertiū? Stercorare. Qui oletum ſæpiſſimè, & altiſſimè miſcebit, is tenuiſſimas radices exarabit: ſi male arabit, radices ſurſum abibunt, craſſiores fient, & in radices uires oleæ abibunt. Agrum frumentarium cum aras, bene, & tempeſtiuè ares, ſulco uario ne ares. Cætera cultura eſt multum ſerere, & diligēter eximere ſemina, & per tempus radices quamplurimas cum terra ferre: ubi radices bene operueris, calcato bene, ne aqua noceat. Si quis quærat, quod tempus oleæ ſerēdæ ſiet, agro ſicco per ſementim, agro læto per uer.* LXII.

QVOT *iuga boum, mulorum, aſinorum habebis, totidem ploſtra eſſe oportet.* LXIII.

FVNEM *torculum eſſe oportet extentum ped.* LV. *Funem loreum in ploſtrum ped.* LX. *lorea retinacula longa ped.* XXVI. *ſubiugia in ploſtrum ped.* XVIII. *funiculum* XV. *in aratrum ſubiugia lorum ped.* XVI. *funiculum pedum* VIII. LXIIII.

OLEA *ubi matura erit, quamprimum cogi oportet, quamminimum in terra, & in tabulato eſſe oportet. In terra & in tabulato putreſcit. Leguli uolunt, uti olea caduca quamplurima ſit, quo plus legatur. Factores, ut in tabulato diu ſit, ut fracida ſit, quò facilius oleum efficiant. Nolito credere oleum in tabulato creſcere poſſe. Quamcitiſſime conficies, tam maxime expediet, & totidem modijs collectæ plus olei efficient, & melius. Olea, quæ diu fuerit in terra, aut in tabulato, inde minus fiet olei, & deterius. Oleum, ſi poteris, bis in die depleto. Nam oleum quamdiutiſſime, in amurca, & in fracibus fuerit, tam deterrimum*

mum erit. LXV.

OLEVM *uiride ſic facito:oleam quamprimũ ex terra tollito.Si inquinata erit,lauito,à folijs,& ſtercore purgato.Poſtridie,aut poſt diem tertium,quàm lecta erit,facito. Oleam ubi nigra erit,ſtringito. Quàm acerbiſſima olea oleum facies,tam oleum optimum erit.Domino de matura olea oleum fieri maxime expediet.Si gelicidia erunt, cum oleam coges, triduum, aut quatriduum poſt oleum facito.Eam oleam,ſi uoles,ſale inſpergito. Quamcalidiſſimum torcularium,& cellam,habeto.* LXVI.

CVSTODIS,*& capulatoris officia.Seruet diligenter cellam, & torcularium. Caueat quamminimum in torcularium,& in cellam introëatur. Quammundiſſimò, puriſſimoq; fiat uaſe aheneo, neq; nucleis ad oleũ utatur: nam ſi utetur,oleum male ſapiet. Cortinam plumbeam in lacum ponito,quò oleum fluat: ubi factores uectibus premerint,continuo capulator concha oleum,quamdiligentiſſime poterit,tollat,nec ceſſet. Amurcam caueat ne tollat.Oleum in labrum primum indito.Inde in alterum dolium indito.De ijs labris fraces, amurcamq; ſemper ſubtrahito. Cum oleum ſuſtuleris de cortina, amurcam dehaurito.* LXVII.

ITEM *cuſtodis officia:quæ in torcularia erunt uaſa,pura habeat, curetq; uti olea bene perficiatur, beneq; ſiccetur.Ligna in torculario ne cædat.Oleum frequenter capulet. Factoribus det in ſingulos factus, olei ſextarios, & in lucernam quod opus ſiet.Fraces quotidie eijciat: amurcam commutet uſqueadeo,donec in lacum,qui in cella eſt, poſtremum peruenerit: fiſcinas ſpongia effingat.*

INTERTRIGINI *remedium: cum in uia ibis, abſynthij pontici ſurculũ ſub annulo habeto.* CLX.

LVXVM *ſi quod eſt, ut excantes, hac cantione ſanum fiet: arundinem prende tibi uiridem pedes* IIII. *aut* V. *longam. Mediam diffinde, & duo homines teneant ad coxendices. Incipe cãtare in alio. s. f. motas danata daries dardaries aſtararies, dic unà pariter uſque dum coëant. Ferro inſuper iactato, ubi coierint, & alteram altera tetigerit, id manu prende dextra, ſiniſtra praecide. Ad luxum, aut fracturam alliga, & ſanum fiet, & tamen quotidie cantato in alio. s. f. uel luxato. Vel hoc modo, haut haut haut iſta piſta ſiſta, damiabo, damauſtra, & luxato. Vel hoc modo, haut haut haut iſtagis turgis ardannabon damauſtra.* CLXI.

LOCVM, *ubi aſparagum ſeras, bene ſubigere oportet, qui habeat humorem, aut loco craſſo, ubi erit ſubactus, areas facito, ut poßis dextra, ſiniſtraq; ſarrire, ſeu runcare, ne calcetur. Cum deformabis areas, interuallum facito inter eas ſemipedem latũ in omnes partes. Deinde ſerito. Ad lineam grana bina, aut terna palo demittito, Eodem palo cauũ terra operito. Deinde ſupra areas ſtercus ſpargito, bene ſerito. Secundũ æquinoctiũ uernũ, ubi natũ erit, herbas crebro purgato, cauetoq;, ne aſparagus unàcũ herba uellatur. Quo anno ſeueris ſubſtramẽtis per hyemẽ operito, ne rigore peruratur. Deinde primo uere aperito, ſarritoq;, rũcatoq;. Poſt annum tertium quàm ſeueris, incendito uere primo. Deinde ne antè ſarrieris, quàm aſparagus natus erit: ne in ſarriendo radices lædas. Tertio, aut quarto anno aſparagum uellito ab radice.*

Nam ſi defringes, ſtirpes fiet, & intermorietur. Sed uſq; licebit uellas, donicũ in ſemen uideris ire. Semen maturũ fit ad autumnum. Ita cum ſumpſeris ſemen, incendito, & cum cœperit aſperagus naſci, ſarrito, & ſtercorato. Poſt annos VIII. *aut* IX. *cum iam uetus eſt, digerito, & in quo loco poſiturus eris, terrã bene ſubigito, & ſtercorato. Deinde foſſulas facito, quà radices aſparagi demittas. Interuallum ſit ne minus pedes ſingulos inter radices aſparagi euellito, & ſic circumfodito, ut facilè euellere poſſis. Caueto ne frangatur. Stercus ouillum quamplurimum fac ingeras: id eſt optimum ad eam rem. Aliud ſtercus herbas creat.* CLXII.

PERNAS *ſic ſalire oportet, in dolio, aut in ſeria. Cum pernas emeris, ungulas earũ præcidito. Salis Romanienſis moliti in ſingulas ſemodius. In fundo dolij, aut ſeriæ ſalẽ ſternito. Deinde pernam ponito. Cutis deorſum ſpectet. Sale obruito totam. Deinde pernam alteram inſuper ponito. Eodem modo obruito. Caueto, ne caro carnem tangat. Ita omnes obruito, ubi iam omnes compoſueris, ſale eas inſuper obrue, & ne caro appareat, æqualem facito. Vbi iam dies* V. *in ſale fuerint, eximito omnes cum ſuo ſale. Quæ tum ſummæ fuerint, imas facito. Eodemq; modo obruito, & cõponito. Poſt diẽ omnino duodecimũ pernas eximito, & ſalẽ omnem detergeto, & ſuſpẽdito in uento biduũ. Die tertio extergeto ſpõgia bene, perungito oleo. Suſpendito in fumo biduum. Tertio die demittito. Perungito oleo, & aceto commiſto, & ſuſpendito in carnario: nec tinea, nec uermes tangent.*

FINIS.

M· TER· VAR RONIS DE RE RVSTICA AD FVNDANIAM VXO REM LIBER I.

CAPVT PRIMVM.

OTIVM *ſi eſſem conſecutus* Fun*dania, commodius tibi hæc ſcriberem, quæ nunc, ut potero, exponã, cogitans eſſe properandũ, quòd (ut dicitur) ſi eſt homo bulla, eo magis ſenex.* Annus *enim octogeſimus admonet me ut ſarcinas colligã antè, quàm proficiſcar è uita.* Quare, *quoniam emiſti fundum, cùm bene calendo fructuoſum eum facere uelis, meq; uti adhibeam curam, roges, experiar: & non ſolum, ut ipſe quoad uiuam, quid fieri oporteat ut te moneam, ſed etiam poſt mortem.* Neq; *patiar* Sibyllam *non ſolum ceciniſſe, quæ, dũ uiueret, prodeſſent hominibus, ſed etiam quæ cũ periſſet ipſa, & id etiã ignotiſsimis quoq; hominibus, ad cuius libros tot annis pòſt publicè ſolemus redire, cũ deſyderamus quid faciendum ſit nobis ex aliquo portento, me, nedum uiuo quidem, neceſſarijs meis quod proſit facere.* Quocirca *ſcribã tibi tres libros indices, ad quos reuertare, ſi qua in re quæres, quemadmodum quidq; te in colendo oporteat facere.* Et *quoniam (ut aiunt) dei faciẽ tes adiuuãt, prius inuocabo eos, nec, ut* Homerus, & Ennius, *muſas, ſed duodecim deos conſentis, neq; tamen eos*

urbanos, quorum imagines ad forũ auratæ ſtant, ſex mares, & fœminæ totidem, ſed illos duodecim deos, qui maxime agricolarũ duces ſunt. Primùm, *qui omnes fructus agriculturæ cœlo, & terra continent,* Iouem, & Tellurem. Itaq; *duo hi parentes magni dicuntur.* Iupiter *pater,* Tellus *uerò mater.* Secundo Solem, & Lunam, *quorum tempora obſeruantur, cùm quædam ſerantur, et condantur in terra.* Tertio Cererem, & Liberum, *quòd horum fructus maxime neceſſarij ad uictum ſint. Ab his enim cibus, & potio uenit è fundo.* Quarto Robigum, & Floram, *quibus propitijs, neque rubigo frumenta, atque arbores corrumpit, neq; nõ tempeſtiue florent.* Itaq; *publicæ* Robigo *feriæ, robigalia,* Floræ *ludi, floralia inſtituti.* Item *aduenero*r Mineruam, & Venerem, *quarum unius procuratio oleti, alterius hortorum, quo nomine ruſtica uinalia inſtituta.* Nec *non etiam precor* Lymphã, *ac* Bonum euentum, *quoniam ſine aqua omnis arida, ac miſera agricultura, ſine ſucceſſu, ac bono euentu, fruſtratio eſt non cultura.* His *igitur deis ad uenerationem uocatis, ego referam ſermones eos, quos de agricultura habuimus nuper, ex quibus quid te facere oporteat animaduertere poteris, in queis quæ non inerunt & quæres, indicabo, à quibus ſcriptoribus reperias, & Græcis, & noſtris.*

Qui *Græcè ſcripſerunt diſperſim alius de alia re, ſunt plus quinquaginta.* Hi *ſunt, quos tu habere in cõſilio poteris, cum quid conſulere uoles,* Hieron *ſiculus, &* Attalus *philometor, de philoſophis,* Democritus *phyſicus,* Xenophon *ſocraticus,* Ariſtoteles & Theophraſtus *peripatetici,* Architas *pythagoreus, itẽ* Amphilochus *athenienſis,*

Anaxi

cato, colluitoq́;, puram impleto aqua pura, in ſole ponito, ibi fiſcellam cum ſale populari ſuſpendito, & quaſſato, ſuppletoq́; identidem. Id *aliquoties in die facito uſqueadeo, donec ſal deſiuerit tabeſcere biduum.* Id *ſigni erit, menam aridam, uel ouum demittito, ſi natabit, ea muries erit, qua uel carnem, uel caſeos, uel ſalſamenta condias.* Eam *muriam in labella, uel in patina in ſole ponito.* Vſqueadeo *in ſole habeto, donec concreuerit.* Inde *flos ſalis fiet.* Vbi *nubilabitur, noctu ſub tecto ponito. Quotidie, cum ſol erit, in ſole ponito.* LXXXIX.

GALLINAS, *& anſeres ſic farcito. Gallinas teneras, quæ primum parierint, concludat, polline, uel farina ordeacea conſperſa turundas faciat: eas in aquam intinguat, & in os indat: paulatim quotidie addat, & ex gula conſyderet, quod ſatis ſiet.* Bis *in die farciat, & meridie bibere dato, nec plus aquam antè ſinat, quàm horam* I. Eodem *modo anſerem alito, niſi prius dato bibere bis in die, & bis eſcam.* XC.

PALVMBVM *recentem ſic farcito.* Vti *prehenſus erit, ei fabam coctam toſtam primum dato: ex ore in eius os inflato item aquam.* Hoc *dies* VII. *facito.* Poſteà *fabam freſam puram, & far purum facito, & fabæ tertia pars ut inferueſcat: cùm feruere incipiet, puriter facito, & coquito bene: id ubi excoxeris, deponito, bene oleo manum ungito, depſitoq́; primùm puſillum, poſteà magis depſes, oleo tangito, depſitoq́;, dum poteris facere turundas, & eas ex aqua dato, & eſcam temperato.* XCI.

AREAM *ſic facito, locum ubi facias cõfodito, poſteà amurca*

ſulfur additũ eſt,excandeſcet. Vbi erit tam craſſum,quàm uiſcum,ſinito frigeſcat. Hoc uitem circum caput, & ſub brachia ungito,conuoluulus non naſcetur. XCVI.

OVES ne ſcabræ fiant,amurcam puram, & aquam ubi lupinus deferbuerit, & fecem de uino bono inter ſe pariter omnia ſumito,& bene commiſceto.Poſteà cum de tonderis oues,unguito totas:ſinito biduum, aut triduum conſudent.Deinde in mari lauito:ſi aquam marinam non habebis.facito aquam ſalſam,ea lauito. Si hæc ſic feceris, non ſcabræ fient,& lanæ plus,& meliorem habebunt,& ricini non erunt moleſti.Eodem modo in omnes quadrupedes utito,ſi ſcabræ erunt. XCVII.

AMVRCA decocta axem unguito,& lora,& calciamenta,& coria omnia,& meliora facies. XCVIII.

VESTIMENTA ne tineæ tangant; amurcam decoquito ad dimidium, & ea unguito fundum arcæ, & extrinſecus pedes,& angulos.Vbi ea adarueri,ueſti menta condito. Si ita feceris, tineæ non nocebunt.Et item lignum ſupellectilem omnem ſi ungues, non putreſcet,& cum ea terſeris,ſplendidior fiet. Item omnia ænea unguito,ſed prius extergito bene.Poſtea cùm unxeris,& ea uti uoles, iterum extergito, ſplendidior erit, & ærugo non erit moleſta. XCIX.

FICI aridæ ſi uoles ut integræ ſint,in uas fictile condito:id amurca decocta unguito. C.

OLEVM ſi in metretam nouam inditurus eris,amurca ita uti eſt cruda prius colluito, agitatoq; diu, ut bene combibat.Id ſi feceris,metreta oleum non bibet,& oleum melius fuerit,& metreta ipſa firmior erit. CI.

Virgas

VIRGAS *myrteas ſi uoles cum baccis ſeruare, & item aliud genus quoduis, & ſi ramulos ficulneos uoles cum folijs, inter ſe alligato, faſciculos facito, eos in amurcam demittito, ſuprà ſtet amurca facito. Sed ea, quæ demiſſurus eris, ſumito paulò acerbiora. Vas, quo condideris, oblinito planè.* CII.

SI *bouem, aut aliam quàmuis quadrupedem ſerpens momorderit Melanthij acetabulũ, & quod medici uocant ſmyrneum, conterito in uini ueteris hemina. Id per nares indito, & ad ipſum morſum ſtercus ſuillum apponito. Et idem hoc (ſi uſus euenerit) homini facito.* CIII.

BOVES *uti ualeant, & curati bene ſient, & qui faſtidient cibum, uti magis cupidè appetant, pabulum, quod dabis, amurca ſpargito, primò paululum, dum conſueſcant, poſteà magis, & dato rarenter bibere, commiſtam cum aqua æquabiliter quarto, quintoq; die: hoc ſi feceris, ita boues & corpore curatiores erunt, & morbus aberit.* CIIII.

VINVM *familiæ, per hyemem qui utatur. Muſti quadrantalia* X. *in dolium indito, aceti acris quadrantalia* II. *Eódem infundito ſapæ quadrantalia duo, aquæ dulcis quadrãtalia* L. *Hæc rude miſceto ter in die, dies* V. *continuos. Eò addito aquæ marinæ ueteris ſextarios* LXIIII. *& operculum in dolium imponito, & oblinito dies* X. *Hoc uinum durabit tibi uſq; ad ſolſtitium. Siquid ſuperfuerit poſt ſolſtitium, acetum acerrimum, & pulcherrimum erit.* CV.

QVI *ager à mari longè aberit, ibi uinum græcum ſic facito. Muſti quadrantalia in ahenum, aut plumbeum infundito,*

infundito, ignem ſubdito: ubi ebullibit uinum, ignem ſubducito: ubi iam uinum refrixerit, in dolium quadragenarium infundito, ſeorſum in uas aquæ dulcis quadrantal I. *infundito, ſalis modium* I. *ſinito muriam fieri. Vbi muria facta erit, eodem in dolium infundito. Schœnum, & calamum in pila cõtundito, quod ſiet ſextarium unum eodem in dolium confundito, ut odoratum ſiet. Pòſt dies* XXX. *dolium oblinito. Ad uer in amphoras diffundito. Bienium in ſole ſinito poſitum eſſe. Deinde in tectum conſerto. Hoc uinum non erit deterius, quàm coum.* CVI.

AQVAE *marinæ concinnatio. Quadrantal* I. *ex alto ſumito, quò aqua dulcis non accedat, ſeſquilibram ſalis frigito, eódem indito, & rude miſceto uſquead eo, donec ouum gallinaceum natabit, deſinito miſcere. Eódem uini ueteris, uel aminij, uel miſelli albi congios duos infundito, miſceto probè. Poſteà in uas picatum confundito, & oblinito. Siquidem plus uoles aquæ marinæ concinnare, pro portione, ea omnia facito.* CVII.

HOC MODO *labra doliorum circunlinas, ut odorata ſient, & nequid uitij in uinum accedat, ſapæ congios* VI. *quamoptime infundito in ahenum, aut in plumbeum: & iris aridæ contuſæ heminam, & ſertam campanicam. p.* V. *bene odoratam, unà cum iri contundas, quàminutiſsimè per cribrum cernas, & unà cum ſapa coquas ſarmentis, & leui flamma commoueto. Videto, ne aduras: uſque coquito, dum dimidium excoquas. Vbi refrixerit, confundito in uas picatum bene odoratum, & oblinito, & utitor in labra doliorum.* CVIII.

VINVM *ſi uoles experiri duraturum ſit, nec'ne,*

polen

polentam grandem dimidium acetabuli in caliculum nouum indito, & uini ſextarium de eo uino, quod uoles experiri, eodem infundito, & imponito in carbones, facito bis, aut ter inferueat. Tum id percolato, polentam adijcito. Vinũ ponito ſub dio. Poſtridie mane guſtato. Si id uinum ſapiet, quod in dolio eſt, ſcito duraturum. Si ſubacidum erit, non durabit. CIX.

VINVM *aſperum quod erit, lene, & ſuaue ſi uoles facere, ſic facito.* De *eruo farinam facito lib.* IIII. *& uini cyathos* IIII. *conſpergito ſapa. Poſteà facito laterculos. Sinito combibãt noctem, & diem. Poſteà commiſceto cum eo uino in dolio, & oblinito dies* LX. *Id uinũ erit lene, & ſuaue, & bono colore, & bene odoratum.* CX.

ODOREM *deteriorẽ uino demere ſi uoles, teſtam de tegula craſſam puram calfacito in igni bene. Vbi calebit, eam picato, reſticula alligato, teſtam demittito in dolium infimum leniter, ſinito biduo oblitum dolium, ſi dẽptus erit odor deterior, id optimè: ſi non, ſæpius facito, uſq; dum odorem malum dempſeris.* CXI.

SI VOLES *ſcire in uinum aqua addita ſit, nec'ne, uaſculum facito de materia ederacea. Vinum id, quod putabis aquam habere, eodem mittito. Si habebit aquam, uinum effluet, aqua manebit. Nam non continet uinum uas ederaceum.* CXII.

VINVM *coum ſi facere uoles, aquam ex alto marinam ſumito, mari tranquillo, cùm uentus non erit, die ſeptuageſima ante uindemiam, quo aqua dulcis non perueniat. Vbi hauſeris de mari, in culeare dolium fundito: nolito implere, quadrantalibus quinque minus ſit, quàm plenum*

plenum: operculum imponito, relinquito quà interſpiret: ubi dies xxx. præterierint, transfundito in alterum dolium puriter, & leuiter relinquito in imo, quod deſederit: poſt dies uiginti in alterum itē dolium transfundito, ita relinquito uſq; in uindemiam. Vnde uinum coum facere uoles, uuas relinquito in uinea, ſinito ut bene coquantur: & ubi pluerit, & ſiccauerit, tunc deligito: & ponito in ſole biduum, aut triduum ſub dio, ſi pluuiæ non erunt: ſi pluuia erit, in tecto in cratibus componito. & ſiqua acina corrupta erunt, depurgato. Tum ſumito aquæ marinæ ſupraſcriptæ quadrātalia x. & in dolium quinquagenarium infundito. Tum acina de uuis miſellis decerpito, de ſcopio, & in idem doliū uſq; dum impleueris, manu comprimito, ut combibant aquam marinam: ubi compleueris doliū, operculo operito. relinquito quà interſpiret. Vbi triduū præterierit, eximito de dolio, & in torculario calcato, & id uinum condito in dolia lauta, & pura, & ſicca.

CXIII.

VT uinum bene odoratū ſiet, ſumito teſtam picatam. Eò prunam lenem indito ſuffito, ſerta, & ſchœno, & palma, quam habent unguentarij, ponito in dolio, & operito, ne odor exeat, antequàm uinum indas. Hoc facito pridie quàm uinum infundere uoles, de lacu uinum quamprimum in dolium indito, ſinito dies xv. opertū antè, quàm oblinas, & relinquito quà interſpiret uinum. Poſteà oblinito. Poſt dies xl. diffundito in amphoras, & addito in ſingulas amphoras ſapæ ſextarium unum. Amphoras nolito implere nimium anſarum infimarum fini. Amphoras in ſole ponito, ubi herba non ſiet. Amphoras operito, ne

d aqua

aqua accedat,& ne plus quatriduum in ſole ſiueris. Poſt *quatriduum in culleum componito,& inſtipato.* CXIII.

VINVM *ſi uoles concinnare, ut aluum bonam faciat,ſecundum uindemiam,ubi uites ablaqueantur, quantum putabis ei rei ſatis eſſe uini,tot uites ablaqueato, & ſignato:earum radices circum ſarrito, & purgato.* Veratri *radices in pila contundito, eas radices ponito circum uitem: & his ſtercus uetus, & ueterem cinerem,& duas partes terræ circum addito.* Radicibus *uitis terram inſuper inijcito.*Hoc *uinum ſeorſum legito.* Si *uoles ſeruare in uetuſtatem,ad aluum mouendam ſeruato,nec cōmiſceas cum cætero uino.* De *eo uino cyathū ſumito, & miſceto aqua, & bibito ante cœnam.* Sine *periculo aluum mouebit.* CXV.

VINVM *ad aluum mouendam.* In *uinum muſtum ueratri atri manipulum conijcito in amphoram: ubi ſatis efferbuerit,de uino manipulum eijcito.* Id *uinum ſeruato ad aluum mouendam.* Aliter *ſi uoles uinum ad aluum mouendam concinnare.*Vites *cùm ablaqueabuntur, ſignato rubrica,ne admiſceas cum cætero uino.* Treis *faſciculos ueratri atri circumponito circum radices,& terram inſuper inijcito.*Per *uindemiam de his uitibus,quod delegeris, ſeorſum ſeruato, cyathum in cæteram potionem indito,aluum mouebit,& poſtridie perpurgabit ſine periculo.* CXVI.

LENTIM *quomodo ſeruari oporteat.* Laſerpi*tium aceto diluito, permiſceto lentim aceto laſerpitiato, & in ſole ponito.* Poſteà *lentim oleo perfricato, ſinito areſcat,ita integra ſeruabitur rectè.* CXVII.

Oleæ

OLEAE *albæ quemadmodũ condiantur: Antequàm nigræ fiant contundantur, & in aqua deijciantur, crebro aquam mutet. deinde, ubi ſatis maceratæ erunt, exprimat, & in acetum conijciat, & oleum addat, & ſalis ſelibram: in modiũ olearum fœniculum, & lentiſcum ſeorſum condat in acetũ. Si unà admiſcere uoles, cito utitor: in orculam calcato manibus ſiccis: cũ uti uoles, ſumito.* CXVIII.

OLEAM *albam ſecundum uindemiam, qua uti uoles, ſic condito: Muſti tantundem addito, quantum aceti. Cætera item condito ita, uti ſuprà ſcriptũ eſt.* CXIX.

EPITYRVM *album, nigrum, uariumq́; ſic facito.* Ex *oleis albis, nigris, uarijsq́; nucleos eijcito.* Sic condito: Concidito *ipſas: addito oleum, acetum, coriandrum, cyminum, fœniculum, rutam, mentam: in orculam condito. oleum ſuprà ſiet, ita utitor.* CXX.

MVSTVM *ſi uoles totum annum habere, in amphoram muſtum indito, & corticem oppicato, demittito in piſcinam, poſt trigeſimum diem eximito, & totum annum muſtum erit.* CXXI.

MVSTACEOS *ſic facito: Farinæ ſiligineæ modium unum muſto conſpergito. Aniſum, cyminum, adipis p.* II. *caſei libram, & de uirga lauri deradito, eodem addito.* Et *ubi definxeris, lauri folia ſubtus addito, dum concoques.* CXXII.

VINVM *concinnare, ſi lotium difficilius tranſibit. Capreidam, uel iuniperum contundito in pila, libram indito in duobus congijs uini ueteris in uaſe æneo, uel plumbeo defrueficito: ubi refrixerit, in lagœnam indito, id mane ieiunus ſumito cyathum, proderit.* CXXIII.

VINVM *ad iſchiacos ſic facito. De iunipero materiam ſemipedem craſſam concidito minutim. Eam feruefacito cum congio uini ueteris: ubi refrixerit, in lagœnam cõfundito: & poſteà id utitor: uini cyathum mane ieiunis proderit.* CXXIIII.

CANES *interdiu clauſos eſſe oportet, ut noctu uigilantiores, & acriores ſint.* CXXV.

VINVM *myrteum ſic facito, myrtum nigram arefacito in umbra: ubi iam erit paſſa, ſeruato ad uindemiam, in urnam muſti contundito myrtæ ſemodium, id oblinito. Vbi deſiuerit feruere muſtum, myrtum eximito. Id eſt ad aluum crudam, & ad lateris dolorem, & ad cœliacum, & ſi aluus non conſiſtet.* CXXVI.

AD *tormina, & ſi tineæ, & lumbrici moleſti erunt, triginta mala punica acerba ſumito, contundito, indito in urceum, & uini nigri auſteri cõgios tres ſuperponito: uas oblinito, poſt* XXX. *dies aperito, & utitor: ieiunus heminam bibito.* CXXVII.

AD *diſpepſiam, & ſtranguriam malum punicum ubi florebit, colligito. Tres heminas in amphoram infundito: uini ueteris quadrantal addito, & fœniculi radicem puram contuſam heminam unam. Oblinito amphoram, & poſt dies* XXX. *aperito & utitor. Vbi uoles cibum concoquere, & lotium facere, hinc bibito quantum uoles ſine periculo. Idem uinum tinias perpurgat, & lumbricos, ſi ſic concinnes. Incœnatum iube eſſe, poſtridie thuris drachmam conterito, & mellis cocti drachmam unam, & uini prædicti ſextarium, & origanum dato ieiuno, & puero pro ætate triobolum, & uini heminam.*

Supra

Supra pilam inſcendat, & ſaliat decies, & deambulet. CXXVIII.

HABITATIONEM *delutare cũ uoles, terram quammaximè cretoſam, uel rubricoſam ſumito, eò amurcam infundito, paleas indito. Sinito quatriduum fraceſcat: ubi bene fracuerit, rutro concidito, ubi concideris, delutato. Ita neq; aſpergo nocebit, neq; mures caua facient, neq; herba naſcetur, neq; lutamenta ſcindent ſe.* CXXIX.

AREAM *ubi frumentum teratur, ſic facies. Confodiatur minutè terra, & amurca bene conſpergatur, ut combibat quàm plurimum: ubi bene comminuta terra fuerit, & amurcam combiberit, cylindro, aut pauicula coæquato: ubi coæquata erit, neq; formicæ moleſtæ erunt, & cùm pluet lutum non erit.* CXXX.

CODICILLOS, *oleaginos, & cætera ligna amurca cruda perſpergito, & in ſole ponito, perbibant bene. Ita neq; fumoſa erunt: & bene ardebunt.* CXXXI.

DAPEM *pro bubus pyro florente facito. Poſteà uerno arare incipito. Ea loca primum arato, quæ rudeta, arenoſáq; erunt. Poſteà uti quæq; grauiſſima, atq; aquoſiſſima erunt, ita poſtremo arato.* CXXXII.

DAPEM *hoc modo fieri oportet. Ioui dapali culignam uini quantum uis poluceto. Eo die feriæ bubus, & bubulcis, & qui dapem facient. Cum polucere oportebit, ſic facies. Iupiter dapalis, quod tibi fieri oportet, in domo, familiáq; mea culignam uini dapi eius rei ergò. Macte uino inferiori eſto. Macte hac illace dape polucenda eſto. Manus interluito. Poſteà uinum ſumito. Iupiter dapalis, macte iſtace dape polucenda eſto. Macte uino inferiori* eſto.

eſto. Veſtæ ſi uoles dato:daps Ioui aſſaria pecuina urna uini Ioui caſtè.Profanato ſine contagione.Poſteà dape facta ſerito milium,panicum,lentim,allium. CXXXIII.

PROPAGATIO *pomorum, cæterarumq; arborum arboribus ab terra pulli,qui nati erunt,eos in terram deprimito,excolitoq;,uti radicem capere poßint.Inde,ubi tempus erit,effodito,ſeritoq; rectè.Ficum, oleam, malum punicum,mala ſtruthea,cotonea,aliaq; mala omnia, laurum cypriam,delphicam,prunum, myrtum coniugulum, & myrtum album,& nigrum,nuces auellanas,prænestinas,platanum,hæc omnia genera à capitibus propagari, & eximi ad hunc modum oportebit. Quæ diligentius ſeri uoles,in calicibus ſeri oportet. In arboribus radices uti capiant,calicem pertuſum ſumito tibi,aut quaßilum,per eum ramulum tranſerito, cum quaßilum terra impleto, calcatoq;, in arborem relinquito. Vbi bimum erit, ramum tenerum infrà præcidito, cum quaßilo ſerito. Eo modo quoduis genus arborum facere poteris, uti radices bene habeant. Item uitem in quaßilum propagato, terraq; bene operito, anno pòſt præcidito, cum qualo ſerito.* CXXXIIII.

PRIVSQVAM *meſſem facias, porcam præcidaneam hoc modo fieri oportet. Cereri porca præcidanea, porcam fœminā,priuſquam haſce fruges cōdantur, far,triticum,ordeū,fabam,ſemen rapicium,thure,uino,Iano,Ioui, Iunoni præfato.Prius quàm porcam fœminam immolabis,Iano ſtruem cōmoueto ſic.Iane pater te hac ſtrue commouenda bonas preces te precor,uti ſies uolens propitius mihi,liberiſq; meis,domo,familiæq; meæ mactus hoc ferto.*

Fertum

Fertum Ioui moueto, & mactato ſic. Iupiter te hoc ferto obmouendo bonas preces precor, uti ſies uolẽs propitius mihi, liberiſq; meis, domo, familiæq; meæ mactus hoc ferto. Poſteà Iano uinum dato ſic. Iane pater, uti te ſtrue commouenda bonas preces bene precatus ſum, eiuſdẽ rei ergò macte uino inferiori eſto. Poſteà Ioui ſic: Iupiter macte ferto eſto, macte uino inferiori eſto. Poſteà porcã præcidaneã immolato. Vbi exta proiecta erunt, ita Iano ſtruem commoueto, mactatoq; item uti prius obmoueras. Ioui item fertum obmoueto, mactatoq;, uti prius feceras. Itẽ Iano uinum dato, & Ioui uinum dato, ita uti prius datũ fuit ob ſtruem obmouendam, & fertum libandum, poſteà Cereri exta, & uinum dato. C X X X V.

ROMAE *tunicas, togas, ſaga, centones, ſculponeas: Calibus, & Minturnis, cuculliones, ferramenta, falces, palas, ligones, ſecures, ornamenta, murices, clitellas: Venafro, palas: Sueſſæ, & in Lucanis ploſtra, treblæ albæ: Romæ dolia, labra, tegulæ ex Venafro. Aratra in terrã ualidam Romanica bona erunt, in terram pullam cãpanica, iuga Romanica optima erunt. Vomis in dutilis optimus erit. Trapeti Pompeijs. Nolæ ad rufrimaceriã claues. Cloſtra Romæ, ac hamæ. Vrnæ oleariæ, urcei aquarij, urnæ uinariæ, & alia uaſa ænea Capuæ. Nolæ fiſcinæ Cãpanicæ. Hæ hamæ utiles ſunt. Funis ſubductarius, ſpartum omne Capuæ. Fiſcinas Romanicas Sueſſæ, Caſino. Eæ optimæ erũt Romæ, funẽ torculũ ſiquis faciet Caßini* L. *numis, Venafri Minturnis* C L. *eò indere oportet coria bona* VIII. *noſtratia recẽti aqua depſta ſiẽt, quamminimũ ſalis habeãt, ea depſere, & ungere unguine prius oportet, tum*

ſiccare. Funem exordiri oportet longũ ped. LXXII. *toros* III. *habeat loris in toros ſingulos* IX. *latis digitos duos. Cum tortus fuerit, longus erit pedes* XLIX. *In commiſſura abibunt pedes* III. *reliquum erit pedes* XLVI. *Vbi extentus erit, accedent pedes* V. *longus erit ped.* LI. *Funem torculum extentum longũ eſſe oportet ped.* LV. *maximis uaſis, minoribus pedes* LI. *Funem loreum in plostrum iuſtum pedes* LX. *ſemiſunium pedes.* XLV. *lora retiuacula in ploſtrum ped.* XXXVI. *ad aratrum ped.* XXVI. *lora præductoria ped.* XXVII. S. *ſubiugia in luſtrũ lora ped.* XIX. *funiculũ ped.* IX. *in aratrum ſubiugia in luſtrũ lora pedes* XIX. *funiculum pedes* XV. *Trapetos latos maximos ped.* IIII. S. *orbes altos ped.* III. S. *orbes medios ex lapidicinis cum eximet craſſos pedem, & palmũ inter miliarium, & labrum ped.* I. *digitos* II. *labra craſſa digitum. Secundarium trapetum latum ped.* IIII. *& palmum, inter miliarium, & labrum ped.* I. *digit.* I. *labra craſſa digitos* II. *orbes altos ped.* III. *& digitos* V. *craſſos ped.* I. *& digitos* III. *Foramen in orbes ſemipedem quoquouerſum facito. Tertium trapetum latum ped.* IIII. *inter miliarium, & labrum pedem* I. *digitos* V. *orbis altus ped.* III. *digitos* III. *craſſos ped.* I. *digitos* II. *Trapetum ubi aduectum erit, ubi ſtatues, ibi & commodato, concinnatoq;.* CXXXVI.

POLLINTIONEM *in agro Caßinate, & Venafri ſic dare oportet. In loco bono parte octaua corbis diuidat, ſatis bona ſeptima, tertio loco ſexta. ſi granũ modio diuidet quanta in Venafro ager optimus* IX. *parte corbis diuidat. Si communiter piſunt, quæ ex parte pollintori*

pollintori pars eſt,eam partem in piſtrinum pollintor ordeum v.modio fabam quinta modio diuidat. CXXXVII.

VINEAM *curandam partiario, bene curet fundum, arbuſtum, agrum frumentarium.* Partiario *fœnum, & pabulum,quod bubus ſatis ſiet,qui illic ſient. Cætera omnia pro indiuiſo.* CXXXVIII.

BOVES *ferijs cõiungere licet.* Hoc *licet facere, trahãt ligna,*Fabalia,*frumentũ quod nõ daturus eris.* Mulis *equis, aſinis feriæ nullæ,niſi ſi in familia ſunt.* CXXXIX.

LVCVM *collucare* Romano *more ſic oportet.*Porco *piaculo facito.*Sic *uerba cõcipito. Si deus,ſi dea, cuius illud ſacrum eſt,uti tibi ius ſiet porco piaculo facere, illiuſce ſacri coërcendi ergô.*Harumq; *rerum ergô ſiue ego, ſiue quis iuſſu meo fecerit,uti id recte factum ſiet.*Eius *rei ergô te hoc porco piaculo immolando bonas preces precor,uti ſies uolens propitius mihi, domo, familiæq; meæ, liberiſq; meis.* Harumce *rerum ergô macte hoc porco piaculo immolando eſto.* CXL.

SI *fodere uelis altero piaculo eodem modo facito, hoc amplius dicito,operis faciundi cauſa, cùm opus quotidie per partes facies,ſed ſi intermuſeris,aut feriæ publicæ, aut familiares interceſſerint,altero piaculo facito.* CXLI.

AGRVM *luſtrare ſic oportet,imperans ſolitaurilia circũagi cũ diuis uolentibus,quódq; bene eueniat mando tibi* Mani,*uti illa ſolitaurilia,fundũ,agrũ,terramq; meam quota ex parte ſiue circũagi, ſiue circunferenda cenſeas, uti cures luſtrare.*Ianum,Iouemq; *uino præfamino, ſic dicito.* Mars *pater te precor,quæſoq;,uti ſies uolẽs propitius mihi,domo,familiæq; noſtræ, quoius rei ergô agrum,*

terram,fundumq́; meum ſolitaurilia circumagi iuſsi:uti tu morbos uiſos inuiſosq́;,uiduertatem,uaſtitudinemq́;,calamitates,intẽperantiasq́; prohibeſsis,defendas,auerruncesq́;, utiq; tu fruges,frumenta,uineta,uirgultaq́; grandire, beneq́; euenire ſinas: paſtores,pecuaq́; ſalua ſeruaſsis, duisq́; bonã ſalutem, ualetudinemq́; mihi, domui, familiæq́; noſtræ.Harumce rerum ergô fundi, terræ, agriq́; mei luſtrandi,luſtriq́; faciendi ergô ſicuti dixi macte hiſce ſolitaurilibus lactentibus immolandis eſto.Mars pater eiuſdẽ rei ergô, macte hiſce ſolitaurilibus lactentibus eſto. Item cultro facito ſtruem,& fertum uti adſiet.Inde obmoueto. Vbi porcum immolabis, agnum, uitulumq́; ſic oportet. Eiusq́; rei ergô macte hiſce ſolitaurilibus immolãdis eſto, nominare uetat Martem,neq; agnũ,uitulumq́;. Si minus in omnes litabis,ſic uerba concipito. Mars pater, ſiquid tibi in illiſce ſolitaurilibus lactentibus,neq; ſatisfactũ eſt, his ſolitaurilibus piaculo. Si uno, duobus ue dubitaueris, ſic uerba concipito.Mars pater,quod tibi illuc porco,neque ſatisfactum eſt,te hoc porco piaculo. CXLII.

VILLICI *officia quæ ſunt, quæ dominus præcipit,ea omnia,quæ in fundo fieri oportet, quæq́; emi, parariq́; oportet,quomodo quæque cibaria, & quæ ueſtimenta dari familiæ oportet,eadem uti curet,faciatq́; moneo,dominoq́; dicto audiens ſit.* Hoc *amplius, quomodo uillicam uti oportet, & quomodo imperari oportet, uti in aduentu domini, quæ opus ſunt, parentur, curenturq́; diligenter.* CXLIII.

VILLICAE *quæ ſunt officia,curato faciat.Si eam tibi dederit dominus in uxorem,ea eſto contentus. Eà te*

metuat

metuat. Facito, ne nimiũ luxurioſa ſiet. Vicinis, alijsq́; mulieribus quàm minimum utatur. Ne'ue ad eas domum eat, ne'ue ad ſeſe recipiat. Ad cœnam nequò eat, ne'ue ambulatrix ſiet. Rem diuinam ne faciat, ne'ue mandet qui pro ea faciat iniuſſu domini, aut dominæ. Scito dominum pro tota familia rem diuinam facere. Munda ſiet. Villam conuerſam, mundamq́; habeat. Focum purum circunuerſum quotidie, prius quàm cubitũ eat, habeat. Calendis, Idibus, Nonis feſtus dies cũ erit, coronam in focum indat. Per eoſdemq́; dies Lari familiari pro copia ſupplicet. Cibum ſibi, & familiæ curet uti coctũ habeat. Gallinas multas, & oua uti habeat. Pyra arida, ſorba, ficos, uuas paſſas, ſorba in ſapa & pyra, & uuas in dolijs, & mala ſtruthea. Vuas in urceis, & in uinaceis, uel in terra obrutas. Et nuces præneſtinas recentes in urceo in terra obrutas habeat. Mala ſcantiana in dolijs, & alia, quæ condi ſolent, & ſyluatica. Hæc omnia quotannis diligenter uti condita habeat. Farinam bonam, & ſubtile far ſciat facere. CXLIIII.

OLEAM legẽdam hoc modo locare oportet. Oleam cogito rectè omnem arbitratu domini, aut quem cuſtodem fecerit, aut cui olea uenierit. Oleam ne ſtringito, ne'ue uerberato iniuſſu domini, aut cuſtodis. Si aduerſus ea quis fecerit, quod ipſe eo die delegerit, pro eo nemo ſoluet, neq; debebitur. Oleam qui legerint, omnes iuranto ad dominum, aut ad cuſtodem ſeſe oleam non ſurripuiſſe, neque quenquam ſuo dolo malo ea oleitate ex fundo L. Manlij. Qui eorum ita non iurauerit, quod is legerit, pro eo nemo argentum dabit, neq; debebitur. Oleam cogi rectè, ſatis dato arbitratu L. Manlij. Scalæ ita uti datæ erunt, ita

reddito,

reddito, niſi quæ uetuſtate fractæ erunt. Si non erunt, reddet æquas, aut arbitratu deducetur. Siquid redẽptoris opera domino damni datũ erit, reſoluito. Id boni uiri arbitratu deducetur. Legulos quot opus erunt, præbeto, & factores. Si non præbuerit, quanti conductum erit, aut locatum erit, deducetur, & tanto minus debebitur. De fundo ligna, & oleam ne deportato. Qui oleam legerit, qui deportauerit, in ſingulas deportationes HS. N. II. *deducentur, neq; id debebitur. Omnem oleã puram metietur. Modio oleario aſſiduos homines quinquaginta præbeto, duas partes ſtrictorum præbeto. Nequis concedat, quo olea legunda, & faciũda carius locetur. Extra quam ſiquem ſocium imprę ſentiarum dixerit, ſiquis aduerſum ea fecerit, ſi dominus, aut cuſtos uolent, iurent omnes ſocij. Si non ita iurauerint, pro ea olea legunda, & faciunda nemo dabit, neque debebitur ei, qui non ita iurauerit. Acceſſiones in modios* CC. *oleæ accedent ſalis modij* V. *olei puri pondo* IX. *in tota oleitate* HS. V. *aceti quadrantalia* II. *quo oleæ ſalem non acceperint, dum oleam legent in modios ſingulos* HS. SS. *dabuntur.* CXLV.

OLEAM *faciundam hac lege oportet locare. Facito rectè arbitratu domini, aut cuſtodis. Qui id negotij curabit, ſi ex uirgis uaſis opus erit, facito. Homines eos dato, qui placebunt, aut cuſtodi, aut ei, qui eam oleam emerit. Trapeti facito. Si operarij conducti erunt, aut facienda locata erit, pro eo reſoluito, aut deducetur. Oleũ ne tangito utendi cauſa, neq; furandi cauſa, niſi quod cuſtos dederit, aut dominus. Si ſumpſerit, in ſingulas ſumptiones* HS. N. XL. *deducentur, neq; debebitur. Factores, qui oleum fecerint,*

rint,omnes iuranto aut ad dominũ, aut ad cuſtodem,ſeſe de fundo L. *Manlij,neq; alium quenquam ſuo dolo malo oleum,neq; oleam ſurripuiſſe. Qui eorũ nõ ita iurauerit, quæ eius pars erit,deducetur,neq; debebitur. Socium nequem habeto,niſi quẽ dominus iuſſerit,aut cuſtos. Siquid redemptoris opera domino damni datũ erit,uiri boni arbitratu deducetur. Si uiride oleũ fiet,facito accedat oleũ,& ſal ſuæ uſioni,quod ſatis ſiet,& uaſa uiminea.* CXLVI.

OLEAM *pendentem hac lege uenire oportet. Olea pendens in fundo Venafro uenibit. Qui oleã emerit,amplius quàm quanti emerit, omnis pecuniæ centeſima accedet. Præconium præſens* HS. L. *& oleum romanici pondo* M.D. *uiridis pondo.* CC. *oleæ caducæ modij* L. *ſtrictiuæ modij* X. *Modio oleario menſum dato, unguinis pondo* X. *ponderibus, modijsq́; domini datoris primæ cotylas duas. Dies argento ex Cal. menſium* X. *oleæ legendæ faciundæ quæq; locata eſt,& ſi emptor locarit Idibus ſoluito. Rectè hæc dari, fieriq́;,ſatisq́; dari domino, aut cui iuſſerit, promittito,ſatisq́; dato arbitratu domini. Domino cũ ſolutum erit,aut ita ſatis datũ erit, quæ in fundo illata erũt, pigneri ſunto. Nequid eorum de fundo deportato. Siquid deportauerit,domini eſto. Vaſa,torcula,funes, ſcalas,trapetos,& ſiquid aliud datum erit,ſalua rectè reddito, niſi quæ uetuſtate fracta erunt. Si non reddet,æquum ſoluito. Si emptor legulis, & factoribus, qui illic opus fecerint, non ſoluerit,cui dari oportebit, ſi dominus uolet, ſoluat. Emptor domino debeto, & id ſatis dato proq́; ea re ita, uti ſuprà ſcriptum eſt,item pigneri ſunto.* CXLVII.

LEGE *hac uinum pendens uenire oportet. Vinaceos illutos,*

illutos, & fecem relinquito. Locus uinis ad Calendas Octobris primas dabitur: ſi non antè ea exportaueris, dominus uino, quod uolet, faciet. Cætera lex, quæ oleæ pendenti. CXLVIII.

VINVM *in dolijs hoc modo uenire oportet. Vini in culleos ſingulos quadragenæ, & ſingulæ urnæ dabuntur, quod neque aceat, neq; muceat. Id dabitur in triduo proximo, boni uiri arbitratu deguſtato. Si non ita fecerit, uinum pro deguſtato erit. Quot dies per dominum mora fuerit, quo minus uinum deguſtet, totidem dies emptori procedent. Vinum accipito ante Calendas Ianuarias primas. Si non antè acceperit, dominus uinum admetietur. Quod admenſum erit, pro eo dominus reſoluito. Si emptor poſtulauerit domino iuſiurandum, dabit uerum feciſſe. Locus uinis ad Cal. Octobris primas dabitur. Si antè non deportauerit, dominus uino quod uolet faciet. Cætera lex, quæ oleæ pendenti.* CXLIX.

QVA *lege pabulum hybernum uenire oporteat. Qua uendas finis dicito. Pabulum fini accipito. Ex Calendis Septembribus prato ſicco decedat: ubi pyrus florere cœperit, prato irriguo: ubi ſuper, infráq; uicinus permittet, tum decedito, uel diem certam utriq; facito. Cætero pabulo Calend. Martijs cedito. Bubus domitis binis cànterio uni, cùm emptor paſcet, domino paſcere recipitur. Oleris, aſparagis, lignis, aqua, itinere, actu domini uſioni recipitur. Siquid emptor, aut paſtores, aut pecus emptoris domino damni dederit, boni uiri arbitratu reſoluat. Siquid dominus aut familia, aut pecus emptori damni dederit, uiri boni arbitratu reſoluetur: donicũ pecuniã ſatisfecerit, aut delegarit, pecus*

rit,pecus & familia, quæ illic erit,pigneri ſunto. Siquid de his rebus controuerſiæ erit,Romæ iudicium fiat. CL.

FRVCTVM ouiũ hac lege uenire oportet. In ſingulas caſei pondo XV.dimidium aridum,lacte ferijs quod mulſerit dimidiũ, & prætereà lactis urnam unã. Hiſce legibus agnus diem,& noctem qui uixerit, in fructum, & Calend. Ianuar. emptor fructu decedat. Si intercalatum erit Calend. Maijs agnos XXX. ne amplius promittat. Oues,quæ non pepererint,binæ pro ſingulis in fructu cedent. Die lanã,& agnos uendat. Menſes X. ab coactore releget porcos ſectarios. In oues denas ſingulos paſcat. Conductor II. menſes paſtorem præbeat, donec domino ſatisfecerit,aut ſoluerit,pugneri eſto. CLI.

QVO PACTO cupreſſeta ſeri oporteat Menius Percenius Nolanus ad hunc modum monſtrauit. Semen cupreßi tarentinæ per uer legi oportet, maturum eſt, ubi hordeũ flaueſcit:ſemen, ubi legeris, in ſole ponito,id purgato, id aridum condito,uti aridum expoſitum ſiet, per uer ſerito in loco,ubi terra tenerrima erit, quam pullam uocant,ubi aqua proptèr ſiet : eum locum ſtercorato primum bene ſtercore caprino,aut ouillo:tum uortito bibalio,& terram cum ſtercore bene commiſceto depurgato ab herba,graminibuſq;.Bene terrã comminuito, areas facito pedes latas quaternos,ſubcauas facito,uti cauæ aquã continere poßint:inter eas ſulcos facito, qua herbas de areis purgare poßis:ubi areæ factæ erunt,ſemen ſerito crebrum,ita ut linũ ſeri ſolet eo cribro terrã incernito : dimidiatum digitum terrã altum ſuccernito:id bene tabula,aut manibus, aut pedibus complanato. Siquando non pluet, uti

uti terra non ſitiat, aquam irrigato leuiter in areas. Si *non habebis, unde irriges, gerito, inditoq́; leuiter.* Quo*tieſcunq; opus erit, facito, uti aquã addas.* Si *herbæ natæ erunt, facito, uti ab herbis purges quàm tenerrimis, & quoties opus erit per æſtatem, ita, uti dictũ eſt, fieri oportet, & ubi ſemen ſatum ſiet, ſtramentis operiri oportet, ubi germen naſci cœperit, tum ſtramenta demi.* CLII.

DE *ſcopis uirgeis, quæ* M. *Memius, &* M. *Manlius monſtrauerunt, in diebus.* XXX. *quibus uinum legeris, ali quoties facito ſcopas uirgeas ulmeas aridas, eas in aſſerculo alligato, eabusq́; latera dolijs intrinſecus uſq; bene perfricato, ne fex in lateribus adhæreſcat* CLIII.

VINVM *fecatum ſic facito.* Fiſcinas *olearias campanicas duas illi rei habeto: eas fecis impleto, ſub prælũq; ſubdito, exprimitoq́;.* CLIIII.

VINVM *emptoribus ſine moleſtia hoc modo admetiri debet.* Labrum *culleare illi rei facito: id habeat ad ſummum anſas* IIII. *uti transferri poßit.* Ad *imũ pertundito.* Eà *fiſtulam ſubdito uti obturarier rite poßit: & ad ſummum, quà fini culleum capiet, præſignato: id in doliũ paulatim demittito, uti in eo de fiſtula uinũ ſalire poßit: id impleto uſq; dum ſignum tangat, poſteà obturato: id in ſuggeſtu inter dolia poſitum ſeruato* CLV.

PER *hyemem aquam de agro depellere oportet.* In *monte foſſas inciles plures habere oportet.* Prima *autumnitate cum pluuia eſt, tum maxime ab aqua periculũ eſt.* Cùm *pluere incipiet, familiã cum ferreis ſarculis exire oportet, & incilia aperire, aquam diducere in uias, & ſegetem curare oportet, uti fluat.* In *uilla cùm pluet, circuire*

cuire oportet,ſicubi perpluat,& ubi pluerit,tegulam ſignare carbone,cũ deſierit pluere,uti tegula mutetur.Per ſegetem in frumentis,aut in ſegete, aut in foßis ſicubi aqua conſiſtat,aut aliquid aquæ obſtat:id emittere, patefieri,remouerięq; oportet. CLVI.

DE braßica quod cõcoquit.Braßica eſt,quæ omnibus oleribus antiſtat:eã eſto uel coctã,uel crudã, crudam ſi edas in acetũ intingito, mirificè concoquit,aluũ bonam facit, lotiũq; ad omnes res ſalubre eſt. Si uoles in conuiuio multũ bibere, cœnareq; libenter, ante cœnam eſto crudã quantum uoles ex aceto. Et item,ubi cœnaueris,comeſto alia quinq; folia,reddent te quaſi nihil ederis, biberisq;, bibesq; quantum uoles.Aluum ſi uoles deijcere, ſuperiorem ſumito cymam braßicæ,quæ lèuißima erit. p.IIII. Inde facito manipulos æquales tres, colligatoq;. Poſteà ollam ſtatuito cũ aqua:ubi occipiet feruere, pauliſper dimittito unum manipulum, feruere deſiſtet. Poſteà ubi iterum occipiet feruere, pauliſper dimittito uſq; admodum dum quinquies quinq; numeres.Tum eximito,& ita facito alterum manipulum,& item tertium, poſteà eximito, & contundito,& per linteum exugeto ſuccum,quaſi heminam, in pocillum fictile. Eò indito ſalis micam quaſi eruũ,& cymini triti quantũ oleat. Poſteà ponito pocillũ in ſereno noctu. Qui poturus erit, lauet calida : bibat aquam mulſam,cubet incœnatus. Poſteà mane bibat ſuccum, deambuletq; horas IIII, & agat, negotij ſiquid habet. Vbi libido ueniet nauſeæ, cumq; apprehendet, decumbat, purgetq; ſeſe. Tantum bilis, pituitæq; eijciet,uti ipſe miretur, unde tantum ſiet. Poſteà ubi deor=

ſum uerſus ibit, heminam aut paulò plus bibat. Si amplius ibit, ſumito farinæ minutæ conchas duas: infriet in aquã, paulùm bibat, conſiſtet. Verum quibus tormina moleſta erunt, braßicã in aquam macerare oportet: ubi macerata erit, conijcito in aquam calidam, coquito uſquedum ea cõmadebit bene: aquam defundito. Poſteà ſalem, & cumini paululum, & pollinem polentæ, & oleum eòdem addito, deinde iterum feruefacito. Infundito in catinum, uti frigeſcat: eò cyminũ interito: quod uolet cibi poſteà edat: ſed ſi poterit ſolam braßicam eſſe, edat. Et ſi ſine febre erit, dato uini atri duri. Aquæ tum bibat quamminimum. Si febris erit, aquam bibat. Id facito continuò quotidie mane. Nolito multum dare, ne pertædeſcat, uti poßit porrò libenter eſſe. Ad eundem modum uiro, & mulieri, & puero dato. Nunc de ijs, quibus ægrè lotium it, quibusq; ſubſtillum eſt. Sumito braßicam, conijcito in aquam feruentem, coquito pauliſper, uti ſubcruda ſiet: poſteà aquã defundito non omnem: eò addito oleum, & ſalem, & cymini paululum: infernefacito pauliſper, poſteà inde iuſculum frigidum ſorbere, & ipſam braßicam eſſe oportet, uti quamprimum excoquat: quotidie id facito. CLVII.

DE braßica Pythagorea quid in ea boni ſit, ſalubritatisq; principium te cognoſcere oportet, quot genera braßicæ ſint, & cuiuſmodi naturam habeant. Ad ſalutem temperat comeſta ſeſe ſemper cum calore, & rigore arido, ſimul & humido, & dulci, & amaro, & acri. Sed quæ uocatur σελινοειδὴς, hæc ſeptem habet bona in comeſtura. Nũc uti cognoſcas genera earũ, prima eſt leuis, quæ nominatur λεία, grandibus, & latis folijs, caule magno,

no, ualidam hæc habet naturam, & uim magnam habet. Altera eſt criſpa, quæ à ſimilitudine apij, σελινοειδὴς uocatur. Hæc eſt & aſpectu, & natura bona ad curationem, ualidiorq́; eſt, quàm quæ ſupraſcripta eſt. Item eſt tertia, quæ κράμβη uocatur, minutis caulibus, tenuioribus folijs, & acerrima omnium eſt iſtarum, tenui ſucco uehementiſsima. Et primum ſcito, de omnibus braſsicis nulla eſt illiuſmodi medicamentoſior. Ad omnes tumores, ad omnia uulnera eam contritam imponito. Hæc omnia ulcera purgabit, ſanaq́; faciet ſine dolore. Eadem tumida concoquit: eadem erumpit: eadem uulnera putrida, cancroſq́; purgabit, ſanoſq́; faciet, quod medicamentum aliud facere non poteſt. Verum prius quàm id imponas, aqua calida multa lauato. Poſteà bis in die contritam imponito. Ea omnem putorem adimet. Si cancer ater eſt, is olet, & ſaniem ſpurcam mittit. Si albus purulentus eſt. Sed ſi fiſtuloſus, ſubtus ſuppurat ſub carne. In ea uulnera huiuſcemodi tere braſsicam, ſanum faciet: nam optima eſt ad huiuſmodi uulnera. Et luxatum ſi quod eſt, bis die calida foueto, braſsicam tritam apponito, cito ſanum faciet. Si bis die apponitur, dolores auferet, & ſi quid contuſum eſt, erumpet: ſi braſsicam tritam appoſueris, & ſanum faciet: & ſi quid in mammis ulceris natum, & carcinoma, braſsicam tritam apponito, ſanũ faciet. Et ſi ulcus acrimoniam eius ferre non poterit, farinam ordeaceam miſceto, ita apponito. Huiuſmodi ulcera omnia hæc ſana faciet: quod aliud medicamentũ facere non poteſt, nec purgare. Et puero, & puellæ ſi ulcus erit huiuſcemodi, farinam ordeaceam addito. Et ſi uoles eam eſſe, confectam,

*lautam,ſiccam,ſale,aceto ſparſam eſto,ſalubrius nihil erit. Quò libentius edas,aceto mulſo ſpargito,mentam ſiccam, & rutam coriandrum ſectam, ſale ſparſam pauló libentius edes.*Id *bene faciet,& mali nihil ſinet in corpore conſiſtere, & aluum bonam faciet.* Siquid *antea mali intus erit,omnia ſana faciet.* De *capite,& de oculis omnia deducet,& ſanum faciet.* Hanc *mane eſſe oportet ieiunum.* Et *ſi bilis atra eſt,& ſi lienes turgent,& ſi cor dolet,& ſi iecur,aut pulmones,aut præcordia,uno uerbo omnia ſana faciet,quæ intrò dolitabunt: eòdem ſilphium inradito, bonum eſt. Cùm uenæ omnes,ubi ſufflatæ ſunt ex cibo,non poſſunt perſpirare in toto copore, inde aliqui morbi naſcuntur:ubi ex multo cibo aluus non it,pro portione braſſica ſi uteris(uti te moneo)nihil iſtorũ uſu ueniet ex morbis.*V*erum morbum articularem nulla res tantum purgat, quantum braßica cruda,ſi eam edes cũ ruta,& coriandro conciſam.Sic & laſerpitium inraſum cum braßica ex aceto oxymelli,& ſale ſparſa.* Hac *ſi uteris,omnes articulares morbos poteris expellere.* Nullus *ſumptus eſt, & ſi ſumptus eſſet,tamen ualetudinis cauſa experirer:eam mane oportet ieiunum eſſe.* Omnis *qui inſomnioſus eſt, hac eadem curatione ſanum facies.* V*erum aſſam braßicam, & unctam caldam ſalis paululum dato homini ieiuno. Quamplurimam ederit, tam citißimè ſanus fiet ex eo morbo.* Tormina *quibus moleſta erunt, ſic facito. Braßicam macerato bene, poſteà in aulam conijcito, deferuefacito bene:ubi cocta erit bene, aquam defundito.* Eò *addito oleum bene,& ſalis paulum, & cuminum, & pollinem polentæ.*Poſteà *bene ferueſacito; ubi ferbuerit in catinum indito,*

indito.Dato edat,ſi poterit,ſine pane: ſi non,panis parum ibidem madefaciat: & ſi febrim non habebit, dato ut uinum atrum bibat:cito ſanus fiet.Et hoc, ſiquando uſu uenerit,ut quis debilis ſiet, hæc res ſanum facere poteſt: ſi braßicam edet ita,uti ſupraſcriptum eſt: & hoc amplius: lotium conſeruato eius,qui braßicam eſitauerit: id calfacito:eò hominem demittito:cito ſanum facies hac cura: expertum hoc eſt.Item pueros puſillos,ſi laues eo lotio,nunquàm debiles fient: & quibus oculi parum ſunt clari, eo lotio inunguito,plus uidebunt.Si caput, aut ceruices dolent, eo lotio caldo lauito, deſinent dolere. Et ſi mulier eo lotio locos fouebit,nunquàm ij uiroſi fient.Et fouere ſic oportet:ubi in chutra ferueſeceris id lotiũ, ſub ſellam ſupponito pertuſam,eò mulier aßidat.Circum ueſtimenta eam dato.Braßica erratica maximam uim habet: eam areſacere,cõtereréq; oportet bene minutim:ſiquem uoles purgare, pridie ne cœnet, & mane ieiuno dato braßicæ tritæ, decoctæq; aquæ cyathos quatuor:nulla res tam bene purgabit,neq; elleborum,neq; ſcamoneum, & ſine periculo, & ſcito ſalubrem eſſe corpori. Quos diffidas ſanos facere,facies.Qui hac purgatione purgandus erit,ſic eum curato. Sorbitione liquida hoc per dies VII. dato: ubi eſſe uolet,carnem aßam dato.Si eſſe non uolet,dato braßicam coctam,& panem,& bibat uinum lene dilutum,lauet raro,utatur unctione:qui ſic purgatus erit, diutina ualetudine utetur,neq; ullus ueniet morbus niſi ſua culpa. Et ſi quis ulcus tetrũ,uel recens habebit,hanc braßicam erraticam aqua inſpergito,apponito,ſanum facies. Et ſi fiſtula erit,turundã intro trudito,ſi turundam nõ recipiet,diluito,

ſuccum exprimito, cum in ueſicam indito, ueſicæ calamum alligato, & ita premito, ut in fiſtulam ſuccus introëat. Ea res ſanum faciet cito. Et ad omnia uetera ulcera, & noua contritam cum melle apponito, ſanum faciet: & ſi polypus in naſo introierit, braſsicam erraticam aridam tritam in malum cõijcito, & ad naſum admoueto. Ita ſubducito ſurſum animam quamplurimum poteris: in triduo polypus excidet: & ubi exciderit, tum aliquot dies idem facito, ut radices polypi perſanas facias. Auribus ſi parum audies, terito cum uino braſsicam, ſuccum exprimito, in aurem intro tepidum inſtillato: cito intelliges te plus audire. Deinde impetigini parcè braſsicam apponito, ſanam faciet, & ulcus non faciet. CLVIII.

ALVVM *deijcere hoc modo oportet, ſi uis bene deijcere, ſume tibi ollam, addito eò aquæ ſeſtarios* VI. *& eò addito ungulam de perna. Si ungulam non habebis, pone de perna fruſtum p. s. quamminime pingue: ubi iam incipit coctum eſſe, eò addito braſsicæ coliculos* II. *betæ coliculos* II. *cum radice ſua, filiculæ paulùm, herbæ mercurialis non multum, mutulorum* L.II. *piſcem capitonem, & ſcorpionem* I. *cochleas* VI. *& lentis pugillum. Hæc omnia decoquito uſq; ad ſextarios tres iuris: oleum ne addideris: indidem ſume tibi ſextarium unum tepidum: adde uini Coi cyathum unum: bibe, interquieſce: deinde iterum eodem modo, deinde tertium. Purgabit te bene. Et ſi uoles inſuper uinum Coum miſtum bibere, licebit bibas. Ex his tot rebus, quot ſcriptum eſt, unum, quod eorum uis, id aluum deijcere poteſt. Verum ea re tot res ſunt, ut bene deijcias, & ſuaue eſt.* CLIX.

dabit,ſublimiter ſtet. Ieiunus ieiuno,boui dato. LXXII.

BOVES *ne pedes ſubterant, priuſquam in uiam quoquam agas, pice liquida cornua infima unguito.* LXXIII.

VBI *uuæ uariæ cœperint fieri,bubus medicamentum dato quotannis, uti ualeāt. Pellem anguinam ubi uideris, tollito,& condito,ne quæras,cum opus ſiet. Eam pellem, & far, & ſalem, & ſerpillum,hæc omnia unà conterito, cum uino dato bubus omnibus ut bibant: per æſtatem boues aquam bonam,& liquidam bibant, ſemper curato, ut ualeant refert.* LXXIIII.

PANEM *depſiticiū ſic facito. Manus,mortariumq; bene lauato. Farinam in mortarium indito, aquæ paulatim addito, ſubigitoq; pulchrè:ubi bene ſubegeris, defingito,coquitoq; ſub teſta.* LXXV.

LIBVM *hoc modo facito. Caſei pondo* II. *in mortario bene diſterat:ubi bene deſtriuerit, farinæ ſiligineæ libram,aut ſi ueles tenerius eſſe,ſelibram ſiliginis ſolum eodem indito, permiſcetoq; cū caſeo bene, ouum* I. *addito, & unà bene permiſceto. Inde panē facito. Folia ſubdito, in foco calido ſub teſta coquito leniter* LXXVI.

PLACENTAM *ſic facito. Farinæ ſiligineæ lib.* II. *unde ſolum facias in tracta, farinæ lib.* IIII. *& alicæ primæ lib.* II. *alicam in aquam infundito:ubi bene mollis erit, in mortarium purum indito,ſiccatoq; bene. Deinde manibus depoſito : ubi bene ſubactum erit, farinæ lib.* IIII. *paulatim addito,id utrunque tracta facito. In qualo,ubi areſcant,componito : ubi arebunt, componito puriter, tum facies in ſingula tracta. Vbi depſueris,*

panno oleo uncto tangito, & circuntergito, ungitoq́; ubi tracta erunt: focũ, ubi ea coquas, calefacito bene, et teſtum. Poſteà farinæ lib. II. conſpergito, cõdepſitoq́;. Inde facito ſolũ tenue caſei ouilis. p. XIII. ne acidum ſiet, et bene recens in aquam ter indito, ibi macerato, aquã ter mutato. Inde eximito, ſiccatoq́; bene paulatim manibus, ſiccũ bene in mortarium imponito. Vbi omnẽ caſeũ bene ſiccaueris, in mortariũ purum manibus condepſito, comminuitoq́; quammaxime. Deinde cribrum farinarium purum ſumito, caſeumq́; per cribrũ facito tranſeat in mortariũ. Poſtea indito mellis boni. p. IIII. S. id unà bene cõmiſceto cum caſeo. Poſtea in tabula pura, quæ pateat ped. I. ibi balteũ ponito, foliaq́; laurea uncta ſupponito, placentam fingito. Tracta ſingula in totũ ſolum primum ponito, deinde de mortario tracta linito, tracta addito ſingulatim, itẽ linito uſqueadeo, donec omnẽ caſeum cum melle abuſus eris. In ſummum tracta ſingula indito, poſteà ſolum contrahito, ornatoq́; focum, de iunipero, temperatoq́;. Tunc placentam imponito, texto caldo operito, pruna inſuper, & circum operito. Videto, ut bene, et otioſe percoquas, aperito, dum inſpicias bis, aut ter: ubi cocta erit, eximito, & melle ungito: hæc erit placenta ſemodialis. LXXVII.

SPIRAM *ſic facito: quantum uoles pro ratione, ita uti placenta fit, eadem omnia facito, niſi ſic alio modo fingito in ſolo tracta, cum melle oblinito bene. Inde tanquam reſtim tractes facito, ita imponito in ſolo, deimplicis cõpleto bene arctè. Cætera omnia quaſi placentam facias, facito, coquitoq́;.* LXXVIII.

SCRIBLITAM *ſic facito. In balteo tractes caſeo,*

ad eun

ad eundem modum facito, uti placentam ſine melle, coquitoq́;. LXXIX.

GLOBVLOS *ſic facito. Caſeum cũ alica ad eundem modum miſceto: inde quantos uoles facere facito, in ahenum caldũ unguen indito. Singulos, aut binos coquito, uerſatoq́; crebro duabus rudibus, coctos eximito. Eos melle ungito, papauere infriato, ita ponito.* LXXX.

ENCHYTVM *ſic ad eundem modum facito, uti globulos, niſi calicem pertuſum cauum habeat: ita in unguem caldum fundito: hoc in reſtim quaſi ſpiram facito: idq́; duabus rudibus uerſato, perfrigitoq́;. Item ungito, coloratoq́;, caldum ne nimium, id cum melle, aut cum mulſo aponito.* LXXXI.

ERNEVM *tanquam placentam facito, eadem omnia indito, quæ in placentã, et permuſceto in alueo. Indito in hirniam fictilem, eam dimittito in aulam æneam aquæ calidæ plenã. Ita coquito ad ignem: ubi coctum erit, hirneam confringito, ita ponito.* LXXXII.

SPHAERICAM *ſic facito, ita uti ſpiram, niſi ſic effingito, detractis caſeo, melle ſphæras pugnum altas facito. Eas in ſolo componito, denſas eodẽ modo componito, atque ſpiram, itemq́; coquito.* LXXXIII.

VOTVM *pro bubus, ut ualeant, ſic facito. Marti Syluano in ſylua interdius, in capita ſingula bouum uotũ facito: farris adorei libras tres, & lardi põdo* IIII. *pulpæ pondo* IIII. S. *uini ſextarios tres.* S. *Id in urnas liceto conijcere, & uinũ idem in unum uas liceto conijcere. Eam rem diuinam uel ſeruus, uel liber licebit faciat. Vbi res diuina facta erit, ſtatim ibidem conſumito. Mulier ad eam*

Anaxipolis thaſius, Apollonius pergameneus, Apollodorus lemnius, Ariſtophanes maleotes, Antigonus cymæus. Agathocles chius, Ariſtandrus athenienſis, Bacchius mileſius, Bion ſoleus, Chæreſteus, & Chæreas athenienſes, Diodorus priennæus, Dion colophonius, Diophanes nicenſis, Epigenes rhodius, Euagon thaſius, Euphranij duo, unus athenienſis, alter amphipolites, Aegeſias maronites, Mænādri duo, unus priennæus, alter heracleotes, Niceſius maronites, Pythion rhodius. De reliquis, quorū quæ fuerit patria nō accepi, ſunt Androcion, Aeſcharion, Ariſtomenes, Athenagoras, Crates, Oades, Dionyſius περὶ φυτῶν, Euphorion, Eubolus, Lyſimachus, Mnaſeas, Meneſtratus, Pleuthiphanes, Perſis, Theophilus. Ii, quos dixi, omnes ſoluta oratione ſcripſerunt eaſdem res, & quidam etiam uerſibus, ut Heſiodus aſcræus, & Menecrates epheſius. Hos nobilitate Mago Carthaginienſis præterijt pœnica lingua, quòd res diſperſas cōprehendit libris duodetriginta, quos Caßius Dionyſius uticenſis, uertit libris uiginti Græca lingua, & Sextilio prætori miſit, in quæ uolumina de Græcis libris eorum, quos dixi, adiecit nō pauca, & de Magonis dempſit inſtar librorum octo. Hoſce ipſos utiliter ad ſex libros redegit Diophanes in Bithynia, & miſit Deiotaro regi. Quò breuius de ea re conor tribus libris exponere, uno de agricultura, altero de re pecuaria, tertio die uillaticis paſtionibus. Hoc libro circuncißis rebus, quæ non arbitror pertinere ad agriculturam. Itaq; prius oſtendam, quæ ſecerni oporteat ab ea. Tum de his rebus dicam, ſequens naturales diuiſiones. Ea erunt ex radicibus trinis, & quæ ipſe in meis fundis colendo animaduerti, &

quæ legi, & quæ à peritis audiui. CAP. II.

SEMENTINIS *ferijs in ædem telluris ueneram rogatus ab æditimo, ut dicere didicimus à patribus noſtris, ut corrigimur à recentibus urbanis, ab æditituo. Offendi ibi C. Fundanium ſocerum meum, & C. Agrium equitem Romanum Socraticum, & P. Agraſium publicanum ſpectantes in pariete pictam Italiam. Quid uos inquam hîc, num feriæ ſementinæ ocioſos huc adduxere, ut patres, & auos ſolebant noſtros? Nos uero (inquit Agrius, ut arbitror) eadem cauſa, quæ te, rogatio æditimi. Itaq; ſi ita eſt, ut annuis, morêre oportet nobiſcũ, dum ille reuertatur. Nã accerſitus ab ædile, cuius procuratio huius templi eſt, nondum redijt, & nos, ut expectaremus ſe reliquit, qui rogaret. Vultis igitur intereà uetus prouerbium, quod eſt, Romanus ſedendo uincit, uſurpemus, dum ille uenit? Sanè inquit Agrius, & ſimul cogitans, portam itineri dici longiſsimam eſſe, ad ſubſellia ſequentibus nobis procedit. Cum conſediſſemus, Agraſius uos, qui multas perambulaſtis terras, quam cultiorem Italia uidiſtis, inquit? Ego uero, inquit Agrius, nullam arbitror eſſe, quæ tam tota ſit culta. Primum cum orbis terræ diuiſus ſit in duas partes ab Eratoſthene, maxime ſecundum naturam ad meridiem uerſus, & ad ſeptentrionem. Et ſine dubio, quoniam ſalubrior pars ſeptentrionalis eſt, quàm meridiana. Et quæ ſalubrior, illa fructuoſior, dicendum magis Europam fuiſſe opportunam ad colendum, quàm Aſiam, ibiq; Italiam, primum quòd eſt in Europa, ſecundo, quòd hæc temperatior pars eſt, quàm interior. Nam intus penè ſempiternæ hyemes. Nec mirum, quòd ſunt regiones inter circulum ſeptentrionalem, &*

inter

inter cardinem cœli, ubi ſol etiam ſex menſibus continuis non uidetur. Itaq; in oceano in ea parte ne nauigari quidem poſſe dicunt, propter mare cōgelatum. Fundanius, en ibi tu quicquam naſci putas poſſe, aut coli natum? Verum enim eſt illud Pacuuij, ſol ſi perpetuo ſit, aut nox, flammeo uapore, aut frigore, terræ fructus omnes interire. Ego hic, ubi nox, & dies modicè redit, & abit, tamē æſtiuo die, ſi nō defenderem me in æſtuoſum meridiem, uiuere nō poſſem, illic in ſemeſtri die, aut nocte quemadmodū quicquam ſeri, aut aleſcere, aut meti poßit? Cōtrà quid in Italia utenſile non modò non naſcitur, ſed etiam non egregium ſit? quod far conferam Campano? quod triticū Appulo? quod uinum Falerno? quod oleum Venafro? Non arboribus conſita Italia eſt, ut tota pomarium uideatur? An Phrygia magis uitibus cooperta, quam Homerus appellat ἀμπελόεσσαν, quàm hæc? aut Argos, quam idem poëta πολύπυρον, in qua terra iugerum unum denos, & quinos denos culleos fert uini, quot quædam in Italia regiones. An nō M. Cato ſcribit in libro originū ſic? ager Gallicus Romanus uocatur, qui uiritim Cæſare iubente datus eſt ultra agrum Picenū. In eo agro aliquot fariam in ſingula iugera dena cullea uini fiunt. Non'ne item in agro Fauētino: à quo ibi tricenariæ appellātur uites, quòd iugerū tricenas amphoras reddat? Simul aſpicit me, Certè inquit, L. Martius præfectus fabrûm tuus in fundo ſuo Fauentiæ hanc multitudinē ſuas dicebat reddere uites. Duo in primis ſpectaſſe uidentur Itali ci homines, colendo poſſent'ne fructus pro impenſa, ac labore reddere, & utrum ſaluber locus eſſet, an nō: quorum ſi alterutrum decollat, & nihilo minus quis uult colere,

mente,

Amphora mensure genus capiens congios octo. Sunt quadraginta octo sextarios. Calep.

drigis,ſed ne illud quidem ouum uidimus,quod in cereali pompa ſolet eſſe primũ. Itaq; dum hic nobiſcum unà ſedetis,aduenietq; æditimus, docete nos agriculturam, quam ſummam habeat utilitatem ne,an uoluptatem,an utrunq;. Ad te enim rudes agriculturæ nunc,olim ad Stolonẽ iuiſſe dicunt. Scrofa, Prius inquit diſcernendum,utrum quæ ſerantur in agro ea ſola ſint in cultura,an etiã quæ inducuntur in rura, ut oues, & armenta. Video enim qui de agricultura ſcripſerũt,& Pœnice,& Græce, & Latine, latius uagatos,quàm oportuerit. Ego uerò inquit Stolo, eos nõ in omni re imitandos arbitror,& eò melius feciſſe quoſdam,qui minore pomerio finierũt,excluſis partibus, quæ nõ pertinent ad hanc rem:quare tota paſtio,quæ cõiungitur à pleriſq; cum agricultura, magis ad paſtorem, quàm ad agricolam pertinere uidetur. Quo circa principes,qui utriq; rei præponuntur,uocabulis quoq; ſunt diuerſi,quod unus uocatur Villicus,alter magiſter pecoris. Villicus agri colendi cauſa conſtitutus, atq; appellatus à uilla:uilla, quòd ab eo in eam conuehũtur fructus,& euehuntur,cum ueneunt. À quo ruſtici etiam nunc quoque uiam uehã appellant,propter uecturas, & uellam non uillam, quò uehunt, & unde uehunt. Item dicuntur, qui uecturis uiuunt,uellaturam facere. Certe inquit Fundanius aliud paſtio, & aliud agricultura,ſed affinis. Et ut dextra tibia alia,quàm ſiniſtra, ita ut tamen ſit quodammodo coniuncta,quod eſt altera eiuſdem carminis modorum incentiua, altera ſuccentiua. Et quidem licet adijcias inquam, paſtorum uitam eſſe incentiuam, agricolarum ſuccentiuam autore doctiſſimo homine Dicæarcho, qui

qui Græciæ uita qualis fuerit, ab initio nobis ita oſtendit, ut ſuperioribus tēporibus fuiſſe doceat, cū homines paſtoriciam uitam agerent, neq; ſcirent etiam arare terrā, aut ſerere arbores, aut putare, ab his inferiore gradu ætatis ſuſceptam agriculturam. Quocirca & ſuccinit paſtorali, quod eſt inferior, ut tibia ſiniſtra à dextræ foraminibus.

Agrius Tu inquit tibicen non ſolū adimis domino pecus, ſed etiā ſeruis peculium, quibus domini dant, ut paſcant, atq; etiā leges colonicas tollis, in quibus ſcribimus, Colonus in agro ſurculario ne capras compaſcat, quas etiam aſtrologia in cœlum recepit, non longe ab Tauro. Cui Fundanius, Vide inquit, ne agri iſthuc ſit ab hoc, cū in legibus etiam ſcribatur, pecus quoddam. Quædā enim pecudes culturæ ſunt inimicæ, ac ueneno, ut iſtæ, quas dixiſti, capræ. Hæ enim omnia nouella ſata carpendo corrumpunt, non minimum uites, atq; oleas. Itaq; proptereà inſtitutum diuerſa de cauſa, ut ex caprino genere ad alij dei aram hoſtia adduceretur, ad alij nō ſacrificaretur, cū ab eodem odio alter uidere nollet, alter etiā uidere pereuntem uellet. Sicq; factum, ut Libero patri repertori uitis hirci immolarentur, proinde ut capite darent pœnas. Contrà, ut Mineruæ caprini generis nihil immolarent, propter oleam, quòd eam, quam læſerit, fieri dicunt ſterilem, eius enim ſaliuam eſſe fructuis uenenū. Licinius, Hoc nomine etiam Athenis in arcem non iungi, præterquàm ſemel ad neceſſarium ſacrificium, ne arbor olea, quæ primum dicitur ibi nata, à çapra tangi poßit. Nec ullæ inquit, pecudes agriculturæ ſunt propriæ, niſi quæ agrum operæ, quo cultior ſit, adiuuare, ut eæ, quæ iunctæ arare

poßint,

*poſsint. Agraſius, Si iſtuc ita eſt, inquit, quomodo pecus re
moueri poteſt ab agro, cũ ſtercus, quod plurimũ prodeſt,
greges pecorũ miniſtrent? Sic inquit Agrius, uenaliũ gre
ges agriculturam dicemus eſſe, ſi propter iſtam rẽ haben
dum ſtatuerimus. Sed hinc error, quod pecus in agro eſſe
poteſt, & fructus non in eo agro ferre, quod non ſequen=
dum. Nam ſic etiam res aliæ diuerſæ ab agro erunt aſſu=
mendæ, ut ſi habeas plures in fundo textores, atq; inſtitu=
tos hiſtonas, ſic & alios artifices. Scrofa, Diſiungamus
igitur, inquit, paſtionem à cultura, & ſi quis quid uult
aliud. An'ne ego inquam ſequar Saſernarum patris, &
filij libros? ac magis putẽ pertinere figlinas quemadmodũ
exerceri oporteat, quàm argenti fodinas, aut alia metalla,
quæ ſine dubio in aliquo agro fiunt. Sed neq; lapidicinæ,
neq; arenariæ ad agriculturam pertinent, ſic figlinæ: ne=
que ideo non in quo agro idoneæ poſsint eſſe, non exer=
cendæ, atq; ex eis capiundi fructus, ut etiam ſi ager ſecun
dum uiã, & opportunus uiatoribus locus, ædificandæ ta=
bernæ diuerſoriæ, quæ tamen quãuis ſint fructuoſæ, nihilo
magis ſunt agriculturæ partes. Non enim ſiquis pro=
pter agrum, aut etiam in agro profectus domino, agricul=
turæ acceptũ referre debet, ſed id modo, quod nec ſatio=
ne terra ſit natum, ad fruendum ſuſcipit. Stolo, Tu
inquit inuides tanto ſcriptori, & obſtrigilandi cauſa
figlinas reprehendis, cùm præclara quædam, ne laudes,
prætermittas, quæ ad agriculturam uehementer perti=
neant. Cum ſubriſiſſet Scrofa, quod non ignorabat
libros, & deſpiciebat, & Agraſius ſe ſcire modo puta=
ret, ac Stolonem rogaſſet, ut diceret, cœpit, Scribit ci=*

mices quemadmodum interfici oporteat his uerbis: Cucumerem anguinum cōdito in aquam, eamq́; infundito quò uoles, nulli accedent: uel fel bubulum cum aceto miſtum, unguito lectum. Fundanius *aſpicit ad* Scrofam, Et *tamen uerum dicit, inquit hic, ut hoc ſcripſerit in agricultura.* Ille: T*am hercle, quàm hoc, ſiquem glabrum facere uelis, quod iubet, ranam luridam conijcere in aquā, uſquequo ad tertiā partē decoxeris, eaq́; unguere corpus.* Ego *quod magis inquam pertineat ad* Fundanij *ualetudinem, & in eo libro eſt, ſatius dicam: nam & huiuſce pedes ſolent dolere, in fronte contrahere rugas.* Dic *ſodes, inquit* Fundanius: *nam malo de meis pedibus audire, quàm quemadmodum pedes betaceos ſeri oporteat.* Stolo *ſubridens,* Dicā, *inquit, eiſdem, quibus ille uerbis ſcripſit, ualent quæ iam audiui.* Cùm *homini pedes dolere cœpiſſent, qui tui meminiſſet, ei mederi poſſe.* Ego *tui memini, medere meis pedibus.* T*erra peſtē teneto. Salus hic maneto in meis pedibus.* Hoc *ter nouies cantare iubet, terram tangere, deſpuere, ieiunum cantare.* Multa *inquā item alia miracula apud* Saſernas *inuenies, quæ omnia ſunt diuerſa ab agricultura, & ideo repudianda.* Q*uaſi uerò inquā, nō apud cæteros quoq; ſcriptores talia reperiantur. An non in magni illius* Catonis *libro, qui de agricultura eſt, editus, ſcripta ſunt permulta ſimilia ut hæc?* Q*uemadmodum placentam facere oporteat, quo pacto libum, qua ratione pernas ſalire.* Illud *non dicis, inquit* Agrius, *quod ſcribit, ſi uelis in conuiuio multum bibere, cœnareq́; libenter, antè eſſe oportet braſsicam crudam ex aceto, & pòſt, alia folia quinque.*

CAP. III.

IGITVR *inquit Agraſius, quæ diſiungenda eſſent à cultura cuiuſmodi ſint, quoniam diſcretum de ijs rebus dicendum, quæ ſcientia ſit, & quid in colendo nos docet, ars an ſit, an quid aliud, & à quibus carceribus decurrat ad metas. Stolo cùm aſpexiſſet Scrofam, Tu, inquit, & ætate, & honore, & ſcientia quòd præſtas, dicere debes. Ille non grauatus. Primùm, inquit, non modò eſt ars, ſed etiam neceſſaria, ac magna: eáq; eſt ſcientia, quæ docet, quæ ſint in quoquo agro ſerunda, & faciunda, quæq; terra maximos perpetuò reddat fructus.*

CAP. IIII.

EIVS *principia ſunt eadem, quæ mundi eſſe Ennius ſcribit, aqua, terra, anima, & ſol. Hæc enim cognoſcenda prius, quàm iacias ſemina, quòd initium fructuum oritur. Hinc profecti agricolæ ad duas metas dirigere debent, ad utilitatem, & uoluptatem. Vtilitas quærit fructũ, uoluptas delectationem. Priores partes agit, quod utile eſt, quàm quod delectat, nec non ea, quæ faciunt cultura honeſtiorem agrum, pleraq; non ſolum fructuoſiorem eundem faciunt, ut cùm in ordinem ſunt conſita arbuſta, atq; oliueta, ſed etiam uendibiliorem, ut quæ adijciant ad fundi pretiũ: nemo enim eadẽ utilitate nõ formoſius quod eſt, emere mauult pluris, quàm ſi eſt fructuoſius turpe. Vtiliſſimus autẽ is ager, qui ſalubrior eſt, quàm alij, quòd ibi fructus certus: cõtraq; in peſtilenti, calamitas, quamuis in feraci agro colonũ ad fructus peruenire nõ patitur. Etenim ubi ratio cum orco habetur, ibi non modò fructus eſt incertus, ſed etiam colentium uita. Quare, ſi ſalubritas non eſt, cultura non aliud eſt, quàm alea domini uitæ, ac rei familiaris. Hoc uerò diminuitur ſcientia: ita enim ſalubritas, quæ ducitur è*

cœlo, ac terra, non eſt in noſtra poteſtate, ſed in naturæ: ut tamen multũ ſit in nobis, quòd grauiora quæ ſunt, ea diligentia leuiora facere poſſumus: etenim ſi propter terram, aut aquam, odorem'ue, quem aliquo loco eructat, peſtilentior eſt fundus, aut propter cœli regionem ager calidior ſit, aut uentus non bonus flet. Hæc uitia emendari ſolent domini ſcientia, ac ſumptu: quòd permagni intereſt, ubi ſint poſitæ uillæ, quantæ ſint, quò ſpectent, porticibus, oſtijs, ac feneſtris. An non ille Hippocrates *medicus in magna peſtilentia, non unum agrum, ſed multa oppida, ſcientia ſeruauit? Sed quid ego illum uoco ad teſtimonium? Nõ hic* Varro *noſter, cũ* Corcyræ *eſſet exercitus, ac claßis, & omnes domus repletæ eſſent ægrotis, ac funeribus, immiſſo feneſtris nouis aquilone, & obſtructis peſtilentibus, ianuaq; permutata, cæteraq; eius generis, diligentia ſuos comites, ac familiam, incolumes reduxit?* CAP. V.

SED *quoniam agriculturæ quod eſſet initium, & finis dixi, relinquitur quot partes ea diſciplina habeat, ut ſit uidendum.* Equidem *innumerabiles mihi uidentur, inquit* Agrius, *cùm lego libros* Theophraſti *complures, qui inſcribuntur* περὶ φυτῶν ἱστορίας, *&* περὶ φυτῶν αἰτιῶν.

Stolo iſti inquit libri non tam idonei ijs, qui agrum colere uolunt, quàm qui ſcholas philoſophorum; neq; eò dico, quòd non habeant & utilia, & communia quædam; quapropter tu potius agriculturæ partes nobis expone. Scrofa agriculturæ inquit quatuor ſunt partes ſummæ: è queis prima cognitio ſoli fundi, & partes eius quales ſint. Secunda, quæ in eo fundo opus ſunt, ac debeãt eſſe culturæ cauſa. Tertia, quæ in eo prædio colendi cauſa ſint faciũda.

Quarta,

Quarta, quo quæq; tempore in eo fundo fieri conueniant. De his quatuor generibus ſingulæ minimum in binas diuiduntur ſpecies: quod habet prima ea, quæ ad ſolum pertinent terræ, & quæ ad uillas, & ſtabula. Secunda pars, quæ mouentur, atq; in fundo debeant eſſe culturæ cauſa: eſt item bipartita, de hominibus, per quos colendum, & de reliquo inſtrumento. Tertia pars, quæ de rebus, diuiditur, quæ ad quanq; rem ſint præparanda, & ubi quæq; ſit facienda. Quarta pars de temporibus, quæ ad ſolis circuitū annuum ſint referenda, & quæ ad lunæ menſtruum curſum. De primis quatuor partibus prius dicam, deinde ſubtilius de octo ſecundis. CAP. VI.

IGITVR *primum de ſolo fundi uidendum. Hæc quatuor: Quæ ſit forma, quo in genere terræ, quantus, quámq; per ſe tutus. Formæ cum duo genera ſint, una quam natura dat, altera quā ſationes imponunt: prior, quòd alius ager bene natus, alius male: poſterior, quòd alius fundus bene cōſitus eſt, alius male: dicam prius de naturali. Igitur cū tria genera ſint à ſpecie ſimplici agrorū, campeſtre, collinum, & montanū, eſt ex his tribus quartū, ut in eo fundo, in quo hæc duo, uel tria ſunt, ut multis locis licet uideri. E quibus tribus faſtigijs ſimplicibus, ſine dubio infimis alia cultura aptior, quàm ſummis, quòd hæc calidiora, quàm ſumma: ſic collinis, quod ea tepidiora, quàm infima, aut ſumma. Hæc apparent magis ita eſſe in latioribus regionibus, ſimplicia cū ſunt. Itaq; ubi lati campi, ibi magis æſtus. Et eò in Apulia loca calidiora, & grauiora. Et ubi montana, ut in Veſuuio, quòd leuiora, & ideo ſalubriora. Qui colunt deorſum, magis æſtate laborant, qui ſurſum, magis*

 hyeme,

hyeme, uerno tempore in campeſtribus maturius eadẽ illa ſeruntur, quàm in ſuperioribus, & celerius hic, quàm illic coguntur. Necnon *ſurſum, quàm deorſum tardius ſeruntur, ac metuntur.* Q*uædam in montanis prolixiora naſcuntur, ac firmiora, propter frigus, ut abietes, ac ſapini.* Hic, *quòd tepidiora populi ac ſalices, ſurſum fertiliora, ut arbutus, ac quercus, deorſum, ut nuces græcæ, mariſcæ fici.* In *collibus humilibus ſocietas maior cum campeſtri fructu, quàm cum montano, in altis contrà.* Propter *hæc tria faſtigia formæ, diſcrimina quædam fiunt ſationum, quòd ſegetes meliores exiſtimantur eſſe campeſtres, uineæ collinæ, ſyluæ montanæ, plerunq; hyberna ijs eſſe meliora, qui colunt campeſtria, quòd tunc prata ibi herboſa, putatio arborum tolerabilior.* Contra *æſtiua montanis locis commodiora, quòd ibi tum & pabulum multum, quod in campis aret, & cultura arborum aptior, quòd tum illic frigidior aër.* Campeſter *locus is melior, qui totus æquabiliter in unam partem uergit, quàm is, qui eſt ad libellam æquus, quòd is, cùm aquæ non habent delapſum, fieri ſolet uliginoſus: eò magis ſi quis eſt inæquabilis, eò deterior, quòd fit propter lacunas aquoſus.* Hæc, *atque huiuſmodi tria faſtigia agri ad colendum diſpariliter habent momentum.*

CAP. VII.

STOLO: Q*uod ad hanc formam naturalẽ pertinet, de eo non incommodè* Cato *uidetur dicere, cùm ſcribit, optimũ agrũ eſſe, qui ſub radice montis ſitus ſit, & ſpectet ad meridianam cœli partem.* Subijcit Scrofa: De *formæ cultura hoc dico, quæ ſpecie fiant uenuſtiora, ſequi, ut maiore quoq; fructu ſint, ut qui habent arbuſta, ſi ſata ſunt in quincun*

quincuncem propè ſint ordines, atq; interualla modica. Itaq; maiores noſtri ex auro æquè magno, ſed male conſito, & minus multum, & minus bonum faciebant uinum, quòd quæ ſuo quæq; loco ſunt poſita, ea minus loci occupant, & minus officit aliud alij ab ſole, ac luna, & uẽto. Hoc licet cõiectura uidere ex aliquot rebus, ut nuces integras, quas uno modio cõprehendere poßis, quòd putamina ſuo loco quæq; habet natura compoſita, cùm eaſdẽ ſi fregeris, uix ſexquimodio cõcipere poßis. Prætereà quæ arbores in ordine ſatæ ſunt, eas æquabiliter ex omnibus partibus ſol, ac luna coquunt: quo fit, ut uuæ, & oleæ plures naſcantur, & ut celerius coquantur: quas res duas ſequuntur altera illa duo, ut plus reddant muſti, & olei, & pretij pluris. Sequitur ſecundum illud, quali terra ſolum ſit fundi, & à qua parte uel maxime bonus, aut nõ bonus appelletur. Refert enim, quæ res in eo ſeri, naſciq́;, & cuiuſmodi poßint. Non enim eadem omnia in eodẽ agro rectè poßunt. Nam ut alius eſt ad uitem appoſitus, alius ad frumentum, ſic de cæteris alius ad aliam rem. Itaq; Cretæ ad Cortyniam ducitur platanus eſſe, quæ folia hyeme non amittat. Itemq́; in Cypro, ut Theophraſtus ait, una. Item Sybari, qui nũc Thurij dicũtur, quercus ſimili eſſe natura, quæ eſt in oppidi conſpectu. Item contrà atq; apud nos fieri ad Elephantinem, ut neq; ficus, neque uites amittant folia. Propter eandẽ cauſam multa ſunt bifera, ut uites apud mare Smyrnæ, malus bifera, ut in agro Conſentino. Idem oſtendit, quòd in locis feris plura ferunt, in ijs, quæ ſunt culta meliora, eadem de cauſa ſunt, quæ non poſſunt uiuere niſi in loco aquoſo, aut etiam in aqua: &

id diſcriminatim, ut alia in lacubus, ut arundines in Areti no, alia in fluminibus, ut in Epeiro arbores alni, alia in mari, ut ſcribit Theophraſtus, palmas, & ſquillas. In Gallia tranſalpina intus ad Rhenũ, cùm exercitũ ducerẽ, aliquot regiones acceßi, ubi nec uitis, nec olea, nec poma naſcerẽtur, ubi agros ſtercorarẽt candida foßicia creta. Vbi ſalem nec foßiciũ, nec maritimũ haberent, ſed ex quibuſdam lignis combuſtis, carbonibus ſalſis pro eo uterentur. Stolo, Cato quidẽ inquit, gradatim præponens, aliũ alio agrum meliorẽ dicit eſſe in nouẽ diſcriminibus, & quòd ſit primus, ubi uineæ poſſunt eſſe bono uino, & multo. Secũdus, ubi hortus irriguus. Tertius, ubi ſalicta. Quartus, ubi olivueta. Quintus, ubi pratum. Sextus, ubi campus frumentarius. Septimus, ubi cædua ſylua. Octauus, ubi arbuſtum. Nonus, ubi glandaria ſylua. Scrofa, Scio inquit ſcribere illum, ſed de hoc non conſentiunt omnes, quòd alij dant primatum bonis pratis, ut ego quoq;, à quo antiqui prata parata appellarunt. Cæſar Vopiſcus ædilitius, cauſam cũ ageret apud Cenſores, campos Roſiæ Italiæ dixit eſſe ſumen, in quo relicta pertica poſtridie nõ appareret propter herbam.

CAP. VIII.

CONTRA *uineam ſunt, qui putent ſumptu fructus deuorare. Refert, inquã, quod genus uineæ ſit, quòd ſunt multæ ſpecies eius: aliæ enim humiles, ac ſine ridicis, ut in Hiſpania: aliæ ſublimes, ut quæ appellantur iugatæ, ut pleræq; in Italia: quarum nomina duo, pedamenta, & iuga: quibus ſtat recta uinea dicuntur pedamenta, quæ tranſ uerſa iunguntur iuga, ab eo quoq; uineæ iugatæ. Iugorũ genera ferè quatuor, pertica, arundo, reſtes, & uites.*

Pertica,

Pertica, ut in Falerno: Arundo, ut in Arpino: Reſtes, ut in Brunduſino: Vites, ut in Mediolanenſi agro. Iugationis ſpecies duæ, una directa, ut in agro canuſino: altera cõpluuiata in longitudinem, et latitudinẽ iugata, ut in Italia pleræq;. Hæc ubi domo naſcuntur, uineæ non metuunt ſumptum, ubi multa ex propinqua uilla, non ualde. Primum genus, quod dixi, maxime quærit ſalicta. Secundum, arundineta. Tertiũ iunceta, aut eius generis rem aliquam. Quartũ arbuſta, ubi traduces poßint fieri uitiũ, ut Mediolanenſes faciunt in arboribus, quas opulos uocant: Canuſini in harundulatione in ficis. Pedamentũ item ferè quatuor generũ. Vnum robuſtũ, quod optimum ſolet aſferri in uineã è quercu, ac iunipero, & uocatur ridica. Alterũ, palus è pertica, melior è dura, quòd diuturnior, quẽ cùm infimũ terra uoluit, puter euertitur, & fit ſolũ ſummum. Tertium, quod horũ inopiæ ſubſidio miſit arũdinetum. Inde enim aliquot colligatas libris demittunt in tubulos fictiles, cum fundo pertuſo, quos cuſpides appellãt, quà humor aduentitius tranſire poßit. Quartũ pedamentum eſt natiuum eius generis, ubi ex arboribus in arbores traductis uitibus uinea fit, quos traduces, quidã rumpos appellant. Vineæ altitudinis modus, longitudo hominis. Interualla pedamentorũ, qua boues iuncti arare poßint. Ea minus ſumptuoſa uinea, quæ ſine iugo miniſtrat acratophoron uinum. Huius genera duo: unũ, in quo terra cubilia præbet uuis, ut in Aſia multis locis, quæ ſæpe uulpibus, & hominibus fit communis: nec non, ſi parit humus mures, huius minor fit uindemia, niſi totas uineas oppleueris muſcipulis, quod in inſula Pandatharia faciunt. Al-

terum genus uineti, ubi ea modo remouetur à terra uitis, quæ oſlẽderit ſe afferre uuã. Sub eã, ubi naſcitur uua ſubijciuntur circiter bipedales è ſurculis furcillæ, ne uindemia pereat, & uindemia facta deniq; diſcat pẽdere in palmã, aut funiculo, aut uinctu, quod antiqui uocabant ceſtũ: ibi dominus ſimul ac uidit occipitium uindemiatoris, furcillas reducit hybernatum in tecta, ut ſine ſumptu earũ opera altero anno uti poßit. Hac cõſuetudine in Italia *utuntur* Reatini. *Hæc ideo uarietas maxime, quòd terra cuiuſmodi ſit, refert: ubi enim natura humida, ibi altius uitis tollẽda, quòd in partu, & alimonio uinum non ut in calice quærit aquam, ſed ſolem: itaq; ideo (ut arbitror) primum è uinea in arbores aſcendit uitis.* CAP. IX.

TERRA *inquã, cuiuſmodi ſit refert, & ad quã rem bona, aut nõ bona ſit: ea tribus modis dicitur, cõmuni, proprio, & miſto. Cõmuni, ut cũ dicimus orbẽ terræ, & terram* Italiã, *aut quam aliã: in ea enim & lapis, & arena, et cætera eius generis ſunt in nominando cõprehẽſa. Altero modo dicitur terra proprio nomine, quæ nullo alio uocabulo, neq; cognomine adiecto appellatur.* Tertio *modò dicitur terra, quæ eſt miſta, in qua ſeri quid poteſt, & naſci, ut argilloſa, aut lapidoſa, ſic et aliæ, cũ in hac ſpecies non minus ſint multæ, quàm in illa cõmuni propter admiſtiones: in illa enim cũ ſit dißimili ui, ac poteſtate, partes permultæ, in queis, lapis, marmor, rudus, arena, ſabulo, argilla, rubrica, puluis, creta, glarea, carbũculus, ideſt, quæ ſole perferuet, ita ut radices ſatorũ comburat. Ab ijs, quæ proprio nomine dicitur terra, cũ eſt admiſta ex his generibus aliqua re, tum dicitur aut cretoſa, aut glareoſa, & ſic. ab*

alijs

alijs generum diſcriminibus miſta, & uti horũ uarietates, ita genera hæc,ut prætereà ſubtiliora ſint alia. Nã ad minimũ in ſingula facies terna,quòd alia terra eſt ualde lapidoſa,alia mediocriter,alia propè pura.Sic de alijs generibus reliquis,admiſtæ terræ tres gradus aſcendũt eoſdem. Prætereà hæ ipſæ ternæ ſpecies ternas in ſe habent alias, quòd partim ſunt humidiores,partim aridiores,partim mediocres:neq; non hæc diſcrimina pertinent ad fructus uehementer.Itaq; periti in loco humidiore far adoreum potius ſerunt,quàm triticũ. Contrà in aridiore hordeum potius, quàm far,in mediocri utrunq;. Prætereà etiam diſcrimina omnium horum generum ſubtiliora alia,ut in ſabuloſa terra, quòd ibi refert, ſabulo albus ſit,an rubicundus, quòd ſabulo albus ad ſerendos ſurculos alienus:contrà rubicuncundior appoſitus.Sic magna tria diſcrimina terræ,quòd refert utrum ſit macra, an pinguis, an mediocris: quoad culturam pinguis fœcundior ad multa,macra contrà.Itaq; in Veijs, ut in Pupinia,neq; arbores prolixas, neq; uites feraces,neq; ſtramenta uidere craſſa poteris, neque ficum mariſcam, & arbores pleraſque, ac prata retorrida, & muſcoſa.Contrà in agro pingui,ut in Hetruria, licet uidere fructuoſas ſegetes,ac reſtibiles,& arbores prolixas, & omnia ſine muſco.In mediocri autem terra,ut in Tyburti,quòd propius accedit, ut non ſit macra,quàm ut ſit ieiuna,eò ad omnes res commodior, quàm ſi inclinauerit ad illud,quod deterius. Stolo,Nõ male,inquit,quæ ſit idonea terra ad colendũ, an nõ,Diophanes Bithynius ſcribit ſigna ſumi poſſe aut ex ipſa,aut ex ijs, quæ naſcuntur ex ea:ex ipſa,ſi ſit terra alba,ſi nigra,ſi leuis,quæ cũ fodiatur,

facile

facilè frietur, naturáq; non ſit cineritia, neue uehementer denſa. Ex his autem, quæ enata ſunt, fera, ſi ſunt prolixa, atq; ea, quæ ex his naſci debent, earum rerum feracia. Sed quod ſequitur tertium illud de modis dice. CAP. X.

ILLE. *Modos, quibus metirentur rura, alius alios conſtituit. Nam in Hiſpania ulteriore metiũtur iugis, in Campania uerſibus, apud nos in agro Romano, ac Latino iugeris. Iugum uocant, quod iuncti boues uno die exarare poßint. Verſum dicunt, centũ pedes quoquò uerſum quadratum. Iugerũ, quod quadratos duos actus habeat. Actus quadratus, qui & latus eſt pedes centum uiginti, & longus totidem: is modius, ac mina latinè appellatur. Iugeri pars minima dicitur ſcrupulum: id eſt, decem pedes in longitudine, & latitudine quadratum. Ab hoc principio menſores nonnunquam dicunt in ſubciſiuum eſſe unciam agri, aut ſextantem, aut quid aliud, cùm ad iugerum peruenerunt, id habet ſcrupula ducentaoctogintaocto. Quantum attinet ad antiquos noſtros, ante bellum Punicum pendebant bina iugera, quòd à Romulo primùm diuiſa dicebantur uiritim, quæ quòd hæredem ſequerentur, hæredium appellarunt. Hæc poſteà à iugeris centum centuria dicta, quæ duplicata eſt quadrata in omnes quatuor partes, ut habeat latera longa duo millia & quadringentos pedes. Hæ porrò quatuor centuriæ coniunctæ, ut ſint in utranque partem binæ, appellantur in agris diuiſis uiritim publicè ſaltus.* CAP. XI.

IN *modo fundi non animaduerſo lapſi ſunt multi, quòd alij uillam minus magnam fecerunt, quàm modus poſtulauit, alij maiorem, cùm utrunq; ſit contra rem familiarem,*

rem, ac fructum; maiora enim tecta & ædificamus pluris, & tuentur ſumptu maiore: minora cùm ſunt, quàm poſtulat fundus, fructus ſolent diſperire. Licinius: *Dubium enim non eſt, quin cella uinaria maior ſit faciunda in eo agro, ubi uineta ſunt ampliora, ut horrea, ſi frumentarius ager eſt. In uilla ædificanda hoc potiſſimum, ut intra ſepta uillæ habeat aquam, ſi non, quamproximè. Primum, quæ ibi ſit nata: ſecundum, quæ influat perennis. Si omnino aqua non eſt uiua, ciſternæ faciundæ ſub tectis, & lacus ſub dio, ex altero loco ut homines, ex altero ut pecus uti poſſit.* CAP. XII.

DANDA *opera, ut potiſſimum ſub radicibus montis ſylueſtris uillam ponas, ubi paſtiones ſint latæ, ita ut contra uentos, qui ſaluberrimi in agro flabunt poſita ſit. Ad exortus æquinoctiales aptiſſima, quòd æſtate habeat umbram, hyeme ſolem. Sin cogare ſecundum flumen ædificare, curandum ne aduerſum Eurum ponas: hyeme enim fiet uehementer frigida, & æſtate non ſalubris. Aduertendum etiam ſiqua erunt loca paluſtria, & propter eaſdem cauſas, & quòd areſcunt, & quòd in ijs creſcunt animalia quædam minuta, quæ non poſſunt oculi conſequi, & per aëra intus in corpus per os, ac nares perueniunt, atq; efficiunt difficiles morbos. Fundanius, Quid potero inquit facere, ſi iſtiuſmodi mihi fundus hæreditate obuenerit, quò minus peſtilentia noceat? Iſthucuel ego poſſum reſpondere, inquit Agrius. Vendas quot aſſibus poſſis, aut ſi nequeas, relinquas. At Scrofa, Vitandum, inquit, ne in eas partes ſpectet uilla, ex quibus uentus grauior afflare ſoleat: ne'ue in conualli caua, & ut potius in ſublimi loco ædifices:*

ædifices:qui quòd perflatur, ſi quod eſt,quod aduerſarii inferatur,facilius diſcutitur. Præterea, quòd ab ſole toto die illuſtratur, ſalubrior eſt, quòd & beſtiolæ ſiquæ propè naſcuntur, & inferuntur, aut efflantur, aut aritudine citò pereunt. Nimbi repentini,& fluuij,ac torrẽtes periculoſi illis, qui in humilibus,ac cauis locis ædificia habẽt, & repentinæ prædonum manus, quòd improuiſos facilius opprimere poſſunt. Ab hoc utroque ſuperiora loca tutiora.

CAP. XIII.

IN VILLA *faciunda ſunt ſtabula, ita ut bubilia ſint,ubi hyeme poſſint eſſe caldiora.Fructus,ut eſt uinum, & oleum loco plano in cellis,ita ut uaſa uinaria,& olearia potius ſint in locis aridis, quàm humidis, fructus, ut eſt faba,lentes,hordeum,& far,& fœnum in tabulatis.Familia ubi uerſetur prouidendum,ſi feſſi opere,uel frigore, aut calore,ubi commodiſſinè poſſint ſeſe quieti recipere. Villici proximè ianuam cellam eſſe oportet: eumq; ſcire, qui introëat, aut exeat noctu,quid'ue ferat, præſertim ſi oſtiarius eſt nemo.In primis culina uidenda, ut ſit admota,quòd ibi hyeme antelucanis temporibus aliquot res conficiuntur, cibus paratur,& capitur.Faciundũ etiam plauſtris, ac cætero inſtrumento omni,quibus cœlum pluuium inimicum, inchorte ut ſatis magna ſint tecta: hæc enim ſi intra clauſum in conſepto,& ſub dio, furem modò non metuunt, ſed aduerſus tempeſtatem nocentem non reſiſtunt.Chortes in fundo magno duæ aptiores. Vna, ut interius compluuium habeat lacum,ubi aqua ſaliat, qui intra ſtilobatas rim uenit, ſit ſemipiſcina. Boues enim ex aruo æſtate reducti hic bibunt,hic perfunduntur. Nec minus &*

nus & à pabulo dũ redierũt, anſeres, ſues, porci. In chorte exteriore lacum eſſe oportet, ubi maceretur lupinum; item alia, quæ demiſſa in aquam ad uſum aptiora fiant. Chors exterior crebro operta ſtramẽtis, ac paleis, conculcata pedibus pecudũ, fit miniſtra fundo, ut ſit ex ea quod euehatur. Secundum uillam duo habere oportet ſterquilinia, aut unum bifariam diuiſum: alteram enim in partem ferri oportet è uilla nouum fimum, ex altera ueterẽ tolli in agrum: quod enim infertur recens, minus bonum, id cũ flacuit, melius: nec nõ ſterquilinium melius illud, cuius latera, & ſummum uirgis, & fronde uindicatur ab ſole. Non enim ſuccum, quem quærit terra, ſolem antè exugere oportet. Itaque periti (qui poſſunt) ut eò aqua influat, eo nomine faciũt. Sic enim maximè retinetur ſuccus in eo. Quidam & ſellas familiaricas ponunt. Aedificiũ facere oportet, ſub quod tectum totam fundi ſubijcere poſſis meſſem, quod uocant quidam nubilarium. Id ſecundũ aream faciundum, ubi triturus ſis frumentũ, magnitudine pro modo fundi ex una parte apertũ, & id ab area, quo & in trituram proruere facilè poſſis, & ſi nubilare cœperit, inde ut rurſus celeriter reijcere. Feneſtras habere oportet ex ea parte, unde commodiſſime perflari poſſit.

Fundanius, Fructuoſior, inquit, eſt certè fundus propter ædificia, ſi potius ad antiquorũ diligentiã, quàm ad horum luxuriam dirigas ædificationem. Illi enim faciebãt ad fructuum rationem, hi faciunt ad libidines indomitas. Itaq; illorum uillæ ruſticæ erant maioris, quàm urbanæ, quæ nunc ſunt pleræque. Contrà, illic laudabatur uilla, ſi habebat culinam ruſticam bonam, præſepias laxas,

cellam uinariam, & oleariam ad modum agri aptam, & pauimento procliui in lacũ, in quo, ſi contigerit, defluens uinum excipiatur, ne pereat: quòd ſæpe, ubi conditum nouum uinum, orcæ, ut in Hiſpania, *feruore muſti ruptæ, nec non & dolia, ut in* Italia. *Item cætera ut eſſent in uilla huiuſcemodi, quæ cultura quæreret, prouidebant.* Nunc *contrà ut uillam ſuburbanam quàm maximam, ac politiſſimam habeant, dant operam, ac cum* Metelli, & Luculli *uillis peſſimo publico ædificatis certant, quo elaborant, ut ſpectent ſua æſtiua triclinaria ad frigus orientis, hyberna ad ſolem occidentem potius, quàm ut antiqui in quam partem cella uinaria, aut olearia feneſtras haberet, cum fructus in ea uinarius quærat, ut dolia aëra frigidiorem, item ut olearia caldiorẽ habeat.* Item *uidere oportet, ſi eſt collis (niſi quid impediat) ut ibi potiſſimum ponatur uilla.*

CAP. XIIII.

NVNC *de ſeptis, quæ tutãdi fundi cauſa, aut partis fiant, dicam.* E*arum tutelarũ genera quatuor,* Vnum *naturale, alterũ agreſte, tertium militare, quartũ fabrile.* Ho*rum unumquodq; ſpecies habet plures.* Primum *naturale ſepimentum, quod obſeri ſolet uirgultis, aut ſpinis, quod habet radices uiuæ ſepis, ac uiatoris prætereuntis laſciui non metuit facem ardentem.* Secunda *ſepes eſt ex agreſti ligno, ſed nõ uiuit.* Fit *aut palis ſtatutis crebris, ac uirgultis implicatis, aut latis perforatis, & per ea foramina traiectis lõgurijs ferè binis, aut ternis, aut ex arboribus truncis demiſſis, & in terram deinceps conſtitutis.* Tertium *militare ſepimentum eſt foſſa, & terreus agger; ſed foſſa ita idonea fiat, ut omnem aquam, quæ de cœlo uenit, recipere*

pere

pere poſſit, aut faſtigium habeat, ut exeat è fundo. Agger is, qui intrinſecus fit iunctus foſſæ, ita arduus ſit, ut eum tranſcẽdere non ſit facile. Hoc genus ſepis fieri ſecundũ uias publicas ſolet, & ſecundum amnes. Ad uiam ſalariam, & in agro cruſtuminio uidere licet locis aliquot coniunctos aggeres cum foſſis, ne flumen agris noceat. Aggeres qui faciunt ſine foſſa, eos quidã uocant muros, ut in agro reatino. Quartum fabrile ſepimentum eſt notiſſimum, maceria. Huius ſpecies ferè quatuor: quod fit è lapide, ut in agro Thuſculano: quod è lateribus coctilibus, ut in agro Gallico: quod è lateribus crudis, ut in agro Sabino: quod ex terra, & lapillis compoſitis informis, ut in Hiſpania, & agro Tarentino. CAP. XV.

PRAETEREA ſine ſeptis fines prædij, ſationis, notis arborũ tutiores fiunt, ne familiæ rixẽtur cũ uicinis, ac limites ex litibus iudicem quærant. Serunt alij circùm pinos, ut habet uxor in Sabinis. Alij cupreſſos, ut ego habeo in Veſuuio. Alij ulmos, ut multi habent in Cruſtuminio, quòd ibi pullulat maxime. Et ubi eſt campus nulla potior arbor ſeritur, quòd maxime fructuoſa, quòd & ſuſtineat ſepẽ, ac colit aliquot corbulas uuarũ, & frondem iucundiſſimã miniſtrat ouibus, ac bubus, ac uirgas præbet ſepibus, & foco, ac furno. Scrofa: Igitur primũ hæc, quæ dixi, quatuor uidenda agricolæ, de fundi forma, terræ natura, de modo agri, de finibus tuendis. CAP. XVI.

RELINQVITVR altera pars, quæ extra fundum eſt. Cuius appendices uehementer pertinent ad culturam propter affinitatem. Eius ſpecies totidem: Si uicina regio eſt infeſta. Si quò neque fructus noſtros ex-

portare expediat, neque inde quæ opus ſunt, apportare. Tertium, ſi uiæ, aut fluuij quà portentur, aut non ſunt, aut idonei non ſunt. Quartum, ſi quid ita eſt in confinibus fundi, ut noſtris agris proſit, aut noceat: è queis quatuor, quod eſt primum, refert infeſta regio ſit, nec'ne. Multos enim agros egregios colere nõ expedit, propter latrocinia uicinorum, ut in Sardania quoſdam prope Celien, & in Hiſpania prope Luſitaniam. Secundum, quæ uicinitatis inuectos habent idoneos, ut quæ in agris naſcũtur, ibi uendant, et illinc inuectos opportunos ad ea, quæ in fundo opus ſunt, quòd propterea ſunt fructuoſa. Multi enim habent prædia, quibus frumentum, aut uinum, aliud'ue quid deſit importandum. Contrà, non pauci, quibus aliquid ſit exportandum. Itaq; ſub urbe colere hortos latè expedit, ſicut uiolaria, ac roſaria. Item alia multa, quæ urbs recipit, cum eadem in longinquo prædio, ubi non ſit quò deferri poßit uendale, non expedit colere: item, ſi ea oppida aut uiciniæ, aut etiam diuitum copioſi agri, ac uillæ, unde non carè emere poßis, quæ opus ſunt in fundũ, quibusq; quæ ſuperſint uenire poßint, ut quibuſdam pedamenta, aut perticæ, aut arundo, fructuoſior fit fundus, quàm ſi longè ſint importanda, nonnunquam etiam quàm ſi colendo in tuo ea parare poßis. Itaque in hoc genus coloni potius anniuerſarios habent uicinos, quibus imperent medicos, fullones, fabros, quàm in uilla ſuos habeant, quòd nonnunquã unius artificis mors tollit fundi fructum: quam partem latifundij diuites domeſticæ copiæ mandare ſolent. Si enim ab fundo longius abſunt oppida, aut uici, fabros parent, quos habeant in uilla: ſic cæ-

teros

teros neceſſarios artifices, ne de fundo familia ab opere diſcedat, ac profeſtis diebus ambulet feriata potius, quàm opere faciundo agrum fructuoſiorem reddat. Itaq; ideo Saſernæ liber præcipit, nequis de fundo exeat præter uillicum, & patronum, & unum, quem uillicus legat. Siquis contrà exierit, ne impune abeat: ſi abierit, ut in uillicũ animaduertatur. Quod potius ita præcipiendum fuit, nequis iniuſſu uillici exierit, neq; uillicus iniuſſu domini longius, quàm ut eodem die redierit, neq; id crebrius, quàm opus eſſet fundo. Tertio eundem fundum fructuoſiorem faciunt uecturæ, ſi uiæ ſunt, quà plauſtra agi facilè poſſint, aut flumina propinqua, quà nauigari poſſit: quibus utriſq; rebus euehi, atq; inuehi ad multa prædia ſcimus. Quarto refert etiam ad fundi fructus, quemadmodum uicinus in confinio conſitum agrum habeat: ſi enim ad limitem quercetum habet, non poſſis rectè ſecundum eam ſyluam ſ[illegible]re oleam, quod uſq; eò eſt contrarium natura, ut arbores nõ ſolùm minus ferant, ſed etiam fugiant, ut introrſum in fundum ſe reclinent, ut uitis adſita ad olus facere ſolet, ut quercus, ſi iuglandes magnæ, crebræ, finitimæ, fundi oram faciunt ſterilem.

CAP. XVII.

DE fundi quatuor partibus, quæ cum ſolo hærent, & alteris quatuor quæ extra fundum ſunt, & ad culturam pertinent, dixi. Nunc dicam agri quibus rebus colantur: quas res alij diuidunt in duas partes, in homines, & adminicula hominum, ſine quibus rebus colere non poſſunt. Alij in tres partes, ſcilicet in uocale, & ſemiuocale, & mutum. Vocale, in quo ſunt ſerui. Semiuocale, in quo ſunt boues. Mutum, in quo ſunt plauſtra. Omnes agri coluntur homi=

nibus ſeruis, aut liberis, aut utriſq;. Liberis, aut cùm ipſi colunt, ut pleriq; pauperculi cum ſua progenie: aut mercenarijs, & conductitijs liberorũ operis, res maiores, ut uindemias, & fœniſicia adminiſtrant ij, quos obæratos noſtri uocitarũt, ut etiam nunc ſunt in Aſia, atq; in Aegypto, & in Illyrico complures. De quibus uniuerſis hoc dico: Grauia loca utilius eſſe mercenarijs colere, quàm ſeruis, & in ſalubribus quoq; locis opera ruſtica maiora, ut ſunt in condendis fructibus uindemiæ, aut meßis. De his cuiuſmodi eſſe oporteat, Caßius ſcribit hæc. Operarios parandos eſſe, qui laborem ferre poßint, ne minores annorũ uiginti duorum, & ad agriculturam dociles. Eam coniecturam fieri poſſe ex aliarum rerum imperatis, & more incolarum è nouicijs requiſito ad priorem dominum quid factitarent. Mancipia eſſe oportere neq; formidoloſa, neque animoſa. Qui præſint eſſe oportere, qui literis ſint, & aliqua humanitate imbuti, frugi, ætate maiore, q̃ operarios, quos dixi. Facilius enim his, quàm minoribus natu dicto ſunt audientes. Præterea potißimum eos praeeſſe oportet, qui periti ſint rerum ruſticarum: nõ ſolùm enim debere imperare, ſed etiam facere, ut facientem imitentur, & ut animaduertant eum cum cauſa ſibi praeeſſe, quòd ſcientia præſtet, & uſu. Neq; illi concedendum, ita imperare, ut uerberibus coërceat potius quàm uerbis. Et (ſi modò id efficere poſſis) neq; eiuſdẽ nationis plures parandos eſſe: ex eo enim potißimum ſolere offenſiones domeſticas fieri. Præfectos alacriores faciundum præmijs, dandaq; opera, ut habeant peculium, & coniunctas conſeruas, è quibus habeant filios, eò enim fiunt firmiores, ac coniunctiores fundo.

Itaq; propter has cognationes epiroticæ familiæ ſunt illuſtriores, ac cariores. Ad inijciendam uoluptatem his præfecturæ, honore aliquo habendi ſunt: & de operarijs, qui præſtabunt aliqui, communicandum quoque cum ijs, quæ faciunda ſunt opera: quod ita cùm ſit, minus ſe putant deſpici, atque aliquo numero haberi à domino. Studioſiores ad opus fieri liberalius tractando, aut cibarijs, aut ueſtitu largiore, aut remiſſione operis, conceſſioneúe, ut peculiare aliquid in fundo paſcere liceat, aut huiuſcemodi rerum alijs, quibus quid grauius ſit imperatum, aut animaduerſum, qui conſolando eorum reſtituat uoluntatem, ac beneuolentiam in dominum. CAP. XVIII.

FAMILIAM Cato dirigit ad duas metas, ad certum modum agri, & genus ſationis ſcribens de oliuetis, & uinetis, ut duas formulas: unam, in qua præcipit quomodo oliuetum agri iugerum ducentorum quadraginta inſtruere oporteat. Dicit enim in eo modo hæc, mancipia tredecim habenda, uillicum, uillicam, operarios quinque, bubulcos tres, aſinarium unum, ſubulcum unum, opilionem unum. Alteram formulam ſcribit de uinearum iugeribus centum, ut dicat haberi oportere hæc, quindecim mancipia, uillicum, uillicam, operarios decem, bubulcum unũ, aſinarium unum, ſubulcum unum. Saſerna ſcribit ſatis eſſe ad iugera octo hominem unum, ea debere eum fodere diebus quadragintaquinq;, tametſi quaternis operis ſingula iugera poſſit: ſed relinquere ſe operas tredecim ualetudini, tempeſtati, inertiæ, indulgentiæ. Licinius: Horum neuter ſatis dilucidè modulos reliquit nobis. Quòd Cato ſi uoluit (ut debuit) uti proportione, ut ad maiorem fun-

dum, uel minorem adderemus, uel demeremus, extra familiam debuit dicere uillicum, & uillicam: neq; enim ſi minus CCXL. *iugera olиueti colas, non poßis minus uno uillico habere, nec ſi bis tanto ampliorem fundum, aut eo plus colas, ideo duo uillici, aut tres habendi fuere. Operarij modo, & bubulci pro portione demendi, uel addendi, ad minores, maiores'ue modos fundorum, hi quoq;, ſi ſimilis ager eſt: nam ſi eſt ita diſsimilis, ut totus arari non poßit, ut ſi ſit confragoſus, atq; arduus cliuis minus multi opus ſunt boues, & bubulci. Inijcio illud, quòd modum, neq; unum neq; modicum propoſuit ducentorum quadraginta iugerum. Modica enim centuria, & ea ducentorum iugerum, è qua ni ſexta pars ſit ea quadraginta, quæ de ducentis quadraginta demitur, nõ uideo quemadmodũ ex eius præcepto demam ſextam partem, & de tredecim mancipijs nihilo magis ſi uillicum, & uillicam remouero, quemadmodum ex undecim item ſextam partẽ demam. Quod autem ait in centum iugeribus uinearũ opus eſſe quindecim mancipia, ſiquis habebit centuriam, quæ ſit dimidiũ uineti, & dimidium olиueti, ſequetur, ut duos uillicos, & duas uillicas habere debeat, quod eſt deridiculũ. Quare alia ratione modus mancipiorum generatim eſt animaduertendus, & magis in hoc Saſerna probandus, qui ait ſingula iugera quaternis operis uno operario ad conficiendum ſatis eſſe. Sed ſi hoc in Saſernæ fundo in Gallia ſatis fuit, non continuò idem in agro Liguſtico montano. Itaq; de familiæ magnitudine, & reliquo inſtrumento commodißimè ſcies, quantũ pares, ſi tria animaduerteris diligenter. In uicinitate prædia cuiuſmodi ſint, & quanta, & quot, quæq; homi-*

nibus

nibus colantur: & quot additis operis, aut demptis melius, aut deterius habeas. Nobis *enim cultum biuium ad culturam dedit natura experientiam, & imitationem. Antiquiſsimi agricolæ tentando pleraque conſtituerunt, liberi eorum maximam partem imitando.* Nos *utrunque facere debemus, & imitari alios, taliter ut faciamus, & experientia tentare quædam ſequentes non aleam, ſed rationem aliquam, ut ſi altius repaſtinauerimus, aut minus, quàm alij, quod momentum ea res habeat, ut fecerunt ij, in ſarriendo iterum, & tertio, & qui inſitiones ficulnas ex uerno tempore, in æſtiuum contulerunt.*

CAP. XIX.

DE *reliqua parte inſtrumenti, quod ſemiuocale appellatur, Saſerna ad iugera ducenta arui boum iuga duo ſatis eſſe ſcribit.* Cato, *in oliuetis ducentorum quadraginta iugerum boues ternos: ita fit, ut Saſerna dicat uerum ad centum iugera, iugum opus eſſe, ſi Cato ad octogena. Sed ego neutrum horum ad omnem agrum conuenire puto, & utrunq; ad aliquem. Alia enim terra facilior, aut difficilior eſt alia.* T*erram duram poſcindere niſi boues magnis uiribus non poſſunt, & ſæpe fracta bura relinquũt uomeres in aruo.* Q*uo ſequendum nobis in ſingulis fundis, dum ſumus nouicij, triplex regula, ſuperioris domini inſtitutio, & uicinorum, & experientia quædam.* Q*uòd addit aſinos, qui ſtercus uectent, treis, aſinum molarium, in uinea iugerum centum, iugum boum, in hoc genere ſemiuocalium, adijciendum de pecore, quod ea ſola, quæ dixit, agri colendi cauſa erunt, ut ſolent eſſe pecuaria, quæ pauca habenda, quò facilius*

tueri poßint, quoniam mancipia, quæ ſolent eſſe aßidua, eſſe nõ poſſunt. In eo numero *nõ modò qui prata habẽt, ut potius oues, quàm ſues habeãt, curent, ſed etiã qui prata non habent, quia non ſolùm pratorũ cauſa habere debent, ſed etiam propter ſtercus.* CAP. XX.

IGITVR *de omnibus quadrupedibus prima probatio eſt, qui idonei ſint boues, qui arandi cauſa emuntur, quos rudes, neq; minores trimos, neq; maiores quadrimos parandum.* Vt *uiribus magnis ſint, ac pares, ne in opere firmior imbecilliorem conficiat, amplis cornibus, & nigris potius, quàm aliter, ut ſint lata fronte, naribus ſimis, lato pectore, craßis coxendicibus.* Hos *ueteranos ex campeſtribus locis emendũ, non in dura, ac montana, nec non, ſi ita incidit, uitandum.* Nouellos *cum quis emerit iuuencos, ſi eorum colla in furcas deſtinata incluſerit, ac dederit cibum, diebus paucis erunt manſueti, & ad domandum proni.* Tum *ita ſubigendum, ut minutatim aſſueſaciant, & ut tironem cum ueterano adiungant: imitando enim facilius domantur.* Et *primũ eos æquo in loco, & ſine aratro, tum eo leui ſimul arare faciant, & principio per arenam, aut molliorem terrã dum conſueſcant.* Quos *ad uecturas, item inſtituendũ, ut inania primũ ducãt plauſtra, & ſi poßis, per uicum, aut per oppidum, ubi creber crepitus ſit, ac uarietas rerum conſuetudine celeberrima ad utilitatem adducito.* Neque *pertinaciter, quem feceris dexterũ in eo manendum.* Quòd *ſi alternis ſit ſiniſter, ſit laboranti in alterutra parte requies.* Vbi *terra leuis, ut in* Campania, *ibi non bubus grauibus, ſed uaccis, aut aſinis quod arant, eò facilius ad aratrum leue adduci poſſunt,*

ſunt, & ad molas, & ad ea, ſiqua ſunt, quæ in fundo conuehuntur. In qua re alij aſellis, alij uaccis, ac mulis utuntur, exinde ut pabuli facultas eſt: Nam facilius aſellus, quàm uacca alitur, ſed fructuoſior hæc. Cauto agricolæ hoc ſpectandum, quo faſtigio ſit fundus: in confragoſo enim, ac difficili hæc ualentiora parandum, & potius ea, quæ plus fructuum reddere poſſunt, cùm idem operis faciunt. CAP. XXI.

CANES potius cum dignitate, & acres paucos habendum, quàm multos: quos conſuefacias potius noctu uigilare, & interdiu clauſos dormire, & catena uinctos eſſe, ut ſoluti acriores fiant. De indomitis quadrupedibus, & pecore inſtructo, & canibus hoc faciundum, quod dixi. Si prata ſunt in fundo, neque pecus dominus habet, danda opera, ut pabulo uendito, alienũ pecus in ſuo fundo paſcat, & ſtabulet. CAP. XXII.

DE RELIQVO inſtrumento muto, in quo ſunt corbulæ, & dolia, & alia, ſic præcipiendum. Quæ naſci in fundo, ac fieri à demoſticis poterunt, eorũ nequid ematur, iſta ferè ſunt, quæ ex uiminibus, & materia ruſtica fiunt, ut corbes, fiſcinæ, tribula, mallei, & raſtelli. Sic quæ fiunt de cannabi, lino, iunco, palma, ſcirpo; ut funes, reſtes, tegetes. Quæ à fundo ſumi non poterũt, ea ſi empta erunt potius ad utilitatem, quàm ob ſpeciem, ſumptu fructum non extenuabunt, eò magis, ſi inde empta erunt potiſſimum, ubi ea & bona, & proxime, & utiliſſime emi poterunt. Cuius inſtrumenti uaria diſcrimina, ac multitudo agri magnitudine finitur, quòd plura opus ſunt, ſi fines diſtant latè. Itaque Stolo inquit, Propoſita magni-

tudine fundi, de eo genere Cato ſcribit, Oliueti iugera du cēta quadraginta qui coleret, eum inſtituere ita oportere, ut faceret uaſa olearia inſtructa, iuga quinq;, quæ mēbratim enumerat, ut ex ære ahena, urceos, & naſiternā, item alia ſic è ligno, & ferro, ut ploſtra maiora tria, aratra cū uomeribus ſex, crates ſtercorarias quatuor, item alia, ſic de ferramentis quæ ſint, & quot opus ad multitudinē, ut furcas ferreas octo, & ſarcula totidem, dimidio minus palas, item alia. Item alterā formulā inſtrumenti fundi uinarij fecit, in qua ſcribit, ſi ſit ager centum iugerum, habere oportere uaſa torcularia inſtructa trina, dolia cū operculis culleorum octingentorū, acinaria uiginti, frumentaria uiginti. Item eiuſmodi alia, quæ minus multa quidē alij, ſed tantum numerū culleorum ſcripſiſſe puto, ne cogeretur quotannis uendere uinum. Vetera enim quàm noua, & eadem alio tempore, quàm alio pluris. Item ſic de ferramentorū uarietate ſcribit permulta, & genere, & multitudine qua ſint, ut falces, palas, raſtros. Sic alia, quorum nonnulla genera ſpecies habent plures, ut falces. Nam dicuntur ab eodem ſcriptore uineaticæ opus eſſe ſex, ſcirpiculæ quinq;, ſyluaticæ quinq;, arborariæ tres, & ruſticariæ decem. Hic hæc. At Scrofa, Inſtrumentum, & ſupellectilem ruſticam omnē oportet habere ſcriptam in urbe dominum, & ruri uillicū, atq; ea omnia certo ſuo quæq; loco ad uillam debent eſſe poſita. Quæ non poſſunt eſſe ſub claui, quam maxime facere, ut ſint in cōſpectu, oportet, eò magis ea, quæ in rariore ſunt uſu, ut quibus in uindemia utuntur, ut corbulæ, & ſic alia: quæ enim res quotidie uidentur, minus metuunt furem. CAP. XXIII.

Suſcipit

SVSCIPIT Agraſius, Et quoniam habemus illa duo prima, ex diuiſione quadripartita, de fundo, & de inſtrumento, quo coli ſolet, de tertia parte expecto. Scrofa: Quoniam fructum, inquit, arbitror eſſe fundi eum, qui ex eo ſatus naſcitur utilis ad aliquam rem, duo cōſyderanda reſtant, quæ, & quo quidq; loco maximè expediat ſerere: alia enim loca appoſita ſunt ad fœnum, alia ad frumentum, alia ad uinum, alia ad oleum. Sic ad pabulū quæ pertinent, in quo eſt ocymum, farrago, uicia, medica, cytiſum, lupinum. Neq; in pingui terra omnia ſeruntur rectè, neq; in macra nihil. Rectius enim in tenuiore terra ea, quæ non multo indigent ſucco, ut cytiſum, & legumina, præter cicer: hoc enim quoque legumen, & cætera, quæ uelluntur è terra, neque ſubſecantur, ſuccum tollunt, quæ quòd ita leguntur, legumina dicta: in pingui rectius, quæ ſucci ſunt maioris, ut holus, triticum, ſiligo, linum. Quædam etiam ſerenda non tam propter præſentem fructum, quàm in annum proſpicientem, quòd ibi ſubiecta, atque relicta terram faciunt meliorem. Itaque lupinum, cùm necdum ſiliculam cepit, & nonnunquam fabalia, ſi ad ſiliquas non ita peruenit, ut fabam legere expediat, ſi ager macrior eſt, pro ſtercore inarare ſolent. Nec minus ea diſcriminanda in conſerundo, quæ ſunt fructuoſa ab ijs, quæ fiunt propter uoluptatem, ut quæ pomaria, ac floralia appellantur. Item illa, quæ ad hominum uictum, ac ſenſum, delectationemq; non pertinent, neque ab agri utilitate ſunt diſiuncta. Idoneus locus eligendus, ubi facias ſalictum, & arundinetum, ſic alia, quæ humidum locum quærunt. Contrà, ubi ſegetes frumentarias, ibi fabam potiſſimum ſeras.

ſeras. Item *alia,quæ arida loca ſequuntur, ſicut umbroſis locis alia ſeras,ut corruda, quod ita petit aſparagus, & apricis,ut ibi ſeras uiolam,& hortos facias, quòd ea ſole nutricantur.Sic & alia alio loco ſerunda,ut habeas uimina,unde uiendo quid facias,ut ſcirpeas,uallos,crates.Alio loco ut ſeras,& colas ſyluam cæduam,alio ubi aucupare. Sic ubi cannabim,linum,iuncum,ſpartum,unde lineas,reſtes,funes facias,quibus nectas boues,paleas,& alia:quædam loca eadem,& alia ad ſerundum idonea.* Nam & *in recentibus pomarijs deſitis ſeminibus,in ordinemq; arbuſculis poſitis primis annis antè,quàm radices lõgius procedere poßint,alij conſerunt hortos:alij quid aliud:neque cum conualuerunt arbores,idem faciunt, ne uiolent radices.* Stolo: Quod ad hæc pertinet,Cato non male quod *ſcribit de ſationibus,* Ager *craßus,& lætus, ſi ſit ſine arboribus, eum agrum frumentarium fieri oportere: idem ager ſi nebuloſus ſit, rapa, raphanum, milium, panicum fert.*

CAP. XXIIII.

I N *agro craſſo,& calido oleam conditaneam,radium maiorem,ſalentinam,orchitem,poſeam,ſergianam,colminiam, albicerem, quam earum in his locis optimam dicent eſſe,eam maximè ſerere.* Agrum *olieto conſerundo, niſi qui in uentum fauonium ſpectet, & ſoli oſtentus ſit,alium bonum nullum eſſe.*Qui *ager frigidior, & macrior ſit, ibi oleam licinianam ſeri oportere.* Si *in loco craſſo,aut caldo poſueris,hoſtum nequam fieri, & ferendo arborem perire, & muſcum rubrum moleſtum eſſe.* Hoſtum *uocant,quod ex uno facto olei reficitur.* Factum *dicunt, quod uno tempore conficiunt: quem alij centum ſexaginta*

ſexaginta aiunt eſſe modiorum, alij ita minus magnum, ut ad centumuiginti deſcendat, & exinde, ut uaſa olearia quot, & quanta habeant, quibus conficiunt illud.

Quod Cato ait circum fundum ulmos, & populos, unde frons ouibus, & bubus ſit, & materies ſeri oportere. Sed hoc neque in omnibus fundis opus eſt, neque in quibus eſt opus, propter frondem maximè, ſine detrimento ponuntur ab ſeptentrionali plaga, quòd non officiunt ſoli. Ille adijcit ab eodem ſcriptore. Si locus humectus ſit, ibi cacumina populorum ſerunda, & arundinetum, id prius bipalio uerti, ibi oculos arundinis pedes ternos alium ab alio ſeri, ibi quoque corrudam, unde aſparagi fiant, aptam eſſe utrique eandem ferè culturam: ſalicem Græcam circum arundinetum ſeri oportere, uti ſit, qui uitis alligari poßit. CAP. XXV.

VINEA *quo in agro ſerunda ſit, ſic obſeruandum. Qui locus optimus uino ſit, & oſtentus ſoli, aminæum minuſculum, & geminum eugeneum, & helueolum minuſculum ſeri oportere. Qui locus craßior ſit, aut nebuloſus, ibi aminæum maius, aut murgentinum, aut apicium lucanum ſeri. Cæteras uites, & de his miſcellas maximè in omne genus agri conuenire.* CAP. XXVI.

IN *omni uinea diligenter obſeruant, ut ridica uitis ad ſeptentrionem uerſus figatur: & ſi cupreſſos uiuas pro ridicis inſerunt, alternos ordines imponunt, neq; eas creſcere altius, quàm ridicas patiuntur: neq; propter eas adſerunt uites, quòd inter ſe hæc inimica. Agrius: Fundani uereor, inquit, ne antè æditimus ueniat huc, quàm hinc ad quartum actum accedamus: uindemiam enim expecto.*

Bono

Bono animo es, inquit Scrofa, fiſcinas expediet, ac urnam. CAP. XXVII.

ET quoniam tempora duorum generum ſunt, unum annale, quod ſol circuitu ſuo finit, alterũ menſtruum, quod luna circumiens comprehendit, prius dicam de ſole. Eius curſus annalis primùm ferè circiter ternis menſibus ad fructus eſt diuiſus in quatuor partes totus, & idem ſubtilius ſeſquimenſibus in octo. In quatuor tempora diuiditur, in uer, & æſtatem, & autumnũ, & hyemem. Vere ſtationes quædã fiunt. Terram rudem proſcindere oportet: quæ ſunt ex ea enata, prius quàm ex ijs quid ſeminis cadat, ut ſint exradicata. Et ſimul cauis ab ſole percalefactis aptiores fieri ad accipiendum imbrem, & ad opus faciliores, relaxatis: neq; ea minus bis arandum, ter melius. Aeſtate fieri meſſes oportere. Autumno ſiccis tempeſtatibus uindemias, ac ſyluas excoli commodiſsimè, tunc uel præcidi arbores ſecundum terram oportere. Radices autem prioribus imbribus ut effodiantur, nequid ex his naſci poſsit. Hyeme putari arbores duntaxat his temporibus cùm gelu cortices, & imbribus careant, & glacie. CAP. XXVIII.

DIES primus ueris eſt in aquario, æſtatis in tauro, autũni in leone, hyemis in Scorpione. Cùm uniuſcuiuſq; horum quatuor ſignorum dies tertius & uiceſimus, quatuor temporum ſit primus, efficitur, ut uer dies habeat nonagintaunum, æſtas nonagintaquatuor, autumnus nonaginta duos, hyems octogintaocto. Quæ diuiſio redacta ad dies ciuiles noſtros, qui nunc ſunt primi uerni temporis extant ad ſeptimum Idus Februarij, æſtiui extant ad ſeptimum Idus Maij, autumnalis extant ad tertium Idus

Sextilis,

Sextilis, hyberni extant ad tertium Idus Nouembris. *Sub tilius diſcretis temporibus obſeruanda quædam ſunt, eaq́; in partes octo diuiduntur.* Primum *ab fauonio ad æquinoctium uernum dies quadragintaduo: hinc ad uergiliarum exortum dies quadragintaquatuor.* Ab *hoc ad ſolſtitium dies quadragintanouem: inde ad caniculæ ſignũ dies uigintinouem: deinde ad æquinoctium autũnale dies ſexagintaſeptem: exinde ad uergiliarum occaſum dies triginta duo: Ab hoc ad brumam dies quinquagintaſeptem: inde ad fauonium dies quadragintaquinq;.* CAP XXIX.

IN PRIMO *interuallo inter fauonium, & æquinoctium uernum hæc fieri oportet. Seminaria omne genus ut ſerantur: putari in primis, circum uites ablaqueari, radices, quæ in ſumma terra ſunt, præcidi, prata purgari, ſalicta ſeri, ſegetes ſarrire. Seges dicitur, quod aratum ſatum eſt: aruum, quod aratum, nec ſatum eſt.* Noualis, *ubi ſatum fuit antè, quàm ſecunda aratione renouetur.* Rurſum *terram cùm primùm arant, proſcindere appellant: cùm iterum offringere dicunt, quòd prima aratione glebæ grandes, ſolent excitari, cùm iteratur offringere uocant. Tertio cùm arant iacto ſemine, boues lirare ducuntur: id eſt, cum tabellis additis ad uomerem ſimul, & ſatum frumentum operiunt in porcis, & ſulcant foſſas, quò pluuialis aqua delabatur, nonnulli poſteà, qui ſegetes non tam latas habent (ut in* Ap*ulia) id genus prædij per ſarritores occare ſolent, ſi quæ in porcis grandiores relictæ ſunt glebæ.* Quà *aratrum uomere lacunam fecit, ſulcus uocatur.* Quod *eſt inter duos ſulcos elata terra, dicitur porca, quòd ea ſeges frumen*

frumentum porrigit. Sic quoque exta deis cum dabant, porrigere dicebant. CAP. XXX.

SECVNDO *interuallo inter uernum æquinoctiũ, & uergiliarum exortum hæc fieri debent. Segetes runcari, herbam ex ſegetibus expurgari, boues terram proſcindere, ſalicem cædi, prata defendi: quæ ſuperiore tempore fieri oportuerat de arboribus, & non ſunt abſoluta antè, quàm gemmas agant, ac floreſcere incipiant, fiant. Quòd ſi quæ folia emittere ſolent, aut antè frondere, quàm florere inceperint, ſtatim ad ſerendum idoneæ nõ ſunt. Oleã ſeri, interputariq; oportet.* CAP. XXXI.

TERTIO *interuallo inter uergiliarum exortum, & ſolſtitium hæc fieri debẽt. Vineas nouellas fodere, aut arare, & poſteà occare, id eſt, comminuere, ne ſit gleba: quod ita occidunt, occare dicunt. Vites pampinari, ſed à ſciente. Nam id, quàm putare maius, neque in arbuſto, ſed in uinea fieri. Pampinare eſt ex ſarmento coles, qui nati ſunt, de ijs, qui plurimum ualent, primum, ac ſecundum, nonnunquam etiam tertium relinquere, reliquos decerpere, ne relictis colibus ſarmentũ nequeat miniſtrare ſuccum. Ideo in uitiario primitus cũ exit uitis, tota reſecari ſolet, ut firmiore ſarmento è terra exeat, atq; in pariendis colibus uires habeat maiores. Emucidum enim ſarmentũ propter infirmitatem ſterileſcit, neq; ex ſe poteſt eijcere uitem, quam minorem uocant flagellum, maiorem etiam, unde uuæ naſcuntur, palmam declinata. À uenti flatu flabellum prius, flagellum poſterius. Et uitis, eò quòd inuitetur ad uuas pariundas dicta primo uidetur, & à pariendo parilema ex imminutis literis, ut in multis, dici cœpta*

palma

palma.Ex altera parte capra dicta, ꝙ parit capreolũ, Is eſt coliculus uiteus intortus,ut cincinnus:is enim uites ut teneat,ſerpit ad locum capiundum:ex quo à capiendo capreolus dictus.Omne pabulũ primum ocymum, farraginem,uiciam, nouiſſimè fœnum ſecari. Ocymum dictum a Græco uerbo ὠκὺς, quòd ualet citò. Similiter quoq; ocymum in horto.Hoc ampliùs dictũ ocymum, quòd citat aluum bubus,& ideo ijs datur,ut purgentur, id genus pabuli ſunt ſegetes uirides ſectæ antè,quàm gerant ſiliquas. Contrà,ex ſegete,ubi ſata admiſta ordeũ & uitia, & legumina pabuli cauſa ſunt.Inde quòd far ferro cæſum, farrago dictum, aut quòd primum in faracia ſegete ſeri cœptum.Ea equi, & iumenta cætera uerno tēpore purgantur,ac ſaginantur. Vicia dicta à uinciendo,quòd item capreolos habet,ut uitis, quibus ſurſum uorſum ſerpit, ad ſcapum lupini,alium'ue calamũ ad quem ut hæreat, eum ſolet uincire.Si prata irrigua habebis,ſimulac fœnum ſuſtuleris,irrigare.Item poma,quæ inſita erunt, ſiccitatibus aquam addi quotidiè ueſperi,à quo quòd indigent potu, poma dicta eſſe poſſunt.

CAP. XXXII.

QVARTO interuallo inter ſolſtitium, & caniculam pleriq; meſſem faciunt,quòd frumentum dicunt quindecim diebus eſſe in uaginis, quindecim florere, quindecim exareſcere, cùm ſit maturum. Arationes abſoluere, quæ eò fructuoſiores fiunt,quo calidiore terra aratur.Cũ proſcideris,offringi oportet,id eſt,iterare, ut frangantur glebæ.Prima enim aratione grandes glebæ ex terra ſcinduntur. Serendum uiciam,lentem, cicerculam, eruiliam, cæteraq;,quæ alij legumina,alij(ut Gallicani quidã)lega

ria appellant,utraq; dicta à legendo, quòd ea non ſecantur,ſed uellendo legũtur. Vineas ueteres iterũ occare, nouellas etiã tertiò,ſi ſint etiã tũ glebæ. CAP. XXXIII.

QVINTO *interuallo inter caniculam,& æquinoctium autumnale oportet ſtramenta deſecari, & aceruos conſtrui,aratro offringi,frondem cædi,prata irrigua iterum ſecari.* CAP. XXXIIII.

SEXTO *interuallo ab æquinoctio autumnali incipere ſcribũt oportere ſerere,uſq; ad diem* XCI. *Poſt brumam, niſi quæ neceſſaria cauſa coëgerit,nõ ſerere, quod tantum interſit, ut ante brumam ſata, ſeptimo die, quæ à bruma ſata,* XL.*die uix exeant,neq; ante æquinoctium incipi oportere putant: quòd ſi minus idoneæ tempeſtates ſint conſecutæ,putreſcere ſemina ſoleant. Fabam optime ſeri in uergiliarum occaſu. Vuas autem legere, & uindemiam facere inter æquinoctium autumnale, & uergiliarum occaſum. Deinde uites putare incipere, & propagare, & ſerere poma. Hæc aliquot regionibus: ubi maturius frigora fiunt aſperiora, melius uerno tempore.* CAP. XXXV.

SEPTIMO *interuallo inter uergiliarum occaſum, & brumam, hæc fieri oportere dicunt. Serere lilium, & crocum,quod iam egit radicem. Roſa etiã conciditur radicitus in uirgulas palmares,& obruitur,hæc eadem poſteà transfertur facta uiuiradix. Violaria in fundo facere non eſt utile, ideo quòd neceſſe eſt è terra ad ea obruenda puluinos fieri,quos irrigationes, & pluuiæ, & tempeſtates abluunt,& agrum faciunt minorem. Ab fauonio uſq; ad arcturi exortũ recte ſerpillum è ſeminario transferri,*

ſeri,quod dictum ab eo,quod ſerpit. Foſſas nouas fodere: ueteres tergere:uineas,arbuſtumq́; putare,dũ in XV. diebus ante & poſt brumam,ut pleraq; ne facias,necnon tum aliquid rectè ſeritur,ut ulmi. CAP. XXXVI.

OCTAVO interuallo inter brumam, & fauonium hoc fieri oportet,de ſegetibus, ſi qua eſt aqua,deduci: ſin ſiccitates ſunt,& terra teneritudinem habet, ſarrire : uineas,arbuſtaq; putare.Cum in agris opus fieri non poteſt, quæ ſub tecto poſſunt, tunc conficienda antelucano tempore hyberno.Quæ dixi,ſcripta,& poſita habere in uilla oportet,maximè ut uillicus norit. CAP. XXXVII.

DIES lunares quoque obſeruandi, qui quodammodo bipartiti. Quòd à noua luna creſcit ad plenam, & inde rurſus ad nouam lunam decreſcit, quoad ueniat ad intermenſtruum, è quo die dicitur luna eſſe extrema, & prima, à quo Athenis eam diem appellant ἕνην καὶ νέαν τριακάδ©, quædam facienda in agris potius creſcente luna, quàm ſeneſcente : quædam contrà, ut quæ metas frumenta, & cæduam ſyluam. Ego iſta etiam,inquit Agraſius, non ſolum in ouibus tondendis, ſed in meo capillo à patre acceptum ſeruo, ne decreſcente luna tondens caluefiam. Agrius : Quemadmodum,inquit,luna quadripartita? & quid ea diuiſio ad agros pollet? Tremellius:Nunquam rure audiſti,inquit, octauo ianam lunam & creſcentem,& contrà ſeneſcentẽ, & quæ creſcente luna fieri oporteat, & tamen quædam melius fieri poſt octauo ianam lunã,quàm ante. Et ſi quæ ſeneſcente luna fieri cõueniret melius,quanto ſi minus haberet ignis id aſtrũ? Dixi de quadripartita forma culturæ

agri. Stolo: Eſt altera, inquit, temporum diuiſio cõiuncta quodãmodo cum ſole, & luna, quæ in ſex partita eſt, quòd omnis ferè fructus quinto deniq; gradu peruenit ad perfectum, ac uidet in uilla dolium, ac modium; unde ſexto prodit ad uſum. Primo præparandum, ſecundo ſerendum, tertio nutricandum, quarto legendum, quinto cõdendum, ſexto promendum. At in præparando, ſcrobes faciendi, aut repaſtinandum, aut ſulcandum, ut ſi arbuſtum, aut pomarium facere uelis. Ad alia arandum, aut fodiendum, ut ſi ſegetes inſtituas. Ad quædam bipalio uertenda terra, plus, aut minus: aliæ enim radices anguſtius diffunduntur, ut cupreſſi: aliæ latius, ut platani uſque eò (ut Theophraſtus ſcribit) Athenis in Lyceo, cùm etiamnum platanus nouella eſſet, radices trium, & triginta cubitorum egiſſe. Quædam ſi bubus, & aratro proſcideris, & iterandum ante, quàm ſemen iactes. Item præparatio ſiqua fit in pratis, ea eſt, ut defendantur à paſtione, quod ferè obſeruant à pyro florente, ſi irrigua ſunt, ut tempeſtiuè irrigentur.

CAP. XXXVIII.

QVAE loca in agro ſtercoranda uidendũ, & qui, & quo potiſſimũ genere facias: nam diſcrimina eius aliquot. Stercus optimum ſcribit Caſſius eſſe uolucrum, præter paluſtrium, ac nantium. De hiſce præſtare columbinum, quòd ſit calidiſſimum, ac fermentare poſſit terram. Id ut ſemen aſpergi in agro oportere, non ut de pecore aceruatim poni. Ego arbitror præſtare ex auiarijs turdorum, ac merularum, quod non ſolum ad agrum utile, ſed etiam ad cibum, ita bubus, & ſuibus, ut fiant pingues. Itaq; qui auiaria conducunt, ſi caueat dominus, ſtercus ut in

fundo

ſundo maneat, minoris conducunt, quàm ij, quibus id accedit. Caßius ſecundum poſt columbinum ſcribit eſſe hominis. Tertio caprinum, & ouillum, & aſininum. Minimè bonum equinum, ſed in ſegetes: in prata enim uel optimum, ut cæterarum ueterinarum, quæ ordeo paſcuntur, quod multam facit herbam. Sterquilinium ſecundum uillam facere oportet, ut quàm paucißimis operis egeratur. In eo ſi in medio robuſtea aliqua materia ſit depacta, negant ſerpentem naſci. CAP. XXXIX.

SATIONIS *autem gradus ſecundus hanc habet naturam, ad quod tempus cuiuſq; ſeminis apta ſit ad ſerendum. Nam refert in agro ad quam partem cœli quiſq; locus ſpectet, ſic ad quod tempus quæq; res facilimè creſcat. Non'ne uidemus alia florere uerno tempore, alia æſtiuo, neque eadem autumnali, quæ hyberno? Itaq; alia ſeruntur, atq; inſeruntur, & metuntur antè, aut pòſt quàm alia, ut pluraq; uere melius, quàm autumno inſeruntur. Circiter ſolſtitium inſeri ficus ſolet, necnon brumalibus diebus ceraſus. Quare cùm ſemina ferè quatuor ſint generum, quæ non transferuntur è terra in terram, ſed per ſe fiunt à natura, alia ex induſtria, ut faciunt uiuiradices, quæ ex arboribus dempta demittuntur in humum, quæ inſeruntur ex arboribus in arbores. De ſingulis rebus uidendum, quo quæq; tēpore, locoq; facias.* CAP. XL.

PRIMVM *ſemen, quod eſt principium oriendi, id duplex: unum, quod latet noſtrum ſenſum, alterum, quod apertum. Latet, ſi ſunt ſemina in aëre, ut ait phyſicus Anaxagoras, & ſi in aqua, quæ fluit, & in agrum inferre ſolet, ut ſcribit Theophraſtus. Illud, quod apparet ad*

agricolas,id uidendum diligenter: quædam enim ad oriendum ſunt uſqueadeò parua,ut ſint obſcura, ut cupreßi. Non enim galbuli,qui naſcũtur,tanquam pilæ paruæ cor ticiæ id ſemen, ſed in his intus primigenia ſemina dedit natura.Reliqua inuenit experientia coloni. Num prima, ſine colono,priuſquàm ſata,nata? Secunda,quæ ex his collecta,neq; prius quàm ſata, nata. Prima ſemina uidere oportet,ne uetuſtate ſint exucta,aut ne ſint admiſta,aut ne propter ſimilitudinem ſint adulterina. Semen uetus tantum ualet in quibuſdam rebus, ut naturam commutet: nam ex ſemine bráßicæ uetere ſato naſci aiunt rapa, & contrà ex raporum braßicam. Secunda ſemina uidere oportet,ne unde tollas,nimium citò,aut tardè tollas. Tempus enim idoneum, quod ſcribit Theophraſtus, uere, & autumno,& caniculæ exortu,neq; omnibus locis, ac generibus idem. In ſicco,& macro loco, & argilloſo: quo minus habet humoris, uernum tempus idoneum in terra bona,ac pingui,autumno,quòd uere multus humor: quã ſationem quidam metiuntur ferè diebus triginta. Tertium genus ſeminis,quod ex arbore per ſurculos defertur in terram,ſic in humum demittitur, ut in quibuſdam tamen ſit uidendum,ut eo tempore ſit deplantatum,quo oportet. Id enim fit antè, quàm gemmare, aut florere quid incipit, & quæ de arbore tranferas, ut ea deplantes potius, quàm defringas:quòd plantæ ſolum ſtabilius, quò latius, ut radices facilius mittat: ea celeriter antè, quàm ſuccus exareſcat,in terram demittunt. Demum in oleagineis ſeminibus arbores uidendum, ut ſit de tenero ramo ex utraq; parte æquabiliter præciſum, quas alij clauolas,alij taleas appellant,

appellant, ac faciunt circiter pedales. Quartū genus ſeminis, quod tranſit ex arbore in aliam. Videndum, qua ex arbore in quam transferatur, & quo tempore, & quemadmodum obligetur: non enim pyrum recipit quercus, neq; enim ſi malus pyrum. Hæc ſequuntur multi, qui aruſpices audiunt multum, à quibus proditū in ſingulis arboribus quot genera inſita ſint, uno ictu tot fulmina fieri in illud, quod fulmen concepit, ſi in pyrum ſyluaticam inſeueris pyrum quamuis bonam, non fore pyrum tam iucundum, quàm ſi in eam, quæ ſyluestris non ſit. In quancūq; arborem inſeras, ſi eiuſdem generis eſt duntaxat, ut ſi utraq; malus, ita inſerere oportet, referentem ad fructum, meliori genere ut ſit ſurculus, quàm eſt, quo ueniat arbor. Eſt altera ſpecies ex arbore in arborē inſerēdi nuper animaduerſa in arboribus propinquis. Ex arbore enim, à qua quis uult habere ſurculū, in eam, quam inſerere uult, ramulum traducit, & in eius ramo præciſo, ac diffiſſo implicat, tum ramuli locus, qui contingit ex utraq; parte, qua fiſſuram intrat, falce extenuatur, ita ut ex una parte, qua cœlum uiſurus eſt, corticem cum cortice exæquatum habeat. Eius autem ramuli, quem inſeret, cacumen ut directum ſit ad cœlum, curat. Poſtero anno cùm comprehendit, undę propagatum eſt, ab altera arbore præcidit.

CAP. XLI.

QVO *tempore quæq; transferas, hæc in primis uidenda, quòd quæ prius uerno tēpore inſerebantur, nunc etiā ſolſtitiali, ut ficus, quòd denſa materia non eſt, & ideo ſequitur caldorē. A quo fit, ut in locis frigidis ficeta fieri non poßint. Aqua recenti inſito inimica: Tenellū enim*

citò facit putre. Itaq; quod inſeritur caniculæ ſigno, commodiſſime æſtimatur inſeri: quæ autem natura minus ſunt mollia, uas aliquod ſuprà alligant, unde ſtillet lentè in ijs aqua, ne prius exareſcat ſurculus, quàm coaleſcat: cuius ſurculi corticem integrum ſeruandum, & eum ſic exacuendum, ut non denudes medullã, ne extrinſecus imbres noceant, aut nimius calor, argilla obliniendum, ac libro obligandum: itaq; uitem triduo antè, quàm inſerant, deſecãt, ut qui in ea nimius eſt humor defluat antè, quàm inſeratur, at in qua inſerunt, in ea paulò infrà, quàm inſitum eſt, incîdunt, unde humor aduentitius effluere poſſit: contrà in fico, & malo punica, & ſiqua etiam horum natura aridiora continuò. In alijs translationibus uidendũ, ut quod transfertur, in cacumen habeat gemmã, ut in ficis. De his primis quatuor generibus ſeminum, quædam quòd tardiora, ſurculis potius utendum, quàm ſemine, ut in ficetis faciunt. Fici enim ſemẽ naturale intus in ea fico, quam edimus, quæ ſunt minuta grana, è quibus paruis, quòd enaſci coliculi uix queunt. Omnia enim minuta, & arida, ad creſcendum tarda, & quæ laxiora, ea & fœcundiora, ut fœmina, quàm mas, ex proportione in uirgultis item: itaque ficus, malus punica, & uitis propter fœmineam molliciem ad creſcendum prona. Contrà palma, & cupreſſus, & olea in creſcẽdo tarda: in hoc enim humidiora, quàm aridiora: quare ex terra potius in ſeminarijs ſurculos de ficeto, quàm grana de fico expedit obruere, præterſi aliter nequeas, ut ſi quando quis trans mare ſemina mittere, aut inde petere uult, tum enim reſticulas per ficos, quas edimus, maturas perſerunt, & eas cum

inarue

inaruerint, complicant, ac quò uolunt mittunt, ubi obrutæ in ſeminario pariant. Sic genera ficorum, Chiæ, ac Calcidiæ, & Lydiæ, & Africanæ. Item cætera transmarina in Italiam perlata. Simili de cauſa oleæ ſemen cũ ſit nucleus, quòd ex eo tardius enaſcebatur colis, quàm ex taleis, ideo potius in ſeminarijs taleas, quas duxi, ſerimus.

CAP. XLII.

DE medica in primis obſerues, ut ne in terram nimium aridam, aut uariam, ſed temperatam, ſemen demittas, in iugerum unum, ſi eſt natura temperata terra ſcribunt opus eſſe medicæ ſeſquimodium, id ſeritur ita, ut ſemen ia ctatur, quemadmodum ſcilicet cùm pabulum, & frumentum ſeritur.

CAP. XLIII.

CYTISVM ſeritur in terra bene ſubacta tanquã ſemen braßicæ, inde differtur, & in ſeſquipedẽ ponitur: aut etiam de cytiſo duriore uirgulæ deplantantur, & ita pangitur in ſerendo.

CAP. XLIIII.

SERVNTVR fabæ modij quatuor in iugero tritici v. ordei vi. farris x. Sed nonnullis locis paulò amplius, aut minus: ſi enim locus craſſus, plus: ſi macer, minus: quare obſeruabis, quantum in ea regione conſuetudo eſt ſerendi, ut tantum facias, quantum ualet regio, ac genus terræ: ut ex eodẽ ſemine aliubi cum decimo redeat, aliubi cum quintodecimo, ut in Hetruria, & locis aliquot in Italia. In Sybaritano dicunt etiã cum centeſimo redire ſolitum: in Syria ad Garadda, & in Africa ad Byrrhachium item ex modio naſci centũ. Illud quoq; multũ intereſt in rudi terra, an in ea ſeras, quæ quotannis obſita ſit, quæ uocatur reſtibilis, an in ueruacto, quæ interdum requierit.

Cui Agrius: In Olynthia quotannis reſtibilia eſſe dicunt, ſed ita ut tertio quoque anno uberiores ferant fructus. Licinius: Agrum alternis annis relinqui oportet, aut paulò leuioribus ſationibus ſerere, id eſt quæ minus ſugunt terram. Dicetur, inquit Agrius, de tertio gradu, de nutricationibus, atq; alimonijs eorũ. Licinius: Quæ nata ſunt inquit, in fundo aleſcunt, adulta concipiunt, prægnatia cum ſunt, matura pariunt poma, aut ſpicam, ſic alia ſimile ei, à quo profectum eſt, reddunt ſemẽ. Itaque ſi florem, acerbum'ue pyrum, aliud'ue quid decerpſeris, in eodem loco, eodem anno, nihil renaſcitur, quòd prægnationis diem idem bis habere non poteſt: ut enim mulieres habent ad partum dies certos: ſic arbores, ac fruges.

CAP. XLV.

PRIMVM *plerunque è terra exit ordeum diebus ſeptẽ, nec multo pòſt triticũ. Legumina ferè quatriduo, aut quinque diebus, præterquàm faba: ea enim ſerius aliquanto prodit ſeges. Oſtendit idem milium, & ſeſama, & cætera ſimiliter æquis ferè diebus, præterquam ſiquid regio, aut tẽpeſtas uitij attulit, quò minus ita fiat. Quæ in ſeminario nata, ſi loca erunt frigida, quæ molli natura ſunt, per brumalia tempora tegere oportet fronde, aut ſtramentis: ſi erunt imbres ſecuti, uidendum necubi aqua conſiſtat: uenenum enim gelu radicibus tenellis ſub terra, & ſupra, uirgultis, quæ nec eodẽ tẽpore æquè creſcunt. Nam radices autũno, aut hyeme magis ſub terra, quàm ſupra aleſcunt, quòd tectæ terræ tepore propagantur, ſupra terram aëre frigidiore ringuntur: idq; ita eſſe docent ſylueſtria, ad quæ ſator non acceſſit. Nã prius*

radices,

radices,quàm ea,quæ ex ijs ſolent naſci,creſcunt,neq; radices longius procedunt, niſi quo tempore uenit ſol: his duplex cauſa, quòd & radicum materiam aliam, quàm aliam longius proijcit natura,& quòd alia terra alia facilius uiam dat.

CAP. XLVI.

PROPTER eiuſmodi res admiranda diſcrimina ſunt naturalia, quòd ex quibuſdam folijs propter eorum uerſuram,quod ſit anni tempus,dici poſsit,ut olea,& populus alba,& ſalix.Horum enim folia, cum conuerterunt ſe,ſolſtitium dicitur fuiſſe: nec minus admirandum, quod fit in floribus, quos uocant heliotropia, ab eo quòd ſolis ortum mane ſpectant, & eius iter ita ſequuntur ad occaſum,ut ad eum ſemper ſpectent.

CAP. XLVII.

IN ſeminario quæ ſurculis conſita, & eorum molliora erunt natura cacumina, ut olea, ac ficus. Ea ſumma integenda binis tabellis dextra, ac ſiniſtra deligatis, herbæq; elidendæ, & dum teneræ ſunt uellendæ, nam aridæ factæ rixantur,ac celerius rumpuntur, quàm ſequuntur. Contrà herba in pratis ad ſpem fœniſiciæ nata, non modò non euellenda in nutricatu,ſed etiam non calcanda. Quin & pecus à prato ablegandum,& omne iumentum, ac etiam homines,ſolum enim hominis exitium herbæ, & ſemitæ fundamentum.

CAP. XLVIII.

IN ſegetibus autem, frumentum, quod culmus extulit. Spica ea, quæ mutica non eſt, in ordeo, & tritico tria habet continentia. Granum,glumam,ariſtam,& etiam primitus ſpica cùm oritur uaginam. Granum dictũ, quod eſt intimum ſolidum. Gluma, qui eſt folliculus eius. Ariſta,quæ ut acus tenuis longa eminet è gluma. Proinde

ut grani

Bono animo es, inquit Scrofa, fiſcinas expediet, ac urnam. CAP. XXVII.

ET *quoniam tempora duorum generum ſunt, unum annale, quod ſol circuitu ſuo finit, alterũ menſtruum, quod luna circumiens comprehendit, prius dicam de ſole.* E*ius curſus annalis primùm ferè circiter ternis menſibus ad fructus eſt diuiſus in quatuor partes totus, & idem ſubtilius ſeſquimenſibus in octo.* I*n quatuor tempora diuiditur, in uer, & æſtatem, & autumnũ, & hyemem.* V*ere ſtationes quædã fiunt.* T*erram rudem proſcindere oportet: quæ ſunt ex ea enata, prius quàm ex iis quid ſeminis cadat, ut ſint exradicata.* E*t ſimul cauis ab ſole percalefactis aptiores fieri ad accipiendum imbrem, & ad opus faciliores, relaxatis: neq; ea minus bis arandum, ter melius.* A*eſtate fieri meſſes oportere.* A*utumno ſiccis tempeſtatibus uindemias, ac ſyluas excoli commodiſſimè, tunc uel præcidi arbores ſecundum terram oportere.* R*adices autem prioribus imbribus ut effodiantur, nequid ex his naſci poſſit.* H*yeme putari arbores duntaxat his temporibus cùm gelu cortices, & imbribus careant, & glacie.* CAP. XXVIII.

DIES *primus ueris eſt in aquario, æſtatis in tauro, autũni in leone, hyemis in Scorpione.* C*ùm uniuſcuiuſq; horum quatuor ſignorum dies tertius & uiceſimus, quatuor temporum ſit primus, efficitur, ut uer dies habeat nonagintaunum, æſtas nonagintaquatuor, autumnus nonaginta duos, hyems octogintaocto.* Q*uæ diuiſio redacta ad dies ciuiles noſtros, qui nunc ſunt primi uerni temporis extant ad ſeptimum* I*dus* F*ebruarij, æſtiui extant ad ſeptimum* I*dus* M*aij, autumnalis extant ad tertium* I*dus*

Sextilis,

Sextilis, hyberni extant ad tertium Idus Nouembris. Subtilius diſcretis temporibus obſeruanda quædam ſunt, eaq́; in partes octo diuiduntur. Primum ab fauonio ad æquinoctium uernum dies quadragintaduo: hinc ad uergiliarum exortum dies quadragintaquatuor. Ab hoc ad ſolſtitium dies quadragintanouem: inde ad caniculæ ſignũ dies uigintinouem: deinde ad æquinoctium autũnale dies ſexagintaſeptem: exinde ad uergiliarum occaſum dies trigintaduo: Ab hoc ad brumam dies quinquagintaſeptem: inde ad fauonium dies quadragintaquinq;.

CAP XXIX.

IN PRIMO *interuallo inter fauonium, & æquinoctium uernum hæc fieri oportet. Seminaria omne genus ut ſerantur: putari in primis, circum uites ablaqueari, radices, quæ in ſumma terra ſunt, præcidi, prata purgari, ſalicta ſeri, ſegetes ſarrire. Seges dicitur, quod aratum ſatum eſt: aruum, quod aratum, nec ſatum eſt. Noualis, ubi ſatum fuit antè, quàm ſecunda aratione renouetur. Rurſum terram cùm primùm arant, proſcindere appellant: cùm iterum offringere dicunt, quòd prima aratione glebæ grandes, ſolent excitari, cùm iteratur offringere uocant. Tertio cùm arant iacto ſemine, boues lirare ducuntur: id eſt, cum tabellis additis ad uomerem ſimul, & ſatum frumentum operiunt in porcis, & ſulcant foſſas, quò pluuialis aqua delabatur, nonnulli poſteà, qui ſegetes non tam latas habent (ut in Apulia) id genus prædij per ſarritores occare ſolent, ſi quæ in porcis grandiores relictæ ſunt glebæ. Quà aratrum uomere lacunam fecit, ſulcus uocatur. Quod eſt inter duos ſulcos elata terra, dicitur porca, quòd ea ſeges frumen*

frumentum porrigit. Sic quoque exta deis cum dabant, porrigere dicebant. CAP. XXX.

SECVNDO *interuallo inter uernum æquinoctiũ, & uergiliarum exortum hæc fieri debent. Segetes runcari, herbam ex ſegetibus expurgari, boues terram proſcindere, ſalicem cædi, prata defendi: quæ ſuperiore tempore fieri oportuerat de arboribus, & non ſunt abſoluta antè, quàm gemmas agant, ac floreſcere incipiant, fiant. Quòd ſi quæ folia emittere ſolent, aut antè frondere, quàm florere inceperint, ſtatim ad ſerendum idoneæ nõ ſunt. Oleã ſeri, interputariq́; oportet.* CAP. XXXI.

TERTIO *interuallo inter uergiliarum exortum, & ſolſtitium hæc fieri debẽt. Vineas nouellas fodere, aut arare, & poſteà occare, id eſt, comminuere, ne ſit gleba: quod ita occidunt, occare dicunt. Vites pampinari, ſed à ſciente. Nam id, quàm putare maius, neque in arbuſto, ſed in uinea fieri. Pampinare eſt ex ſarmento coles, qui nati ſunt, de ijs, qui plurimum ualent, primum, ac ſecundum, nonnunquam etiam tertium relinquere, reliquos decerpere, ne relictis colibus ſarmentũ nequeat miniſtrare ſuccum. Ideo in uitiario primitus cũ exit uitis, tota reſecari ſolet, ut firmiore ſarmento è terra exeat, atq; in pariendis colibus uires habeat maiores. Emucidum enim ſarmentũ propter infirmitatem ſterileſcit, neq; ex ſe poteſt eijcere uitem, quam minorem uocant flagellum, maiorem etiam, unde uuæ naſcuntur, palmam declinata. À uenti flatu flabellum prius, flagellum poſterius. Et uitis, eò quòd inuitetur ad uuas pariundas dicta primo uidetur, & à pariendo parilema ex imminutis literis, ut in multis, dici cœpta*

palma

palma.Ex altera parte caprea dicta, ꝙ parit capreolũ,
Is eſt coliculus uiteus intortus,ut cincinnus:is enim uites
ut teneat,ſerpit ad locum capiundum:ex quo à capiendo
capreolus dictus.Omne pabulũ primum ocymum, farra=
ginem,uiciam, nouiſſime fœnum ſecari. Ocymum dictum
a Græco uerbo ὠκὺς, quòd ualet citò. Similiter quoq; ocy
mum in horto.Hoc amplius dictũ ocymum, quòd citat al=
uum bubus,& ideo ijs datur,ut purgentur, id genus pa=
buli ſunt ſegetes uirides ſectæ antè,quàm gerant ſiliquas.
Contrà,ex ſegete,ubi ſata admiſta ordeũ & uitia, & le=
gumina pabuli cauſa ſunt.Inde quòd far ferro cæſum, far
rago dictum, aut quòd primum in faracia ſegete ſeri cœ=
ptum.Ea equi, & iumenta cætera uerno tẽpore purgan
tur,ac ſaginantur. Vicia dicta à uinciendo,quòd item ca=
preolos habet,ut uitis, quibus ſurſum uorſum ſerpit, ad
ſcapum lupini,alium'ue calamũ ad quem ut hæreat, cum
ſolet uincire.Si prata irrigua habebis,ſimulac fœnum ſu=
ſtuleris,irrigare.Item poma,quæ inſita erunt, ſiccitatibus
aquam addi quotidie ueſperi,à quo quòd indigent potu,
poma dicta eſſe poſſunt. CAP. XXXII.

QVARTO interuallo inter ſolſtitium, & canicu=
lam pleriq; meſſem faciunt,quòd frumentum dicuntquin=
decim diebus eſſe in uaginis, quindecim florere, quinde=
cim exareſcere, cùm ſit maturum. Arationes abſoluere,
quæ eò fructuoſiores fiunt,quo calidiore terra aratur.Cũ
proſcideris,offringi oportet,id eſt,iterare, ut frangantur
glebæ.Prima enim aratione grandes glebæ ex terra ſcin=
duntur. Serendum uiciam,lentem, cicerculam, eruiliam,
cæteráq;,quæ alij legumina,alij (ut Gallicani quidã) lega

ria appellant, utraq; dicta à legendo, quòd ea non ſecantur, ſed uellendo legũtur. Vineas ueteres iterũ occare, nouellas etiã tertiò, ſi ſint etiã tũ glebæ. CAP. XXXIII.

QVINTO interuallo inter caniculam, & æquinoctium autumnale oportet ſtramenta deſecari, & aceruos conſtrui, aratro offringi, frondem cædi, prata irrigua iterum ſecari. CAP. XXXIIII.

SEXTO interuallo ab æquinoctio autumnali incipere ſcribũt oportere ſerere, uſq; ad diem XCI. Poſt brumam, niſi quæ neceſſaria cauſa coëgerit, nõ ſerere, quod tantum interſit, ut ante brumam ſata, ſeptimo die, quæ à bruma ſata, XL. die uix exeant, neq; ante æquinoctium incipi oportere putant: quòd ſi minus idoneæ tempeſtates ſint conſecutæ, putreſcere ſemina ſoleant. Fabam optime ſeri in uergiliarum occaſu. Vuas autem legere, & uindemiam facere inter æquinoctium autumnale, & uergiliarum occaſum. Deinde uites putare incipere, & propagare, & ſerere poma. Hæc aliquot regionibus: ubi maturius frigora fiunt aſperiora, melius uerno tempore. CAP. XXXV.

SEPTIMO interuallo inter uergiliarum occaſum, & brumam, hæc fieri oportere dicunt. Serere lilium, & crocum, quod iam egit radicem. Roſa etiã conciditur radicitus in uirgulas palmares, & obruitur, hæc eadem poſteà transfertur facta uiuiradix. Violaria in fundo facere non eſt utile, ideo quòd neceſſe eſt è terra ad ea obruenda puluinos fieri, quos irrigationes, & pluuiæ, & tempeſtates abluũt, & agrum faciunt minorem. Ab fauonio uſq; ad arcturi exortũ recte ſerpillum è ſeminario tranſferri,

ſerri, quod dictum ab eo, quod ſerpit. Foßas nouas fodere: ueteres tergere: uineas, arbuſtumq; putare, dũ in X V. diebus ante & poſt brumam, ut pleraq; ne facias, necnon tum aliquid rectè ſeritur, ut ulmu. CAP. XXXVI.

OCTAVO interuallo inter brumam, & fauonium hoc fieri oportet, de ſegetibus, ſi qua eſt aqua, deduci: ſin ſiccitates ſunt, & terra teneritudinem habet, ſarrire: uineas, arbuſtaq; putare. Cum in agris opus fieri non poteſt, quæ ſub tecto poſſunt, tunc conficienda antelucano tempore hyberno. Quæ dixi, ſcripta, & poſita habere in uilla oportet, maximè ut uillicus norit. CAP. XXXVII.

DIES lunares quoque obſeruandi, qui quodammodo bipartiti. Quòd à noua luna creſcit ad plenam, & inde rurſus ad nouam lunam decreſcit, quoad ueniat ad intermenſtruum, è quo die dicitur luna eſſe extrema, & prima, à quo Athenis eam diem appellant ἕνην καὶ νέαν τριακάς, quædam facienda in agris potius creſcente luna, quàm ſeneſcente: quædam contrà, ut quæ metas frumenta, & cæduam ſyluam. Ego iſta etiam, inquit Agraſius, non ſolum in ouibus tondendis, ſed in meo capillo à patre acceptum ſeruo, ne decreſcente luna tondens caluefiam. Agrius: Quemadmodum, inquit, luna quadripartita? & quid ea diuiſio ad agros pollet? Tremellius: Nunquam rure audiſti, inquit, octauo ianam lunam & creſcentem, & contrà ſeneſcentẽ, & quæ creſcente luna fieri oporteat, & tamen quædam melius fieri poſt octauo ianam lunã, quàm ante. Et ſi quæ ſeneſcente luna fieri cõueniret melius, quanto ſi minus haberet ignis id aſtrũ? Dixi de quadripartita forma culturæ

agri. Stolo: Eſt altera, inquit, temporum diuiſio cõiuncta quodãmodo cum ſole, & luna, quæ in ſex partita eſt, quòd omnis ferè fructus quinto deniq; gradu peruenit ad perfectum, ac uidet in uilla dolium, ac modium; unde ſexto prodit ad uſum. Primo præparandum, ſecundo ſerendum, tertio nutricandum, quarto legendum, quinto cõdendum, ſexto promendum. At in præparando, ſcrobes faciendi, aut repaſtinandum, aut ſulcandum, ut ſi arbuſtum, aut pomarium facere uelis. Ad alia arandum, aut fodiendum, ut ſi ſegetes inſtituas. Ad quædam bipalio uertenda terra, plus, aut minus: aliæ enim radices anguſtius diffunduntur, ut cupreſsi: aliæ latius, ut platani uſque eò (ut Theophraſtus ſcribit) Athenis in Lyceo, cum etiamnum platanus nouella eſſet, radices trium, & triginta cubitorum egiſſe. Quædam ſi bubus, & aratro proſcideris, & iterandum ante, quàm ſemen iactes. Item præparatio ſiqua fit in pratis, ea eſt, ut defendantur à paſtione, quod ferè obſeruant à pyro florente, ſi irrigua ſunt, ut tempeſtiuè irrigentur.

CAP. XXXVIII.

QVAE *loca in agro ſtercoranda uidendũ, & qui, & quo potiſsimũ genere facias: nam diſcrimina eius aliquot. Stercus optimum ſcribit Caſsius eſſe uolucrum, præter paluſtrium, ac nantium. De hiſce præſtare columbinum, quòd ſit calidiſsimum, ac fermentare poſsit terram. Id ut ſemen aſpergi in agro oportere, non ut de pecore aceruatim poni. Ego arbitror præſtare ex auiarijs turdorum, ac merularum, quod non ſolum ad agrum utile, ſed etiam ad cibum, ita bubus, & ſuibus, ut fiant pingues. Itaq; qui auiaria conducunt, ſi caueat dominus, ſtercus ut in*

fundo

fundo maneat,minoris conducunt, quàm ij, quibus id accedit. Caßius ſecundum poſt columbinum ſcribit eſſe hominis. Tertio caprinum,& ouillum,& aſininum. Minimè bonum equinum,ſed in ſegetes:in prata enim uel optimum,ut cæterarum ueterinarum, quæ ordeo paſcuntur, quod multam facit herbam. Sterquilinium ſecundum uillam facere oportet,ut quàm paucißimis operis egeratur. In eo ſi in medio robuſtea aliqua materia ſit depacta,negant ſerpentem naſci. CAP. XXXIX.

SATIONIS *autem gradus ſecundus hanc habet naturam,ad quod tempus cuiuſq; ſeminis apta ſit ad ſerendum. Nam refert in agro ad quam partem cœli quiſq; locus ſpectet, ſic ad quod tempus quæq; res facilimè creſcat. Non'ne uidemus alia florere uerno tempore, alia æſtiuo, neque eadem autumnali, quæ hyberno? Itaq; alia ſeruntur,atq; inſeruntur,& metuntur antè,aut pòſt quàm alia, ut compluraq; uere melius,quàm autumno inſeruntur. Circiter ſolſtitium inſeri ficus ſolet,necnon brumalibus diebus ceraſus. Quare cùm ſemina ferè quatuor ſint generum, quæ non transferuntur è terra in terram,ſed per ſe fiunt à natura,alia ex induſtria,ut faciunt uiuiradices, quæ ex arboribus dempta demittuntur in humum,quæ inſeruntur ex arboribus in arbores. De ſingulis rebus uidendum,quo quæq; tēpore,locoq; facias.* CAP. XL.

PRIMVM *ſemen,quod eſt principium oriendi, id duplex:unum,quod latet noſtrum ſenſum,alterum, quod apertum. Latet,ſi ſunt ſemina in aëre, ut ait phyſicus Anaxagoras, & ſi in aqua,quæ fluit, & in agrum inferre ſolet, ut ſcribit Theophraſtus. Illud, quod apparet ad*

 agricolas

agricolas,id uidendum diligenter: quædam enim ad oriendum ſunt uſqueadeò parua,ut ſint obſcura, ut cupreßi. Non enim galbuli,qui naſcũtur,tanquam pilæ paruæ cor ticiæ id ſemen, ſed in his intus primigenia ſemina dedit natura.Reliqua inuenit experientia coloni. Num prima, ſine colono,priuſquàm ſata,nata? Secunda,quæ ex his collecta,neq; prius quàm ſata, nata. Prima ſemina uidere oportet,ne uetuſtate ſint exucta,aut ne ſint admiſta,aut ne propter ſimilitudinem ſint adulterina. Semen uetus tantum ualet in quibuſdam rebus, ut naturam commutet: nam ex ſemine bràßicæ uetere ſato naſci aiunt rapa, & contrà ex raporum braßicam. Secunda ſemina uidere oportet,ne unde tollas,nimium citò,aut tardè tollas. Tempus enim idoneum, quod ſcribit Theophraſtus, uere, & autumno,& caniculæ exortu,neq; omnibus locis, ac generibus idem. In ſicco,& macro loco, & argilloſo: quo minus habet humoris, uernum tempus idoneum in terra bona,ac pingui,autumno,quòd uere multus humor: quã ſationem quidam metiuntur ferè diebus triginta. Tertium genus ſeminis,quod ex arbore per ſurculos defertur in terram,ſic in humum demittitur, ut in quibuſdam tamen ſit uidendum,ut eo tempore ſit deplantatum,quo oportet. Id enim fit antè, quàm gemmare, aut florere quid incipit, & quæ de arbore tranferas, ut ea deplantes potius, quàm defringas:quòd plantæ ſolum ſtabilius, quò latius, ut radices facilius mittat: ea celeriter antè, quàm ſuccus exareſcat,in terram demittunt. Demum in oleagineis ſeminibus arbores uidendum, ut ſit de tenero ramo ex utraq; parte æquabiliter præciſum, quas alij clauolas,alij taleas appellant,

appellant,ac faciunt circiter pedales. Quartũ genus ſeminis,quod tranſit ex arbore in aliam. Videndum,qua ex arbore in quam transferatur,& quo tempore,& quemadmodum obligetur:non enim pyrum recipit quercus,neq; enim ſi malus pyrum. Hæc ſequuntur multi,qui aruſpices audiunt multum, à quibus proditũ in ſingulis arboribus quot genera inſita ſint,uno ictu tot fulmina fieri in illud, quod fulmen concepit, ſi in pyrum ſyluaticam inſeueris pyrum quamuis bonam, non fore pyrum tam iucundum,quàm ſi in eam, quæ ſylueſtris non ſit. In quancũq; arborem inſeras, ſi eiuſdem generis eſt duntaxat, ut ſi utraq; malus,ita inſerere oportet, referentem ad fructum, meliori genere ut ſit ſurculus, quàm eſt, quo ueniat arbor. Eſt altera ſpecies ex arbore in arborẽ inſerẽdi nuper animaduerſa in arboribus propinquis. Ex arbore enim, à qua quis uult habere ſurculũ,in eam,quam inſerere uult, ramulum traducit,& in eius ramo præciſo, ac diffiſſo implicat,tum ramuli locus, qui contingit ex utraq; parte, qua fiſſuram intrat,falce extenuatur, ita ut ex una parte, qua cœlum uiſurus eſt,corticem cum cortice exæquatum habeat. Eius autem ramuli, quem inſeret, cacumen ut directum ſit ad cœlum, curat. Poſtero anno cùm comprehendit, undę propagatum eſt, ab altera arbore præcidit.

CAP. XLI.

QVO tempore quæq; transferas,hæc in primis uidenda,quòd quæ prius uerno tẽpore inſerebantur, nunc etiã ſolſtitiali, ut ficus, quòd denſa materia non eſt, & ideo ſequitur caldorẽ. À quo fit, ut in locis frigidis ficeta fieri non poſſint. Aqua recenti inſito inimica: Tenellũ enim

citò facit putre. Itaq; quod inſeritur caniculæ ſigno, commodiſsime æſtimatur inſeri: quæ autem natura minus ſunt mollia, uas aliquod ſuprà alligant, unde ſtillet lentè in ijs aqua, ne prius exareſcat ſurculus, quàm coaleſcat: cuius ſurculi corticem integrum ſeruandum, & eum ſic exacuendum, ut non denudes medullã, ne extrinſecus imbres noceant, aut nimius calor, argilla obliniendum, ac libro obligandum: itaq; uitem triduo antè, quàm inſerant, deſecãt, ut qui in ea nimius eſt humor defluat antè, quàm inſeratur, at in qua inſerunt, in ea paulò infrà, quàm inſitum eſt, incidunt, unde humor aduentitius effluere poſsit: contrà in fico, & malo punica, & ſiqua etiam horum natura aridiora continuò. In alijs translationibus uidendũ, ut quod transfertur, in cacumen habeat gemmã, ut in ficis. De his primis quatuor generibus ſeminum, quædam quòd tardiora, ſurculis potius utendum, quàm ſemine, ut in ficetis faciunt. Fici enim ſemẽ naturale intus in ea fico, quam edimus, quæ ſunt minuta grana, è quibus paruis, quòd enaſci coliculi uix queunt. Omnia enim minuta, & arida, ad creſcendum tarda, & quæ laxiora, ea & fœcundiora, ut fœmina, quàm mas, ex proportione in uirgultis item: itaque ficus, malus punica, & uitis propter fœmineam molliciem ad creſcendum prona. Contrà palma, & cupreſſus, & olea in creſcẽdo tarda: in hoc enim humidiora, quàm aridiora: quare ex terra potius in ſeminarijs ſurculos de ficeto, quàm grana de fico expedit obruere, præter ſi aliter nequeas, ut ſi quando quis trans mare ſemina mittere, aut inde petere uult, tum enim reſticulas per ficos, quas edimus, maturas perſerunt, & eas cum

inaruerint, complicant, ac quò uolunt mittunt, ubi obrutæ in ſeminario pariant. Sic genera ficorum, Chiæ, ac Calcidiæ, & Lydiæ, & Africanæ. Item cætera transmarina in Italiam perlata. Simili de cauſa oleæ ſemen cũ ſit nucleus, quòd ex eo tardius enaſcebatur colis, quàm ex taleis, ideo potius in ſeminarijs taleas, quas duxi, ſerimus. CAP. XLII.

DE medica in primis obſerues, ut ne in terram nimium aridam, aut uariam, ſed temperatam, ſemen demittas, in iugerum unum, ſi eſt natura temperata terra ſcribunt opus eſſe medicæ ſeſquimodium, id ſeritur ita, ut ſemen iactatur, quemadmodum ſcilicet cùm pabulum, & frumentum ſeritur. CAP. XLIII.

CYTISVM ſeritur in terra bene ſubacta tanquã ſemen braßicæ, inde differtur, & in ſeſquipedẽ ponitur: aut etiam de cytiſo duriore uirgulæ deplantantur, & ita pangitur in ſerendo. CAP. XLIIII.

SERVNTVR fabæ modij quatuor in iugero tritici v. ordei vi. farris x. Sed nonnullis locis paulò amplius, aut minus: ſi enim locus craſſus, plus: ſi macer, minus: quare obſeruabis, quantum in ea regione conſuetudo eſt ſerendi, ut tantum facias, quantum ualet regio, ac genus terræ: ut ex eodẽ ſemine aliubi cum decimo redeat, aliubi cum quintodecimo, ut in Hetruria, & locis aliquot in Italia. In Sybaritano dicunt etiã cum centeſimo redire ſolitum: in Syria ad Garadda, & in Africa ad Byrrhachium item ex modio naſci centũ. Illud quoq; multũ intereſt in rudi terra, an in ea ſeras, quæ quotannis obſita ſit, quæ uocatur reſtibilis, an in ueruacto, quæ interdum requierit.

radices, quàm ea, quæ ex ijs ſolent naſci, creſcunt, neq; radices longius procedunt, niſi quo tempore uenit ſol: his duplex cauſa, quòd & radicum materiam aliam, quàm aliam longius proijcit natura, & quòd alia terra alia facilius uiam dat. CAP. XLVI.

PROPTER eiuſmodi res admiranda diſcrimina ſunt naturalia, quòd ex quibuſdam folijs propter eorum uerſuram, quod ſit anni tempus, dici poßit, ut olea, & populus alba, & ſalix. Horum enim folia, cum conuerterunt ſe, ſolſtitium dicitur fuiſſe: nec minus admirandum, quod fit in floribus, quos uocant heliotropia, ab eo quòd ſolis ortum manc ſpectant, & eius iter ita ſequuntur ad occaſum, ut ad eum ſemper ſpectent. CAP. XLVII.

IN ſeminario quæ ſurculis conſita, & eorum molliora erunt natura cacumina, ut olea, ac ficus. Ea ſumma integenda binis tabellis dextra, ac ſiniſtra deligatis, herbæq; elidendæ, & dum teneræ ſunt uellendæ, nam aridæ factæ rixantur, ac celerius rumpuntur, quàm ſequuntur. Contrà herba in pratis ad ſpem fœniſiciæ nata, non modò non euellenda in nutricatu, ſed etiam non calcanda. Quin & pecus à prato ablegandum, & omne iumentum, ac etiam homines, ſolum enim hominis exitium herbæ, & ſemitæ fundamentum. CAP. XLVIII.

IN ſegetibus autem, frumentum, quod culmus extulit. Spica ea, quæ mutica non eſt, in ordeo, & tritico tria habet continentia. Granum, glumam, ariſtam, & etiam primitus ſpica cùm oritur uaginam. Granum dictũ, quod eſt intimum ſolidum. Gluma, qui eſt folliculus eius. Ariſta, quæ ut acus tenuis longa eminet è gluma. Proinde ut grani

ut grani theca ſit gluma, & apex ariſta. Ariſta, & granum omnibus ferè notum, gluma paucis: itaq; id apud Ennium ſolum ſcriptum ſcio eſſe in Euhemeri libris uerſis, uidetur uocabulum etymon habere à glubendo, quòd eo folliculo deglubitur granum. Itaque eodem uocabulo appellant fici eius, quam edimus, folliculum. Ariſta dicta, quòd areſcit prima: granum à gerendo: id enim ſeritur, uti ſpica gerat frumentum, non ut glumam, aut ariſtam gerat, ut uitis ſeritur, non ut pampinum ferat, ſed uuam. Spica autem, quam ruſtici, ut acceperunt antiquitus, uocant ſpecam, & à ſpe uidetur nominata: eam enim quòd ſperant fore ſerunt. Spica mutica dicitur, quæ non habet ariſtam. Ariſtæ enim quaſi cornua, ſunt ſpicarum, quæ primitus cùm oriuntur, neq; planè apparent, in qua ſublatent herba, ea uocatur uagina, uti qua latet conditus gladius. Illud autem ſumma in ſpica iam matura, quod eſt minus, quàm granum uocatur frit: quod in infima ſpica ad culmum ſtramenti ſummum, item minus quàm granum eſt, appellatur urruncum.

l. miſc. cap. 35.

CAP. XLIX.

VERVM cùm de nutricatu conticuiſſet Licinius, nec interrogaretur, credens nihil deſyderari, Dic, inquit Agrius, de fructibus maturis capiendis. Et ille: Primùm de pratis ſummiſsis, cùm herba creſcere deſijt, & æſtibus areſcit, ſubſecari falcibus debet, & quoad perareſcat, furcillis uerſari: cum peraruit, de ea manipulos fieri, ac uehi ad uillam: tum de pratis ſtipulam raſtellis eradi, atq; addere fœniſiciæ cumulum. Quo facto ſicilienda prata, id eſt, falcibus conſectanda, quæ fœniſecæ præterierunt, ac quaſi barba tuberoſum reliquerunt campum. A' qua ſe-

ctione arbitror dictum ſicilire pratum. CAP. L.

MESSIS *proprio nomine dicitur in ijs, quæ metuntur, maximè in frumento, & ab eo eſſe uocabulo declinata. Frumenti tria genera ſunt meßionis: unum, ut in Vmbria, ubi falce ſecundum terram ſuccidunt ſtramentum, & manipulum, ut quenq; ſubſecuerint, ponunt in terra: ubi multos eos fecerunt, iterum eos percenſent, ac de ſingulis ſecant inter ſpicas, & ſtramentum, ſpicas conijciunt in corbem, atq; in aream mittunt. Stramenta relinquunt in ſegete, unde tollantur in aceruum. Altero modo metunt, ut in Piceno, ubi ligneum habent incuruum batillum, in quo ſit extremo ſerrula ferrea. Hæc cùm comprehendit faſcem ſpicarum deſecat, & ſtramenta ſtantia in ſegete relinquit, ut poſteà ſubſecentur. Tertio modo metitur, ut ſub urbe Roma, & locis pleriſq;, ut ſtramentum medium ſubſecent, quòd manu ſiniſtra ſummum prehendunt, à quo medio meſſem dictam puto. Infra manum ſtramentum, quod terræ hæret, poſteà ſubſecatur. Contrà, quod cum ſpica ſtramentum hæret, corbibus in aream defertur: ubi diſcedit in aperto loco palàm, à quo nominata poteſt eſſe palea. Alij ſtramentum à ſtando, ut ſtramen dictũ putant. Alij ab ſtratu, quòd id ſubſternatur pecori. Cùm eſt matura ſeges, metendum: cùm in ea iugerum ferè una opera meſſum eſt, propemodum in facili agro ſatis eſſe dicitur: ut meßas ſpicas in aream corbibus deferre debeant.* CAP. LI.

AREAM *eſſe oportet in agro, ſublimiori loco: quà perflare poßit uentus. Hanc eſſe modicam pro magnitudine ſegetis, potißimum rotundam, & mediam paulò extumidam (ut ſi pluerit, non conſiſtat aqua, ſed ut quambreuißimo*

uiſsimo itinere extra aream defluere poſsit. Omne porrò breuiſsimum in rotundo è medio ad extremum) ſolida terra pauitam, maximè ſi eſt argilloſa, ne æſtu rimoſa, in rimis eius grana obliteſcant, & recipiant aquam, & oſtia aperiant muribus, & formicis. Itaq; amurca perfundere ſolent: ea enim herbarum eſt inimica, & formicarum, & talparum uenenum. Quidam aream ut habeant ſolidam, muniunt lapide, aut etiam faciunt pauimentum. Nonnulli etiam tegunt areas, ut in Bagiennis, quòd ibi ſæpe id temporis anni oriuntur nimbi: ubi ea re tecta, & loca calida prope aream faciunt ac umbracula, quò ſuccedant homines in æſtu tempore meridiano. CAP. LII.

QVAE *ſeges grandiſsima, atq; optima fuerit, ſeorſum in aream ſecerni oportet ſpicas, ut ſemen optimum habeat. È ſpicis in areã excuti grana: quod fit apud alios iumentis iunctis, ac tribulo: id fit è tabula lapidibus, aut ferro exaſperata, quæ impoſito auriga, aut pondere grandi trahitur iumentis iunctis, ut diſcutiat è ſpica grana, aut fit ex aſsibus dentatis cum orbiculis, quod uocant ploſtellum pœnicũ. In eo quis ſedet, ut agitet, quæ trahant iumenta, ut in Hiſpania citeriore, & aliјs locis faciunt. Apud alios exteritur grege iumẽtorũ inacto, & ibi agitato perticis, quòd ungulis è ſpica exteruntur grana: his tritis, oportet è terra ſubiactari uallis, aut uentilabris, cùm uentus ſpirat lenis: ita fit, ut quod leuiſsimum eſt in eo, atque appellatur acus, euannatur foras extra aream, ac frumentum quod eſt ponderoſum, purum ueniat ad corbem.* CAP. LIII.

MESSE *facta, ſpicilegium uenire oportet, aut domi*

legere ſtipulam, aut ſi ſunt ſpicæ raræ, & operæ caræ, compaſci. Summa enim ſpectanda, ne in ea re ſumptus fructum ſuperet.

CAP LIIII.

IN VINETIS *uua cùm erit matura, uindemiam ita fieri oportet, ut uideas à quo genere uuarũ, & à quo loco uineti incipias legere. Nam & præcox, & miſcella, quam uocant nigram, multo antè coquitur, quo prior legenda: & quæ pars arbuſti, ac uineæ magis aprica, prius debet deſcendere de uite. In uindemiam diligentius uua non ſolum legitur ad bibendum, ſed eligitur ad edendũ. Itaque lectæ ius defertur in forum uinarium, unde in doliũ inane ueniat, electa in ſecretam corbulam, unde in ollulas addatur, & in dolia plena uinaceorũ contrudatur: alia, quæ in piſcinam in amphoram picatam deſcendat: alia, quæ in aream, ut in carnarium aſcẽdat. Quæ calcatæ uuæ erunt, earum ſcopi cum folliculis ſubijciendi ſub prælum, ut ſiquid reliqui habeant muſti, exprimatur in eundem lacum. Cum deſijt ſub prælo fluere, quidam circuncidunt extrema, & rurſus premunt, & rurſus, cùm expreſſum, circunciſitum appellant, ac ſeorſum, quod expreſſum eſt, ſeruant, quod reſipit ferrum: expreßi acinorum folliculi in dolia conijciuntur, eoq́; aqua additur, ea uocatur lora, quòd lota acina, ac pro uino operarijs datur hyeme.*

CAP. LV.

DE *olineto, oleam, quam manu tangere poßis è terra, aut ſcalis, legere oportet potius, quàm quatere, quòd ea, quæ uapulauit, inareſcit, nec dat tantũ olei: quæ manu ſtricta, melior ea, que digitis nudis legitur, quàm illa, quæ cum digitalibus. Duricies enim eorum non ſolum ſtringit baccam,*

baccam,ſed etiam ramos glubit, ac relinquit ad gelicidiũ retectos: quæ manu tangi non poterunt, ita quati debent ut arundine potius, quàm pertica feriãtur. Grauior enim plaga, medicum quærit, qui quatiet, ne aduerſam cædat, ſæpe enim ita percuſſa olea ſecum defert de ramulo partẽ: quo facto, fructum amittunt poſteri anni, ut hæc non minima cauſa, quòd olíueta dicantur alternis annis nõ ferre fructus, aut non æquè magnos. Olea ut uua per idem biuium redit in uillam, alia ad cibum eligitur, alia ut eliqueſcat, ac non ſolum corpus intus ungat, ſed etiam extrinſecus. Itaque dominum & ad balneas, & ad gymnaſium ſequitur. Hæc, de qua fit oleum, congeri ſolet aceruatim per dies ſingulos in tabulata, uti ibi mediocriter fraceſcat, ac primus quiſque aceruus demittatur per ſcrias, ac uaſa olearia ad trapeta, in quæ eam terent molæ oleariæ è duro, & aſpero lapide. Olea lecta ſi nimium diu fuerit in aceruis, caldore fraceſcit, & oleum fœtidum facit: itaque ſi nequeas maturè conficere, in aceruis iactando uentilare oportet. Ex olea fructus duplex. Oleum, quod omnibus notum, & amurca, cuius utilitatem, quia ignoratur, à pleriſque deſpicitur. Licet enim uidere, quòd ſi è torculis olearijs fluere in agros permittitur, non ſolum denigrat terram, ſed etiam multitudine facit ſterilem, cum tamen is humor modicus, cum ad multas res, tum ad agriculturam pertineat uehementer, quod circum arborum radices infundi ſolet, maximè ad oleam, & ubicunque in agro herba nocet.

CAP. LVI.

AGRIVS, *Iamdudum, inquit, in uilla ſedens expecto cum claui te Stolo, dum fructus in uillam referas. Ille,*

Ille, En adſum: uenio inquit ad limen: fores aperi: primum fœniſiciæ conduntur melius ſub tecto, quàm in aceruis, quòd ita ſit iucundius pabulum, ex eo intelligitur, quòd pecus utroq; poſito libentius eſt. CAP. LVII.

A T *triticum condi oportet in granaria ſublimia, quæ perflentur uento ab exortu, ac ſeptentrionum regione, ad quæ nulla aura humida è propinquis locis aſpiret: parietes & ſolum opere tectorio marmorato loricandi, ſi minus ex argilla mſto acere è frumento, & amurca, quod murem, & uermem non patitur eſſe, & grana facit ſolidiora, & firmiora: quidam ipſum triticum conſpergunt, cum addant circiter in* M. *modiûm quadrantal amurcæ. Item alius aliud afriat, aut aſpergit, ut chalcidicã, aut caricam cretam, aut abſynthiũ, abſynthij'ue decoctum. Item huius generis alia quidam granaria habent ſub terris, uti ſpeluncas, quas uocant Syros, ut in Cappadocia, ac Thracia: alij, ut in Hiſpania citeriore, puteos, ut in agro Carthaginienſi, & Oſcenſi. Horum ſolum paleis ſubſternunt, & curant, ne humor, aut aër tangere poßit, niſi cùm promitur ad uſum: quò enim ſpiritus non peruenit, ibi non oritur curculio. Sic conditum triticum manet uel annos quinquaginta, milium uero plus annos centum. Granaria in agro quidam ſublimia faciunt, ut in Hiſpania citeriore, & in Appulia, ita ut non ſolum à lateribus per feneſtras, ſed etiam ſubtus à ſolo uentus regirare poßit.* CAP. LVIII.

F A B A, *& legumina in olearijs uaſis oblita cinere perdiu incolumia ſeruãtur. Cato ait, uuã amineam minuſculam, & maiorem, & apiciã in ollis cõmodißimè condi:*

eadē in ſapa, & muſto rectè, quas ſuſpēdas opportuniſſimas eſſe duracinas, et amineas, et ſcantianas. CAP. LIX.

CONDITIVA *mala ſtruthea, cotonea, ſcantiana, quiriniana, orbiculata, & quæ antea muſtea uocabantur, nunc melimela appellant.* Hæc *omnia in loco arido, & frigido ſupra paleas poſita ſeruari rectè putant.* Et *ideo oporothecas qui faciunt ad aquilonē, ut feneſtras habeant, atq; ut aëre perflentur curant: neq; tamen ſine foriculis, ne cùm humorem amiſerint pertinaci uento uieta fiant.* Ideoq; *in ijs, qui cameras marmorato, & parietes, pauimentaq; inducunt, laudabiliter faciunt, quò frigidior locus ſit, in quo quidam etiam triclinium ſternere ſolent cœnandi cauſa.* Etenim *ſi ij, quibus luxuria conceſſerit, id in pinacothece faciunt, quod ſpectaculum, datur ab arte, cur non quod natura datū imitantur in uenuſtate diſpoſita pomorū? præſertim quidē, cùm id non ſit faciendum, quod quidam fecerunt, ut* Romæ *coëmpta poma rus intulerint in oporothecen inſtruendam conuiuij cauſa.* In *oporothece mala manere putant ſatis commodè: alij in tabulis, ut in opere marmorato, alij ſubſtrata palea, uel etiam floccis.* Mala *punica demiſſis ſuis ſurculis in dolio arenæ.* Mala *cotonea, ſtruthea in penſilibus iunctas.* Contrà *in ſapa condita manere pyra anitiana, & ſementina.* Sor*ba quidam diſecta, & in ſole macerata, ut pyra, & ſorba per ſe ubicunq; ſint poſita in arido facile durare. Seruare rapa confecta in ſinape, nuces iuglandes in arena, punica mala & in arena iam decerpta, ac matura, ut dixi, & etiam immatura cum hærent in ſua uirga, ſi demiſeris in ollam ſinę fundo, eamq; ſi conieceris in terram, & ob-*

teres

teres circum ramum. Si extrinſecus ſpiritus afflet, ea non modò integra eximi, ſed etiam maiora, quàm in arbore unquam pependerit. CAP. LX.

OLEAS *eſui optimè condi ſcribit Cato orchites, & pauſeas aridas, uel uirides in muria, uel in lentiſco contuſas. Orchites nigras ſale ſi ſunt confricatæ dies quinque, & tum ſale excuſſo, biduum ſi in ſole poſitæ fuerint, manere idoneas ſolere, eaſdem ſine ſale in defrutum condire.* CAP. LXI.

RECTE *amurcam periti agricolæ tam in ollis condunt, quàm oleum, aut uinum. Eius conditio, cum expreſſa olea, quod ſtatim effluxerit de ea, decoquuntur duæ partes, ac refrigeratum conditur in uaſa. Sunt item aliæ conditiones, ut ea, in qua adijciunt muſtum.* CAP. LXII.

QVOD *nemo cõdit fructus, niſi ut promat, de eo quoque uel ſexto gradu animaduertenda pauca. Promunt condita aut propterea, quòd ſint tuenda, aut quòd utenda, aut quòd uendenda. Ea, quæ diſſimilia ſunt inter ſe, aliud alio tempore tuendum, & utendum.* CAP. LXIII.

TVENDI *cauſa promendum id frumentum, quod curculiones exeſſe incipiunt: id enim cùm promptum eſt in ſole, ponere oportet aquæ catinos, quòd eò cõueniunt, ut ipſi ſe necent, curculiones. Sub terra qui habent frumentum in ijs, quos uocant Syros, quò cum periculo introitur recenti apertione, ita ut quibuſdam ſit intercluſa anima, aliquanto pòſt promere, quàm aperuerint oportet. Far, quod in ſpicis condideris per meſſem, & ad uſus cibatus expedire uelis, promendum hyeme, ut in piſtrino pinſetur, ac torreatur.* CAP. LXIIII.

AMVRCA *cum ex olea eſt expreſſa, qui eſt humor aquatilis, ac retrimentum conditum in uas fictile, id quidam ſic ſolent tueri, diebus* XV. *ex eo, quod eſt leuiſſimũ, ac ſummum depletur, ut traijciant in alia uaſa, & hoc ijſdem interuallis duodecies. In ſex menſibus proximis id faciunt. Cum id nouiſſime faciunt, potiſſimum traijciant, cum ſeneſcit luna, tunc decoquunt in ahenis leui igni duas partes quoad regerunt, tum denique ad uſum rectè promitur,* CAP. LXV.

QVOD *muſtum conditur in dolium, ut habeamus uinum, non promendum, dum feruet, neq; etiam cum proceſſit, niſi prius ſit uinum factum. Si uetus bibere uelis, quod non ſit antè, quàm acceſſerit annus, tum, cum fuerit anniculum, promito. Si uerò eſt ex eo genere uuæ, quæ dum matureſcit, coaceſcat, ante uindemiam conſumi, aut uenire oportet. Genera ſunt uini, in quo falerna, quæ quanto plures annos condita habuerunt, tanto, cùm prompta ſunt, fructuoſiora.* CAP. LXVI.

OLEAS *albas, quas condire uis nouas, ſic celeriter condito, ut promas, niſi condieris, propter amaritudinem illas reſpuit palatum. Item nigras, niſi prius eas ſale maceraris, non libenter in os recipientur.* CAP. LXVII.

NVCEM *iuglandem, & palmulam, & ficum ſabinam quanto citius promas, iucundiore utare, quòd uetuſtate ficus ſit pallidior, palmula carioſior, nux aridior,* CAP. LXVIII.

PENSILIA, *ut uuæ, mala, & ſorba, ipſa oſtendũt, quando ad uſum oporteat promi, quòd colore mutato, & contractu acinorum, ſi non demiſeris ad edendum, ad abijciendum*

ijciendum deſcenſura ſe muniantur. Sorbum maturum mi‑te conditum citius promi oportet. Acerbum enim ſuſpen‑ſum lentius miteſcit. Quod prius domi maturitatem aſſe‑qui uult, quàm nequit in arbore, ut inde promatur ad eſcam. CAP. LXIX.

MESSVM far promendũ hyeme in piſtrino ad torrendum, quod ad cibarium expeditum eſſe uelis. Quod ad ſationem tum promendũ, cùm ſegetes maturæ ſunt ad accipiendum. Item quæ pertinent ad ſationẽ, ſuo quoq; tempore promenda. Quæ uendenda, uidendũ, quæ quoq; tempore oporteat promi. Alia enim, quæ manere non poſſunt, antè quàm ſe commutent, ut celeriter promas, ac uendas. Alia quæ dimiſiſſet, quæ ſeruari poſſunt, ut tum uendas, cum caritas eſt. Sæpe enim diutius ſeruata non modò uſuram adijciunt, ſed etiam fructũ duplicant, ſi tempore promas. Cum hæc diceret Stolo, uenit libertus æditumi ad nos flens, & rogat, ut ignoſcamus, quòd ſumus retenti, & ut ei in funus poſtridie prodeamus. Omnes conſurgimus, ac ſimul exclamamus, quid in funus? quod funus? quid eſt factum? Ille flens narrat, ab neſcio quo percuſſum cultello concidiſſe, quem qui eſſet, animaduertere in turba non potuiſſe, ſed tantummodo exaudiſſe uocem, perperam feciſſe. Ipſe, cùm patronum domũ ſuſtuliſſet, & pueros demiſiſſet, ut medicũ requirerẽt, ac maturè adducerent. Quòd potius illud adminiſtraſſet, quàm ad nos ueniſſet, æquũ eſſe ſibi ignoſci. Nec ſi eũ ſeruare nõ potuiſſet, quin nõ multo pòſt animam efflaret, tamẽ putare ſe feciſſe rectè. Id nos moleſtè ferẽtes deſcẽdimus de æde, & de caſu humano magis querentes, qui admirantes id Romæ factũ, diſcedimus omnes.

M. TERENTII VARRONIS DE RE RVSTICA LIBER SECVNDVS AD NIGRVM TVRANNIVM.

VIRI *magni noſtri maiores non ſine cauſa proponebant ruſticos* Romanos *urbanis: ut ruri enim, qui in uilla uiuunt ignauiores, quàm qui in agro uerſantur in aliquo opere faciundo: ſic qui in oppido ſederent, quàm qui rura colerent, deſidioſiores putabant.* I*taq; annum ita diuiſerunt, ut nonis modò diebus urbanas res uſurparent, reliquis* VII. *ut rura colerẽt.* Q*uod dum ſeruauerunt inſtitutũ, utrunq; cõſecuti ſunt, ut & cultura agros fœcundiſsimos haberent, & ipſi ualetudine firmiores eſſent, ac ne* Græcorũ *urbana deſiderarent gymnaſia, quæ nunc uix ſatis ſingula ſunt, nec putant ſe habere uillam, niſi multis uocabulis retineant* Græcis, *quin uocent* particulatim loca προκοιτῶνα, παλαίστραν, ἀποδυτήριον, περίστυλον, ὀρνιθῶνα, περιστερεῶνα, ὀπωροθήκην. Igitur quod *nunc intra murũ ferè patres familiæ correpſerunt relictis falce, & aratro, & manus mouere maluerunt in theatro, ac circo, quàm in ſegetibus, ac uinetis, frumentum locamus qui nobis aduehat, qui ſaturi fiamus, ex* Africa, & *Sardinia, & nauibus uindemiam condimus ex inſula* Coa, & Chia. I*taque in qua terra culturam agri docuerunt paſtores progeniem ſuam, qui condiderunt urbem, ibi contrà progenies eorum, propter auaritiam contrà leges, ex*

ſegetibus

ſegetibus fecit prata:ignorantes non idem eſſe agricultu= ram,& paſtionẽ:alius enim opilio, & alius arator:nec ſi poßit in agro paſci armentarius, non aliud ac bubulcus. Armentum enim id, quod in agro natum non creat, ſed tollit dentibus. Contrà, bos domitus cauſa fit, ut commo= dius naſcatur frumentum in ſegete,& pabulum in noua= li. Alia inquam ratio, ac ſcientia coloni, alia paſtoris. Coloni,ut ea, quæ in agricultura naſcantur, è terra fru= ctum faciant. Contrà paſtoris, ut ea,quæ nata ex pecore. Quare quoniam inter ſe ſocietas magna,propterea quòd pabulum in fundo compaſcere, quàm uendere plerunq; magis expedit domino fundi, & ſtercoratio ad fructus terreſtres aptißima eſt,maximè ſi ad id pecus ſit appoſi= tum: qui habet prædium, habere utranq; debet diſcipli= nam & agriculturæ,& pecoris paſcendi,& etiam uilla= ticæ paſtionis:ex ea enim quoq; fructus tolli poſſunt non mediocres ex ornithonibus,ac leporarijs, & piſcinis. E queis quoniã de agricultura librum Fundaniæ uxori pro= pter eius fundũ feci,tibi Niger Turanni noſter,qui uehe= menter delectaris pecore,propterea quòd te empturien= tem in campos macros ad mercatũ adducunt crebrò pe= des, quò facilius ſumptibus multa poſcentibus miniſtres, quod eò facilius faciã, quòd & ipſe pecuarias habui gran des,in Appulia ouiarias,& Reatino equarias.Qua de re pecuaria breuiter, ac ſummatim percurrã,ex ſermonibus noſtris collatis cum ijs, qui pecuarias habuerũt in Epeiro magnas,tum cum pyratico bello inter Delum, & Siciliã. Græciæ claßibus præeſſem,incipiam hinc. CAP. I

CVM *Mennas diſceßiſſet,Coßinius mihi,Nos te non*

dimittemus, inquit, antequàm tria illa explicaris, quæ cœperas nuper dicere, cùm fuimus interpellati. Quæ tria inquit Murius? An ea, quæ mihi heri dixiſti de paſtoria re? Iſta, inquit ille, quæ cœperas hic diſſerere, quæ eſſet origo, quæ dignitas, quæ ars, cum Petum fr̃ßum uiſere ueniſſemus, ni medici aduentus nos interrupiſſet. Ego uerò, inquam, dicam duntaxat, quòd eſt ἱστορικὸν, *de duabus rebus primis, quæ accepi de origine, ac dignitate. De tertia parte, ubi eſt de arte, Scrofa ſuſcipiet.*

–ὅς πέρ μου πολλὸν ἀμείνων,

*Vt ſemigræcis paſtoribus dicam Græcè. Nam is magiſter eſt Lucilli Hipri generi tui, cuius nobiles pecuariæ in Brutijs habẽtur. Sed hæc à nobis ita accipietis, inquit Scrofa, ut uos, qui eſtis epirotici*thietate remine reminice. Hæc, quæ ſcitis, profertis in medium. Nemo enim omnia poteſt ſcire. Cum accepiſſem conditionem, ut meæ partes eſſent primæ, non quo non ego pecuarias in Italia habeã, ſed non omnes, qui habent citharam, ſunt citharœdi. Igitur inquam & homines, & pecudes cùm ſemper fuiſſe ſit neceſſe, natura (ſiue enim aliquod fuit principium generandi animalium, ut putauit Thales Mileſius, & Zeno Cythieus: ſiue contrà, principiũ horum extitit nullum, ut credidit Pythagoras Samius, & Ariſtoteles Stagirites) neceſſe eſt humanæ uitæ à ſumma memoria gradatim deſcendiſſe ad hanc ætatem, ut ſcribit Dicæarchus, & ſummum gradum fuiſſe naturalem, cùm uiuerent homines ex ijs, quæ inuiolata ultro ferret terra, & ex hac uita in ſecundam deſcendiſſe paſtoritiam è feris, atque agreſtibus, ut ex arboribus, ac uirgultis decerpendo glandẽ, arbutum,*

mora,

mora, pomaq; colligerent ad uſum:ſic ex animalibus, cùm propter eandem utilitatem quæ poſſent ſylueſtria depre=henderent, ac concluderent, & manſueſcerent. In queis primum non ſine cauſa putant oues aſſumptas, & pro=pter utilitatem, & propter placiditatē, maximè enim hæ natura quietæ, & aptiſſimæ ad uitam hominum. Ad cibū enim lac, & caſeum adhibitum, ad corpus ueſtitum, & pelles attulerūt. Tertio deniq; gradu à uita paſtorali, ad agriculturam deſcenderunt. In quā ex duobus gradibus ſuperioribus retinuerunt multa, & quò deſcenderant, ibi proceſſerunt longè, dum annus perueniret. Etiam nunc in locis multis genera pecudum ferarum ſunt aliquot, ut in Phrygia ex ouibus, ubi greges uidentur complures, ut in Samothrace caprarum, quas Latinè rotas appellant. Sunt etiam in Italia circū Fiſcelium, & Tetricam montes mul tæ. De ſuibus nemini ignotum, niſi qui apros non putant ſues uocari. Boues perferi etiam nunc ſunt multi in Dar=dania, & Media, & Thracia. Aſini feri in Phrygia, & Licaonia. Equi feri in Hiſpaniæ citerioris regionibus ali quot. Origo, quam dixi, & dignitas, quam dicam: de anti quis, illuſtriſſimus quiſque paſtor erat, ut oſtendit Græca, & Latina lingua, & ueteres poëtæ, qui alios uocant πολύαρνας, alios πολυμήλους, alios πολυβούτας, qui ipſas pecu des propter caritatem aureas habuiſſe pelles tradiderunt, ut Argis Atreus, quam ſibi Thyeſten ſubduxiſſe queri=tur: ut in Colchide Oëta, ad cuius arietis pellem profecti regio genere dicuntur Argonautæ, ut in Libya ad Heſpe ridas, unde aurea mala, id eſt ſecundum antiquam conſue tudinem capras, & oues, quas Hercules ex Africa in Græ

ciam exportauit. Ea enim ſua uoce Græci appellarunt μῆλα. Nec multo ſecus noſtri ab eadem uoce,ſed ab alia litera bela uocarunt. Non enim me, ſed bee ſonare uidentur oues uocem efferentes, à quo pòſt belare dicunt, extrita e litera,ut fit in multis. Quòd ſi apud antiquos non magnæ dignitatis pecus eſſet, in cœlo deſcribendo aſtrologi non appellaſſent eorum uocabulis ſigna, quæ nō modò non dubitarunt ponere, ſed etiam ab his principibus XII. ſigna multi numerant,ut ab ariete, & tauro,cùm ea præponerent Apollini,& Herculi: hi enim dij ea ſequuntur,& appellantur Gemini. Nec ſatis putarunt de XII. ſignis ſextam partem obtinere pecudū nomina, niſi adieciſſent,ut quartam tenerent capricornum. Preterea à pecuarijs addiderunt capram,hœdos,canes. An non etiam item in mari,terraq; ab his regionum notæ? à pecore in mari,quod nominauerunt à capris,Aegeū pelagus,ad Syriam montem Taurum,in Sabinis Canterium montē,Boſphorum unū Thraciū, alterū Cimeriū? Non'ne in terris multa,ut oppidū in Græcia ἵππιον ἄργος? Deniq; Italia à uitulis,ut ſcribit Piſo. Romanorū uero populū à paſtoribus eſſe ortum quis nō dicit?quis Fauſtulum neſcit paſtorem fuiſſe nutricium?qui Romulum, & Remum educauit,non ipſos quoq; fuiſſe paſtores obtinebit,quòd parilibus potiſſimum condidere urbem? non idem, quòd multa etiam nunc ex uetere inſtituto bubus, & ouibus dicitur. Et quòd æs antiquiſſimum,quod conflatū pecore, pecore eſt notatum. Et quòd urbs cùm condita eſt,tauro,& uacca, qui eſſent muri, & portæ definitum. Et quòd populus Romanus, cùm luſtratur, ſolitaurilibus circumaguntur

tur

tur uerres, aries, taurus. Et quòd nomina multa habemus ab utroque pecore, à maiore, & à minore. A' minore, Porcius, Ouinius, Caprilius, *ſic à maiore* Equitius, Taurus, *cognomina adſignificari, quòd dicuntur anni capræ.* Statili Tauri, Pomponij Vituli. *Sic à pecudibus alij multi.* Reliquum *eſt de ſcientia paſtorali, de qua eſt dicendum, quod* Scrofa *noſter, cui hæc ætas defert rerum ruſticarum omnium palmam, quò melius poteſt dici, cùm conuertiſſent in eum ora omnes.* Scrofa *igitur inquit, eſt ſcientia pecoris parandi, ac paſcendi, ut fructus quàm poßunt maximi capiantur ex ea, à quibus ipſa pecunia nominata eſt.* Nam *omnis pecuniæ, pecus fundamentum.* Ea *partes habet nouem diſcretas ter ternas, ut ſit una de minoribus pecudibus. Cuius genera tria, ouis, capra, ſus.* Altera *de maiori pecore, in quo ſunt item aliæ tres ſpecies natura diſcretæ, boues, aſini, equi.* Tertia *pars eſt in pecuaria, quæ non paratur, ut ex ea capiatur fructus, ſed propter eam, ut muli, canes, paſtores.* Harum *unaquæq; in ſe generales partes habet nouenas, quarum in pecore parando neceßariæ quatuor, alteræ in paſcendo totidem: præterea communis una.* Ita *fiunt omnes partes minimum octoginta, & una, & quidem neceßariæ, nec paruæ.* Primum *ut bonum pares pecus, unum ſcire oportet, qua ætate quanque pecudem parare, habereq́; expediat.* Itaque *in bubulo pecore nec minor emitur annicula, nec quæ eſt ſupra decem annos, quod à bima, aut trima fructum ferre incipit, neque longius poſt decimum annum procedit.* Nam *prima ætas omnis pecoris, & extrema, ſterilis.* E' *quatuor altera pars, eſt cognitio formæ uniuſ-*

cuiuſque

cuiuſque pecudis qualis ſit. Magni enim intereſt, cuiuſmodi quæque ſit ad fructum. Itaque potius bouem emunt cornibus nigrantibus, quàm albis, capram amplam, quàm paruam, ſues procero corpore, capitibus ut ſint paruis. Tertia pars eſt, quo ſint ſeminio quærendum. Hoc enim nomine aſini Arcadici in Græcia nobilitati, in Italia Reatini, uſque eò ut mea memoria aſinus uenierit ſeſtertijs millibus LX. *& unæ quadrigæ Romæ conſtiterint quadringentis millibus. Quarta pars eſt de iure in parando, quemadmodum, quanq; pecudem emi oporteat ciuili iure. Quod enim alterius fuit, id ut fiat meum, neceſſe eſt aliquid intercedere. Neque in omnibus ſatis eſt ſtipulatio, aut ſolutio numorum ad mutationẽ dominij. In emptione aliâs ſtipulandum ſtatim eſſe è ualetudinario, aliâs è ſano pecore, aliâs è neutro. Alteræ partes quatuor ſunt, cùm iam emeris, obſeruandæ de paſtione, de fœtura, de nutricatu, de ſanitate. Paſcendi primus locus qui eſt, eius ratio triplex. In qua regione quanq; potiſſimum paſcat, & quando. È queis, ut capras in montoſis potius locis, & fruticibus, quàm in herbidis campis: equas contrà: neque eadem loca æſtiua, & hyberna idonea omnibus ad paſcendum. Itaque greges ouium longè abiguntur ex Appulia in Samnium æſtiuatum, atq; ad publicanum profitentur, ne ſi inſcriptum pecus pauerint, lege cenſoria committant mulictos, & à campeſtri, æſtate exiguntur in Gurgures altos montes. Qui potiſſimum quæq; pecudum paſcatur habenda ratio: nec ſolum quòd fœno ſatura ſit equa, aut bos, cũ ſues hoc uitent, & quærant glandem, ſed quòd ordeum, & faba interdum ſit quibuſdam obijciendũ, & dan*

dum

dum bubus lupinum , & lactarijs medica , & cythiſum. Præterea quòd ante admiſſuram diebus xxx. arietibus, ac tauris datur plus cibi,ut uires habeant , fœminis bubus demitur,quòd maceſcentes melius concipere dicuntur. Secunda pars eſt de fœtura.Nunc appello fœturam à conceptu ad partum , hi enim prægnationis primi , & extremi fines.Quare primum uidendum de admiſſione,quo quæq; tempore ut ineant facere oporteat. Nam,ut ſuillo pecori à fauonio ad æquinoctium uernum putant aptum,ſic ouili ab arcturi occaſu uſque ad aquilæ occaſum. Præterea habenda ratio quanto antè quàm incipiat admiſſura fieri, mares à fœminis ſecretos habeant , quod ferè in omnibus binis menſibus antè faciunt & armentarij , & opiliones. Altera pars eſt in fœtura,quæ ſint obſeruanda, quòd alia alio tempore parere ſolet. Equa enim uentrem fert xii. menſes,uacca decem, ouis, & capra quinq;, ſus quatuor. In fœtura res incredibilis eſt in Hiſpania , ſed eſt uera, quòd in Luſitania ad oceanum in ea regione,ubi eſt oppidum Oliſyppo monte Tagro,quædam è uento certo tempore concipiunt equæ,ut hic gallinæ quoq; ſolent, quarũ oua hippenemia appellant.Sed ex his equis,qui nati pulli non plus trienniũ uiuunt.Quæ nata ſunt matura,& chorda,ut purè,& molliter ſtent,uindendũ,& ne obterantur. Dicuntur agni chordi,qui poſt tẽpus naſcuntur,& remanſerunt in uoluis intimis:uocãt χόριον,à quo chordi appellati.Tertia res eſt de nutricatu quid obſeruari oporteat, in quo quot diebus matris ſugant mammã,& id quo tẽpore, & ubi,& ſi parũ habet lactis mater,ut ſubijciat ſub alterius mammã,qui appellãtur ſubrumi,id eſt,ſub mãma:anti

quo

quo enim uocabulo mamma rumis, ut opinor. Ferè ad quatuor menſes à mamma non diſiunguntur agni, hœdi tres, porci duos, è queis, quoniam puri ſunt ad ſacrificiũ, ut immolentur, olim appellati ſacres, quos appellat Plautus cũ ait: Quanti ſunt porci ſacres? ſic boues altiles, ad ſacrificia publica ſaginati dicuntur opimi. Quarta pars eſt de ſanitate: res multiplex, ac neceſſaria, quòd morboſum pecus, & uitioſum, & quando non ualet, ſæpe magna gregem afficit calamitate. Cuius ſcientiæ genera duo, unum ut in hominem, ad quem adhibendi medici: alterum, quo ipſe etiam paſtor diligens mederi poßit. Eius partes ſunt tres. Nam animaduertendum, quæ cuiuſq; morbi ſint cauſæ, quæq; ſigna earum cauſarum ſint, & quæ quenq; morbum ratio curandi ſequi debeat. Ferè morborum cauſæ erunt, quòd laborant propter æſtus, aut propter frigora, necnon etiam propter nimium laborẽ, aut contrà, propter nullam exercitationem, aut ſi cùm exercueris, ſtatim ſine interuallo cibum, aut potionem dederis. Signa autẽ ſunt, ut eorũ, qui ſiue ex æſtu, ſiue è labore febrem habent, adapertum os humido ſpiritu crebro, & corpore calido. Curatio autem, cùm hic eſt morbus, hæc, perfunditur aqua, & perungitur oleo, & uino tepefacto, & item cibo ſuſtinetur, & inijcitur aliquid: ni frigus cedat, ſitienti aqua tepida datur. Si hoc genus rebus non proficitur, dimittitur ſanguis maximè è capite. Item ad alios morbos aliæ cauſæ, etiam alia ſigna in omni pecore, quæ ſcripta habere oportet magiſtrũ pecoris. Relinquitur nonũ, quod dixi de numero utriuſq; partis commune. Nam & qui parat pecus, neceſſe eſt, conſtituat numerũ, Quot greges, & quanto ſit

paſturus

paſturus,ne aut ſaltus deſint, aut ſuperſint, & ideo fru=
ctus diſpereant.Præterea ſcire oportet in grege quot fœ=
minas habeat,quæ parere poßint,quot arietes,quot utri=
uſq; generis ſoboles,quot reijculæ ſint alienãdæ.In alimo
nijs ſi ſint plures nati,ut quidã faciunt,ſequendũ,ut quoſ
dam ſubducas,quæ res facere ſolet, ut reliqui melius cre=
ſcant. Vide,*inquit* Atticus,*ne te numerus fallat, & ne*
nouenæ iſtæ partes non exeant extra pecoris minoris, ac
maioris nomẽ. Quo *pacto enim erunt in mulis, & paſto=*
ribus nouenæ partes?ubi nec admißuræ,nec fœturæ obſer
uantur?In canibus enim uideo poſſe dici.Sed do etiam in
hominibus poſſe nouenariũ retineri numerũ,quòd in hy=
bernis habent in uillis mulieres, & quidã etiã in æſtiuis,
& id pertinere putant,quò facilius ad greges paſtores re
tineant, & puerperijs familiã faciant maiorẽ,& rem pe=
cuariam fructuoſiorẽ. Si inquam numerus nõ eſt ad amuſ
ſim,ut non eſt,cũ dicimus mille naues iſſe ad Troiã, *cen=*
tumuirale eſſe iudiciũ Romæ,*deme(ſi uis)duas res de mu*
lis,admiſſuram, & parturam. Vactius *parturam inquit?*
proinde ut non aliquoties dicatur Romæ *peperiſſe mu=*
lam. Cui ego ut ſuccinerem,ſubijcio Magonem,*&* Dio
nyſium ſcribere mulam,& equam, cũ conceperint, duo=
*decimo menſe parere.*Quare *non,ſi hic in* Italia *cũ pepe=*
rit mula,ſit portentũ,adſentiri omnes terras. Neq; *enim*
hirundines,& ciconiæ,quæ in Italia *pariunt,in omnibus*
terris pariunt.Nõ ſcitis palmas,cariotas in Syria *parere,*
inuectas in Italiam *nõ poſſe?Sed* Scrofa: Si *exigere mauis*
ſine mularum admißura, & fœtura numerum octoginta
& unum eſt, qui expleas duplicem iſtam lacunam, quòd

extraor

extraordinariæ fructuũ ſpecies duæ accedũt magnæ:quarum una eſt tonſura,quòd oues, & capras detondẽt, aut uellunt: altera, quæ latius patet, eſt de lacte, & caſeo, quam ſcriptores Græci ſeparatim τυροποιΐαν appellauerunt,ac ſcripſerunt de ea re permulta. CAP. II.

SED *quoniam nos noſtrum penſum abſoluimus, ac limitata eſt pecuaria quæſtio, nunc rurſus uos reddite nobis ò epirotæ de unaquaq; re,ut uideamus, quid paſtores * à pergamidæ in* Aledone *potis ſint.* Atticus, *qui nunc* Titus Pomponius,*nunc* Quintus Cæcilius *cum nomine eodem,ego opinor,inquit, incipiã primus,quoniam uos in me uideo conieciſſe oculos, & dicam primigenia pecuariæ.*E' *feris enim pecudibus primũ dicis oues cõprehenſas ab hominibus, ac manſuefactas, has primũ oportet bonas emere:quæſita ætate,ſi neq; uetulæ ſunt, neq; meræ agnæ,quòd alteræ iam nondũ,alteræ iam nõ poſſunt dare fructũ:ſed ea melior ætas quã ſequitur ſpes,quàm ea, quã mors.* De *forma,ouẽ eſſe oportet corpore amplo,quæ lana multa ſit,& molli,uillis altis,& denſis toto corpore, maxime circũ ceruicem,& collũ, uentrẽ quoq; ut habeat piloſum:itaq; quæ id non haberent,maiores noſtri apicas appellabãt,ac reijciebãt:eſſe oportet cruribus humilibus, caudis obſeruare,ut ſint in* Italia *prolixis, in* Syria *breuibus.* In *primis uidendum,ut boni ſeminis pecus habeas, id ferè ex duabus rebus poteſt animaduerti, ex forma, & ex progenie.* Ex *forma, ſi arietes ſint fronte lana ueſtiti bene,intortis cornibus pronis ad roſtrũ,rauis oculis, lana opertis, auribus amplis, pectore,& ſcapulis,& clunibus latis,cauda lata,& longa:animaduertendũ quoq; lingua*

ne ni

ne nigra, aut uaria ſit, quòd ferè qui talẽ habent, nigros, aut uarios procreãt agnos. Ex progenie autẽ animaduertitur: ſi agnos procreant formoſos. In emptionibus iure utimur eo, quod lex præſcripſit: in ea enim alij plura, alij pauciora excipiunt: quidã enim pretio facto in ſingulas oues, ut agni chordi duo pro una oue annumerentur, etſi cui uetuſtate dentes abſunt, itẽ binæ pro ſingulis, ut prodant de reliquo antiqua ferè formula utũtur, cùm emptor dixit, tanti ſunt mihi emptæ? & ille reſpondet, ſunt, et exprompſit numos. Emptor ſtipulatur priſca formula: ſic illaſce oues, qua de re agitur, ſanas rectè eſſe, uti pecus ouillum, quod recte ſanũ eſt extra luſcam, ſurdã, minam, id eſt uentre glabro, neq; de pecore morboſo eſſe, haberéq; rectè licere; hæc ſic rectè fieri ſpondes? nec cũ id factũ eſt, tamen grex dominũ non mutat, niſi ſit æs adnumeratum. Nec non emptor poteſt ex empto uenditorẽ damnare, ſi non tradat, cum is non ſoluerit numos, ut ille emptorem ſimili iudicio, ſi non reddidit pretium. De alteris quatuor rebus deinceps dicam, de paſtione, fœtura, nutricatu, ſanitate. Primum prouidendũ, ut totum annum rectè paſcantur intus, & foris: ſtabula idoneo loco ut ſint, ne uentoſa, quæ ſpectent magis ad orientem, quàm ad meridianũ tempus: ubi ſtent, ſolum oportet eſſe eruderatũ, & procliuũ, ut euerri facilè poßit, ac fieri purum: non enim ſolum ea uligo lanam corrumpit ouiũ, ſed etiã ungulas, ac eas ſcabras fieri cogit. Cumq; aliquot dies ita ſteterint, ſubijcere oportet uirgulta, & alia, quò mollius requieſcant, purioresq; ſint, libentius enim ita paſcuntur. Faciendum quoq; ſepta ſecreta ab alijs, quò enitentes ſecludere poßis, item

quò corpore ægro: hæc magis ad uillaticos greges animaduertenda. Contrà ille, in ſaltibus quæ paſcuntur, & à tectis abſunt longè, portant ſecum crates, aut retia, quibus cohortes in ſolitudine faciãt, cæteraq; utenſilia. Longè enim, & latè in diuerſis locis paſci ſolẽt, ut multa milia abſint ſæpe hybernæ paſtiones ab æſtiuis. Ego uero ſcio inquam, nam mihi greges in Appulia hybernabant, qui in Reatinis montibus æſtiuabant. Cum inter hæc bina loca, ut iugum continet ſcirpiculos, ſic colles publice diſtantes paſtiones, eæq; ibi, ubi paſcuntur in eadẽ regione, tamen temporibus diſtingunt, ut æſtate quòd tum prima luce exeunt in paſtum, propterea quòd tunc herba roſida, meridianam, quæ eſt aridior, iucunditate præſtat. Sole exorto puro propellunt, ut redintegrantes rurſus ad paſtum alacriores faciãt. Circiter meridianos æſtus, dum deferueſcunt, ſub umbriferas rupes, & arbores patulas ſubijciunt, quoad refrigerato aëre ueſpertino, rurſus paſcant ad ſolis occaſum: ita paſcere pecus oportet, ut aduerſo ſole agat, caput enim ouis molle maximè eſt. Ab occaſu paruo interuallo interpoſito ad bibendum appellunt, & rurſus paſcunt quoad contenebrauit, iterum enim tum iucunditas in herba redintegrauit: hæc ab uergiliarum exortu ad æquinoctium autumnale maximè obſeruant. Quibus in locis meſſes ſunt factæ, intereſt utile duplici de cauſa, quòd & caduca ſpica ſaturãtur, & obtritis ſtramẽtis, & ſtercoratione faciũt in annũ ſegetes meliores. Reliquæ paſtiones hyberno, ac uerno tẽpore hoc mutant, quòd pruina iam exhalata propellunt in pabulũ, & paſcunt diẽ totum, ac meridiano tempore ſemel agere potũ ſatis habẽt.

Quod

Quod ad paſtiones attinet, hæc ferè ſunt, quod ad fœturam, quæ dicam. Arietes, quibus ſis uſurus ad fœturam, bimeſtri tempore antè ſecernendum, & largius pabulo explendum. Cùm redierint ad ſtabula è paſtu, ordeum ſi eſt datum, fiunt firmiores ad laborem ſuſtinendum. Tempus optimum ad admittendum, ab arcturi occaſu ad Aquilæ occaſum, quòd quæ poſteà concipiunt, fiunt uegrandes, atq; imbecillæ. Ouis prægnans eſt diebus centum quinquaginta: itaq; fit partus exitu autumnali, cum aër eſt modicè tẽperatus, ac primitus oritur herba imbribus primoribus euocata. Quandiu admiſſura ſit eadem aqua uti oportet, quòd commutatio & lanam facit uariam, & uterũ corrumpit. Cùm omnes conceperũt rurſus arietes ſecernendi. Ita factis prægnantibus, quòd ſunt moleſti, obſunt, neq; pati oportet minores, quàm trimas ſaliri, quòd neque natum ex his idoneum eſt, necnon ipſæ fiunt etiam deteriores. Minores, quàm trimæ deterrent à ſaliendo fiſcellis è iunco, aliá'ue qua re, quam alligant ad naturam. Commodius ſeruantur, ſi ſecretas paſcunt. In nutricatu cùm parere cœperint: iniiciunt in ea ſtabula, quæ habent ad eam rem ſecluſa: ibiq; nata recentia ad ignem propè ponunt: & quoad conualuerint, biduum, aut triduum retinent: dum agnoſcant matrem agni, & pabulo ſe ſaturent. Deinde dum matres cum grege in paſtum prodeunt, retinent agnos: qui, cum reductæ ſunt ad ueſperum, aluntur lacte: & rurſus diſcernuntur, ne noctu à matribus conculcentur. Hoc item faciunt mane antè, quàm matres in pabulum exeant, ut agni ſaturi fiant lacte. Circiter decem dies cùm præterierunt, palos affigunt, & ad eos alligant libro,

aut qua alia re leui diſtantes, ne toto die curſantes inter ſe teneri delibent aliquid membrorum. Si ad matris mammam nō accedit, admouere oportet, & labra agni ungere butyro, aut adipe ſuillo, & olfacere labra lacte. Diebus póſt paucis obijcere his uiciam mollitam, aut herbam teneram antequàm exeant in paſtum, & cū reuerterūt. Et ſic nutricantur, quoad facti ſunt quadrimeſtres. Intereà matres eorū his temporibus nō mulgent quidam, qui melius, omnino perpetuò, quòd & lanæ plus ferunt, & agnos plures. Cū depulſi ſunt agni à matribus, adhibenda diligentia eſt, ne deſyderio ſeneſcāt: itaq; deliniendū in nutricatu pabuli bonitate, & à frigore, & æſtu ne quid laborēt, curandum. Cum obliuione iam lactis nō deſyderant matrē, tum deniq; compellendum in gregem ouium. Caſtrare oportet agnum non minorem quinq; menſium, neq; antè quàm calores, aut frigora ſe exegerint: quos arietes ſubmittere uolunt, potiſſimū eligunt ex matribus, quæ geminos parere ſolent: pleraq; ſimiliter faciendum in ouibus pellitis, quæ propter lanæ bonitatem, ut ſunt Tarentinæ, & Altinates pellibus integuntur, ne lana inquinetur, quò munus uel inſici rectè poſſit, uel lauari, ac parari. Horum præſepia, ac ſtabula, ut ſint pura, maiorem adhibeant diligētiam quàm hirtis: itaq; faciunt lapide ſtrata, ut urina necubi in ſtabulo conſiſtat: his quæcunq; iubentur, ueſcuntur, ut folia ficulnea, & palea, & uinacea, furfures obijciuntur modicè, ne parum, aut nimium ſaturentur: utrunque enim ad corpus alendum inimicum: at maxime amicum cythiſum, & medica: nam & pingues facit facillimè, & gignit lac. De ſanitate ſunt multa, ſed ea (ut dixi) in libro ſcripta magiſter

giſter pecoris habet, & quæ opus ad medendũ ſecum portat. Relinquitur de numero, quem faciunt alij maiorem, alij minorẽ: nulli enim huius moduli naturales. Illud ferè omnes in Epeiro facimus, ne minus habeamus in centenas oues hirtas ſingulos homines, in pellitàs binos. CAP. III.

CVI Coſsinius, *quoniam ſatis balaſti, inquit, ò* Fauſtule *noſter, accipe à me cum* Homerico Melanthio *cordo de capellis, & quemadmodũ breuiter oporteat dicere diſce. Qui caprinum gregem conſtituere uult, in eligendo animaduertat oportet. Primum ætatem ut eam paret, quæ iam ferre poſsit fructum, & de ijs eam potius, quæ diutius, nouella enim quàm uetus melior. De forma uidendum, ut ſint firmæ, magnæ, corpus lene ut habeant, pilo crebro, niſi ſi glabræ ſunt. Duo enim genera earum: ſub roſtra duas ut mamillas penſiles habeant, quòd hæ fœcundiores ſunt, ubere ſint grandiore, ut & lac multum, & pingue habeãt pro portione. Hircus molliori pilo, & potiſsimum albo, ac ceruice, & collo breue, Gurgulione longiore. Melior fit grex, ſi non eſt ex collectis comparatus, ſed ex conſuetis unà. De ſeminio dico eadem, quæ* Atticus *in ouibus: hoc aliter, ouium ſemen tardius eſſe, quò hæ ſint placidiores. Contrà caprile mobilius eſſe, de quarum uelocitate in originum libro* Cato *ſcribit hæc,* In Soracti Fiſcelio *capræ feræ ſunt, quæ ſaliunt è ſaxo pedes plus ſexagenos. Oues enim, quas paſcimus, ortæ ſunt ab ouibus feris, ſic capræ, quas alimus, à capris feris ſunt ortæ, à queis propter* Italiam Capraſia *inſula eſt nominata. De capris quòd meliore ſemine eæ, quæ bis pariant, ex his potiſsimum mares ſolent ſummitti ad admiſſuras: quidam etiam*

dant operam, ut ex inſula media capras habeant, quòd ibi maximi ac pulcherrimi fieri exiſtimãtur hœdi. De emptione aliter atq; de ouibus dico, quòd capras ſanas ſanus nemo promittit, nunquàm enim ſine febri ſunt: itaq; ſtipulantur paucis exceptis uerbis, ac Manilius ſcriptum reliquit ſic: Illas capras hodie rectè eſſe, & bibere poſſe, habereq́; rectè licere, hæc ſpondes'ne? de quibus admirandum illud, quod etiam Archelaus ſcribit, non ut reliqua animalia naribus, ſed auribus ſpiritum ducere ſolere. Paſtores curioſiores aliquot hoc dicunt. De alteris quatuor, quod eſt de paſtu, hoc dico: ſtabulatur pecus melius ad hybernos exortus ſi ſpectat, quod eſt alſioſum. Id ut pleraq; lapide, aut teſtà ſubſterni oportet, caprile quominus ſit uliginoſum, ac lutulentum. Foris cum eſt pernoctandũ, item in eandem partẽ cœli, quæ ſpectẽt, ſepta oportet ſubſterni uirgultis, ne oblinantur: nec multo aliter tuendũ hoc pecus in paſtu, atq; ouillum, quod tamen habet ſua propria quædam, quòd potius ſylueſtribus ſaltibus delectantur, quàm pratis. Studioſe enim de agreſtibus fruticibus paſcuntur, atq; in locis cultis uirgulta carpunt, itaq́; à carpendo capræ nominatæ: ob hoc in lege locationis fundi excipi ſolet, ne colonis capra natũ in fundo paſcat. Harum enim dentes inimici ſationis, quas etiam aſtrologi ita receperũt in cœlum, ut extrà limbum duodecim ſignorum excluſerint. Sunt duo hœdi, & caprà non longè à tauro. Quod ad fœturam pertinet, deſiſtente autumno exigunt à grege è campis hircos in caprilia. Item ut in arietibus dictum, quæ concepit poſt quartum menſem, reddit tempore uerno. In nutricatu hœdi trimeſtres cùm ſint facti, tum ſub=

mittuntur

mittuntur, & in grege incipiunt eſſe. Quid dicam de earum ſanitate, quia nunquàm ſunt ſanæ? niſi tamen illud unum, quòd quædam remedia ſcripta oportet habere magiſtros pecoris, quibus utantur ad morbos quoſdam earũ, ac uulneratum corpus, quod uſu ſæpe uenit his, quod inter ſe cornibus pugnãt, atq; in ſpinoſis locis paſcũtur: Relinquitur de numero, qui in gregibus eſt minor caprino, quàm in ouillo, quòd capræ laſciuæ, & quæ diſpergũt ſe: contrà quòd oues ſe congregant, & condenſant in locum unum: itaq; in agro Gallico greges plures potius faciunt, quàm magnos, quod in magnis cito exiſtunt peſtilentiæ, quæ ad perniciem eos perducunt. Satis magnum gregem putant eſſe circiter quinquagenas, quibus aſſentiri putant id, quod uſu uenit Gaberio equiti Romano: is enim cum in ſuburbano haberet agrum iugerum mille, & à caprario quodam, qui adduxit capellas ad urbem, denarios ſibi in dies ſingulos dare audiſſet, coëgit mille caprarum gregẽ, ſperans ſe capturum de prædio in dies ſingulos denarios mille. Tantũ enim ſefellit, ut breui omnes amiſerit morbo: cõtrà in Salentinis & in Caſinati ad centenas paſcunt. De maribus, & fœminis idem ferè diſcrimen, ut alij ad denas capras ſingulos parent hircos, ut ego, alij etiam ad XV. ut Menas: nonnulli etiam, ut Murius, ad uiginti.

CAP. IIII.

SED quis è portu pòſt Italico prodit, ac de ſuillo pecore expedit, tametſi Scrofam potiſſimum de ea re dicere oportere cognomen eius ſignificat. Cui Tremellius, ignorare igitur inquit uideris, cur appeller Scrofa: itaque ut etiam hi propter te ſciãt, cognoſce meam gentem

ſuillum cognomen non habere, nec me eſſe ab atauis eius cognominis ortum. Auus meus primum appellatus eſt Scrofa, qui quæſtor cùm eſſet, Licinio Nerua prætore, in Macedonia prouincia relictus, qui præeſſet exercitui, dũ prætor rediret, hoſtes arbitrati occaſionẽ ſe habere uictoriæ, impreßionẽ facere cœperũt in caſtra. Auus, cũ hortaretur milites, ut caperent arma, ac exirent contrà, dixit celeriter ſe illos (ut ſcrofa porcos) diſiecturũ: idq́; fecit: nam eo prælio hoſtes ita fudit ac fugauit, ut eò Nerua prætor imperator ſit appellatus, & auus cognomẽ inuenerit, ut diceretur Scrofa: itaq; proauos, ac ſuperiores, de Tremellijs nemo appellatus Scrofa. Nec minus ſeptimus ſum deinceps prætorius in gẽte noſtra. Nec tamen diffugio, quin dicã quæ ſciã de ſuillo pecore. Agri enim culturæ ab initio fui ſtudioſus, nec de pecore ſuillo mihi minor cura eſt, quàm uobis magnis pecuarijs. Cui enim ea res nõ eſt communis? Quis enim noſtrũ fundum colit, quin ſues habeat, & qui non audierit patres noſtros dicere, ignauum, & ſumptuoſum eſſe, qui ſuccidiam in carnario ſuſpenderit potius ab laniario, quàm ex domeſtico fundo? Ergo qui ſuum gregem uult habere idoneum, eligere oportet primum bona ætate, ſecundo bona forma. Ea eſt, cùm excellit amplitudine membrorum, præterquàm pedibus, & capite, unius coloris potius, quàm uarij. Cum hæc eadem ut habeant uerres uidendum, tum utique ſint ceruicibus amplis, boni ſeminis. Sues enim animaduertuntur à facie, & progenie, & regione cœli. À facie, ſi formoſi ſint uerres, & ſcrofa. À progenie, ſi multos porcos pariũt. À regione, ſi potius ex his locis, ubi naſcũtur ampli, quàm exiles.

les. Parari, & emi ſolent ſic: illaſce ſues ſanas eſſe, habe=
req; rectè licere, noxijsq; præſtare, neq; de pecore morbo=
ſo eſſe, ſpondes'ne? Quidam adijciunt perfunctas eſſe à fe
bri, & à foria. In paſtu locus huic pecori aptus uligi=
noſus, quòd delectatur non ſolũ aqua, ſed etiam luto: itaq;
ob eam rem aiunt lupos cùm ſint nacti ſues, trahere uſq;
ad aquam, quòd dentes feruorem carnis ferre nequeant.
Hoc autem pecus alitur maximè glande, deinde faba, &
ordeo, & cætero frumento. Quæ res non modò pingui=
tudinem efficiunt, ſed etiam carnis iucundum ſaporem.
Paſtũ exigunt æſtate mane, & antè quàm æſtus incipiat,
ſubigunt in umbroſum locum, maximè ubi aqua ſit. Poſt
meridiem rurſus lenito feruore paſcunt. Hyberno tẽpore
non prius exigunt paſtum, quàm pruina euanuit, ac colli=
queſacta eſt glacies. Ad fœturam uerres duobus menſi=
bus antè ſecernendi. Optimum ad admiſſuram tempus à
fauonio ad æquinoctium uernum, ita enim contingit, ut
æſtate pariat: quatuor enim menſes eſt prægnans: & tũc
parit, cum pabulo abundat terra: neq; minores admitten=
dæ, quàm anniculæ. Melius uiginti mẽſes expectare, ut bi
mæ pariant. Cũ cœperint id facere, dicuntur uſq; ad ſepti
mum annum rectè. Admiſſuras cùm faciunt, prodigunt in
lutoſos limites, ac luſtra, ut uolutentur in luto, quod eſt
illarum requies, ut lauatio homini. Cum omnes concepe=
runt, rurſus ſegregant uerres. Verres octo menſium inci=
pit ſalire, permanetq;, ut id rectè facere poſſit, uſque ad
quartum annũ, deinde caſtratur, ſaginaturq; quoad per=
ueniat ad lanium. Hic enim cõciliator ſuillæ carnis datur
populo. Sus Græcè dicitur ὗς, olim θῦτης ab illo uerbo di=

ctus, quod dicitur θύειν, quod eſt immolare. Ab ſuillo enim pecoris genere immolandi initium primum ſumptum uidetur, cuius ueſtigia, quòd initijs Cereris porci immolantur, & quòd initijs pacis fœdus cùm feritur, porcus occiditur, & quòd nuptiarum initio antiqui reges, ac ſublimes uiri in Hetruria in coniunctione nuptiali noua nupta, & nouus maritus primum porcum immolant. Priſci quoque Latini, & etiam Græci in Italia idem factitaſſe uidentur. Nam & noſtræ mulieres maximè nutrices naturam, qua fœminæ ſunt, in uirginibus appellant porcam: & Græci χοῖρον, ſignificantes eſſe dignum in ſignum nuptiarum, ſuillum pecus donatum ab natura dicunt ad epulandum: itaque ijs animam datam pro ſale, qui ſeruaret carnem. E' queis ſuccidias Galli optimas, & maximas facere conſueuerunt. Optimarum ſignum, quòd etiam nunc quotannis è Gallia apportantur Romam pernæ tomacinæ, & taniacæ, & petaſiones. De magnitudine Gallicarum ſuccidiarum Cato ſcribit his uerbis. In Italia in ſcrobes terna, atque quaterna millia aulia ſuccidia. Vere ſus uſqueadeo pinguitudine creſcere ſolet, ut ſe ipſa ſtans ſuſtinere non poßit, neque progredi uſquam: itaque eas ſiquis quò traijcere uelit, in ploſtrum imponit. In Hiſpania ulteriore in Luſitania cùm ſus eſſet occiſus, Attilius Hiſpanienſis minime mendax, & multarum rerum peritus in doctrina dicebat, Lucio Volumnio ſenatori miſſam offulam cum duabus coſtis quæ penderet III. & XX. pondo, eiusq; ſuis à cute ad os pedem, & III. digitos fuiſſe. Cui ego: Non minus res admiranda, quàm quæ nunc eſt dicta, in Arcadia ſcio

eſſe

eſſe ſpectatam ſuem, quæ præ pinguitudine carnis non modò ſurgere non poſſet, ſed etiam ut in eius corpore ſorex exeſa carne nidum feciſſet, & peperiſſet mures. Hoc etiam in iuuenca factum accepi. Sus ad fœturam quàm ſit fœcunda, animaduertunt ferè ex primo partu, quòd non multum in reliquis mutat. In nutricatu, quàm porculationem appellabant, binis menſibus porcos ſinunt cum matribus: ſed eos, cùm iam paſci poßunt, ſecernunt. Porci, qui nati ſunt hyeme, fiunt exiles propter frigora, & quòd matres aſpernantur, propter exiguitatem lactis, & quòd dentibus ſauciantur, propterea mammæ. Scrofam in ſua quanque hara ſuos ut alat oportet porcos, quoniam alienos aſpernatur, & ideo ſi conturbati ſunt in fœtura, fit deterius. Natura diuiſus eſt eius annus bifariam, quòd bis parit in anno: quaternis menſibus fert uentrem, binis, nutricat. Haram facere oportet circiter trium pedum altam, & latam amplius paulò, ea altitudine abs terra, ne dum exilire uelit prægnans, abortet. Altitudinis modus ſit, ut ſubulcus facile deſpicere poßit, nequis porcellus à matre opprimatur, & ut facile purgare poßit cubile. In haris oſtium eſſe oportet, & limen inferius altum palmipedale, ne porci ex hara, cum mater prodit, tranſilire poßint. Quotieſcunque haras ſubulcus purgat, toties in ſingulas arenam inijcere oportet, aut quid aliud, quod exugat humorem: & cùm pepererit, largiore cibatu ſuſtentare, quò facilius lac ſuppeditare poßit: in quibus hordei circiter binas libras aqua madefactas dare ſolent, & hoc quoq; conduplicant, ut ſit mane, & ueſperi, ſi alia, quæ obijciant, nõ habuerint. Cùm porci

depulſi

depulſi ſunt, à mamma à quibuſdam Delici appellantur, neque iam lactantes dicuntur. Qui à partu decimo die habentur puri, ab eo appellantur ab antiquis ſacres, quòd tum ad ſacrificia idonei dicuntur primùm. Itaque apud Plautum in Menæhmis, cùm inſanum quem putat, ut pietur in oppido Epidamno, interrogat, Quanti hic porci ſunt ſacres? Si fundus miniſtrat, dari ſolent uinacea, ac ſcapi ex uuis. Amiſſo nomine lactantis, dicuntur Nefrendes, ab eo quòd nondum fabam frendere poſsint, id eſt, frangere. Porcus enim Græcum nomen eſt antiquum, ſed obſcuratum, quòd nunc eum uocant χοῖρος.

In eorum potu Scrofæ bis die ut bibant, curant, lactis cauſa. Parere tot oportet porcos, quot mammas habeat: ſi minus pariat, fructuariam idoneam non eſſe: ſi plures pariat, eſſe portentum. In quo illud antiquiſsimum fuiſſe ſcribitur, quòd ſus Aeneæ Lauini triginta porcos peperit albos: itaque quod portenderit, factum, triginta annis, ut Lauinienſes conderent oppidum Albam. Huius ſuis, ac porcorum etiam nunc ueſtigia apparent. Iam'ne ſimulàcra eorum ænea etiam nunc in publico poſita, & corpus matris ab ſacerdotibus, quod in ſalſura fuerit, demonſtratur? Nutricare octonos porcos paruulos primò poſſunt, incremento facto à peritis dimidia pars remoueri ſolet, quòd neq; mater ſola poteſt ſufferre lac, neq; congenerati aleſcendo roborari. À partu decem diebus proximis non producunt ex haris matrem præterquàm potum. Præteritis decem diebus ſinunt exire paſtum in propinquum locum uillæ, ut crebro reditu lacte alere poſsit porcos. Cùm creuerũt, cupiunt ſequi matrem,

tum

tum domi ſecernunt à matribus, ac ſeorſum paſcunt, ut deſyderium ferre poßint parentis, quod decem diebus aſſequuntur. Subulcus debet conſuefacere omnia, ut faciant ad buccinam. Primo cùm incluſerunt, cùm buccinatum eſt, aperiunt, ut exire poßint in eum locum, ubi ordeum fuſum in longitudine ſit. Sic enim minus deperit, quàm ſi id in aceruos poſitum eſt, & plures facilius accedunt, ideo ad XII. conuenire dicuntur, ut ſylueſtri loco diſperſi ne diſpereant. Caſtrantur uerres commodißimè anniculi, utique ne minores, quàm ſemeſtres, quo facto nomen mutant, atque è uerribus dicuntur maiales. De ſanitate ſuum unum modò exempli cauſa dicam. Porcis lactentibus ſi Scrofæ lac non poteſt ſuppeditare, triticum frictum dare oportet (crudum enim ſoluit aluum) uel ordeum obijci ex aqua, quoad fiant trimeſtres. De numero in centum ſues, decem uerres ſatis eſſe putant. Quidam etiam hinc demunt. Greges maiores inæquabiles habent. Sed ego modicum puto centenarium. Aliquot maiores faciũt, ita ut ter quinquagenos habeant porcos in grege, alij duplicant, alij etiam maiorem faciunt. Minor grex, quàm maior minus ſumptuoſus, quòd comites ſubulcus pauciores quærit. Itaque gregis numerum paſtor ab ſua utilitate conſtituit, non ut quot uerres habeat, id enim à natura ſumendum: hæc hic.

CAP. V.

AT Quintus Lucienus ſenator, homo quamuis humanus, & iocoſus introiens familiaris omnium noſtrum, ſic epiroticè inquit, χαίρετε, & Varronem noſtrum, inquit, ποιμένα λαῶν. Scrofam enim mane ſalutaui: cum alius eum ſalutaſſet, alius conuitiatus eſſet, qui tam ſerò

ueniſſet

ueniſſet ad conſtitutum. Videbo iam uos, inquit, balatrones, & huc afferam meum corium, & flagra. Tu uerò Muri ueni mihi aduocatus, dum aſſes ſoluo palilibus, ſi poſteà à me repetant, ut teſtimonium perhibere poßis.

Vactius Murio, Narra iſti, inquit, eadem, qui ſermones ſint habiti, & quid reliqui ſit, ut ad partes paratus ueniat. Nos intereà ſecundum actum de maioribus adtexamus. In quo quidem meæ partes, quoniam boues ibi. Quare dicam de bubulo pecore, quam acceperim ſcientiam, ut ſi quis quid ignorat, diſcat: ſi quis ſcit, ubi nunc labar obſeruet. Menas: Vide quid agas inquam Vacti. Nam bos in pecuaria, maxima debet eſſe autoritate, præſertim in Italia, quæ à bubus nomen habere ſit exiſtimata. Græcia enim antiqua (ut ſcribit Timæus) tauros uocabat ἰταλοὺς, *à quorum multitudine, & pulchritudine, & fœtu uitulorum Italiam dixerunt. Alij ſcripſerunt, quòd è Sicilia Hercules perſecutus ſit eò nobilem taurum, qui diceretur Italus. Hic ſocius hominum in ruſtico opere, & Cereris miniſter. Ab hoc antiqui manus ita abſtineri uoluerunt, ut capite ſanxerint, ſi quis occidiſſet. Qua in re teſtis Attica, teſtis Peloponneſus. Nam ab hoc pecore Athenis Buzuges nobilitatus Argis* ὀνόγυρος. *Noui, inquit, Menas maieſtatem boum, & ab his dici pleraque magna, ut* βούσυκον. βούπεινα. βούλιμον. βῶπιν. *Vuam quoque bumammam. Prætereà hunc ſcio eſſe, in quem potißimum Iupiter ſe conuertit, cum exportauit per mare è Phœnice amans Europam. Hunc eſſe, qui filios Neptuni à Menalippa ſeruarit, ne in ſtabulo infantes grex boum obtereret. Denique ex hoc putrefacto naſci*

dulcißimas

dulciſsimas apes mellis matres, à quo eas Græci βουγόνας *appellant, & hinc Plautium locutum eſſe Latinè. Cum Hirtium prætorem renuntiatum Romam in ſenatum ſcriptum habere. Sed bono animo es, non minus ſatisfaciam tibi, quàm qui bugoniam ſcribit. Primum in bubulo genere ætatis gradus dicuntur quatuor. Prima uitulorum, ſecunda iuuencorum, tertia boum nouellorum, quarta uetulorum. Diſcernuntur in prima uitulus, & uitula, in ſecunda iuuencus & iuuenca, in tertia, & quarta taurus, & uacca. Quæ ſterilis eſt uacca, taura appellatur. Quæ prægnãs, horda. Ab eo in faſtis dies hordicalia nominantur, quòd tunc hordæ boues immolantur. Qui gregem armẽtorum emere uult, obſeruare debet primum, ut ſint hæ pecudes ætate potius ad fructus ferendos integræ, quàm iam expertæ. Vt ſint bene compoſitæ, ut integris membris, oblongæ, amplæ, nigrantibus cornibus, latis frontibus, oculis magnis, & nigris, piloſis auribus, compreſsis malis, ſubſimis'ue, gibberi ſpina leuiter remiſſa, apertis naribus, labris ſubnigris, ceruicibus craſsis, ac longis, à collo palearibus demiſsis, corpore amplo bene coſtato, latis humeris, bonis clunibus, coda profuſa uſq; ad calces, ut habeat inferiorẽ partem frequentibus pilis ſubcriſpam, compactis cruribus potius breuioribus, quàm lõgis, rectis genibus, & eminulis diſtãtibus inter ſe, pedibus non latis, neq; ingredientibus qui diſplodãtur, nec cuius ungulæ diuaricent, & cuius ungues ſint leues, & pares, coriũ attactu non aſperum, ac durum, colore potiſsimum nigro, deinde rubeo, tertio heluo, quarto albo. Molliſsimus enim hic, ut duriſsimus primus. De medijs duobus prior quàm*

quàm poſterior melior, utrique pluris quàm nigri, & albi. Neque non prætereà ut mares ſeminis boni ſint, quorum & forma eſt ſpectanda, & qui ex his orti ſunt, ut reſpondeant ad parentum ſpeciem, & prætereà quibus regionibus nati ſunt, refert. Boni enim generis in Italia, pleriq; Gallici ad opus. Contrà iugatorij Liguſtici. Tranſmarini Epirotici non ſolum meliores totius Græciæ, ſed etiam Italiæ, tametſi quidam de Italicis, quos propter amplitudinem præſtare dicunt, ad uictimas farciunt, atq; ad deorum ſeruant ſupplicia. Qui ſine dubio ad res diuinas propter dignitatem amplitudinis, & coloris præponendi. Quod eò magis fit, quòd albi in Italia non tam frequẽtes, quàm qui in Thracia, ubi alio colere pauci. Eos cũ emimus domutos, ſtipulamur, ſic: Illoſce boues ſanos eſſe, noxiſq; præſtari? Cum emimus indomitos, ſic: Illoſce iuuencos ſanos rectè, deq; pecore ſano eſſe, noxiſq; præſtari, ſpondes'ne? Paulo uerboſius hæc, qui Manilij actiones ſequuntur lanij, qui ad cultrum bouem emunt, & qui ad altaria, hoſtiæ ſanitatẽ non ſolent ſtipulari. Paſcuntur armenta commodiſsime in nemoribus, ubi uirgulta, & frons multa. Hyeme cum hybernant, ſecundum mare, æſtu abiguntur in montes frondoſos. Propter fœturam hæc obſeruare ſoleo ante admiſsuram, menſem unum, ne cibo, & potione ſe impleant, quòd exiſtimantur facilius macræ concipere. Contrà, tauros duobus menſibus antè admiſsuram herba, & palea, ac fœno facio pleniores, & à fœminis ſecerno. Habeo tauros totidem quot Atticus, ad matrices ſeptuaginta, duos, unũ anniculum, alterũ bimũ. Hoc ſecundũ aſtri exortũ facio, quod Græci uocãt λύραν, fidem

ſidem noſtri. Tū deniq; tauros in gregem redigo. Mas, an fœmina ſit concepta, ſignificat deſcenſu taurus cùm inijt, ſiquidem, ſi mas eſt, in dexteriorem partem abit, ſi fœmina in ſiniſteriorem. Cur hoc fiat, uos uideritis, qui Ariſtotelem legitis. Non minores oportet inire bimas, ut trimæ pariant, eò melius ſi quadrimæ. Pleræq; pariunt in decem annos, quædam etiam in plures. Maximè idoneum tempus ad concipiendum à delphini exortu uſq; ad dies XL. aut paulò plus. Quæ enim ita conceperint, tēperatiſſimo anni tempore pariunt. Vaccæ enim menſibus decem ſunt prægnantes. De quibus admirādum ſcriptum inueni, exemptis teſticulis, ſi ſtatim admiſeris, concipere. Eas paſci oportet in locis uiridibus, & aquoſis. Cauere oportet, ne aut anguſtius ſtent, aut feriantur, aut concurrant. Itaque quòd eas æſtate tabani concitare ſolēt, & beſtiolæ quædā minutæ ſub cauda, ne concitentur, aliqui ſolent includere ſeptis. His ſubſterni oportet frondē, aliud'ue quid in cubilia, quò mollius conquieſcant. Aeſtate ad aquam appellendum bis, hyeme ſemel. Cùm parere cœperint, ſecundū ſtabula pabulum ſeruari oportet integrum, quod egredientes deguſtare poſſint, faſtidioſæ enim fiunt. Et prouidendum, quò recipiūt ſe, frigidus locus ne ſit: algor enim eas, & famis macreſcere cogit. In alimonijs armentitium pecus ſic contuendum, lactentes cum matribus ne cubent, obteruntur enim, ad eas mane adigi oportet, & cū redierint è paſtu. Cum creuerint uituli, leuandæ matres, & pabulum uiride obijciendum in præſepijs. Item bis, ut ferè in omnibus ſtabulis, lapides ſubſternendi, aut quid item, ne ungulæ putreſcant. Ab æquinoctio autumnali unà pa-

ſcuntur cum matribus. Caſtrare non oportet ante bimatũ, quòd difficulter, ſi aliter feceris, ſe recipiunt. Qui autẽ poſteà caſtrãtur, duri, & inutiles fiunt. Itẽ, ut reliquis gregibus pecuarijs, delectus quotannis habendus, & reijculæ reijciundæ, quòd locum occupant earũ, quæ ferre poßunt fructus. Siqua amiſit uitulum, ei oportet ſupponere eos, quibus non ſatis lactis præbent matres. Semeſtribus uitulis obijciunt furfures triticeos, & farinam ordeaceam, & teneram herbam, & ut bibant mane, & ueſperi curant. De ſanitate ſunt cómplura, quæ exſcripta de Magonis libris, armentarium meum crebrò ut aliquid legat, curo. Numerus de tauris, & uaccis ſic habendus, ut in ſexaginta, unus ſit anniculus, alter bimus. Quidam habent aut maiorem, aut minorem numerũ gregum. Nam apud eum duo tauri in ſeptuaginta matribus ſunt. Numerum gregũ alius alium facit. Quidam centenarium modicum putant eſſe, ut ego, Atticus centumuiginti habet, ut Lucienus. Hæc ille.

CAP. VI.

AT *Murius, qui dum loquitur Vactius cum Lucieno rediſſet, Ego, inquit, de aſinis potißimum dicam, quòd ſum Reatinus, ubi optimi, & maximi fiunt, è quò ſeminio ego hic procuraui pullos, & ipſis Arcadibus uendidi aliquoties. Igitur aſinorum gregem qui facere uult bonum, primùm uidendum, ut mares, fœminasq; bona ætate ſumat, utiq; ut quamdiutißime fructum ferre poßit, firmos, omnibus partibus honeſtos, corpore amplo, ſeminio bono, ex his locis, unde optimi exeunt, quod faciunt Peloponnenſes, cũ potißimũ eos ex Arcadia emebãt, in Italia ex agro Reatino. Non enim ſi murenæ optimæ flutæ ſunt*

ſunt in Sicilia, & helops in Rhodo, continuò hi piſces omni mari ſimiles naſcuntur. Horum genera duo. Vnum ferum, quos uocant onagros, in Phrygia, & Lycaonia ſunt greges multi. Alterum manſuetum, ut ſunt in Italia omnes: ad ſeminationem onagrus idoneus, quòd è fero fit manſuetus facilè, & è manſueto ferus nunquàm. Quòd ſimiles parentum gignantur, eligendi, & mas, & fœmina cùm dignitate ut ſint. In mercando item (ut cæteræ pecudes) emptionibus, & traditionibus dominium mutant, & de ſanitate, ac noxa ſolet caueri. Commodè paſcuntur farre, & furfuribus ordeaceis. Admittuntur ante ſolſtitium, ut eodem tempore alternis annis pariant. Duodecimo enim menſe conceptum ſemen reddunt. Prægnantes opere leuant. Venter enim labore, nationem reddit deteriorem. Marem non diſiungunt ab opere, quòd remiſſione laboris fit deterior. In paſtu eadem ferè obſeruant, quæ in equis. Secundum partum pullos anno non remouent à matre. Proximo anno noctibus patiuntur eſſe cum his, & leuiter capiſtris, alia'ue qua re habēt uinctos. Tertio anno domare incipiunt ad eas res, ad quas quiſq; eos uult habere in uſu. Relinquitur de numero, quorum greges non ſanè fiunt, niſi ij, qui onera portent, ideo quòd pleriq; deducuntur ad molas, aut agriculturam, ubi quid uehendum eſt, aut etiã ad arandũ, ubi leuis eſt terra, ut in Campania. Greges fiunt ferè mercatorum, ut eorum, qui è Brunduſio, aut Appulia aſellis doſſuarijs comportant ad mare oleum, aut uinum, itemq; frumentũ, aut quid aliud. CAP. VII.

LVCIENVS, ego quoq; adueniens aperiam carceres, inquit, & equos emittere incipiã, nec ſolũ mares, quos

admiſſarios habeo, ut Atticus ſingulos in fœminas denas, è queis fœminas Commodius Equiculus uir fortiſſimus etiam patre militari iuxtà ac mares habere ſolebat. Horum equorũ, & equarũ greges qui habere uoluerint, ut habẽt aliqui in Peloponneſo, & in Appulia, primùm oportet ſpectare ætatẽ, quam præcipiunt. Videndũ ne ſint minores trimæ, maiores decem annorum. Aetas cognoſcitur equorum, & ferè omnium, qui ungulas indiuiſas habent, & etiam cornutarum, quòd equus triginta menſium primùm dentes medios dicitur amittere, duos ſuperiores, & totidem inferiores. Incipientes quartum agere annum, itidem eijciunt & totidem proximos eorum, quos amiſerunt, & incipiunt naſci quos uocant columellares. Quinto anno incipienti item eodem modo amittere binos, quos caninos habent, tum renaſcentes eis, ſexto anno impleri. Septimo omnes habere ſolent renatos, & completos. His maiores qui ſunt, intelligi negant poſſe, præterquàm cùm dentes ſunt facti brochi, & ſupercilia cana, & ſub ea lacunæ, ex obſeruatu dicunt eum equum habere annos ſexdecim. Forma eſſe oportet magnitudine media, quod nec uaſtos, nec minutos decet eſſe. Equas clunibus, ac uentribus latis. Equos ad admiſſuram quos uelis habere, legere oportet amplo corpore, formoſos, nulla parte corporis inter ſe non congruente. Vnde qualis futurus ſit equus, è pullo coniectari poteſt, ſi caput habet non magnum, nec membris cõfuſis, ſi eſt oculis nigris, naribus non anguſtis, auribus applicatis, non anguſta iuba, crebra, fuſca, ſubcriſpa, ſubtenuibus ſetis, implicata in dexteriorem partem ceruicis, pectus latũ, & plenũ, humeris latis, uentre

modico,

modico, lūbis deorſum uerſum preßis, ſcapulis latis: ſpina maxime duplici, ſin minus nō extenta, coda ampla, ſubcriſpa, cruribus rectis, & æqualibus, genibus rotundis, nec magnis, nec introrſus ſpectātibus, ungulis duris, toto corpore ut habeat uenas, quæ animaduerti poßint, quòd qui huiuſcemodi ſit, & cùm eſt æger, ad medendum eſt appoſitus, corpore multo. De ſtirpe magni intereſt qua ſint, quòd genera ſunt multa. Itaq; ad hoc nobiles à regionibus dicuntur. In Græcia Theſſalici equi: à terra Appuli: ab Roſea Roſeani. Equi boni futuri ſigna ſunt, ſi cum gregalibus in pabulo contendit, in currendo, aliáue qua re, quo potior ſit, ſi cùm flumen traijciendū eſt, gregi in primis prægreditur, nec reſpectat alios. Emptio equina ſimilis ferè ac boum, & aſinorum, quòd iiſdē rebus dominium in emptione mutatur, ut in Manilij actionibus ſunt perſcripta. Equinū pecus paſcendum in pratis potißimum herba. In ſtabulis, ac præſepibus arido fœno. Cùm pepererint, ordeo adiecto bis die danda aqua. Horum fœturæ initium admißionis facere oportet, ab æquinoctio uerno, ad ſolſtitium, ut partus idoneo tēpore fiat. Duodecimo enim menſe die decimo aiunt naſci. Quæ poſt tempus naſcuntur, ferè uitioſa, atq; inutilia exiſtunt. Admittere oportet, cùm tempus anni uenerit, bis die, mane, & ueſpere. Peroriga enim appellatur quiſquis admittit, eo enim adiutante equa alligata celerius admittitur, neq; equi fruſtra cupiditate impulſi ſemen eijciunt. Quoad ſatis ſit admitti ipſæ ſignificant, quòd ſe defendunt. Si faſtidium ſaliendi eſt, ſcyllæ modicum conterunt cum aqua ad mellis craßitudinem, tum ea re naturam equæ, cùm menſes ferunt, tangūt, contrà, ab locis equæ

ſuillum cognomen non habere, nec me eſſe ab atauis eius cognominis ortum. Auus meus primum appellatus eſt Scrofa, qui quæſtor cùm eſſet, Licinio Nerua prætore, in Macedonia prouincia relictus, qui præeſſet exercitui, dũ prætor rediret, hoſtes arbitrati occaſionẽ ſe habere uictoriæ, impreßionẽ facere cœperũt in caſtra. Auus, cũ hortaretur milites, ut caperent arma, ac exirent contrà, dixit celeriter ſe illos (ut ſcrofa porcos) diſiecturũ: idq; fecit: nam eo prælio hoſtes ita fudit ac fugauit, ut eò Nerua prætor imperator ſit appellatus, & auus cognomẽ inuenerit, ut diceretur Scrofa: itaq; proauos, ac ſuperiores, de Tremellijs nemo appellatus Scrofa. Nec minus ſeptimus ſum deinceps prætorius in gẽte noſtra. Nec tamen diffugio, quin dicã quæ ſciã de ſuillo pecore. Agri enim culturæ ab initio fui ſtudioſus, nec de pecore ſuillo mihi minor cura eſt, quàm uobis magnis pecuarijs. Cui enim ea res nõ eſt communis? Quis enim noſtrũ fundum colit, quin ſues habeat, & qui non audierit patres noſtros dicere, ignauum, & ſumptuoſum eſſe, qui ſuccidiam in carnario ſuſpenderit potius ab laniario, quàm ex domeſtico fundo? Ergo qui ſuum gregem uult habere idoneum, eligere oportet primum bona ætate, ſecundo bona forma. Ea eſt, cùm excellit amplitudine membrorum, præterquàm pedibus, & capite, unius coloris potius, quàm uarij. Cum hæc eadem ut habeant uerres uidendum, tum utique ſint ceruicibus amplis, boni ſeminis. Sues enim animaduertuntur à facie, & progenie, & regione cœli. À facie, ſi formoſi ſint uerres, & ſcrofæ. À progenie, ſi multos porcos pariũt. À regione, ſi potius ex his locis, ubi naſcũtur ampli, quàm exiles.

les. Parari, & emi ſolent ſic: illaſce ſues ſanas eſſe, habereq́; rectè licere, noxijſq́; præſtare, neq́; de pecore morboſo eſſe, ſpondes'ne? Quidam adijciunt perfunctas eſſe à febri, & à foria. In paſtu locus huic pecori aptus uliginoſus, quòd delectatur non ſolũ aqua, ſed etiam luto: itaq; ob eam rem aiunt lupos cùm ſint nacti ſues, trahere uſq; ad aquam, quòd dentes feruorem carnis ferre nequeant. Hoc autem pecus alitur maximè glande, deinde faba, & ordeo, & cætero frumento. Quæ res non modò pinguitudinem efficiunt, ſed etiam carnis iucundum ſaporem. Paſtũ exigunt æſtate mane, & antè quàm æſtus incipiat, ſubigunt in umbroſum locum, maximè ubi aqua ſit. Poſt meridiem rurſus lenito feruore paſcunt. Hyberno tẽpore non prius exigunt paſtum, quàm pruina euanuit, ac colliquefacta eſt glacies. Ad fœturam uerres duobus menſibus antè ſecernendi. Optimum ad admiſſuram tempus à fauonio ad æquinoctium uernum, ita enim contingit, ut æſtate pariat: quatuor enim menſes eſt prægnans: & tũc parit, cum pabulo abundat terra: neq; minores admittendæ, quàm anniculæ. Melius uiginti mẽſes expectare, ut bimæ pariant. Cũ cœperint id facere, dicuntur uſq; ad ſeptimum annum rectè. Admiſſuras cùm faciunt, prodigunt in lutoſos limites, ac luſtra, ut uolutentur in luto, quod eſt illarum requies, ut lauatio homini. Cum omnes conceperunt, rurſus ſegregant uerres. Verres octo menſium incipit ſalire, permanetq́;, ut id rectè facere poßit, uſque ad quartum annũ, deinde caſtratur, ſaginaturq́; quoad perueniat ad lanium. Hic enim cõciliator ſuillæ carnis datur populo. Sus Græcè dicitur ὗς, olim θύτης ab illo uerbo di-

ctus, quod dicitur θύειν, quod eſt immolare. Ab ſuillo enim pecoris genere immolandi initium primum ſumptum uidetur, cuius ueſtigia, quòd initijs Cereris porci immolantur, & quòd initijs pacis fœdus cùm feritur, porcus occiditur, & quòd nuptiarum initio antiqui reges, ac ſublimes uiri in Hetruria in coniunctione nuptiali noua nupta, & nouus maritus primum porcum immolant. Priſci quoque Latini, & etiam Græci in Italia idem factitaſſe uidentur. Nam & noſtræ mulieres maximè nutrices naturam, qua fœminæ ſunt, in uirginibus appellant porcam: & Græci χοῖρον, ſignificantes eſſe dignum in ſignum nuptiarum, ſuillum pecus donatum ab natura dicunt ad epulandum: itaque ijs animam datam pro ſale, qui ſeruaret carnem. E queis ſuccidias Galli optimas, & maximas facere conſueuerunt. Optimarum ſignum, quòd etiam nunc quotannis è Gallia apportantur Romam pernæ tomacinæ, & taniacæ, & petaſiones. De magnitudine Gallicarum ſuccidiarum Cato ſcribit his uerbis. In Italia in ſcrobes terna, atque quaterna millia aulia ſuccidia. Vere ſus uſqueadeo pinguitudine creſcere ſolet, ut ſe ipſa ſtans ſuſtinere non poßit, neque progredi uſquam: itaque eas ſiquis quò traijcere uelit, in ploſtrum imponit. In Hiſpania ulteriore in Luſitania cùm ſus eſſet occiſus, Attilius Hiſpanienſis minime mendax, & multarum rerum peritus in doctrina dicebat, Lucio Volumnio ſenatori miſſam offulam cum duabus coſtis quæ penderet III. & XX. pondo, eiuſq; ſuis à cute ad os pedem, & III. digitos fuiſſe. Cui ego: Non minus res admiranda, quàm quæ nunc eſt dicta, in Arcadia ſcio

eſſe

eſſe ſpectatam ſuem, quæ præ pinguitudine carnis non modò ſurgere non poſſet, ſed etiam ut in eius corpore ſorex exeſa carne nidum feciſſet, & peperiſſet mures. Hoc etiam in iuuenca factum accepi. Sus ad fœturam quàm ſit fœcunda, animaduertunt ferè ex primo partu, quòd non multum in reliquis mutat. In nutricatu, quàm porculationem appellabant, binis menſibus porcos ſinunt cum matribus: ſed eos, cùm iam paſci poßunt, ſecernunt. Porci, qui nati ſunt hyeme, fiunt exiles propter frigora, & quòd matres aſpernantur, propter exiguitatem lactis, & quòd dentibus ſauciantur, propterea mammæ. Scrofam in ſua quanque hara ſuos ut alat oportet porcos, quoniam alienos aſpernatur, & ideo ſi conturbati ſunt in fœtura, fit deterius. Natura diuiſus eſt eius annus bifariam, quòd bis parit in anno: quaternis menſibus fert uentrem, binis, nutricat. Haram facere oportet circiter trium pedum altam, & latam amplius paulò, ea altitudine abs terra, ne dum exilire uelit prægnans, aboriet. Altitudinis modus ſit, ut ſubulcus facile deſpicere poßit, nequis porcellus à matre opprimatur, & ut facile purgare poßit cubile. In haris oſtium eſſe oportet, & limen inferius altum palmipedale, ne porci ex hara, cum mater prodit, tranſilire poßint. Quotieſcunque haras ſubulcus purgat, toties in ſingulas arenam inijcere oportet, aut quid aliud, quod exugat humorem: & cùm pepererit, largiore cibatu ſuſtentare, quò facilius lac ſuppeditare poßit: in quibus hordei circiter binas libras aqua madefactas dare ſolent, & hoc quoq; conduplicant, ut ſit mane, & ueſperi, ſi alia, quæ obijciant, nõ habuerint. Cùm porci

depulſi

depulſi ſunt, à mamma à quibuſdam Delici *appellantur, neque iam lactantes dicuntur. Qui à partu decimo die habentur puri, ab eo appellantur ab antiquis ſacres, quòd tum ad ſacrificia idonei dicuntur primùm. Itaque apud* Plautum *in* Menæchmis, *cùm inſanum quem putat, ut pietur in oppido* Epidamno, *interrogat, Quanti hic porci ſunt ſacres? Si fundus miniſtrat, dari ſolent uinacea, ac ſcapi ex uuis. Amiſſo nomine lactantis, dicuntur* Nefrendes, *ab eo quòd nondum fabam frendere poßint, id eſt, frangere.* Porcus *enim* Græcum *nomen eſt antiquum, ſed obſcuratum, quòd nunc eum uocant* χοῖρον.

In eorum potu Scrofæ bis die ut bibant, curant, lactis cauſa. Parere tot oportet porcos, quot mammas habeat: ſi minus pariat, fructuariam idoneam non eſſe: ſi plures pariat, eſſe portentum. In quo illud antiquißimum fuiſſe ſcribitur, quòd ſus Aeneæ Lauini *triginta porcos peperit albos: itaque quod portenderit, factum, triginta annis, ut* Lauinienſes *conderent oppidum* Albam. *Huius ſuis, ac porcorum etiam nunc ueſtigia apparent. Iam'ne ſimulacra eorum ænea etiam nunc in publico poſita, & corpus matris ab ſacerdotibus, quod in ſalſura fuerit, demonſtratur?* Nutricare *octonos porcos paruulos primò poßunt, incremento facto à peritis dimidia pars remoueri ſolet, quòd neq; mater ſola poteſt ſufferre lac, neq; congenerati aleſcendo roborari. À partu decem diebus proximis non producunt ex haris matrem præterquàm potum. Præteritis decem diebus ſinunt exire paſtum in propinquum locum uillæ, ut crebro reditu lacte alere poßit porcos. Cùm creuerũt, cupiunt ſequi matrem,*

tum

tum domi ſecernunt à matribus, ac ſeorſum paſcunt, ut deſyderium ferre poßint parentis, quod decem diebus aſſequuntur. Subulcus debet conſuefacere omnia, ut faciant ad buccinam. Primo cùm incluſerunt, cùm buccinatum eſt, aperiunt, ut exire poßint in eum locum, ubi ordeum fuſum in longitudine ſit. Sic enim minus deperit, quàm ſi id in aceruos poſitum eſt, & plures facilius accedunt, ideo ad XII. conuenire dicuntur, ut ſylueſtri loco diſperſi ne diſpereant. Caſtrantur uerres commodiſsimè anniculi, utique ne minores, quàm ſemeſtres, quo facto nomen mutant, atque è uerribus dicuntur maiales. De ſanitate ſuum unum modò exempli cauſa dicam. Porcis lactentibus ſi Scrofæ lac non poteſt ſuppeditare, triticum frictum dare oportet (crudum enim ſoluit aluum) uel ordeum obijci ex aqua, quoad fiant trimeſtres. De numero in centum ſues, decem uerres ſatis eſſe putant. Quidam etiam hinc demunt. Greges maiores inæquabiles habent. Sed ego modicum puto centenarium. Aliquot maiores faciūt, ita ut ter quinquagenos habeant porcos in grege, alij duplicant, alij etiam maiorem faciunt. Minor grex, quàm maior minus ſumptuoſus, quòd comites ſubulcus pauciores quærit. Itaque gregis numerum paſtor ab ſua utilitate conſtituit, non ut quot uerres habeat, id enim à natura ſumendum: hæc hic. CAP. V.

AT Quintus *Lucienus ſenator, homo quamuis humanus, & iocoſus introiens familiaris omnium noſtrum, ſic epiroticè inquit,* χαίρετε, & *Varronem noſtrum, inquit,* ποιμένα λαῶν. *Scrofam enim mane ſalutaui: cum alius eum ſalutaſſet, alius conuitiatus eſſet, qui tam ſerò*

ueniſſet

ueniſſet ad conſtitutum. Videbo iam uos, inquit, balatro-nes, & huc afferam meum corium, & flagra. Tu uerò Muri ueni mihi aduocatus, dum aſſes ſoluo palilibus, ſi poſteà à me repetant, ut teſtimonium perhibere poßis.

Vactius Murio, Narra iſti, inquit, eadem, qui ſermo-nes ſint habiti, & quid reliqui ſit, ut ad partes paratus ueniat. Nos intereà ſecundum actum de maioribus adte-xamus. In quo quidem meæ partes, quoniam boues ibi. Quare dicam de bubulo pecore, quam acceperim ſcien-tiam, ut ſi quis quid ignorat, diſcat: ſi quis ſcit, ubi nunc labar obſeruet. Menas: Vide quid agas inquam Vacti. Nam bos in pecuaria, maxima debet eſſe autoritate, præ-ſertim in Italia, quæ à bubus nomen habere ſit exiſtima-ta. Græcia enim antiqua (ut ſcribit Timæus) tauros uo-cabat ἰταλοὺς, à quorum multitudine, & pulchritudi-ne, & fœtu uitulorum Italiam dixerunt. Alij ſcripſerunt, quòd è Sicilia Hercules perſecutus ſit eò nobilem taurum, qui diceretur Italus. Hic ſocius hominum in ruſtico ope-re, & Cereris miniſter. Ab hoc antiqui manus ita abſtine-ri uoluerunt, ut capite ſanxerint, ſi quis occidiſſet. Qua in re teſtis Attica, teſtis Peloponneſus. Nam ab hoc pecore Athenis Buzuges nobilitatus Argis ὀνόγυρος. Noui, in-quit, Menas maieſtatem boum, & ab his dici pleraque magna, ut βούσυκον. βούπεινα. βούλιμον. βῶπιν. Vuam quoque bumammam. Prætereà hunc ſcio eſſe, in quem potißimum Iupiter ſe conuertit, cum exportauit per mare è Phœnice amans Europam. Hunc eſſe, qui filios Neptuni à Menalippa ſeruarit, ne in ſtabulo infantes grex boum obtereret. Denique ex hoc putrefacto naſci

dulcißimas

dulciſſimas apes mellis matres, à quo eas Græci βουγόνας appellant, & hinc Plautium locutum eſſe Latinè. Cum Hirtium prætorem renuntiatum Romam in ſenatum ſcriptum habere. Sed bono animo es, non minus ſatisfaciam tibi, quàm qui bugoniam ſcribit. Primum in bubulo genere ætatis gradus dicuntur quatuor. Prima uitulorum, ſecunda iuuencorum, tertia boum nouellorum, quarta uetulorum. Diſcernuntur in prima uitulus, & uitula, in ſecunda iuuencus & iuuenca, in tertia, & quarta taurus, & uacca. Quæ ſterilis eſt uacca, taura appellatur. Quæ prægnãs, horda. Ab eo in faſtis dies hordicalia nominantur, quòd tunc hordæ boues immolantur. Qui gregem armẽtorum emere uult, obſeruare debet primum, ut ſint hæ pecudes ætate potius ad fructus ferendos integræ, quàm iam expertæ. Vt ſint bene compoſitæ, ut integris membris, oblongæ, amplæ, nigrantibus cornibus, latis frontibus, oculis magnis, & nigris, piloſis auribus, compreſſis malis, ſubſimiſ'ue, gibberi ſpina leuiter remiſſa, apertis naribus, labris ſubnigris, ceruicibus craſſis, ac longis, à collo palearibus demiſſis, corpore amplo bene coſtato, latis humeris, bonis clunibus, coda profuſa uſq; ad calces, ut habeat inferiorẽ partem frequentibus pilis ſubcriſpam, compactis cruribus potius breuioribus, quàm lõgis, rectis genibus, & eminulis diſtãtibus inter ſe, pedibus non latis, neq; ingredientibus qui diſplodãtur, nec cuius ungulæ diuaricent, & cuius ungues ſint leues, & pares, coriũ attactu non aſperum, ac durum, colore potiſſimum nigro, deinde rubeo, tertio heluo, quarto albo. Molliſſimus enim hic, ut duriſſimus primus. De medijs duobus prior

quàm

quàm poſterior melior, utrique pluris quàm nigri, & albi. Neque non prætereà ut mares ſeminis boni ſint, quorum & forma eſt ſpectanda, & qui ex his orti ſunt, ut reſpondeant ad parentum ſpeciem, & prætereà quibus regionibus nati ſunt, refert. Boni enim generis in Italia, pleriq; Gallici ad opus. Contrà iugatorij Liguſtici. Tranſmarini Epirotici non ſolum meliores totius Græciæ, ſed etiam Italiæ, tametſi quidam de Italicis, quos propter amplitudinem præſtare dicunt, ad uictimas ſarciunt, atq; ad deorum ſeruant ſupplicia. Qui ſine dubio ad res diuinas propter dignitatem amplitudinis, & coloris præponendi. Quod eò magis fit, quòd albi in Italia non tam frequētes, quàm qui in Thracia, ubi alio colere pauci. Eos cū emimus domitos, ſtipulamur, ſic: Illoſce boues ſanos eſſe, noxiſq; præſtari? Cum emimus indomitos, ſic: Illoſce iuuencos ſanos rectè, deq; pecore ſano eſſe, noxiſq; præſtari, ſpondes'ne? Paulo uerboſius hæc, qui Manilij actiones ſequuntur lanij, qui ad cultrum bouem emunt, & qui ad altaria, hoſtiæ ſanitatē non ſolent ſtipulari. Paſcuntur armenta commodiſſime in nemoribus, ubi uirgulta, & frons multa. Hyeme cum hybernant, ſecundum mare, æſtu abiguntur in montes frondoſos. Propter fœturam hæc obſeruare ſoleo ante admiſſuram, menſem unum, ne cibo, & potione ſe impleant, quòd exiſtimantur facilius macræ concipere. Contrà, tauros duobus menſibus antè admiſſuram herba, & palea, ac fœno facio pleniores, & à fœminis ſecerno. Habeo tauros totidem quot Atticus, ad matrices ſeptuaginta, duos, unū anniculum, alterū bimū. Hoc ſecundū aſtri exortū facio, quod Græci uocāt λύραν, fidem

ſidem noſtri. Tū deniq; tauros in gregem redigo. Mas, an fœmina ſit concepta, ſignificat deſcenſu taurus cùm inijt, ſiquidem, ſi mas eſt, in dexteriorem partem abit, ſi fœmina in ſiniſteriorem. Cur hoc fiat, uos uideritis, qui Ariſtotelem legitis. Non minores oportet inire bimas, ut trimæ pariant, eò melius ſi quadrimæ. Pleræq; pariunt in decem annos, quædam etiam in plures. Maximè idoneum tempus ad concipiendum à delphini exortu uſq; ad dies XL. aut paulò plus. Quæ enim ita conceperint, tēperatiſſimo anni tempore pariunt. Vaccæ enim menſibus decem ſunt prægnantes. De quibus admirādum ſcriptum inueni, exemptis teſticulis, ſi ſtatim admiſeris, concipere. Eas paſci oportet in locis uiridibus, & aquoſis. Cauere oportet, ne aut anguſtius ſtent, aut feriantur, aut concurrant. Itaque quòd eas æſtate tabani concitare ſolēt, & beſtiolæ quædā minutæ ſub cauda, ne concitentur, aliqui ſolent includere ſeptis. His ſubſterni oportet frondē, aliud'ue quid in cubilia, quò mollius conquieſcant. Aeſtate ad aquam appellendum bis, hyeme ſemel. Cùm parere cœperint, ſecundū ſtabula pabulum ſeruari oportet integrum, quod egredientes deguſtare poſſint, faſtidioſæ enim fiunt. Et prouidendum, quò recipiūt ſe, frigidus locus ne ſit: algor enim eas, & famis macreſcere cogit. In alimonijs armentitium pecus ſic contuendum, lactentes cum matribus ne cubent, obteruntur enim, ad eas mane adigi oportet, & cū redierint è paſtu. Cum creuerint uituli, leuandæ matres, & pabulum uiride obijciendum in præſepijs. Item his, ut ferè in omnibus ſtabulis, lapides ſubſternendi, aut quid item, ne ungulæ putreſcant. Ab æquinoctio autumnali unà pa-

ſcuntur cum matribus. Caſtrare non oportet ante bimatũ, quòd difficulter, ſi aliter feceris, ſe recipiunt. Qui autẽ poſteà caſtrãtur, duri, & inutiles fiunt. Itẽ, ut reliquis gregibus pecuarijs, delectus quotannis habendus, & reijculæ reijciundæ, quòd locum occupant earũ, quæ ferre poßunt fructus. Siqua amiſit uitulum, ei oportet ſupponere eos, quibus non ſatis lactis præbent matres. Semeſtribus uitulis obijciunt furfures triticeos, & farinam ordeaceam, & teneram herbam, & ut bibant mane, & ueſperi curant. De ſanitate ſunt cõmplura, quæ exſcripta de Magonis libris, armentarium meum crebrò ut aliquid legat, curo. Numerus de tauris, & uaccis ſic habendus, ut in ſexaginta, unus ſit anniculus, alter bimus. Quidam habent aut maiorem, aut minorem numerũ gregum. Nam apud eum duo tauri in ſeptuaginta matribus ſunt. Numerum gregũ alius alium facit. Quidam centenarium modicum putant eſſe, ut ego, Atticus centumuiginti habet, ut Lucienus. Hæc ille.

CAP. VI.

AT *Murius, qui dum loquitur Vaċtius cum Lucieno redijſſet, Ego, inquit, de aſinis potißimum dicam, quòd ſum Reatinus, ubi optimi, & maximi fiunt, è quò ſeminio ego hic procuraui pullos, & ipſis Arcadibus uendidi aliquoties. Igitur aſinorum gregem qui facere uult bonum, primùm uidendum, ut mares, fœminaſq; bona ætate ſumat, utiq; ut quamdiutißime fructum ferre poßit, firmos, omnibus partibus honeſtos, corpore amplo, ſeminio bono, ex his locis, unde optimi exeunt, quod faciunt Peloponnenſes, cũ potißimũ eos ex Arcadia emebãt, in Italia ex agro Reatino. Non enim ſi murenæ optimæ flutæ*

ſunt

ſunt in Sicilia, & helops in Rhodo, continuò hi piſces omni mari ſimiles naſcuntur. Horum genera duo. Vnum ferum, quos uocant onagros, in Phrygia, & Lycaonia ſunt greges multi. Alterum manſuetum, ut ſunt in Italia omnes: ad ſeminationem onagrus idoneus, quòd è fero fit manſuetus facilè, & è manſueto ferus nunquàm. Quòd ſimiles parentum gignantur, eligendi, & mas, & fœmina cùm dignitate ut ſint. In mercando item (ut cæteræ pecudes) emptionibus, & traditionibus dominium mutant, & de ſanitate, ac noxa ſolet caueri. Commodè paſcuntur farre, & furfuribus ordeaceis. Admittuntur ante ſolſtitium, ut eodem tempore alternis annis pariant. Duodecimo enim menſe conceptum ſemen reddunt. Prægnantes opere leuant. Venter enim labore, nationem reddit deteriorem. Marem non diſiungunt ab opere, quòd remiſsione laboris fit deterior. In paſtu eadem ferè obſeruant, quæ in equis. Secundum partum pullos anno non remouent à matre. Proximo anno noctibus patiuntur eſſe cum his, & leuiter capiſtris, alia'ue qua re habẽt uinctos. Tertio anno domare incipiunt ad eas res, ad quas quiſq; eos uult habere in uſu. Relinquitur de numero, quorum greges non ſanè fiunt, niſi ij, qui onera portent, ideo quòd pleriq; deducuntur ad molas, aut agriculturam, ubi quid uehendum eſt, aut etiã ad arandũ, ubi leuis eſt terra, ut in Campania. Greges fiunt ferè mercatorum, ut eorum, qui è Brunduſio, aut Appulia aſellis doſſuarijs comportant ad mare oleum, aut uinum, itemq; frumentũ, aut quid aliud. CAP. VII.

LVCIENVS, ego quoq; adueniens aperiam carceres, inquit, & equos emittere incipiã, nec ſolũ mares, quos

modico, lũbis deorſum uerſum preßis, ſcapulis latis: ſpina maxime duplici, ſin minus nõ extenta, coda ampla, ſuberiſpa, cruribus rectis, & æqualibus, genibus rotundis, nec magnis, nec introrſus ſpectãtibus, ungulis duris, toto corpore ut habeat uenas, quæ animaduerti poßint, quòd qui huiuſcemodi ſit, & cùm eſt æger, ad medendum eſt appoſitus, corpore multo. De ſtirpe magni intereſt qua ſint, quòd genera ſunt multa. Itaq; ad hoc nobiles à regionibus dicuntur. In Græcia Theſſalici equi: à terra Appuli: ab Roſea Roſeani. Equi boni futuri ſigna ſunt, ſi cum gregalibus in pabulo contendit, in currendo, alia'ue qua re, quo potior ſit, ſi cùm flumen traijciendũ eſt, gregi in primis prægreditur, nec reſpectat alios. Emptio equina ſimilis ferè ac boum, & aſinorum, quòd iiſdẽ rebus dominium in emptione mutatur, ut in Manilij actionibus ſunt perſcripta. Equinũ pecus paſcendum in pratis potißimum herba. In ſtabulis, ac præſepibus arido fœno. Cùm pepererint, ordeo adiecto bis die danda aqua. Horum fœturæ initium admißionis facere oportet, ab æquinoctio uerno, ad ſolſtitium, ut partus idoneo tẽpore fiat. Duodecimo enim menſe die decimo aiunt naſci. Quæ poſt tempus naſcuntur, ferè uitioſa, atq; inutilia exiſtunt. Admittere oportet, cùm tempus anni uenerit, bis die, mane, & ueſpere. Peroriga enim appellatur quiſquis admittit, eo enim adiutante equa alligata celerius admittitur, neq; equi fruſtra cupiditate impulſi ſemen eijciunt. Quoad ſatis ſit admitti ipſæ ſignificant, quòd ſe defendunt. Si faſtidium ſaliendi eſt, ſcyllæ modicum conterunt cum aqua ad mellis craßitudinem, tum ea re naturam equæ, cùm menſes ferunt, tangũt, contrà, ab locis equæ

peroriga.

nares equi tangunt. Tametſi incredibile, quod uſu uenit memoriæ mandandũ. Cùm equus matrem ut ſaliret adduci non poſſet, & eum capite obuoluto peroriga adduxiſſet, & coëgiſſet matrem inire, cùm deſcendenti uelum demapſiſſet ab oculis, ille impetum fecit in eum, ac mordicus interfecit. Cùm conceperint equæ, uidendum ne aut laborent pluſculum, aut ne frigidis locis ſint, quòd algor maxime prægnantibus obeſt. Itaq; in ſtabulis ab humore prohibere oportet humum, clauſa habere oſtia, ac feneſtras, & inter ſingulas à præſepibus interijcere longurios, qui eas diſcernant, ne inter ſe pugnare poßint. Prægnantem neq; implere cibo, neq; eſurire oportet. Alternis qui admittunt, diuturniores equos, & meliores pullos fieri dicunt. Itaq; ut reſtibiles ſegetes eſſent exuctiores, ſic quotannis quæ prægnans fiat. In decem diebus ſecundum partum cum matribus in pabulis prodigendum. Ne ungulas comburat ſtercus, cauendum. Quinquemeſtribus pullis factis, cùm redacti ſunt in ſtabulum, obijciendum farinam ordeaceam molitam cum furfuribus, & ſiquid aliud terra natum libenter edent. Anniculis iam factis dandum ordeum, & furfures, uſq; quoad erunt lactantes. Neq; prius biennio confecto à lacte remouendum. Eoſq́;, cùm ſtent cum matribus, interdum tractandum, ne cùm ſint diſiuncti, exterreantur. Eademq́; cauſa ibi frenos ſuſpendendum, ut oculis conſueſcant & uidere eorum faciem, & è motu audire crepitus. Cùm iam ad manus accedere conſueuerint, interdũ imponere his puerum bis, aut ter pronum in uentrem, poſteà iam ſedentem: hæc facere cùm ſit trimus, tum enim maxime creſcere, ac lacertoſum fieri.

Sunt

Sunt qui dicant poſt annum, & ſex menſes equulum do mari poſſe, ſed melius poſt trimum, à quo tempore farrago dari ſolet. Hæc enim purgatio maximè neceſſaria equino pecori, quòd diebus decem facere oportet, nec pati alium ullum cibũ guſtare. Ab undecimo die uſq; ad quartumdecimum dandum ordeum, quotidie adijciendo minutatim. Quod quarto die feceris, in eo decem diebus proximis manendum: ab eo tempore mediocriter exercendum, & cum ſudauerit, oleo perungendum. Si frigus erit, in equili faciendus ignis. Equi quòd alij ſunt idonei ad rem militarem, alij ad uecturam, alij ad admiſſuram, alij ad curſuram, alij ad prædã, num item ſunt ſpectandi ad quæ habendi? Itaq; peritus belli alios eligit, atq; alit, ac docet. Aliter quadrigarius, ac deſultor. Neq; idem, qui uectarios facere uult: neq; eodem modo parantur ad ephippium, ut ad prædã, quod ut ad rem militarẽ, quòd ibi ad caſtra habere uolunt acres. Sic contrà in uijs habere malunt placidos, propter quod diſcrimen maximè inſtitutum, ut caſtrentur equi. Demptis enim teſticulis fiunt quietiores, te ideo quòd ſemine carent, ij canterij appellati, ut in ſuibus maiales, in gallis gallinaceis capi. De medicinis uel plurima ſunt in equis & ſigna morborum, & genera curationum, quæ paſtorem ſcripta habere oportet. Itaq; ob hoc in Græcia potiſſimum medici pecorum ιππιατροὶ appellati.

CAP. VIII.

C V M *hæc loqueremur, uenit à Menate libertus, qui dicat liba abſoluta eſſe, & rem diuinã paratam, ſi uellent, uenirent illuc, & ipſi pro ſe ſacrificarent: Ego uero inquam, uos ire non patiar antè, quàm mihi reddideritis*

tertium actum, de mulis, de canibus, de paſtoribus. Breuis *oratio de iſtis, inquit* Murius, *Nam muli, & hinni bigeneri, atq; inſitij, non ſuopte genere ab radicibus.* Ex equa *enim & aſino, fit mulus.* Contrà *ex equo & aſina, hinnus.* Vterq; *eorũ ad uſum utilis, partu, fructu, uentre.* Pullum *aſininum à partu recentem ſubijciunt equæ, cuius lacte ampliores fiunt, quòd id lac quàm aſininũ, ac alia omnia dicunt eſſe melius.* Præterea *educant eum paleis, fœno, ordeo.* Matri *ſuppoſititiæ quoq; inſeruiũt, quò equa ad miniſterium lactis cibum pullo præbere poßit.* Hic *ita educatus ab initio, poteſt admitti: neq; enim eũ aſpernantur propter conſuetudinem equinam.* Hunc *minorem ſi admiſeris, & ipſe citius ſeneſcit, & quæ ex eo concipiuntur, fiunt deteriora.* Qui *non habent eum aſinum, quẽ ſup poſuerunt equæ, & aſinum admiſſarium habere uolunt, de aſinis quenq; ampliſsimum, & formoſiſsimum quem habere poſſunt, eligunt: quiq; ſemunio natus ſit bono* Ar*cadico, ut antiqui dicebant, ut nos experti ſumus,* Reati*no, ubi tricenis, ac quadrigenis millibus* HS. *admiſſarij aliquot uenierunt.* Quos *emimus item ut equos ſtipulamur in emẽdo, ac facimus in accipiendo, ut dictum eſt in equis.* Hos *paſcimus præcipuè fœno, atq; ordeo, & id ante admiſſuram largius facimus, ut cibo ſuffundamus uires ad fœturam.* Eodem *tẽpore, quo equos adducentes, ijdẽq; ut ineant equas perorigas curamus.* Cũ *peperit equa mulũ, aut mulam nutricantes educamus.* Hi, *ſi in paluſtribus locis, atq; uliginoſis nati, habẽt ungulas molles.* Iidẽ *ſi exacti ſunt æſtiuo tẽpore in mõtes, quod fit in agro* Reatino, *duriſsimis ungulis fiũt.* In *grege mulorũ parãdo, ſpectãda*

ætas,

ætas, & forma. Alterum ut uecturis ſufferre labores poſ
ſint, alterum ut oculos aſpectu delectare queant. Hiſce e=
nim binis coniũctis omnia uehicula in uijs ducuntur. Hæc
me Reatino autore probares mi Attice, niſi tu ipſe domi
equarum greges haberes, ac mulorum greges uendidiſ=
ſes. Hinnus, qui appellatur ex equo, & aſina, minor eſt,
quàm mulus, corpore: plerunq; rubicundior, auribus ut æ=
quis, iubam, & caudam ſimilem aſini. Item in uentre eſt
(ut equus) menſes duodecim. Hoſce item ut equulos &
educant, & alunt, & ætatem eorum ex dentibus co=
gnoſcunt. CAP. IX.

RELINQVITVR, inquit Atticus, de quadru=
pedibus: quod ad canes attinet, maximè ad nos, qui pecus
paſcimus lanare. Canis enim ita cuſtos eſt pecoris, ut eius
quòd eo comite indiget ad ſe defendendũ. In quo genere
ſunt maximè oues, deinde capræ. Has enim lupus captare
ſolet, cui opponimus canes defenſores. In ſuillo pecore ta=
men ſunt, quæ ſe uindicent ſues, uerres, maiales, ſcrofæ:
propè enim hæc apris, qui in ſyluis ſæpe dentibus canes
occiderunt. Quid dicam de pecore maiore? cũ ſciam mu=
lorum gregẽ cũ paſceretur, eoq; ueniſſet lupus, ultro mu=
los circunfluxiſſe, & ungulis cædẽdo eũ occidiſſe? & tau=
ros ſolere diuerſos aßiſtere clunibus cõtinuatos, & cor=
nibus facile propulſare lupos? Quare de canibus, quoniã
genera duo, unum uenaticũ, & pertinet ad feras beſtias,
ac ſylueſtres: alterũ, quod cuſtodiæ cauſa paratur, et per=
tinet ad paſtorẽ, dicam & de eo ad formã artis expoſitam
in nouẽ partes. Primũ ætate idonea parandi, quòd catuli,
& uetuli neq; ſibi, neq; ouibus ſunt præſidio, & feris be

ſtijs nonnunquam prædæ. Facie debent eſſe formoſi, magnitudine ampla, oculis nigrãtibus, aut rauis, naribus congruentibus, labris ſubnigris, aut rubicũdis, neq; reſimis ſuperioribus, neq; pendulis ſubtus, mento ſuppreſſo, & ex eo enatis duobus dẽtibus dextra, & ſiniſtra paulò eminulis ſuperioribus, directis potius, quàm brochis, & acutis, quos habent labro tectos, capitibus, & auriculis magnis ac flaccis, craßis ceruicibus, ac collo, internodijs articulorum longis, cruribus rectis, ac potius uarijs, quàm uacijs, pedibus magnis, & altis: qui ingrediẽti ei diſplodantur, digitis diſcertis, unguibus duris, ac curuis, talo nec ut corneo, nec nimiũ duro, ſed ut fermentato, ac molli, à fœminibus ſummis corpore ſuppreſſo, ſpina neq; eminula, neque curua, cauda craſſa, latratu graui, hiatu magno, colore potißimũ albo, quod in tenebris ſpecie leonina. Præterea fœminas uolũt eſſe mãmoſas æqualibus papillis. Item uidendum, ut boni ſeminij ſint. Itaq; à regionibus appellantur lacones, epirotici, ſalẽtini. Videndũ ne à uenatoribus aut lanijs canes emas. Alteri, quòd ad pecus ſequendũ inertes: alteri ſi uiderint leporẽ, aut ceruũ, quòd eum potius, quàm oues ſequentur. Quare aut à paſtoribus empta melior, quæ oues ſequi conſueuit, aut ſine ulla conſuetudine quæ fuerit, canis enim facilius quid aßueſcit, eaq; firmior cõſuetudo, quæ ſit ad paſtores, quàm quæ ad pecudes. Publius Aufidius Pontianus Amaterninus, cùm greges ouium emiſſet in Vmbria ultima, quibus gregibus ſine paſtoribus canes acceßiſſent, paſtores, ut deduxerũt in Metapõtinos ſaltus, & Heracleæ emporiũ, inde cùm domum rediſſent, qui ad locũ deduxerant, è deſyderio hominũ diebus paucis po

cis poſteà canes ſua ſponte, cùm dierũ multorũ uia interefſet, ſibi ex agris cibaria quæſierunt, atq; in Vmbriam ad paſtores redierunt, neq; eorum quiſquam fecerat, quod in agricultura Saſerna præcepit, qui uellet ſe à cane ſectari, uti ranam obijciat coctam. Magni intereſt ex ſemine eſſe canes eodẽ, quòd cognati maximè inter ſe ſunt præſidio. Sequitur quartum de emptione, id fit alterius, quod à priore domino ſecundo traditum eſt. De ſanitate, & noxa ſtipulationes fiunt eædẽ, quæ in pecore, niſi quòd hic utiliter exceptũ eſt. Alij pretium faciũt in ſingula capita canũ. Alij ut catuli ſequantur matrẽ. Alij ut bini catuli unius canis numerũ obtineant, ut ſolent bini agni unius ouis. Pleriq; ut accedant canes, qui conſueuerunt eſſe unà. Cibatus canis propior hominis, quàm ouis. Paſcitur enim è culina, & oſſibus, non herbis, aut frondibus. Diligenter ut habeant cibaria prouidendũ. Fames enim hos ad quærendũ cibum ducet, ſi non præbebitur, & à pecore abducet. Niſi ſi (ut putant quidam) etiam illuc peruenerint, prouerbium ut tollunt antiquum, βυλιμιᾶ κύων aperiant, de Actæone, atq; in dominum afferant dentes. Necnon ita panem ordeaceum dandum, ut non potius eum in lacte des intritũ, quòd eo conſueti cibo uti, à pecore non cito deſciſcunt. Morticinæ ouis non patiuntur ueſci carne, ne ducti ſapore minus ſe abſtineãt. Dant etiam ius ex oſſibus, & ea ipſa oſſa contuſa: dentes enim facit firmiores, & os magis patulum: propterea quòd uehemẽtius diducũtur malæ, acrioresq; fiunt propter medullarũ ſaporem. Cibum capere conſueſcunt interdiu, ubi paſcuntur: ueſperi, ubi ſtabulantur. De fœtura, principiũ admittendi faciunt ueris principio,

tunc

tunc enim dicuntur catulire, id eſt, oſtendere ſe uelle maritari. Quæ cùm admiſſæ, pariunt circiter ſolſtitio, prægnantes enim ſolent eſſe ternos menſes. In fœtura dandũ potius ordeaceos, quàm triticeos panes, magis enim eo aluntur, & lactis præbent maiorem facultatem. In nutricatu ſecundum partum ſi plures ſunt, ſtatim eligere oportet quos habere uelis, reliquos abijcere. Quàm paucißimos reliqueris, tam optimi in alendo fiũt propter copiam lactis. Subſternitur eis acus, aut quid aliud, quòd meliore cubili facilius educantur. Catuli diebus uiginti uidere incipiunt. Duobus menſibus primis à partu non diſiunguntur à matre, ſed minutatim deſueſiunt. Educunt eos plures in unum locũ, & irritant ad pugnandum quò fiant acriores, neq; defatigari patiuntur, quò fiant ſegniores. Conſuefaciunt quoq; ut poßint alligari primum leuibus numellis, quas ſi abrodere conantur, ne id conſueſcãt facere, uerberibus deterrere ſolent. Pluuijs diebus cubilia ſubſternenda fronde, aut pabulo duabus de cauſis, ut ne oblinantur, aut perfrigeſcant. Quidam eos caſtrant, quòd eo minus putant relinquere gregem. Quidam non faciunt, quòd eos credunt minus acres fieri: quidam nucibus Græcis in aqua tritis perungunt aures, & inter digitos, quòd muſcæ, & ricini, & pulices ſoleant (ſi hoc unguine non ſis uſus) ea exulcerare: & ne uulnerentur à beſtijs, imponuntur his collaria, quæ uocantur mellum, id eſt, cingulum circum collum ex corio firmo cum clauulis capitatis, quæ intra capita inſuitur pellis mollis, ne noceat collo duritia ferri. Quòd ſi lupus, aliuſ'ue quis his uulneratus eſt, reliquos quoq; canes facit, qui id non habent, ut ſint in tuto.

Numerus

*Numerus canum pro pecoris multitudine ſolet parari.
Ferè modicum eſſe putant, ut ſinguli ſequantur ſingulos
opiliones, de quo numero alius alium modum conſtituit.
Quòd ſi ſunt regiones ubi beſtiæ ſint multæ, debent eſſe
plures: quod accidit ijs, qui per calles ſylueſtres longin=
quos ſolent comitari in æſtiua, & hyberna. Villatico
uerò gregi in fundum ſatis eſſe duos, & id marē, & fœmi
nam. Ita enim ſunt aſsiduiores, quòd cum altero idē ſit acri
or, & ſi alter indeſinenter æger eſt, ne ſine cane grex ſit.
Cum circunſpiceret Atticus nequid præteriſſet, hoc ſilen=
tium inquam uocat alium ad partes.* CAP. X.

RELIQVVM *enim eſt in hoc actu quot, & quod
genus ſint habendi paſtores. Coſsinius, ad maiores pecu=
des ætate ſuperiores, ad minores etiam pueros, & utroq;
horum firmiores, qui in collibus uerſantur, quàm eos, qui
in fundo, & quotidie ad uillā redeunt: itaq; in ſaltibus licet
uidere iuuentutem, & eam ferè armatam, cùm in fundis nō
modò pueri, ſed etiam puellæ paſcant. Qui paſcunt in ſalti
bus, greges cogere oportet, in paſtione diem totū eſſe, pa=
ſcere cōmuniter. Contrà, pernoctare ad ſuum quenq; gre=
gem, eſſe omnes ſub uno magiſtro pecoris, eū eſſe maiorē
natu potius quàm alios, & peritiorē quàm reliquos, quòd
ijs, qui ætate, & ſcientia præſtant, animo æquiore reliqui
parent. Ita tamen oportet ætate præſtare, ut ne propter ſe=
nectutem minus ſuſtinere poſsit labores. Neq; enim ſenes,
neq; pueri collium difficultatem, aut montiū arduitatē, atq;
aſperitatem facilè ferunt: quod patiendum illis, qui greges
ſequuntur, præſertim armentitios, ac caprinos, quibus ru=
pes, ac ſyluæ ad pabulandum cordi. Formæ hominum
legendæ,*

legendæ,ut ſint firmæ,ac ueloces,mobiles, expeditis mem bris,qui non ſolùm pecus ſequi poßint,ſed etiam à beſtijs, ac prædonibus defendere, qui onera extollere in iumenta poßint,qui excurrere,qui iaculari.Non omnis apta natio ad pecuariam, quòd neq; baſculus, neq; turdulus idonei, Galli appoſiti, ſed maximè ad iumenta. In emptionibus dominum legitimum ſex ferè res perficiunt,ſi hæreditatem iuſtam adijt,ſi(ut debuit) mancipio ab eo accepit, à quo iure ciuili potuit,aut ſi in iure ceßit cui potuit cedere,& id ubi oportuit: aut ſi uſu cepit, aut ſi è præda ſub corona emit: tum'ue cùm in bonis ſectione'ue cuius publicè uenit.In horum emptione ſolet accedere peculium, aut ſi excipiet ſtipulatio,intercedere ſanum eum eſſe,furtis,noxisq́; ſolutum. Aut ſi mancipio non datur, dupla promitti:aut ſi ita pacti,ſimpla. Cibus eorum debet eſſe interdiu ſeparatim uniuſcuiuſq;'gregis. Veſpertinus in cœna, qui ſunt ſub uno magiſtro,communis. Magiſtrum prouidere oportet,ut omnia ſequantur inſtrumenta, quæ pecori, & paſtoribus opus ſunt,maximè ad uictum hominum, & ad medicinam pecudum.Ad quam rem habent iumenta doßuaria domini,alij equas. Alij pro his quid aliud, quod onus dorſo ferre poßit. Quod ad fœturam humanam pertinet paſtorum, qui in fundo perpetuò manent, facilè eſt,quòd habeant cõſeruam in uilla: nec hac Venus paſtoralis longius quid quærit.Qui autem ſunt in ſaltibus, & ſylueſtribus locis paſcunt,& non uilla, ſed caſis repentinos imbres uitant, his mulieres adiungere, quæ ſequantur greges, ac cibaria paſtoribus expediant, eosq́; aßiduiores faciant,utile arbitrati multi.Sed eas mulieres fir-

mas

mas eſſe oportet, non turpes, quæ in opere, ut in multis regionibus non cedant uiris, ut in Illyrico *paßim uidere licet, quæ uel paſcere pecus, uel ad focum afferre ligna, ac cibum concoquere, uel ad caſas inſtrumentũ ſeruare poſſint.* De *nutricatu hoc dico, eaſdem ferè & nutrices, & matres.* Tremellius, *ſimul aſpicit ad me, & ut te audiui dicere, inquit, cùm in* Lyburniam *ueniſſes, te uidiſſe matresfamiliâs eorum, afferre ligna, & ſimul pueros, quos alerent, alias ſingulos, alias binos, quæ oſtenderent fœtas noſtras, quæ in conopeis iacent dies aliquot, eſſe luridas, mucidas, & contemnendas.* Cui *ego,* Certe *inquàm.* Nam *in* Illyrico *hoc amplius, prægnantem ſæpe, cum uenit pariendi tempus, non longe ab opere diſcedere, ibiq́; enixam puerum referre, quem non peperiſſe, ſed inueniſſe putes.* Necnon *etiam hoc quas uirgines ibi appellant, nonnunquàm annorum uiginti, quibus mos eorũ non denegauit ante nuptias, ut ſuccumberent quibus uellent, & incomitatas ut uagari liceret, & filios haberent è quibus uellent.* Quæ *ad ualetudinem pertinẽt hominũ, ac pecoris, ut ſine medico curari poßint, magiſtrum ſcripta habere oportet.* Is *enim ſine literis idoneus non eſt, quòd rationes dominicas pecuarias conficere, nec quicquàm rectè poteſt.* De *numero paſtorum alij anguſtius, alij laxius cõſtituere ſolent.* Ego *in octogenas hirtas oues ſingulos paſtores conſtitui,* Atticus *in centenas.* In *gregibus ouiũ, ſed magnis quos miliarios faciũt quidã, facilius de ſumma hominũ detrahere poßunt, quàm de minoribus, ut ſunt* Attici. Tremellius: Septingenarij *enim mei, ut opinor, tu octingenarios habuiſti.* Nec *tamẽ nõ ut nos arietũ*

decimam

decimam partem. Ad equarũ gregem quinquagenarium bini homines, utique uterque horum ut ſecum habeat equas domitas ſingulas in ijs regionibus, in quibus ſtabularij ſolent equas abigere, ut in Appulia, & in Lucanis accidit ſæpe. CAP. XI.

QVONIAM *promiſſa abſoluimus, eamus inquit. Sed inquàm ſiquid adieceritis de extraordinario pecudũ fructu, & de lacte in eo, & tonſura lanæ. Eſt enim lac omnium rerũ, quas cibi cauſa capimus, liquentiũ maximè alibile, & id ouillũ, inde caprinũ. Quod autem maximè perpurget eſt equinũ, tum aſininum, deinde bubulũ, tum caprinum. Sed horũ ſunt diſcrimina quædam, & à paſtionibus, & à pecudũ natura: & à mulctu. À paſtionibus, quod fit ab ordeo & ſtipula, & omnino arido, & firmo cibo pecude paſta, id alibile: ad perpurgandum id quod à uiridi paſcuo, & eò magis fluxè ex herba, quæ eadẽ ipſa ſumpta perpurgare corpora noſtra ſolet. À pecudum natura, quòd lac melius eſt à ualentibus, & ab ijs, quæ nondum ueteres ſunt, quàm ſi eſt contrà. À mulgendo, atq; ortu optimum eſt id, quod neq; emunctum longe abeſt à mulſo, neq; à partu continuo eſt ſumptũ. Ex hoc lacte caſei qui fiunt maximi cibi ſunt bubuli, & qui difficilime tranſeant ſumpti. Secundo ouilli minimi cibi, & qui facillime deijciantur, caprini. Eſt etiam diſcrimen, utrum caſei molles, ac recentes ſint, an aridi, & ueteres. Cùm molles ſunt, magis alibiles, in corpore non reſides: ueteres & aridi contrà. Caſeum facere incipiũt à uergilijs uernis exortis ad æſtiuas uergilias. Mulgent uere ad caſeum faciundum mane, alijs tẽporibus meridianis horis, tametſi propter*

pter loca, & pabulũ diſparile, non uſquequaq; idem fit. Lactis duobus cõgijs addunt coagulũ magnitudine oleæ, ut coëat: quòd melius leporinum, & hœdinũ, quàm agninum. Alij pro coagulo addunt de fici ramo lac, & acetum, & aſpergunt itẽ alijs aliquot rebus, quod Græci appellant alij ὀπὸν, alij δακρύον. Non negarim inquã ideo apud diuæ Rumiæ ſacellum à paſtoribus ſatam ficum. Ibi enim ſolẽt ſacrificare lacte pro uino, & pro lactentibus: mammæ enim Rumis, ſiue Rumæ, ut antè dicebant, à rumi, & inde dicuntur ſubrumi agni lactẽtes, à lacte. Quin aſpergi ſolent ſales, melior foßilis quàm marinus. De tonſura ouium primum animaduerto antè quàm incipiam facere, num ſcabiem, aut ulcera habeant, ut, ſi opus eſt, antè curentur, quàm tondeãtur. Tonſuræ tempus inter æquinoctium uernum, & ſolſtitium cũ ſudare cœperint oues: à quo ſudore recẽs lana tonſa ſuccida eſt appellata. Tonſas recentes eodem die perungunt oleo, & uino, non nemo admiſta cera alba, & adipe ſuillo. Et ſi ea tecta ſolet eſſe, quam habuit pellem iniectã eam intrinſecus eadẽ reperungũt, & tegunt rurſus. Siqua in tonſura plagã accepit, eũ locũ obliniũt pice liquida. Oues hirtas tondẽt circiter ordeaceã meſſem, in alijs locis ante fœniſicia. Quidam has in anno bis tondẽt, ut in Hiſpania citeriore, ac ſemeſtres faciunt tonſuras: duplicẽ impendunt operã, quòd ſic plus putant fieri lanæ, quo nomine quidã bis ſecant prata. Diligentiores tegeticulis ſubiectis oues tondere ſolent, ne flocci intereant. Dies ad eã rem ſumuntur ſereni, & ijs id faciunt ferè à quarta ad decimã horã, quoniã ſole calidiore tonſa, ex ſudore eius lana fit mollior, & põderoſior, &

colore meliore. Quam demptam, & cōglobatam alij uellera, alij uelumina appellant: ex quorū uocabulo animaduerti licet, prius lanæ uulſurám quám tonſuram inuentā. Qui etiam nunc uellunt, antè triduo ieiunas habent, quòd languidæ minus radices lanæ retinent. Omnino tonſores in Italia primùm ueniſſe ex Sicilia dicūtur poſt Romam conditam anno quadrigētesimo quinquageſimo quarto, ut ſcriptum in publico Ardeæ in literis extat, eosq; adduxiſſe Publium Ticinium Menā. Olim tonſores non fuiſſe adſignificant antiquorū ſtatuæ, quòd pleræq; habent capillum, & barbā magnam. Suſcipit Coſsinius, Vt fructum ouis è lana ad ueſtimentum, ſic capra pilos miniſtrat ad uſum nauticum, & ad bellica tormenta, & fabrilia uaſa. Neq; non quædam nationes harum pellibus ſunt ueſtitæ, ut in Getulia, & Sardinia. Cuius uſum apud antiquos quoq; Græcos fuiſſe apparet, quòd in tragœdijs ſenes ab hac pelle uocantur διφθερίαι, et in comœdijs, qui in ruſtico opere morantur, ut apud Cæcilium in Hypobolimæo habet adoleſcens, apud Terentium in Heautontimorumeno ſenex. Tondētur, quòd magnis uillis ſunt in magna parte Phrygiæ, unde cilicia, & cætera eius generis ferri ſolent. Sed quòd primum ea tonſura in Cilicia ſit inſtituta, nomen id Cilicas adieciſſe dicunt. Illi hoc. Neq; ab hoc, quòd mutaret Coſsinius, & ſimul Vituli libertus in urbem ueniens ex hortis diuertitur ad nos, & ego ad te miſſus inquit ibam, domum rogatum, ne diem feſtum faceres breuiorem, & maturè uenires. Itaque diſcedimus, ego, & Scrofa in hortos ad Vitulum Nigrum Turannium. Mox illi partim domum, partim ad Lenatem.

M. TE

M. TERENTII VARRONIS DE RE RVSTICA LIBER III.

CAPVT PRIMVM.

CVM duæ uitæ traditæ ſint hominum,ruſtica,& urbana,Q. Pinni, dubium non eſt,quin hæ non ſolum loco diſcretæ ſint, ſed etiam tempore diuerſam originem habeant: antiquior enim multo ruſtica, quòd fuit tempus, cùm rura colerent homines,neq; urbem haberent. Etenim uetuſtiſſimum oppidum cùm ſit traditũ Græcum, Bœotiæ Thebæ, quod rex Ogyges ædificarit, in agro Romano Roma,quam Romulus rex. Nam in hoc nunc deniq; eſt,ut dici poſſit,non cùm Ennius ſcripſit,

Septingenti ſunt pauloplus,aut minus anni,
Auguſto augurio poſtquàm inclyta condita Roma eſt.

Thebæ, quæ ante cataclyſmon Ogygi conditæ dicuntur, eæ tamen circiter duo millia annorum & centum ſunt: Quod tempus ſi referas ad illud principium,quo agri coli ſunt cœpti, atq; in caſis,& tugurijs habitabant,nec murus,nec porta quid eſſet ſciebant,immani annorum numero urbanis agricolæ præſtant. Nec mirum, quòd diuina natura dedit agros,ars humana ædificauit urbes.Cùm artes omnes dicantur in Græcia intra mille annorum tempora repertæ,agri nunquã nõ fuerunt in terris, qui coli poſſint.Neq; ſolum antiquior cultura agri,ſed etiam melior. Itaq; nõ ſine cauſa maiores noſtri ex urbe in agris redigebant ſuos ciues, quòd & in pace à ruſticis Romanis alebantur,

bantur, & in bello ab his tuebantur. Nec ſine cauſa terrã eandem appellabãt matrem, & Cererem, & qui eam colerent, piam, & utilem agere uitam credebãt, atq; eos ſolos reliquias eſſe ex ſtirpe Saturni regis. Cui conſentaneũ eſt, quòd initia uocantur potiſsimum ea, quæ Cereri fiunt ſacra. Nec minus oppidi quoq; nomen Thebæ indicant antiquiorem eſſe agrum, quòd ab agri genere, non à conditore ei nomen eſt impoſitum. Nam lingua priſca & in Græcia Aeoles Bœotij ſine afflatu uocant Aeolis Thebas, & in Sabinis quò è Græcia uenerũt Pelaſgi, etiã nunc ita dicunt. Cuius ueſtigium in agro Sabino uia ſalaria nõ longè à Reate miliarius cliuus appellantur Thebæ, cùm agriculturam primò propter paupertatem maximè indiſcretam haberent, quòd à paſtoribus, qui erant orti in eodem agro, & ſerebant, & paſcebant: qui poſteà creuerũt peculia diuiſerunt, ac factum ut dicerentur alij argricolæ, alij paſtores. Quæ ipſa pars duplex eſt, tametſi ab nullo ſatis diſcreta, quòd altera eſt uillatica paſtio, altera agreſtis. Hæc nota & nobilis, quòd & pecuaria appellatur, & multum homines locupletat, & ob eam rem aut conductos, aut emptos habent ſaltus. Altera uillatica, quòd humilis uidetur, à quibuſdam adiecta ad agriculturam cùm eſſet paſtio, neq; explicata tota ſeparatim, quod ſciam, ab ullo: itaq; cũ putarem eſſe rerum ruſticarum, quæ conſtituta ſunt fructus cauſa tria genera, unum de agricultura, alterum de re pecuaria, tertium de uillaticis paſtionibus, tres libros inſtitui. E queis duos ſcripſi, primùm ad Fundaniam uxorem de agricultura, ſecundum de pecuaria ad Turannium Nigrum. Qui reliquus eſt tertius de uillaticis fructibus in

hoc

*hoc ad te mitto, quòd uiſus ſum debere pro noſtra uicini
tate, & amore ſcribere potiſsimum ad te. Cùm enim uillam
haberes opere tectorio, & inteſtino, ac pauimentis nobi=
libus lithoſtrotis ſpectandam, parum putaſſes eſſe, ni tuis
quoq; literis exornati parietes eſſent.* Ego quoque, *quo
ornatior ea eſſe poſſet fructu, quàm factu, quoad facere
poſſem, hæc ad te miſi, recordatus de ea re ſermones, quos
de uilla perfecta habuiſſemus.* CAP. II.

COMITIIS *ædilicijs cùm ſole caldo ego, atq;* A=
x*ius ſenator tribulis ſuffragium tuliſſemus, & candidato,
cui ſtudebamus, uellemus eſſe præſtò, cùm domum redi=
ret, Axius mihi dum dirimuntur inquit ſuffragia, uis po=
tius uillæ publicæ utamur umbra, quàm priuati candidati
tabella, dum ita ædificemus nobis?* Opinor *inquam non ſo=
lum quod dicitur, Malum conſilium conſultori eſſe peſsi=
mum, ſed etiam bonum conſilium, qui conſulit, & qui con
ſulitur, bonum habendum: itaq; imus, uenimus in uillam.* Ibi
Appium *Claudium augurem ſedentem inuenimus in ſub=
ſellijs, ut conſuli, ſiquid uſus popoſciſſet, eſſet præſtò. Sede=
bat ad ſiniſtram eius Cornelius Merula conſulari familia
ortus, &* Fircellius Pauo Reatinus, *ad dexteram Minutius*
Pica, & M. Petronius Paſſer. *Ad quem cùm acceſsiſſemus,*
Axius Appio *ſubridẽs,* Recipis *nos, inquit, in tuũ ornitho
na, ubi ſedes inter aues?* Ille, *ego, inquit, te, præſertim cu=
ius aues hoſpitales etiã nunc ructor, quas mihi appoſuiſti
paucis antè diebus in uilla Reatina ad lacũ* Velini *eũti de
cõtrouerſijs inter Amnatiũ, &* Reatinorũ *cogniturò.* Sed
*nõ hæc, inquit, uilla, quanquàm ædificarint maiores noſtri,
frugalior, & melior eſt, quàm tua illa perpolita in* Rea=

tino. Nunc ubi hic uides citrum, aut aurum? num minium, aut armenium? num aliquod emblema, aut lithoſtrotum? quæ illic omnia contrà. Et cùm hæc ſit communis uniuerſi populi, illa ſolius tui. Hæc quò ſuccedant è campo ciues, & reliqui omnes, illa quò equæ, & aſini. Præterea cùm ad Remp. adminiſtrandam hæc ſit utilis, ubi cohortes ad delectum conſuli adductæ conſidant, ubi arma oſtendant, ubi cenſores cenſu admittant populum. Tua, inquit, Axius, hæc in campo Martio extremo utilis, & non delitijs ſumptuoſior, quàm omnes omnium Reatinæ, tum & oblita tabulis eſt pictis, nec minus ſignis ornata. At meam ueſtigium ubi ſit nullum Lyſippi, aut Antiphyli uidebis, ſed crebrum ſatoris, & paſtoris: & cùm uilla non ſit ſine fundo magno, & eo polito, cultura tua iſta neq; agrum habet ullum, neq; bouem, nec equam. Deniq; quid tu habes ſimile uillæ illius, quam tuus auus, & proauus habebat? Nec enim hæc ut illa fœniſicia uidet arida in tabulato, nec uindemiam in cella, neq; in granario meſſem. Nā quòd extra urbem eſt ædificiū, nihilo magis, ideo eſt uilla, quàm eorū ædificia, qui habitant extra portam flumentanam, aut in Aemilianis. Appius ſubridens, Quoniā ego ignoro inquit, quid ſit uilla, uelim me doceas, ne labar in imprudentiam, quòd uolo emere à M. Seio in Hoſtienſi uillā. Quòd ſi ea ædificia uillæ non ſunt, quæ aſinum tuum, quem mihi quadraginta millibus emptum oſtendebas apud te, non habent, metuo ne pro uilla emam Hoſtiæ in littore Seianas ædes. Quod ædificium hic me Lucius Merula impulit, ut cuperem habere, cùm diceret nullam ſe accepiſſe uillam, qua magis delectatus eſſet, cùm apud eum dies aliquot fuiſſet.

fuiſſet. Nec tamen ibi ſe uidiſſe tabulam pictam, neque ſignum æneum, aut marmoreũ ullum: nihilo magis torcula uaſa uindemiatoria, aut ſerias olearias, aut trapeta. Axius reſpicit Merulam, Et quid igitur, inquit, eſt iſta uilla, ſi nec urbana habet ornamenta, neq; ruſtica membra? Cui ille, Non minus uilla tua erit uilla ad angulũ Velini, quã neq; pictor, neq; tector uidit unquã, quàm illa in Roſea, quæ eſt polita opere tectorio eleganter, quam dominus habes communem cum aſino. Cum ſignificaſſet nutu, nihilo minus eſſe uillã eam, quæ eſſet ſimplex ruſtica, quàm eam, in qua eſſet utrunq; & ruſtica ſcilicet, & urbana, & rogaſſet quid ex his rebus colligeret. Quid, inquit, ſi propter paſtiones tuus fundus in Roſea probandus ſit, & quòd ibi paſcitur pecus, ac ſtabulatur, rectè uilla appellatur. Hæc quoque ſimili de cauſa debet uocari uilla, in qua propter paſtiones fructus capiuntur magni. Quid enim refert utrum propter oues, an propter aues fructus capias? an'ne dulcior eſt fructus apud te ex bubulo pecore, unde apes naſcuntur, quàm ex apibus, quæ ad uillam, in aluearijs opus faciunt? & num pluris nunc tu è uilla illic natos uerres lanio uendis, quàm hic apros milliarios emis? Quî minus ego, inquit Axius, iſtas habere poſſum in Reatina uilla? Niſi ſi apud Seium Siculum fit mel Corſicum in Reatino, & hic aprum glans cũ paſcit emptitia facit pinguem, illic gratuita exilem. Appius, Poſſe apud te fieri, inquit, Seianas paſtiones non negauit Merula, ego non eſſe ipſe uidi. Duo enim genera cùm ſint paſtionum. Vnum agreſte, in quo pecuariæ ſunt: alterum uillaticum, in quo ſunt gallinæ, ac columbæ, & apes, & cætera,

tino. Nunc ubi hic uides citrum, aut aurum? num minium, aut armenium? num aliquod emblema, aut lithoſtrotum? quæ illic omnia contrà. Et cùm hæc ſit communis uniuerſi populi, illa ſolius tui. Hæc quò ſuccedant è campo ciues, & reliqui omnes, illa quò equæ, & aſini. Præterea cùm ad Remp. adminiſtrandam hæc ſit utilis, ubi cohortes ad delectum conſuli adductæ conſidant, ubi arma oſtendant, ubi cenſores cenſu admittant populum. Tua, inquit, Axius, hæc in campo Martio extremo utilis, & non delitijs ſumptuoſior, quàm omnes omnium Reatinæ, tum & oblita tabulis eſt pictis, nec minus ſignis ornata. At meam ueſtigium ubi ſit nullum Lyſippi, aut Antiphyli uidebis, ſed crebrum ſatoris, & paſtoris: & cùm uilla non ſit ſine fundo magno, & eo polito, cultura tua iſta neq; agrum habet ullum, neq; bouem, nec equam. Deniq; quid tu habes ſimile uillæ illius, quam tuus auus, & proauus habebat? Nec enim hæc ut illa fœniſicia uidet arida in tabulato, nec uindemiam in cella, neq; in granario meſſem. Nã quòd extra urbem eſt ædificiũ, nihilo magis, ideo eſt uilla, quàm eorũ ædificia, qui habitant extra portam flumentanam, aut in Aemilianis. Appius ſubridens, Quoniã ego ignoro inquit, quid ſit uilla, uelim me doceas, ne labar in imprudentiam, quòd uolo emere à M. Seio in Hoſtienſi uillã. Quòd ſi ea ædificia uillæ non ſunt, quæ aſinum tuum, quem mihi quadraginta millibus emptum oſtendebas apud te, non habent, metuo ne pro uilla emam Hoſtiæ in littore Seianas ædes. Quod ædificium hic me Lucius Merula impulit, ut cuperem habere, cùm diceret nullam ſe accepiſſe uillam, qua magis delectatus eſſet, cùm apud eum dies aliquot

fuiſſet.

fuiſſet. Nec tamen ibi ſe uidiſſe tabulam pictam, neque ſignum æneum, aut marmoreũ ullum: nihilo magis torcula uaſa uindemiatoria, aut ſerias olearias, aut trapeta. Axius reſpicit Merulam, Et quid igitur, inquit, eſt iſta uilla, ſi nec urbana habet ornamenta, neq; ruſtica membra? Cui ille, Non minus uilla tua erit uilla ad angulũ Velini, quã neq; pictor, neq; tector uidit unquã, quàm illa in Roſea, quæ eſt polita opere tectorio eleganter, quam dominus habes communem cum aſino. Cum ſignificaſſet nutu, nihilo minus eſſe uillã eam, quæ eſſet ſimplex ruſtica, quàm eam, in qua eſſet utrunq; & ruſtica ſcilicet, & urbana, & rogaſſet quid ex his rebus colligeret. Quid, inquit, ſi propter paſtiones tuus fundus in Roſea probandus ſit, & quòd ibi paſcitur pecus, ac ſtabulatur, rectè uilla appellatur. Hæc quoque ſimili de cauſa debet uocari uilla, in qua propter paſtiones fructus capiuntur magni. Quid enim refert utrum propter oues, an propter aues fructus capias? an'ne dulcior eſt fructus apud te ex bubulo pecore, unde apes naſcuntur, quàm ex apibus, quæ ad uillam, in aluearijs opus faciunt? & num pluris nunc tu è uilla illic natos uerres lanio uendis, quàm hic apros milliarios emis? Quî minus ego, inquit Axius, iſtas habere poſſum in Reatina uilla? Niſi ſi apud Seium Siculum fit mel Corſicum in Reatino, & hic aprum glans cũ paſcit emptitia facit pinguem, illic gratuita exilem. Appius, Poſſe apud te fieri, inquit, Scianas paſtiones non negauit Merula, ego non eſſe ipſe uidi. Duo enim genera cùm ſint paſtionum. Vnum agreſte, in quo pecuariæ ſunt: alterum uillaticum, in quo ſunt gallinæ, ac columbæ, & apes, & cæ-

tera, quæ in uilla ſolet paſci, de quibus & Pœnus Mago & Caßius Dionyſius, & alij quid ſeparatim, ac diſperſim in libris reliquerunt, quos Seius legiſſe uidetur, & ideo ex his paſtionibus ex una uilla maiores fructus capere, quàm alij faciunt ex toto fundo. Certè inquit Merula. Nam ibi uidi greges magnos anſerũ, gallinarũ, columbarum, gruum, pauonum, nec non glirium, piſcium, aprorum, & cætera uenationis: ex quibus rebus ſcriba librarius libertus eius, qui apparuit Varroni, & me abſente patrono, hoſpitio accipiebat, in annos ſingulos plus quinquagenamillia HS. è uilla capere dicebat. Axio admiranti, certè noſti inquã materteræ meæ fundũ in Sabinis, qui eſt ad quartum & uiceſimum lapidem uia ſalaria à Roma, Quid ni inquit? ubi æſtate diem meridie diuidere ſoleam, cũ eo Reate ex urbe, aut cùm inde uenio hyeme noctu ponere caſtra. Atq; in hac uilla qui eſt ornithon, ex eo uno quinquemillia ſcio ueniſſe turdorũ denarijs ternis, ut HS. ſexagintamillia ea pars uillæ reddiderit eo anno, bis tantũ quàm tuus fundus ducentorũ iugerũ Reate reddit. Quid ſexagintamillia inquit Axius? LX. LX. derides? ſexaginta millia inquam. Sed ut ad hunc bolum peruenias, opus erit tibi aut epulum, aut triumphus alicuius, ut tunc fuit Scipionis Metelli, aut collegiorũ cœnæ, quæ tunc innumerabiles, excandefaciebãt annonã macelli. Reliquis annis omnibus & hanc expectabis ſummã, ſpero non tibi decoquet nõ ornithon. Neq; hoc accedit his moribus, niſi raro, ne decipiaris. Quotus enim quiſq; eſt annus, quo non uideas epulum, aut triumphum, aut collegia non epulari, quæ nunc innumerabiles incendunt annonã. Sed propter

luxuriam

luxuriam,inquit, quodammodo epulum quotidianum eſt intra ianuas Romæ. Non'ne item L. Albutius homo (ut ſcitis)apprimè doctus,cuius Luciliano charactere ſunt libelli,dicebat in Albano fundū ſuum paſtionibus ſēper uinci à uilla? agrum enim minus denamillia HS.reddere, uillā plus uicena.Idem ſecūdum mare quo loco uellet,ſi paraſſet uillam,ſe ſupra centum millia è uilla recepturum, Age non M.Cato nuper cum Luculli accepit tutelā, è piſcinis eius quadraginta millibus ſextertijs uēdidit piſces? Axius, Merula,inquit,recipe me quæſo diſcipulum uillaticæ paſtionis. Ille. Quin ſimulac promiſeris minerual, incipiā inquit.Axius.Ego uerò nō recuſo,uel hodie & ex iſta paſtione crebro.Appius:Credo ſimulac primū ex iſto uillatico pecore mortui erūt anſeres,aut pauones.Cui ille:Quid enim intereſt utrum morticinas editis uolucres,an piſces? quos niſi mortuos eſtis nunquam?Sed oro te,inquit,induce me in uiam diſciplinæ uillaticæ paſtionis,'ac uim, formamq; eius exponere Merula non grauare. CAP. III.

PRIMVM,inquit,dominum ſcientem eſſe oportet eorum animalium,quæ in uilla, circum'ue eam ali, ac paſci poſſunt,ita ut domino ſint fructui,ac delectationi.Eius diſciplinæ genera ſunt tria, ornithones, leporaria, piſcinæ.Nūc ornithonas dicā omniū alitū, quæ intra parietes uillæ ſolent paſci.Leporaria te accipere uolo, nō ea,quæ tritaui noſtri dicebant, ubi ſoliti lepores ſint, ſed omnia ſepta affixa uillæ quæ ſunt, & habent incluſa animalia, quæ paſcantur. Similiter piſcinas dico eas, quæ in aqua dulci, aut ſalſa incluſos habent piſces ad uillam. Harum ſingula genera minimum in binas ſpecies diuidi poſſunt.

In prima parte ut ſint, quæ terra modò ſunt contenta, ut ſunt pauones, turtures, turdi. Altera ſpecies eorum ſunt, quæ non ſunt contenta terra ſolùm, ſed etiam aquā requi runt, ut ſunt anſeres, querquedulæ, anates. Sic alterum ge nus illud uenaticū duas habet diuerſas ſpecies. Vnam, in qua eſt aper, caprea, lepus. Altera item extra uillam, quæ ſunt, ut apes, cocleæ, glires. Tertij generis aquatilis item ſpecies duæ, partim quòd habent piſces in aqua dulci, par tim quòd in marina. De his ſex partibus adhuc iſta tria genera artificū comparanda, aucupes, uenatores, piſcato res, ut ab his emenda, quæ tuorū ſeruorum diligētia tuea ris in fœtura ad partus, & nata nutricare ſaginareq́;, in macellum ut perueniant. Neq; non etiam quædā aſſumen da in uillam ſine retibus aucupis, uenatoris, piſcatoris, ut glires, cocleæ, & gallinæ. Earum rerum cultura inſtituta prima, ea, quæ in uilla habentur, non ſolùm augures Ro mani ad auſpicia primum paràrunt pullos, ſed etiam pa tresfamiliæ rure. Secunda, quæ maceriæ ad uillam uena tionis cauſa cluduntur, & propter aluearia. Apes enim ſubter ſubgrundas ab initio uillatico uſæ tecto. Tertia, pi ſcinæ dulces fieri cœptæ, & è fluminibus captos recepe re ad ſe piſces. Omnibus tribus his generibus ſunt bini gradus, ſuperiores, quos frugalitas antiqua, inferiores, quos luxuria poſterior adiecit. Primus enim ille gradus antiquus maiorum noſtrorum erat, in quo eſſent auiaria, duo duntaxat, in plano cohors, in qua paſcebantur galli næ, & earū fructus erant oua, & pulli. Alter ſublimis, in quo erant columbæ in turribus, aut ſumma uilla. Contrà nunc auiaria ſunt nomine mutato, quòd uocātur ornitho nes,

nes, quæ palatum ſuaue domini parauit, ut tecta maiora habeant, quàm tum habebant totæ uillæ, in quibus ſtabu=lentur turdi, ac pauones. Sic in ſecunda parte, ac lepora=rio pater tuus Axi præterquàm lepuſculū è uenatione ui=dit nunquàm. Neq; enim erat magnū id ſeptum, quòd nūc ut habeant multos apros, ac capras, complura iugera ma=cerijs concludunt. Non tum, inquit, mihi, cùm emiſti fun=dum Tuſculanum à M. Piſone in leporario apri fuerunt multi. In tertia parte quis habet piſcinam, niſi dulcem? & in ea dutaxat ſqualos, ac mugiles piſces? Quis contrà nunc rhynton nō dicit ſua nihil intereſſe, utrum his piſci=bus ſtagnum habeat plenum an ranis? Non Philippus cùm ad Minidium hoſpitem Caßini diuertiſſet, & ei è uicino flumine lupum piſcem formoſum appoſuiſſet, atq; ille gu=ſtaſſet & expuiſſet, dixit, Peream ni piſcem putaui eſſe? Sic noſtra ætas, inquam, luxuria propagauit leporaria, ac pi=ſcinas protulit ad mare, & in eas pelagios greges piſciū reuocauit. Non propter hos appellati Sergius Orata, & Lucius Murena? Quis enim propter nobilitatem ignorat piſcinas Philippi, Hortenſij, & Lucullorum? Quare unde uelis me incipere Axi dic.

CAP. IIII.

ILLE *ego uero, inquit (ut aiunt poſt principia in caſtris) id eſt, ab his potius incipiendū tēporibus, quàm ſuperioribus, quòd ex pauonibus fructus capiuntur maiores, quàm è gallinis. Atq; adeò non dißimulabo, quod uolo de ornithone primùm, quòd lucri fecerunt hoc nomen turdi.* HS. *enim ſexagintamillia firellina excandere me fecerunt cupiditate. Merula, Duo ſunt, inquit, ornithonis gene=ra. Vnum delectationis cauſa, ut Varro hic fecit noſter ſub*

caſino,

caſino, quòd amatores inuenit multos. Alterum fructus cauſa, quo genere macellarij, & in urbe quidam habent loca clauſa, & rure maxime conducta in Sabinis, quòd ibi propter agri naturam frequentes apparent turdi. Ex his tertij generis uoluit eſſe Lucullus coniunctum auiarium. quod fecit in Thuſculano, ut in eodem tecto ornithonis incluſum triclinium haberet, ubi delicatè cœnitaret, & alios uideret in mazonomo poſitos coctos, alios uolitare circa feneſtras captos. Quod inutile inuenerunt. Nam non tantum in eo oculos delectant intra feneſtras aues uolitantes, quantum offendit, quòd alienus odor opplet nares.

CAP. V.

SED *quòd te male arbitror Axi dicam, de hoc ornithone, quòd fructus cauſa faciunt: unde nonnulli ſumuntur pingues turdi. Igitur teſtudo (ut periſtyllum tectum tegulis, aut rete) fit magna, in qua millia aliquot turdorum, ac merularũ includere poßint. Quidam cum eo adijciunt præter eas aues, alias quoq;, quæ pingues ueneunt carè, ut milliariæ, ac coturnices. In hoc tectum aquam uenire oportet per fiſtulam, & eam potius per canales anguſtas ſerpere, quæ facilè extergeri poßint. Si enim latè ibi aqua diffuſa, & inquinatur facilius, & bibitur inutilius, & ex eis caduca, quæ abundat, & exit per fiſtulam, facit, ut luto aues laborent. Oſtium habere humile, & anguſtum, & potißimum eius generis, quod cochleam appellant, ut ſolet eſſe in cauea, in qua tauri pugnare ſolent. Feneſtras raras, per quas non uideantur extrinſecus arbores, aut aues, quòd earum aſpectus, ac deſyderium macreſcere facit uolucres incluſas. Tantũ luminis habere oportet, ut*

tet,ut aues uidere poſsint,ubi aſsidant,ubi cibus,ubi aqua ſit. Tectorio tecta eſſe leui circũ oſtia,ac feneſtras, ne quà intrare mus,alia'ue quæ beſtia poſsit. Circum huius ædifici parietes intrinſecus multos eſſe palos,ubi aues aſsidere poſsint. Prætereà & perticas inclinatas ex humo ad parietem,& in eis tranſuerſas alias gradatim modicis interuallis annexas ad ſpeciem cancellorum ſcenicorũ, ac theatri. Deorſum in terram eſſe aquam,quam bibere poſsint. Cibatui offas poſitas,eæ maximè glomerantur ex ficis,& farre miſto. Diebus uiginti antè,quàm quis tollere uelit turdos,largius dat cibum,& aquæ plus ponit,& farre ſubtiliore incipit alere. In hoc tecto, caueaq; tabulata habeant aliquot ad perticæ ſupplementum. Contrà hoc auiarium eſt aliud minus, in quo quæ mortuæ ibi ſunt aues, ut domino numerum reddat, curator ſeruare ſolet. Cum opus ſunt ex hoc auiario,ut ſumantur idoneæ, excluduntur in minuſculum auiarium, quod eſt coniunctum cum maiore oſtio, & lumine illuſtriore,quod ſecluſorium appellant. Ibi cùm eum numerũ habet excluſum, quem ſumere uult, omnes occidit. Hoc ideo in ſecluſorio clàm,ne relinqui, ſi uideant,deſpondeant animum,atq; alieno tempore uenditori moriantur. Non enim ut aduenæ uolucres faciunt pullos,ut in agro ciconiæ,in tecto hirundines,ſic aut hic,aut illic turdi, qui cùm ſunt nomine mares, re uera fœminæ quoq; ſunt,neq; id non ſecutum ut eſſet in merulis,quæ nomine fœminino mares quoq; ſunt. Prætereà uolucres cùm partim aduenæ ſint,ut hirundines,& grues, partim uernaculæ,ut gallinæ, ac columbæ. De illo genere ſunt turdi aduentitio, ac quotannis trans mare in Italiam aduolant

circiter

*circiter æquinoctium autumnale, & eôdem reuolant ad æquinoctium uernum.*Et *alio tempore turtures,ac coturnices immani numero.*Hoc *ita fieri apparet in inſulis propinquis* Pontia,P*almaria,* P*andataria.* I*bi enim in prima uolatura cum ueniunt,morantur dies paucos requieſcendi cauſa.* I*demq́; faciunt cùm ex* I*talia trans mare remeant.* A*ppius* A*xio,*S*i quinq; millia hic conieceris, inquit, & erit epulum,ac triumphus, ſexaginta millia quæuis ſtatim in fœnus des licebit.* T*um mihi,tu dic illud alterum genus ornithonis,qui animi cauſa conſtitutus à te ſub Caſſino fertur, in quo diceris longe uiciſſe non modò archetypon inuentoris noſtri* ὀρνιθοτροφεῖον M.L*enij* S*trabonis, qui* B*runduſij hoſpes noſter primus in periſtylo habuit exhedra concluſas aues, quas paſceret obiecto rete, ſed etiam* T*uſculanum magnum ædificium* L*uculli.*C*ui ego, cùm habeam ſub oppido Caßino flumen, quod per uillam fluat liquidum,& altum,marginibus lapideis, latum pedes* LVII.*& è uilla in uillam pontibus tranſeatur,longũ pedes* DCCCCL.*directũ ab inſula ad* M*uſeum,quæ eſt à* V*inio fluuio, ubi confluit alter amnis ad ſummum flumẽ, ubi eſt* M*uſeum, circum huius ripas ambulatio eſt ſub diuo,pedes latas denos.*A*b hac ambulatione in agrum uerſus, ornithonis locus ex duabus partibus dextra, & ſiniſtra macerijs altis concluſus.* I*nter quas locus, qui eſt ornithonis,patet in latitudinem pedes* XLVIII.*deformatus ad tabulæ literariæ ſpeciem cum capitulo forma, quæ eſt quadrata:patet in longitudinem pedes* LXXII.*quà ad capitulum rotundus eſt pedes* XXVII.*A*d hæc,ita ut in margine quaſi infimo tabulæ deſcripta ſit ambulatio, ab orni-*

thone

thone plumula in qua media ſunt caueæ, quà iter in areã eſt. In limine in lateribus dextra, & ſiniſtra porticus ſunt primoribus columnis lapideis intermedijs arbuſculis hu=milibus ordinatæ, cum à ſumma macerie ad epiſtyliũ tecta porticus ſit rete canabina, & ab epiſtylio ad ſtilobatem hæ ſunt auibus omne genus oppletæ, quibus cibus admi=niſtratur per rete, & aqua riuulo tenui affluit, ſecundũ ſtilobatis interiorem partẽ dextra, ac ſiniſtra ad ſummã aream quadratam è medio diuerſæ duæ non latæ, ſed ob=longæ ſunt piſcinæ ad porticus uerſus. Inter eas piſcinas tantummodo acceſſus ſemita in tholum, qui eſt ultrà rotũ dus columnatus, ut eſt in æde Catuli, ſi pro parietibus fe=ceris columnas. Extra eas columnas eſt ſylua manu ſata, grandibus arboribus tecta, ut infima perluceat, tota ſepta macerijs altis. Intra tholi columnas exteriores lapideas, & totidem interiores ex abiete tenues locus eſt pedes quinque latus. Inter columnas exteriores pro pariete re=ticuli è neruis ſunt, ut perſpici in ſylua poſſit, & quæ ibi ſunt, neque auis eò tranſire. Intra interiores columnas pro pariete rete auiarium eſt obiectum. Inter has, & ex=teriores gradatim ſunt ſtructa (ut θεατρίδιον) auium mu=tulis crebris in omnibus columnis impoſitis ſedilia auiũ. Intra rete aues ſunt omne genus, maximè cantrices, ut luſciniolæ, ac merulæ, quibus aqua miniſtratur per cana=liculum, cibus obijcitur ſub rete. Subter columnarum ſti=lobatem eſt lapis à ſalere pedem, & dodrantem altus, ipſum ſalere ad duos pedes altum à ſtagno, latum ad quinque, ut in culcitas, & columnellas conuiuæ pedi=bus circumire poſſint. In ſimo intra ſalere eſt ſtagnum

cum

cum margine pedali, & inſula in medio parua. Circum ſalere, & natatilia ſunt excauata anatũ ſtabula. In inſula eſt columnella, in qua intus axis qui pro menſa ſuſtinet rotam radiatam, ita ut ad extremum ubi orbile ſolet eſſe acutum, tabula cauata ſit, ut tympanum in latitudinẽ duo pedes, & ſemipedem: in altitudinẽ palmum. Hæc ab uno puero, qui miniſtrat ita uertitur, ut omnia unà ponantur, & ad bibendum, & ad edendum, & admoueantur ad omnes conuiuas. Ex ſuggeſto ſaleris ubi ſolent eſſe πεμπτάσματα, prodeunt anates in ſtagnum, ac nant, è quo riuus peruenit in duas, quas dixi, piſcinas, ac piſciculi ultro ac citro commeant, cum & aqua calida, & frigida ex orbe ligneo, menſáq;, quam dixi, in primis radijs eſſe epiſtomijs uerſis ad unumquenque factum, ſic ut fluat in conuiuam. Intrinſecus ſub tholo ſtella lucifer interdiu, noctu heſperus, ita circumeunt ad infimum hemiſperium, ac mouentur, ut indicent quot ſint horæ. In eodem hemiſperio medio circum cardinem eſt orbis uentorum octo, ut Athenis in horologio, quod fecit Cypreſtes. Ibiq; eminẽs radius à cardine ad orbem, ita mouetur, ut eum tangat uentum, qui flet, ut intus ſcire poßis. Cum hæc loqueremur, clamor fit in campo. Nos athletæ comitiorum unà cùm id fieri non miraremur propter ſtudia ſuffragatorum, & tamen ſcire uellemus, quid eſſet, uenit ad nos Panturleius Parra. Narrat ad tabulam, cum decumberet, quendam deprehenſum teſſerulas conijcientem in loculum, eum ad conſulem tractum à fautoribus competitorum. Pauo ſurgit, quòd eius candidati cuſtos dicebatur deprehenſus.

CAP. VI.

Axius

AXIVS de pauone,inquit,libere licet dicas,quoniam diſceßit Fircellius,qui ſecus ſiquid diceret de his gentilitatis cauſa, fortaſſe ante eum duceret ſerram. Cui Merula, de pauonibus noſtra memoria, inquit, greges habere cœpit,& uenire magno. Ex his M.Aufidius Lurco HS. ſexagena millia numûm in anno dicitur capere. Ex his aliquanto pauciores eſſe debent mares, quàm fœminæ, ſi ad fructum ſpectes: ſi ad delectationem, contrà: formoſior enim mas. Pauonum greges agreſtes tranſmarini eſſe dicuntur in inſulis Sami in luco Iunonis. Item in Planaſia inſula M.Piſonis. Hi ad greges conſtituendos parantur bona ætate, & bona forma. Huic enim natura, formæ è uolucribus dedit palmam. Ad admiſſuram hæ minores bimæ non idoneæ, nec iam maiores natu. Paſcuntur omne genus obiecto frumento,maximè ordeo. Itaque Seius his dat in menſes ſingulos, ordei ſingulos modios, ita ut in fœtura detur uberius, & antequam ſalire incipiant. Is à procuratore ternos pullos exigit, eoſq;,cum creuerint, quinquagenis denarijs uendit, ut nulla ouis hunc aſſequatur fructum. Prætereà oua emit, ac ſupponit gallinis, ex quibus ex his excuſſos pullos refert in id tectum,in quo pauones habet,quod magnum pro multitudine pauonum fieri debet, & habere cubilia diſcreta,tectorio leuata,quò neq; ſerpens, neq; beſtia ulla accedere poßit. Prætereà locum habere ante ſe,quò paſtum exeant diebus apricis. Vtrunq; locum purum eſſe uolunt hæ uolucres. Itaq; paſtorem earum cum batillo circumire oportet, ac ſtercus tollere,ac conſeruare, quod & ad agriculturam idoneum eſt, & ad ſubſtramen pullorum. Primus

hos Q. Hortenſius augurali cœna poſuiſſe dicitur, quòd protinus factum tum luxurioſi, quàm ſeueri boni uiri laudabant. Quem cito ſecuti multi extulerunt eorum pretia, ita ut oua eorum denarijs ueneant quinis, ipſi facile quinquagenis, grex centenarius facile quadragena millia ſextertia ut reddat, ut quidam Albutius aiebat, ſi in ſingulos ternos exigeret pullos, perfici ſexagena poſſe.

CAP. VII.

INTEREA *uenit apparitor Appij à conſule, & augures ait citari. Ille foras exit è uilla. At in uillam intrò inuolant columbæ, de quibus Merula: Axi, ſi unquam* περιστεροτροφεῖον *cõſtituiſſes, has tuas eſſe putares, quamuis feræ eſſent. Duo enim genera earũ in* περιστεροτροφείῳ *eſſe ſolent. Vnũ agreſte, ut alij dicũt ſaxatile, quod habetur in turribus, ac columinibus uillæ, à quo appellatæ columbæ, quæ propter timorẽ naturalem ſumma loca in tectis captãt. Quo fit, ut maximè agreſtes ſequãtur turres, in quas ex agro euolant ſuapte ſponte, ac remeãt. Alterum genus columbarum eſt clementius, quòd cibo domeſtico contentum intra limina ianuæ ſolet paſci. Hoc genus maximè eſt colore albo. Illud alterũ agreſte ſine albo, uario. Ex his duabus ſtirpibus fit miſcellum tertiũ genus fructus cauſa, atq; incedũt in locũ unum, quòd alij uocãt* περιστερεῶνα, *alij* περιστεροτροφεῖον, *in quo uno ſæpe, uel quinq; millia ſunt incluſæ.* Περιστερεὼν *fit, ut teſtudo magna camera tectus, uno oſtio anguſto, feneſtris punicanis, aut latioribus, reticulatis utrinq;, ut locus omnis ſit illuſtris, ne'ue ſerpẽs, aliud'ue quod animal maleficũ introire queat. Intrinſecus quàm leuiſſimo marmorato toti parietes, ac cameræ oblinuntur.*

tur, & extrinſecus circum feneſtras, ne mus, aut lacerta, quà adrepere ad columbaria poſſit. Nihil enim timidius columba. Singulis paribus columbaria fiunt rotunda in ordine crebra. Ordines quàmplurimi poſſunt à terra uſq; ad cameram. Columbaria ſingula eſſe oportet, ut os habeant, quò introire, & exire poſſint, intus ternorũ palmorum ex omnibus partibus ſub ordines ſingulos tabulæ fictæ, ut ſint bipalmes, quo utantur ueſtibulo, ac prodeant. Aquam puram eſſe oportet, quæ influat, unde & bibere, & ubi ſe lauare poſſint. Permundæ ſunt enim hæ uolucres. Itaq; paſtorem columbaria quotquot mẽſibus crebro oportet euerrere. Eſt enim quod cum inquinat locum appoſitum ad agriculturam, ita ut hoc optimum eſſe ſcripſerint aliquot, ſiue ſi columbam quid offenderit, ut medeatur: ſiqua perierit, ut efferatur. Siqui pulli idonei ſunt ad uendendum, promat. Item quæ fœtæ ſunt, ut certũ locum diſcluſum ab alijs rete habeant, quò transferantur, è quo foras euocare poſſint matres. Quod quidem faciunt duabus de cauſis. Vna, ſi faſtidiunt aut incluſæ conſeneſcunt, quò libero aëre cùm exierint in agros redintegrentur. Altera de cauſa propter illicium. Ipſæ enim propter pullos, quos habent, utiq; redeunt, niſi à coruo occiſæ, aut ab accipitre interceptæ. Quos columbarij interficere ſolent, duabus uirgis uiſcatis defixis in terram inter ſe curuatis, cùm inter eas poſuerint obligatum animal, quod intercipere ſoleant accipitres, qui ita decipiũtur, cùm ſe obleuerint uiſco. Columbas redire ſolere ad locum licet animaduertere, quòd multi in theatro è ſinu miſſas faciunt, atq; ad locum redeunt, quæ niſi reuerterentur, non emitte

rentur. Et cibus apponitur circum parietes in canalibus, quas extrinſecus per fiſtulas ſupplent. Delectantur milio, tritico, ordeo, piſo, faſeolis, eruo. Item feras has in turribus, ac ſummis uillis, qui habent agreſtes columbas, quoad poſſunt immittunt in περιστερῶνας ætate bona, parantq; ut nec pullos, neq; uetulas, totidemq; mares quot fœminas habeant. Nihil columbis fœcundius. Itaque diebus quadragenis concipit, & parit, & incubat, & educat, & hoc ferè totum annum faciunt. Tantummodo interuallum faciunt à bruma ad æquinoctium uernum. Pulli naſcuntur bini, qui ſimulac creuerunt, & habent robur, cum matribus pariūt. Qui ſaginare ſolent pullos columbinos, quò pluris uendant, ſecludunt eos, cùm iam pluma ſunt tecti. Deinde manducato candido faciunt pane hyeme hoc bis, æſtate ter, mane, meridie, ueſperi, hyeme demunt cibum mediū. Qui iam pinnas habere incipiunt, in nido relinquunt illiſis cruribus, & matribus, uberius ut cibo uti poſsint, obijciunt. Eo enim totum diem ſe, & pullos paſcunt. Qui ita educantur, celerius pinguiores quàm alij fiunt, & candidiores: parentes eorum Romæ, ſi ſunt formoſi, bono colore, integri, boni ſeminis, paria ſingula uulgò ueneunt ducenis nummis, necnon eximia ſingulis millibus numûm, quas nuper cùm mercator tanti emere uellet à L. Axio equite Romano, minoris quadringentis denarijs daturum negauit. Axius, Si poſſem, inquit, emere περιστερῶνα factū, quemadmodum in ædibus eum habere uellem, fictilia columbaria, iam ijſſem emptum, & miſiſſem ad uillam. Quaſi uero, inquit Pica, non in urbe quoq; ſint multi, columbaria qui in tegulis habent. An tibi non uidentur habere περιστερῶνας,

cùm

cùm aliquot ſupra centum millium ſextertium habeant inſtrumentum: e queis alicuius totum emas cenſeo, & antè quàm ædifices rure, magnū condiſcas hic in urbe quotidie lucrū ex aſſe ſemiſſem cōdere in loculos. CAP. VIII.

AXIVS, tu Merula deinceps perge. Ille, Tuturibus, inquit, locum conſtituendum proinde magnum, ac multitudinem alere uelis. Eumq́; item, ut de columbis dictum eſt, ut habeat oſtium, ac feneſtras, & aquam puram, ac parietes, ac cameras munitas tectorio. Sed pro columbarijs in pariete mutulos, aut palos in ordine, ſupra quos tegeticulæ canabinæ ſint impoſitæ. Infimum ordinem oportet abeſſe à terra non minus tres pedes, inter reliquos dodrantes, à ſummo ad cameram ad ſemipedem, æque latè mutili à pariete extare poſſunt, in quibus dies, noctesq́; paſcuntur. Cibatui quod ſit, obijciunt triticum ſiccum in centenos uicenos turtures ferè ſemodium, quotidie euerrentes eorū ſtabula, à ſtercore ne offendantur, quod item ſeruatur ad agrum colendum. Ad ſaginandum appoſitiſſimum tempus circiter meſſem. Etenim matres eorum tunc optimæ ſunt, cùm pulli plurimi gignuntur, qui ad farturam meliores. Itaque eorum fructus id temporis maximè conſiſtit. CAP. IX.

AXIVS, Ego quæ requiro farturæ à ſura membra de palumbis, de gallinis dic ſodes Merula, tū de reliquis, ſiquid idoneum fuerit, ratiocinari licebit. Ille, Igitur ſunt, gallinæ quæ uocantur, generum trium, uillaticæ, & ruſticæ, & Africanæ. Gallinæ uillaticæ ſunt, quas deinceps rure habent in uillis. De his qui ὀρνιθοβοσκεῖον inſtituere uolunt, ijdem adhibita ſcientia, ac cura, ut capiant magnos

fructus(ut maximè factitauerunt Deliaci) *hæc quinq; ani=
maduertant oportet.* De *emptione,cuiuſmodi , & quàm=
multas parent.* De *fœtura,quemadmodum admittant, &
pariant.* De *ouis,quemadmodum incubent, & excudant.*
De *pullis, quemadmodum, & à quibus educentur.* Hiſce
*appendix adijcitur, pars quinta quemadmodum ſaginen=
tur.* E *queis tribus generibus proprio nomine uocantur
fœminæ,quæ ſunt uillaticæ,gallinæ, mares galli,capi ſemi
mares,quòd ſunt caſtrati.* Gallos *caſtrant,ut ſint capi,can
denti ferro inurentes calcaria ad infima crura uſq; dum
rumpantur,atq; extet ulcus,quod obliniunt figlina creta.*
Q*ui ſpectat, ut* ὀρνιθοβοσκεῖον *perfectum habeat , ſint licet
ei tria genera paranda, maximè uillaticas gallinas opor=
tet,è queis in parando eligat fœcundas,plerunq; rubicun=
da pluma, nigris pinnis,imparibus digitis , magnis capi=
tibus,criſta erecta ampla.* H*æ enim ad partiones ſunt a=
ptiores, gallos ſalaces qui animaduertunt ſi ſunt lacerto=
ſi,rubenti criſta,roſtro breui,acuto, oculis rauis , aut ni=
gris,palea rubra ſubalbicanti:collo uario,aut aureolo,fœ
minibus piloſis, cruribus breuibus, unguibus longis , cau=
dis magnis frequentibus pinnis.* I*tem qui elati ſunt,ac uo
ciferant ſæpe, in certamine pertinaces , & qui animalia,
quæ nocent gallinis , non nodò non pertimeſcant , ſed e=
tiam pro gallinis propugnent.* N*ec tamen ſequendum in
ſeminio legendo tanagricos , ac medicos, & chalcidicos,
qui ſine dubio ſunt pulchri , & ad præliandum inter ſe
maximè idonei, ſed ad partus ſunt ſteriliores.Si ducentas
alere uelis,locus ſeptus attribuēdus,in quo duæ caueæ con
iunctæ magnæ conſtituendæ, quæ ſpectent ad exorientem
uerſus,*

uerſus,utræq; in longitudinem circiter decem pedes, latitudine dimidio minores, altitudine paulò humiliores. Vtriſq; feneſtræ latitudine tripedali, & eo pede altiores è uiminibus factæ raris, ita ut lumē præbeant multum, neq; per eas quicquam ire intrò poßit, quod nocere ſolet gallinis. Inter duas oſtium ſit, quà gallinarius curator earum ire poßit. In caueis crebræ perticæ traiectæ ſint, ut omnes ſuſtinere poßint gallinas. Contrà ſingulas perticas in pariete exculpta ſint cubilia earum, ante ſit (ut dixi) ueſtibulum ſeptū, in quo diurno tempore eſſe poßint, atq; in puluere uolutari. Præterea ſit cella grandis, in qua curator habitet, ita ut in parietibus circū omnia poſita ſint cubilia gallinarū, aut exculpta, aut afficta firmiter. Motus enim cum incubant nocet. In cubilius, cum parturient, acus ſubſternendum: cum pepererint, tollere ſubſtramen, & recens aliud ſubijcere, quòd pulices, & cætera naſci ſolent, quæ gallinam conquieſcere non patiuntur, ob quam rem oua aut inæquabiliter matureſcūt, aut conſeneſcunt. Quæ uelis incubet, negant plus uigintiquinq; oportere oua incubare, quāuis propter fœcunditatē pepererit plura. Optimum eſſe partum æquinoctio uerno, aut autumnali. Itaq; quæ antè, aut poſteà nata ſunt, & etiā prima eo tempore, non ſupponenda, & ea, quæ ſubijcias, potius è uetulis, quàm è pullaſtris, & quibus ſubijcias roſtra, aut ungues non habeant acutos, quæ debent potius in concipiendo occupatæ eſſe quàm in cubando. Appoſitißimæ ad partum ſunt anniculæ, aut bimæ. Si oua gallinis pauonia ſubijcies, cum iam decem dies pauonia fouere cœpit, tum denique gallinacea ſubijcere, ut unà excudant.

Gallinaceis enim pullis bis deni dies opus ſunt, pauoninis ter noueni. Eas includere oportet, ut diem, & noctem in cubent, præterquàm mane & ueſpere dum cibus, ac potio his detur. Curator oportet circumeat diebus interpoſitis aliquot, ac uertere oua, ut æquabiliter concaleſiant. Oua plena ſint, atq; utilia, nec'ne, animaduerti aiunt poſſe, ſi demiſeris in aquam: quod inane natat, plenum deſidit. Qui (ut hoc intelligant) concutiunt, errare, quòd in eis uitales uenas confundunt. In ijs idem aiunt, cum ad lumen ſuſtuleris, quod perlucet, id eſſe obinane. Qui hæc uolunt diutius ſeruare, perfricant ſale minuto, aut muria, atq; ita ſinũt tres, aut quatuor horas, eáq; abluta condunt in furfures, aut acus. In ſupponendo oua obſeruãt, ut ſint numero imparia. Oua quæ incubãtur, ſi habeãt in ſe ſemẽ pulli, curator quatriduo poſtquàm incubari cœperint, intelligere poteſt, ſi contra lumen tenuit, & purum uniuſmodi eſſe animaduerterit, putant eijciendũ, & aliud ſubijciendum. Excuſſos pullos ſubducendũ ex ſingulis nidis, et ſubijciendũ ei, quæ habeat paucos. Ab eáq;, ſi reliqua ſint oua pauciora, tollenda, & ſubijcienda alijs, quæ nondum excuderint, & minus habẽt triginta pullos. Hoc enim gregem maiorem non faciendum. Obijciendum pullis diebus quindecim primis mane ſubiecto puluere (ne roſtris noceat terra dura) polentam miſtam cum naſturtij ſemine, & aqua aliquanto antè facta intrita, & ne tum deinde in eorum corpore turgeſcat, aqua prohibendum. Quando de clunibus cœperint habere pinnas, è capite, & è collo eorum crebro eligendi pedes. Sæpe enim propter eos conſeneſcunt. Circum caueas eorum incendendum cornu cer

nu ceruinum,ne qua ſerpens accedat:quarum beſtiarum ex odore ſolent interire,Prodigendi in ſolem, & ſterquilinium, ut ſe uolutare poßint, quòd ita alibiliores fiunt. Neq; pullos tantum, ſed omne ὀρνιθοβοσκεῖον cum æſtate, tum utique cum tempeſtas eſt, molle, atq; apricum eligi debet intento ſuprà rete, quòd prohibeat eas extra ſepta uolare, & in eas inuolare extrinſecus accipitrē,aut quid aliud.E uitare item caldorem, & frigus oportet, quòd utrunq; his aduerſum. Cum iam pinnas habebunt,conſuefaciendum,ut unam aut duas gallinas ſectentur. Cæteræ ut potius ad pariendum ſint expeditæ quàm in nutricatu occupatæ. Incubare oportet incipere ſecundum nouam lunam,quòd ferè quæ antè,pleraq; non ſuccedunt.Diebus ferè uiginti excudunt.De quibus uillaticis (quoniam uel nimium dictum) breuitate reliqua compenſabo. Gallinæ ruſticæ ſunt in urbe raræ,nec ferè manſuetæ ſine cauea uidentur Romæ,ſimiles facie non his uillaticis gallinis noſtris,ſed africanis aſpectu,ac facie incontaminata. In ornatibus publicis ſolent poni cū pſitacis, ac merulis albis, item alijs id genus rebus inuſitatis.Neq; ferè in uillis oua, ac pulos faciunt,ſed in ſyluis. Ab his gallinis dicitur inſula Gallinaria appellata, quæ eſt in mari Thuſco ſecūdum Italiam cōtra montes Liguſticos,uigintimilliū Albingaunium, alij ab his uillaticis inuectis à nautis ibi feris factis procreatis. Gallinæ africanæ ſunt grandes,uariæ,gibberæ,quas μελεαγρίδας appellant Græci. Hæ nouißimæ in triclinium ganearium introierunt è culina propter faſtidium hominum. Veneunt prpter penuriam magno.

De tribus generibus, gallinæ ſagina tur, maximè uilla=

 ticæ.

ticæ. Eas includunt in locum tepidum, & anguſtum, & tenebroſum, quòd motus earum, & lux pinguitudini inimica. electis ad hanc rem maximis gallinis, nec continuo his, quas melicas appellant falsò, quòd antiqui ut thetin thelim dicebant, ſic medicam melicam uocabant. Hæ primo dicebãtur, quia ex Media propter magnitudinẽ erant allatæ, quæq́; ex his generatæ poſteà propter ſimilitudinem. Amplas omnes ex his, euulſis ex alis pinnis, & cauda farciunt turundis ordeaceis partim admiſtis ex farina loliacea, aut ſemine lini ex aqua dulci. Bis die cibum dãt, obſeruantes ex quibuſdam ſignis, ut prior ſit concoctus, quàm ſecundum dent. Dato cibo, tum perpurgant caput, nequos habeant pedes, rurſus eas concludunt. Hoc faciũt uſq; ad dies uigintiquinque. Tum deniq; pingues fiunt. Quidam ex triticeo pane intrito in aquam miſto uino bono, & odorato farciunt, ita ut diebus uiginti pingues reddant, ac teneras. Si in farciendo nimio cibo faſtidiunt, remittendum in datione pro portione, ſic ut decem primis proceſſit, in poſterioribus, ut diminuat eadem ratione, ut uigeſimus dies, & primus ſit par. Eodẽ modo palumbes farciunt: ac reddunt pingues. CAP. X.

TRANSI *inquit Axius nunc in illud genus, quod uos philogræci uocatis* ἀμφίβιον, *quod non eſt ulla uilla, ac terra contentum, ſed requirit piſcinas, quas, quia ibi anſeres aluntur, nomine* χηνοβοσκεῖον *appellatis. Horũ greges Scipio, Metellus, & M. Seius habent magnos aliquot. Merula, Seius inquit, ita greges cõparauit anſerũ, ut hos quinq; gradus obſeruaret, quos in gallinis dixi. Hi ſunt de genere, de fœtura, de ouis, de pullis, de ſagina.*

Primum

Primùm iubebat ſeruum in legendo obſeruare, ut eſſent ampli, & albi, quòd plerunq; pullos ſimiles ſui faciunt. Eſt enim alterũ genus uarium, quod ferum uocatur, nec cũ his libenter congregatur, nec æquè fit manſuetum. Anſeribus ad admittendum tempus aptiſſimum eſt à bruma, ad pariendum, & incubandum à Cal. Martij uſq; ad ſolſtitium. Saliunt ferè in aqua, dum ſe mergunt in flumen, aut piſcinam. Singulæ non plus quater in anno pariunt. Singulis ubi pariunt, faciundum haras quadratas circum binos pedes, & ſemipedem. Eis ſubſternendum palea. Notandum earum oua aliquo ſigno, quòd aliena non excudunt. Ad incubandum ſupponunt plerunq; nouem, aut undecim. Qui hoc minus, ſeptem: qui hoc plus, quindecim. Incubat tempeſtatibus dies triginta, tepidioribus uigintiquinq;. Cùm excudit, quinq; diebus primis patiuntur eſſe cum matre. Deinde quotidie ſerenum cùm eſt, producunt in pratis iuxta piſcinas, aut paludes: hiſq; faciunt haras ſuprà terram aut ſubtus, in queis nõ includant plus uicenos pullos. Eaſq; cellas prouident ne habeant in ſolo humorem, ſed habeant molle ſubſtramen è palea, alia'ue qua re, ne'ue eò accedere poſſint muſtellæ, aliæ'ue beſtiæ, quæ noceant. Anſeres paſcunt in humidis locis, ubi pabulũ ſerunt, quòd aliquem fructum ferat, ſeruntq; his herbam, quæ uocatur ſeris, quòd ea aqua tacta etiam cùm eſt arida, fit uiridis. Folia eius decerpentes dant, ne ſi comederint, ubi naſcitur, aut obterendo perdant, aut ipſi cruditate pereant. Voraces enim ſunt natura. Quò temperandum ijs, qui propter cupiditatem ſæpe in paſcendo ſi radicem prenderint, quam educere uelint è terra, obrumpunt collum.

Perimbe

Perimbecillum enim id,ut caput molle. Si hæc herba non eſt,dandum ordeum,aut frumentum aliud. Cum eſt tempus farraginis,dandum ut in ſatu ſeris dixi. Cùm incubant,ordeum his intritum in aqua apponendum. Pullis primùm biduo polenta,aut ordeum apponitur,tribus proximis naſturtium uiride conſectum minutatim ex aqua in uas aliquod. Cùm autem ſunt incluſi in haras,aut ſpeluncas,ut dixi,uictui obijciunt his polentam ordeaceam, aut farraginem,herbam'ue tenerã aliquam conciſam. Ad ſaginandum eligunt pullos circiter ſexquimenſe qui nati ſint, eos includunt in ſaginario,ibiq; polentam, & pollinẽ aqua madefacta dant cibum,ita ut perinde ſe ſaturent. Secundum cibum largè ut bibant faciunt poteſtatem. Sic curati circiter duobus menſibus fiunt pingues quotcunq; ſumpſerũt. Locus ſolet purgari,quòd ipſi amant locum purum, neq; ipſi ullum,ubi fuerint,relinquunt purum. CAP. XI.

QVI *autem uolunt greges anatum habere, & conſtituere* νεοσσοτροφεῖον*,primum locum,queis eſt facultas, eligere oportet paluſtrem,quòd eo maxime delectantur: ſi id non,potiſsimum ibi,ubi ſit naturalis aut lacus,aut ſtagnũ, aut manufacta piſcina, quò gradatim deſcendere poſsint. Septum altum eſſe oportet,ubi uerſentur, ad pedes quindecim, ut uidiſtis ad uillam Sei,quòd uno oſtio claudatur, circum totum parietem intrinſecus crepido lata,in qua ſecudum parietem ſint tecta cubilia,ante ea ueſtibulum exæquatum tectorio opere teſtaceo. In eo perpetua canalis in quam & cibus ponitur,& immittitur aqua, ſic enim cibũ capiunt. Omnes parietes tectorio leuigantur, ne feles alia'ue quæ beſtia introire ad nocendum poſsit: id ſeptum totum*

totum rete grandibus maculis integitur, ne eò inuolare aquila poſſit, ne'ue ex ea euolare anas. Pabulum his datur triticum, ordeum, uinacei, uuæ, nonnunquam etiam ex aqua cammari, & quædam huiuſmodi aquatilia. Quæ in eo ſepto erunt piſcinæ, in eas aquam largè influere oportet, ut ſemper recens ſit. Sunt item non diſſimilia alia genera, ut querquedulæ, phalarides, ſic perdices, quæ, ut Archelaus ſcribit, uoce maris audita, concipiunt. Quæ ut ſuperiores, neque propter fœcunditatem, neq; propter ſuauitatem ſaginantur, ſed ſic paſcendo fiunt pingues. Quod ad uillaticarum paſtionem primum actum pertinere ſum ratus, dixi.

CAP. XII.

INTEREA *redit Appius, & percunctati nos ab illo, & ille à nobis, quid eſſet dictum, ac factum, Appius ſequitur, inquit, actus ſecundi generis, afficititius ad uillam qui ſolet eſſe, ac nomine antiquo à parte quadam leporarium appellatum. Nam neque ſolum lepores in eo includuntur ſylua, ut olim in iugero agelli, aut duobus, ſed etiã cerui, aut capreæ in iugeribus multis. Quintus Fuluius leporarium dicitur habere in Tarquinienſi ſeptum, iugerũ* XL. *in quo ſunt incluſa non ſolùm ea, quæ dixi, ſed etiam oues feræ, etiam hoc maius hic in ſtatonenſi, & quidam in locis alijs. In Gallia uero tranſalpina T. Pompeius tantum ſeptum uenationis, ut circiter trigintamillia paſſuum locum incluſum habeat. Præterea in eodem conſepto habere ſolet, de animalibus coclearia, atq; alucaria, atq; etiam dolia, ubi habeat glires concluſos. Sed horum omnium cuſtodia incrementum, & paſtio aperta, præterquàm de apibus. Quis enim ignorat ſepta è macerijs, ita eſſe oportere*

tere

tere in leporario, ut tectorio tecta ſint, & ſint alta. Altera rum ne feles, aut meles, alia'ue quæ beſtia intrare poßit, alterum ne lupus tranſilire. Ibiq; eſſe latebras, ubi interdiu lepores deliteſcant in uirgultis, atq; herbis, & arbores patulis ramis, quæ aquilæ impediant conatus. Quis item neſcit, paucos ſi lepores mares in fœminas intromiſerit, breui tempore fore ut impleatur? tanta fœcunditas huius quadrupedis. Quatuor enim modò ſi intromiſeris in leporarium, breui ſolet repleri. Fit enim ſæpe cum habent catulos recentes, alios ut in uentre habere reperiantur. Itaq; de his Archelaus ſcribit, annorũ quot ſint ſiquis uelit ſcire, inſpicere oportet foramina naturæ, quòd ſine dubio alius habet alio plura. Hos quoq; nuper inſtitutum ut ſaginarent pleraq;, cùm exceptos è leporario concludant in caueis, & loco clauſo faciant pingues. Eorũ ergo tria genera ferè ſunt. Vnum Italicum hoc noſtrum pedibus primis humilibus, poſterioribus altis, ſuperiore parte pulla, uentre albo, auribus longis: qui lepus dicitur cùm prægnans ſit, tamen concipere. In Gallia tranſalpina, & Macedonia fiunt permagni. In Hiſpania, & in Italia mediocres. Alterius generis eſt, quod in Gallia naſcitur ad Alpes, qui hoc ferè mutant, quòd toti candidi ſunt. Hi rarò perferuntur Romam. Tertij generis eſt, quod in Hiſpania naſcitur, ſimilis noſtro lepori ex quadam parte, ſed humile, quem cuniculum appellant. Lucius Aelius putabat ab eo dictum leporem à celeritudine, quòd leuipes eſſet. Ego arbitror à Græco uocabulo antiquo, quòd eum Aeoles Bœotij leporem appellabãt. Cuniculi dicti ab eo, quòd ſub terra cuniculos ipſi facere ſoleãt, ubi lateant in agris.

Horum omniũ tria genera, ſi poßis, in leporario habere oportet, duo enim utiq; te habere puto, & quòd in Hiſpania annis ita fuiſti multis, ut inde te cuniculos perſecutos credam. CAP. XIII.

A P R O S *quidem habere poſſe in leporario, nec magno negocio tibi eſt, captiuos, et cicures qui ibi nati ſint, & pingues ſolere fieri ſcis inquàm Axi. Nam quẽ fundũ in Tuſculano emit hic Varro, à M. Piſone uidiſti ad buccinam inflatã certo tempore apros, & capreas cõuenire ad pabulũ, cum è ſuperiore loco è palæſtra effunderetur apris glãs, capreis uicia aut quid aliud. Ego uero, inquit ille, apud Q. Hortenſium cùm in agro Laurẽti eſſem, ibi iſtuc magis* τραγικῶς *fieri uidi. Nam ſylua erat (ut dicebat) ſupra quinquaginta iugerum maceria ſepta, quod nõ leporarium, ſed* θηριοτροφεῖον *appellabat. Ibi erat locus excelſus, ubi triclinio poſito cœnabamus. Quintus Orphea uocari iußit: qui cum eò ueniſſet cùm ſtola, & cithara, & cantare eſſet iuſſus, buccinam inflauit, ubi tanta circunfluxit nos ceruorum, aprorum, & cæterarum quadrupedũ multitudo, ut non minus formoſum mihi uiſum ſit ſpectaculum, quàm in circo maximo ædilium non ſine Africanis beſtijs cum fiunt uenationes.* CAP. XIIII.

A X I V S, *tuas partes (inquit) ſubleuauit Appius ò Merula noſter. Quod ad uenationẽ pertinet, breuiter ſecũdus trãſactus eſt actus. Nec de cocleis, ac gliribus quæro, quod reliquum eſt, neq; enim magnum emolumentũ eſſe poteſt. Non iſthuc tam ſimplex eſt, inquit Appius, quàm tu putas ò Axi noſter. Nam & idoneus ſub dio ſumendus eſt locus coclearijs, quem totum circum aqua claudas*

claudas, ne quas ibi poſueris ad partum, non liberos ea=rum, ſed ipſas quæras. Aqua inquam cludendæ, nc fugi=tiuarius ſit parandus locus. Is melior, quem & non co=quit ſol, & tangit ros. Qui ſi naturalis non eſt, ut ferè nõ ſunt in aprico loco, neque habeas in opaco, ubi facias, ut ſunt ſub rupibus, ac montibus, quorum alluant radices la cus, ac fluuij, manu facere oportet roſidum: qui fit, ſi ad=duxeris fiſtulam, & in eam papillas impoſueris tenues, quæ eructent aquam, ita ut in aliquem lapidem incidat, ac latè diſsipetur. Paruus his cibus opus eſt, & is ſine ad=miniſtratore. Et hunc, dum ſerpit, non ſolùm in area re=perit, ſed etiam ſi riuus non prohibet in parietes ſtantes inuenit. Deniq; ipſæ exgruminantes ad propalam uitam diu producunt, cũ ad eam rem pauca laurea folia interij=ciant, & aſpergant furfures non multos. Itaq; cocus has uiuas an mortuas coquat, plerunq; neſcit. Genera coclea=rum ſunt plura, ut minutæ albulæ, quæ afferuntur è Reati no, & maximè quæ de Illyrico apportantur, & medio=cres, quæ ex Africa afferuntur. Non quòd in his regioni=bus quibuſdam locis, eæ magnitudinibus non ſint diſpari=les, nam & ualde amplæ ſunt, quædã ex Africa, quæ uo=cantur ſolitanæ, ita ut earum calices quadrãtes octoginta capere poſsint, & ſic in alijs regionibus eædem inter ſe collatæ & minores ſunt, & maiores. Hæ in fœtura pa=riunt innumerabilia. Earum ſemen minutũ, ac teſta molli diuturnitate obdureſcit, magnis inſulis in areis factis, ma=gnum bolum deferunt æris. Has quoq; ſaginare ſolẽt ita, ut ollam cum foraminibus incruſtent ſapa, & farre, ubi paſcantur, quæ foramina habeat, ut intrare aër poſsit.

Viuax,

Viuax enim hæc natura. CAP. XV.

GLIRARIVM *autem diſsimili ratione habetur, quòd non aqua,ſed maceria locus ſepitur. Tota leui lapide,aut tectorio intrinſecus incruſtatur, ne ex ea erepere poſsit. In eo arbuſculas eſſe oportet, quæ ferant glandem: quæ cũ fructũ non ferunt, intra maceriam iacere oportet glandem,& caſtaneam,unde ſaturi fiant. Facere his caueas oportet laxiores,ubi pullos parere poſsint. Aquam oportet eſſe tenuem,quòd ea non utuntur multũ, & aridum locum quærunt. Hi ſaginantur in dolijs, quæ etiam in uillis habent multi, quæ figuli faciunt multo aliter,atq; alia,quòd in lateribus eorũ ſemitas faciunt,& cauum, ubi cibum conſtituant. In hoc doliũ addunt glandẽ, aut nuces iuglandes,aut caſtaneam. Quibus in tenebris, cùm cumulatim poſitum eſt in dolijs,fiunt pingues.* CAP. XVI.

APPIVS *igitur relinquitur,inquit,de paſtione uillatica tertius actus de piſcinis. Quid tertius,inquit Axius? An quia tu ſolitus es in adoleſcẽtia tua domi mulſum non bibere propter parſimoniã,nos mel negligemus? Appius nobis,uerum dicit,inquit. Nam cum pauper cum duobus fratribus,& duabus ſororibus eſſem relictus, quarũ alteram ſine dote dedi Lucullo, à quo hæreditate mi ceſſa primùm,& primus mulſum domi meæ bibere cœpi ipſe,cùm intereà nihilo minus penè quotidie in conuiuio omnibus darẽ mulſum. Prætereà meũ erat,non tuũ, eas nouiſſe uolucres, quibus natura plurimũ ingenij, atq; artis tribuit, itaq; eas melius me noſſe, quàm te, ut ſcias, de incredibili earum auium natura audi. Merula,ut cætera fecit, inuentũs, quæ ſequi meliturgi ſoleant, demonſtrabit. Primùm*

apes naſcuntur partim ex apibus, partim ex bubulo corpore putrefacto. Itaque Archelaus in epigrammate ait eas eſſe

Βοὸς φθινομένης πεποιημένα τέκνα. Idem:

Ἵππων μὲν σφῆκες γενεὰ μόσχων δὲ μέλισσαι.

Ἵπποι μὲν σφηκῶν γένεσις μόσχοι δὲ μελισσῶν.

Hæ apes non ſunt ſolitaria natura, ut aquilæ, ſed ut homines. Quòd ſi hoc faciũt etiã graculi, at nõ idem, quod hic ſocietas operis, & ædificiorũ, quod illic nõ eſt. Hic ratio, atq; ars, ab his opus facere diſcunt, ab his ædificare, ab his cibaria condere. Tria enim harum, cibus, domus, opus, neque idẽ quod cibus cera, neq; quod ea mel, nec quod mel domus, nam in fauo cella ex angulis totidem, quot habet ipſa pedes (quod geometræ ἑξάγωνον fieri in orbi rotundo oſtẽdunt) ut plurimum loci includant. Foris paſcuntur, intus fauos melle farciunt, quod dulciſsimũ quidẽ eſt, & dijs, & hominibus acceptum, quòd fauus uenit in altaria, & mel ad principia conuiuij, & in ſecundam menſam adminiſtratur. Hæ ut hominũ ciuitates, quòd hic eſt & rex, & imperium, & ſocietas, quod ſequuntur omnia pura. Itaq; nulla harũ aſsidit in loco inquinato, aut eo, qui male olet, neq; etiam in eo, qui bona olet unguenta, itaq; his unctus qui acceſſerit, pungũt. Nõ ut muſcæ liguriunt, quòd nemo has uidet (ut illas) in carne, aut ſanguine, aut adipe. Ideo modo conſidunt, in quo eſt ſapor dulcis: minime maleficа, quòd nullius opus uellicans facit deterius. Neque ignaua, ut non ei, qui eius opus conetur diſturbare, reſiſtat. Neq; tamen neſcia ſuæ imbecillitatis, quæ cum cauſa Muſarum eſſe dicantur uolucres, quòd & ſi quando

diſplicatæ

diſplicatæ ſunt, cymbalis, & plauſibus, numero reducunt in locum unum. Et ut his dijs Helicona, atq; Olympon attribuerũt homines, ſic his floridos, & incultos natura attribuit montes. Regem ſuum ſequuntur quocunq; it, & feſſum ſubleuant, & ſi nequit uolare, ſubuolant, quod cũ ſeruare uolunt. Neq; ipſæ ſunt inficiantes, necnon oderũt inertes. Itaq; impetentes à ſe eijciunt fucos, quòd hi neq; adiuuant, & conſumunt mel. Quos uociferantes plures perſequũtur. Etiam paucæ extra oſtium aluei obturãt omnia, quà uenit inter fauos ſpiritus, quàm ἐριθάκην appellãt Græci. Omnes ut in exercitu uiuunt, atque alternis dormiunt, & opus faciunt pariter, & ut colonias mittunt. Hiq; duces conficiunt quædam ad uocem ut imitatione tubæ: tum id faciunt, cùm inter ſe ſigna pacis, ac belli habeãt. Sed ò Merula Axius noſter ne, dum hæc audit, phyſicam addiſcat, quòd de fructu nihil dixi, nunc curſu lampada tibi trado. Merula, de fructu, inquit, hoc dico, quòd fortaſſe an tibi ſatis ſit Axi, autorem habeo non ſolùm, qui aluearia ſua locata habet quotannis quinis millibus pondo mellis, ſed etiam hunc Varronem noſtrum, quem audiui dicentem, duos milites ſe habuiſſe in Hiſpania fratres Veianos ex agro Faliſco locupletes, quibus cùm à patre relicta eſſet parua uilla, & agellus non ſanè maior iugero uno, hos circum uillam totam aluearium feciſſe, & hortum habuiſſe, ac reliquum thymo, & cythiſo obſeuiſſe, & apiaſtro, quòd alij μελίφυλλον, alij μελισσόφυλλον, quidam μέλινον appellant. Hos nunquàm minus, ut peræquè ducerent dena millia ſextertia ex melle recipere eſſe ſolitos, tum eos & uelle expectare, ut ſuo potius tempore

mnia uocant à mellis alimonio, aluos, quas ideo medias ui dentur facere anguſtiſſimas, ut figuram imitentur earum. Fictiles fimo bubulo obliniunt intus, & extrà ne aſperitate abſterreantur, easq; aluos ita collocant in mutilis parietis, ut ne agitentur, ne'ue inter ſe contingant. Cùm in ordinem ſint poſitæ, ſic interuallo interpoſito, alterum, & tertium ordinem infrà faciunt, & aiūt potius hinc demi oportere, quàm addi quartum. Media aluo, in qua introcant apes, faciunt foramina parua dextra, ac ſiniſtra. Ad extrema, quà mellarij fauum eximere poſſint, operculа imponunt aluis. Optimæ fiunt corticeæ, deterrimæ fictiles, quòd & frigore hyeme, & æſtate calore uehementiſſimè commouentur. Verno tempore, & æſtiuo ferè ter in menſe mellarius inſpicere debet fumigans leuiter eas, & à ſpurcitijs purgare aluum, & uermiculos eijcere. Prætereà ut animaduertat, ne reguli plures exiſtant: inutiles enim fiunt propter ſeditiones, &, ut quidam dicunt, tria genera cùm ſint ducum in apibus, niger, ruber, uarius (ut ſcribit Menecrates) duo niger & uarius, qui ita melior, ut expediat mellario cùm duo ſunt eadem aluo, interficere nigrum, quem ſcit cum altero rege eſſe ſeditioſum, & corrumpere aluum, quòd fugèt, aut cū multitudine fugetur. De reliquis apibus optima eſt parua, uaria, rotunda. Fur, qui uocatur ab alijs fucus, alter eſt lato uentre. Veſpa, quæ ſimilitudinem habet apis, neq; ſocia eſt operi, & nocere ſolet morſu, quam apes à ſe ſecernunt. Eæ differunt inter ſe, quæ feræ, & cicures ſunt. Nunc feras dico, quæ in ſyluestribus locis paſcitant, cicures, quæ in cultis. Syluestres minores ſunt magnitudine, & piloſæ, ſed opifices

magis. In emendo emptorem uidere oportet ualeant, an ſint ægræ. Sanitatis ſigna, ſi ſunt frequentes in examine, & ſi nitidæ, & ſi opus, quod faciunt, eſt æquabile, ac leue. Minus ualentium ſigna ſi ſunt piloſæ, & horridæ, ut puluerulentæ, niſi opificij eas urget tempus. Tum enim propter laborem aſperantur, & maceſcunt. Si transferendæ ſunt alui in alium locum, id facere diligenter oportet, & tempora, quibus id potißimum facias animaduertendum, & loca, quò transferas, idonea prouidendum. Tempora, ut uerno potius, quàm hyberno, quòd hyeme difficulter conſueſcunt, quò ſunt translatæ manere, itaq; fugiunt plerunq;. Si è bono loco tranſtuleris eò, ubi idonea pabulatio non eſt, fugitiuæ fiunt. Nec ſi ex aluo in aluum in eodem loco traijcias, negligenter faciendum. Sed ſi tranſituræ ſunt apes eà, apiaſtro perfricandum, quòd illicium hoc illis, & faui melliti intus ponendi, à faucibus non longè, ne cùm animaduerterint aut inopiam eſcæ habuiſſe dicantur, aut cùm ſunt apes morbidæ propter primores uernos paſtus, qui ex floribus nucis Græcæ, & cornu fiunt, cœliacas fieri, atq; urina pota refici. De his propolim uocant, è quo faciunt ad foramen introitus protectū in aluum maximè æſtate. Quam rem etiam nomine eodem medici utuntur in emplaſtris. Propter quam rem etiam carius in ſacra uia, quàm mel uenit. Erythacē uocant, quo fauos extremos inter ſe conglutinant, quod eſt aliud melius propoli, itaq; in hoc uim eſſe illiciendi. Quo circa examen ubi uolunt cōſidere, eum ramū, aliam'ue quam rem obliniunt, hoc admiſto apiaſtro. Fauus eſt quē fingūt multicauatum è cera, cùm ſingula caua ſena latera habeant, quot ſin

gulis

gulis pedes dedit natura. Neq; quæ afferũtur ad quatuor res faciendas: propolim, erythacen, fauum, mel, ex iiſdem omnibus rebus carpere dicuntur ſimplex miniſteriũ, quòd è malo punico, & aſparago cibum carpant ſolùm, ex olea arbore ceram, è fico mel, ſed non bonum. Duplex miniſterium præberi, ut è faba, apiaſtro, cucurbita, braßica ceram, & cibum. Necnon aliter duplex, quod fit è malo, & pyro ſylueſtri, ceram, & mel. Item aliter duplex, quòd è papauere ceram, & mel. Triplex miniſterium quoq; fieri uti ex nuce græca, & è lapſana cibum, mel, ceram. Item ex alijs floribus ita carpere, ut alia ad ſingulas res ſumant, alia ad plures. Necnon etiam aliud diſcrimen ſequantur in carptura, aut eas ſequatur, ut in melle, quod ex alia re faciunt liquidum mel, ut ex ſiſeris flore: ex alia contrà, ſpiſſum, ut è rore marino. Sic ex alia re, ut è fico mel inſuaue, è cythiſo bonum, è thymo optimum. Cibi pars quoq; potio, & ea his aqua liquida, unde bibant, eſſe oportet: eãq; propinquã, quæ præterfluat, aut in aliquẽ locũ influat, ita, ut ne altitudine deſcẽdat duos, aut tres digitos, in qua aqua iaceant teſtæ, aut lapilli, ita ut extẽt paulũ, ubi aßidere, et bibere poßint. In qua diligenter habenda cura, ut aqua ſit pura, quod ad mellificium bonum uehementer prodeſt. Quòd non omnis tempeſtas ad paſtum prodire longius patitur, præparandus his cibus, ne tum melle ſolo cogantur uiuere, aut relinquere exinanitas aluos. Igitur ficorũ pinguium circiter decem pondo decoquunt in aquæ congij ſex, quas coctas in offas propè apponunt. Alij aquam mulſam in uaſculis propè ut ſit curant. In quam addunt lanam pur-

puream, per quam ſugant uno tenore, ne potu nimium impleantur, aut ne incidant in aquam. Singula uaſa ponunt ad aluos ſingulas, & hac ſupplentur. Alij ficum & uuam paſſam cum pinſerunt, affundunt ſapa, atq; ex eo factas offas apponunt. Id tempeſtatibus, & hyeme cum in pabulum procedere non poßunt. Cum examen exiturum eſt, quod fieri ſolet, cum adnatæ proſperè ſunt multæ, ac progeniem ueteres emittere uolunt in coloniam: ut olim crebro Sabini factitarunt propter multitudinem liberorum, duo ſolent præire ſigna. Vnũ, quòd ſuperioribus diebus maximè ueſpertinis multæ ante foramen (ut uuæ) aliæ ex alijs pendent conglobatæ. Alterum, quòd cùm iam euolaturæ ſunt, aut etiam inceperunt, conſonant uehementer, perinde ut milites faciunt, cũ caſtra mouent, quæ primò tum exierũt, in conſpectu uolitant, reliquas quæ nondum congregatæ ſunt expectantes, dum cõueniant. Cum in mellario id feciſſe ſunt animaduerſæ, iaciundo in eas puluerem, & circum tinniendo ære, perterritas quò uoluerit perducet. Non longè inde ramum, uel quid aliud oblinunt erithace, atq; apiaſtro, cæteriſq; rebus, quibus delectantur. Vbi conſederunt, afferunt aluum propè eiſdẽ illicijs illitam intus, & propè apoſita, fumo leui circumeundo cogunt eas intrare. Vt in nouam coloniam cum introierint, permaneant adeo libenter, ut etiam ſi proximam poſueris illam aluum, unde exierunt, tamen nouo domicilio potius ſint contentæ. Quod ad paſtiones pertinere ſum ratus, quoniam dixi, nunc iam cuius cauſa adhibetur ea cura, de fructu dicam. Eximendorum fauorum ſignum ſumunt ex ipſis, cùm plenas aluos habent, &

cùm

cùm illos geminauerint, ex apibus coniecturã capiunt ſi intus faciunt bombũ, & cũ introẽunt, ac foras, trepidant, & ſi opercula alui cum remota ſint: fauorũ foramina obducta uidentur mellis mẽbranis. Cum ſint repleti melle, in eximundo quidã dicunt oportere nouem partes tollere, decimam relinquere. Quòd ſi omne eximas, fore ut diſcedant. Alij hoc plus relinquũt, quàm dixi, ut in aratis qui faciunt reſtibiles ſegetes, plus tollunt frumenti ex interuallis, ſic in aluis, ſi non quotannis eximas, aut nõ quoque multũ, & magis his aſſiduas habeas apes, & magis fructuoſas. Eximendorũ fauorum primum tempus eſſe putant uergiliarum exortu. Secundum æſtate exacta, antè quàm totus exoriatur arcturus. Tertium poſt uergiliarũ occaſum, & ita ſi fœcunda ſit aluus, ut ne plus tertia pars eximatur mellis, reliquũ hyemationi relinquatur. Si uero aluus non ſit fertilis ubi quid eximatur, exẽptio cùm eſt maior, neq; uniuerſam, neq; palàm facere oportet, ne deficiant animum: fauorũ, qui eximuntur, ſiqua pars mellis nihil habet, aut habet inquinatũ, cultello præſecatur. Prouidendum ne infirmiores à ualentioribus opprimantur. Eo enim minuitur fructus. Itaq; imbecilliores ſecretas ſubijciunt ſub alterũ regem. Quæ crebrius inter ſe pugnabunt, aſpergi eas oportet aqua mulſa. Quo facto nõ modo deſiſtunt pugna, ſed etiã confricant ſe lingentes, eò magis ſi mulſo ſunt aſperſæ, quò propter odorẽ auidius applicant ſe, atq; obſtupeſcunt potantes. Si ex aluo minus frequẽtes euadũt, ac ſubſidit aliqua pars, ſuffumigandum, & propè fimus apponendus bene olentiũ herbarum, maximè apiaſtri, & thymi. Prouidendũ uehementer ne propter æſtum,

aut propter frigus diſpereant. Siquando ſubito imbri in paſtu ſunt oppreßæ, aut frigore ſubito antè quàm ipſæ prouiderint (id ferè quod accidit raro, ut decipiantur) & imbris guttis uberius offenſæ iacēt proſtratæ, et afflictæ, colligendum eas in uas aliquod, & reponendū in tecto loco, ac tepido, prono ad meridiē quammaximè tempeſtate bona, & uas ipſum cinere facto è ficulneis lignis infricandum paulò plus caldo quàm tepidiore. Deinde concutiendum leuiter, ut manu non tangas, & ponēdæ in ſole. Quæ enim ſic concinnatæ concaluerunt, reſtituunt ſe, ac reuiuiſcūt, ut ſolet ſimiliter fieri in muſcis aqua necatis. Hoc faciundum ſecundum aluos, ut reconcinnatæ ad ſuū quæq; opus, & domicilium redeant. CAP. XVII.

INTEREA *redit ad nos Pauo, & ſi uultis, inquit, anchoras tollere, latis tabulis ſortitio fit tribuum, ac cœpti ſunt à præcone renuntiari quē quæq; tribus fecerint ædilem. Appius confeſtim ſurgit, ut ibidē candidato ſuo gratularetur, ac deſcenderet in hortos. Merula, Tertium actum de paſtionibus uillaticis poſteà, inquit, tibi reddam Axi. Conſurgentibus illis, Axius mihi, reſpectantibus nobis, quòd & candidatum noſtrū uēturum ſciebamus, Non labores, inquit, hoc loco diſceßiſſe Merulā. Reliqua enim ferè mihi ſunt nota. Quòd cum piſcinarum genera ſint duo, dulcium, & ſalſarum, alterum apud plebem, & ſine fructu, ubi lymphæ aquam piſcinis noſtris uillaticis miniſtrant. Illæ autem maritimæ piſcinæ nobilium quibus Neptunus, ut aquam, ſic & piſces miniſtrat, magis ad oculos pertinent, quàm ad ueſicam, & potius marſupium domini exinaniunt, quàm replent. Primùm enim ædificantur*

magno,

magno, ſecundo implentur magno, tertio aluntur magno. C. Hirrius circum piſcinas ſuas, ex ædificijs duodena millia ſextertia capiebat. Eam omnem mercedẽ eſcis, quas dabat piſcibus, conſumebat. Non mirum: unò tempore enim memini hunc Cæſari ſex millia murenarũ mutua dediſſe in pondus, & propter piſcium multitudinem quadragies ſextertio uillam ueniſſe. Quare noſtra piſcina ac mediterranea plebeia rectè dicitur dulcis, & illa amara. Quis enim noſtrum nõ una cõtentus eſt hac piſcina? Quis contrà, maritimas nõ ex piſcinis ſingulis plures coniunctas habet? Nam ut Pauſias, & cæteri pictores eiuſdẽ generis loculatas magnas habẽt arculas, ubi diuerſi colores ſint certas, ſic hi loculatas habẽt piſcinas, ubi diſpares diſcluſos habeant piſces, quos perinde ut ſacri ſint, ac ſanctiores q̃ illi in Lydia, quos ſacrificanti tibi Varro ad tibicinem Græcũ gregatim ueniſſe dicebas ad extremum littus, atq; aram, quòd eos capere auderet nemo, cùm eodẽ tempore inſulas Ludinorum ibi corroſas uidiſſes. Sic hos piſces nemo cocus in ius uocare audet. Quintus Hortẽſius familiaris noſter, cùm piſcinas haberet magna pecunia ædificatas ad Baulos, ita ſæpe cũ eo ad uillam fui, ut illũ ſciã ſemper in cœnã piſces Puteolos mittere emptũ ſolitum. Neq; ſatis erat eum nõ paſci piſcinis, niſi eos ipſe paſceret ultro. Ac maiorem curam ſibi haberet, ne eius eſurient mulli, quàm ego habeo, ne mei in Roſea eſuriant aſini: & quidem utraq; re & cibo, & potione, cùm non paulò ſumptuoſius, quàm ego, his miniſtret uictũ. Ego enim uno ſeruulo ordeo nõ multo aqua domeſtica, meos multinumos alo aſinos. Hortenſius primùm qui miniſtrarent piſcatores habebat cõplures, q piſciculos

minutos

minutos aggerebant frequēter, ut à maioribus abſumeren tur. Præterea ſalſamenta in eas piſcinas emptitia conijcie= bat, cùm mare turbaretur, uti per tempeſtatē ſuis piſcibus è macello cætariorū uti è mari obſonium præberet, cùm neq; euerriculo illi in litus educere poſſent uiuam ſaginam ple beiæ cœnæ piſces. Cerlerius uoluntate Hortenſij *ex equili educeres rhedarios, ut tibi haberes, mulos, quàm è piſcina barbatum mullū.* At *inquit ille,* Non *minor cura eius erat de ægrotis piſcibus, quàm de minus ualentibus ſeruis.* Itaq; *minus laborabat, ne ſeruus æger, quàm aquam frigidam bi berent ſui piſces.* Etenim *hac incuria laborare aiebat* M. Lucullum, *& piſcinas eius deſpiciebat, quòd æſtuaria ido= nea nō haberet, ac in reſidem aquam, & locis peſtilentibus habitarent piſces eius.* Contrà *ad* Neapolim L. Lucullus, *poſteaquàm perfodißet montem, ac maritima flumina im= miſiſſet in piſcinas, quæ reciprocæ fluerent, ipſe* Neptuno *non cederet de piſcatu, factum eſſe enim ut amatos piſces ſuos uideatur propter æſtus eduxiſſe in loca frigidiora, ut* Appuli *ſolēt pecuarij facere, quòd propter calores in mon tes* Sabinos *pecus ducunt.* In Baiano *autē tanta ardebat cu ra, ut architecto permiſerit, ut ſuam pecuniam cōſumeret, dummodo perduceret ſpecus è piſcinis in mare, obiectaculo quò æſtus bis quotidie ab exorta luna ad proximam nouā introire, ac redire rurſus in mare poßet, ac refrigerare pi= ſcinas.* Nos *hæc:* At *ſtrepitus à dextra, & eccum rectà can= didatus noſter deſignatus ædilis.* Cui *nos occurrimus, & gratulati in capitoliū proſequimur, ille inde eundo ſuam domum, nos noſtram.* Opinionis *noſtræ ſermonem de pa= ſtione uillatica ſummatim hunc, quem expoſui, habeto.*

FINIS.

PALLADII

RVTILII TAVRI AEMI-liani uiri illuſtris, de re ruſtica.

LIBER I.

De præceptis rei ruſticæ. TIT. I.

PARS *eſt prima prudentiæ ipſam, cui præcepturus ſis, æſtimare perſonam. Neq; enim formator agricolæ debet artibus, & eloquentia rhetores æmulari: quod à pleriſq; factum eſt: qui dum diſertè loquuntur ruſticis, aſſecuti ſunt, ut eorum doctrina nec à diſertiſsimis poſsit intelligi. Sed nos recidamus præfationis moram, ne, quos reprehendimus, imitemur. Dicendum autẽ nobis eſt (ſi diuina fauerint) de omni agricultura, & paſcuis, & ædificijs ruſticis, ſecundum fabricandi magiſtros, eorumq; inuentionibus, & omni genere eorum, quæ uel facere, uel nutrire oportet agricolam ratione uoluptatis, & uſusfructus, ſuis tamen temporibus per uniuerſa diſtinctis ſanè in primis hoc ſeruare conſtitui, ut eo menſe, quo ponenda ſunt ſingula, cùm ſua omni exequar diſciplina.*

De quatuor rebus, quibus agricultura conſiſtit. TIT. II.

PRIMO *igitur eligendi, & bene colendi agri ratio quatuor rebus conſtat, aëre, aqua, terra, induſtria. Ex his tria naturalia, unum facultatis, & uolunmtis. Na-*

turæ

turæ eſt,quod in primis ſpectare oportet,ut eis locis,quæ colere deſtinabis aër ſit ſalutaris, & clemens, aqua ſalubris,& facilis,uel ibi naſcens,uel adducta, uel imbre collecta,terra uero fœcunda,& ſitu commoda.

De aëris probatione. TIT. III.

AERIS *igitur ſalubritatem declarant loca ab infimis uallibus libera, & nebularum noctibus abſoluta, & habitatorum conſyderata corpuſcula,ſi eis color ſanus, capitis firma ſynceritas, inoffenſum lumen oculorum,purus auditus, & ſi fauces commeatum liquidæ uocis exercent.* Hoc *genere benignitas aëris approbatur.*His *autem contraria noxium cœli illius ſpiritum confitentur.*

De aqua probanda. TIT. IIII.

AQVAE *uerò ſalubritas ſic agnoſcitur. Primùm ne à lacunis,aut à palude ducatur,ne de metallis originem ſumat,ſed ſit perſpicui coloris,neq; ullo aut ſapore,aut odore uitietur,nullus illi limus inſidat,frigus tepore ſuo mulceat,æſtatis incendia frigore moderetur.*Sed *quia ſolet his omnibus ad ſpeciẽ cuſtoditis occultiorẽ noxam tectior ſeruare natura, ipſam quoq; ex incolarum ſalubritate noſcamus,ſi fauces bibentium puræ ſunt,ſi ſaluo capite, in pulmonibus, ac thorace aut nulla eſt,aut rara cauſatio.* Nam *plerunq; has noxas corporis ad inferiorẽ partẽ, quæ ſuprà ſunt corrupta demittunt ut uitiato capite ad pulmones,uel ſtomachũ morbi cauſa decurrat,tunc culpandus aër potius inuenitur.*Deinde *ſi uẽter,aut uiſcera,uel latera, uel renes nullo dolore,aut inflatione uexentur, ſi uitia nulla ueſicæ ſunt.* Hæc, *atq; his ſimilia ſi apud incolas pro maiori parte cõſtare uideris,nec de aëre aliqd,nec de fontibus ſuſpiceris.*

De

De qualitate terrarum. TIT. V.

IN *terris uerò quærenda fœcunditas. Ne alba, & nuda ſit gleba, ne macer ſabulo; ſine admiſtione terreni, ne creta ſola, ne arenæ ſquallentes, ne ieiuna glarea, ne auroſi pulueris lapidoſa macies, ne ſalſa, uel amara, ne uliginoſa terra, ne tofus arenoſus, atq; ieiunus, ne uallis nimis opaca, & ſolida. Sed gleba putris, & ferè nigra, & ad tegendam ſe graminis ſui crate ſufficiens, aut miſti coloris, quæ etſi rara ſit, tamen pinguis ſoli adiunctione glutinetur. Quæ protulerit nec ſcabra ſint, nec retorrida, nec ſucci naturalis egentia ferat. Quod frumentis dandis utile ſignum eſt, ebulum, iuncum, calamum gramen, trifolium non macrũ, rubos pingues, pruna ſylueſtria.* Color nãq; nõ magnopere quærendus eſt, ſed pinguedo, atq; dulcedo. Pinguẽ ſic agnoſcis: Glebã paruulã dulci aqua conſpergis, & ſubigis ſi glutinoſa eſt, & adhæret, conſtat illi ineſſe pinguedinem. Item ſcrobe effoſſa, & repleta, ſi ſuperauarit terra, pinguis eſt, ſi defuerit, exilis, ſi cõuenerit æquata, mediocris. Dulcedo autẽ cognoſcitur, ſi ex ea parte agri, quæ magis diſplicet, glebã fictili uaſe dulci aqua madefactã iudicio ſaporis explores. Vineis quoq; utilem per hæc ſigna cognoſces. Si coloris, & corporis rari aliquatenus, atq; reſoluti eſt. Si uirgulta, quæ protulit, leuia, nitida, procera, fœcunda ſunt, ut pyros ſylueſtres, prunos, rubos, cæteraq; huiuſmodi, neq; intorta, neq; ſterilia, neq; macra exilitate languentia. Situs uero terrarũ neq; planus, ut ſtagnet, neq; præruptus, ut defluat, neq; obrutus ut in imũ deiecta ualle ſubſidat, neq; arduus ut tẽpeſtates immodicè sẽtiat et calores. Sed ex his oĩbus utilis, ſemp

eſt æqua

eſt æquata mediocritas, & uel cāpus apertior, & humorem pluuium cliuo fallente ſubducens, uel collis molliter per latera inclinata deductus, uel uallis cum quadam moderatione, & aëris laxitate ſubmiſſa, uel mons alterius culminis defenſus obiectu, & à moleſtioribus uentis aliquo liber auxilio, uel ſublimis aſper, ſed nemoroſus, & herbidus. Sed cum ſint genera terrarum plurima, ut pinguis, aut macra, ſpiſſa, uel rara, ſicca, uel humida, & ex his pleraq; uitioſa, tamen propter ſeminum differentiam ſæpe neceſſariam maximè, ſicut ſuprà dixi, eligendus eſt pinguis, ac reſolutus ager, qui minimum laborem poſcit, & fructum maximum reddit. Secundi meriti eſt ſpiſſus, qui labore quidem maximo, tamen ad uota reſpondet. Illud uerò deterrimum genus eſt, quod erit ſiccum ſimul, & ſpiſſum, & macrum, uel frigidum: qui ager peſtiferi more fugiendus eſt.

De induſtria, & neceſſarijs ad rura ſententijs. TIT. VI.

SED *ubi hæc, quæ naturalia ſunt, neque humana ope curari poſſunt, diligentius æſtimaueris, exequi te conuenit partem, quæ reſtat, induſtriæ: cuius hæc erit cura uel maxima, ut has, quas ſubieci, ex omni opere ruſtico in primis debeas tenere ſententias. Præſentia domini prouectus eſt agri. Color terræ non magnopere deſyderetur, quia bonitatis incertus eſt autor. Genera omniū ſurculorum, uel frugum præclara, ſed terris tuis experta cōmitte. In nouo enim genere ſeminum, ante experimentum non eſt ſpes tota ponenda. Locis humidis ſemina citius, quàm ſiccis degenerant, quare ſubinde ſuccurrat electio.*

Ferrarij,

*Ferrarij, lignarij, doliorũ,cuparumq́; factores neceſſariò
habendi ſunt, ne à labore ſolenni ruſticos cauſa deſyde=
randæ urbis auertat. Locis frigidis à meridie uineta ponã
tur,calidis à ſeptentrione, temperatis ab oriente, uel (ſi
neceſſe ſit) occidente. Operarum ratio unum modum te=
nere non poteſt in tanta diuerſitate terrarum, & ideo ſo=
li, & prouinciæ conſuetudo facilè oſtendit, qui numerus
unamquanq; rem faciat,ſiue in ſurculis,ſiue in omni ge=
nere ſatorum. Quæ florent,conſtat non eſſe tangenda. Be
ne eligi ſerenda non poſſunt, niſi hoc officium prius eli=
gens aſſumat, in rebus agreſtibus maximè officia iuuenũ
congruunt,imperia ſeniorum. In uitibus putandis tria cõ
ſyderanda ſunt,fructuum ſpes, ſucceſſura materies, locus
qui ſeruet,ac reuocet. Vitem ſi maturius putes,plura ſar
menta,ſi ſerius,fructus plurimos conſequeris. De locis de
terrimis ſicut arbores,ita uites cõuenit ad meliora tranſ=
ferre. Poſt bonam uindemiam ſtrictius, poſt exiguam la=
tius puta. In omni opere inſerendi, putandi, ac recidendi,
duris,& acutis utere ferramentis. In uite,uel arbore quæ
facienda ſunt,perage ante apertionem floris,& gemmæ.
In uineis aratro prætermiſſa foſſor emendet. Locis cali=
dis,ſiccis,apricis,pampinandum non eſt,cum magis uitis
optet operiri. Et ubi uineas uulturnus exurit, aut flatus
aliquis regionis inimicus, uitem tegamus ſtraminibus uel
aliunde quæſitis. Ramus lætus,uiridis,& ſterilis in media
olea abſcindendus eſt,uelut totius arboris inimicus. Steri=
litas,& peſtilentia æquo modo fugiendæ ſunt. In paſtina
to ſolo inter nouellas uites omnino nihil eſt conſerendũ.
Græci iubent exceptis caulibus,tertio anno quæ libebit,*

 iniun

iniungere. Omnia legumina Græcis autoribus, ſeri iubentur in ſicca terra, faba tantummodo in humida debet ſpargi. Domino, uel colono confinia poßidenti, qui fundũ, uel agrũ ſuũ locat, damnis ſuis, ac litibus ſtudet. In agro periclitantur interiora, niſi colantur extrema. Omne triticum in ſolo uliginoſo poſt tertiam ſationem in genus ſiliginis commutatur. Tria mala æquè nocent, ſterilitas, morbus, uicinus. Qui terrã ſterilem uineis occupat, & laboribus ſuis, & ſumptibus eſt inimicus. Campi largius uinum, colles nobilius ferunt. Aquilo uites ſibi obiectas fœcundat, auſter nobilitat. Ita in arbitrio noſtro eſt, utrum plus habeamus, an melius. Neceßitas ferijs caret. Quamuis temperatis agris ſerendum ſit, tamen ſi ſiccitas longa eſt, ſemina locata tutius in agris, quàm in horreis ſeruabuntur. Viæ malitia æquè & uoluptati, & utilitati aduerſa eſt. Qui agrũ colit, grauem tributis creditorem patitur, cui ſine ſpe abſolutionis aſtrictus eſt. Qui arando crudum ſolum inter ſulcos relinquit, ſuis fructibus derogat, terræ ubertatẽ infamat. Fœcundior eſt culta exiguitas, quàm magnitudo neglecta. Nigras uites omnino repudies, niſi in prouincijs, in quibus eius generis quo acinaticiũ fieri conſueuit. Longius adminiculum uitis incrementa producit. Teneram, & uiridem uitem ferri acie ne recidas. Omnis inciſura ſarmenti auertatur à gemma, ne eã ſtilla, quæ fluere conſueuit extingat. Pro macie, uel ſoliditate uitiũ nutrienda ſarmenta putator iniũgat. Tertia profunda (quod Græci aſſerũt) oleæ grãdes arbores efficit, fructus minores, & aquatos, ac ſeros, magisq; amurcæ proximos. Aër oleas tepidus iuuat, & uentus mediocris ſine ui, &

horrore

horrore perflabilis. Vitis, quæ ad iugum colitur, per ætatem ad hoc perducenda eſt, ut locis moleſtioribus quatuor pedibus à terra, placidioribus uerò ſeptem ſummitas eius inſurgat. Hortus, qui cœlo clementi ſubiacet, & fontano humore percurritur, propè eſt, ut liber ſit, & nullam ſerendi diſciplinam requirat. Subligatio acerbis uuis facienda eſt, quando excutiendi, aut rumpendi acini nulla formido eſt. Ligatura in uitibus locum debet mutare, ne unum ſemper aßiduitas conterat uinculorum. Foſſorem ſi apertus uitis oculus uiderit, cæcabitur ſpes magna uindemiæ, & ideo, dum eſt clauſus, fodiatur. Terræ altitudinem cum fœcunditate, ſi ad frumenta, duobus pedibus explora, quatuor uerò, ſi ad arbuſta, uel uites. Vitis nouella ut facilè incrementum culta conſequitur, ita interitum celerem, ſi negligatur, incurrit. Modum tene æſtimatis facultatibus tuis in aſſumptione culturæ, ne ſuperatis uiribus, excedente menſura, turpiter deſeras, quod arroganter aſſumis. Semina pluſquam annicula eſſe nõ debent, ne uetuſtate corrupta non prodeant. Frumentum collis quidem grano robuſtius, ſed menſuræ minus refundet. Omnia, quæ ſeruntur, creſcente luna, & diebus tepidis ſunt ſerenda: nam tepor euocat, frigus includit. Si tibi ager eſt ſyluis inutilibus tectus, ita eum diuide, ut loca pinguia puras reddas nouales, loca ſterilia ſyluis tecta eſſe patiaris, quia illa naturali ubertate reſpondent, hæc beneficio lætantur incendij. Sed ſic urenda diſtingues, ut ad incenſum agrum poſt quinquennium reuertaris: ita efficies, ut æqualiter uel ſterilis gleba cum fœcunda contendat. Græci iubent oliuã, cùm plantatur, & legitur, à mundis pueris, atq;

uirginibus operandum, credo recordati arbori huic eſſe præſulem caſtitatem. Nomina frumentorũ ſuperfluum eſt præcipere, quæ aut loco ſubinde, aut ætate mutantur. Hoc *ſatis eſt, ut eligamus præcipua in ea regione, quam colimus, uel exploremus aduecta. Lupinus, & uicia pabularis, ſi uirides ſuccidantur, & ſtatim ſuprà ſectas eorum radices aretur, ſtercoris ſimilitudine agros fœcundant, quæ ſi exaruerint antè, quàm proſcindas, in his terræ ſuccus aufertur. Ager aquoſus plus ſtercoris quærit, ſiccus minus. Calidis, maritimis, ſiccis, apricis, campeſtribus locis omne opus uinearũ maturius inchoëtur, frigidis, mediterraneis, humidis, opacis, montanis locis tardius, quod nõ ſolum de menſibus, aut diebus dixerim, ſed etiam de horis operandi. Omne opus ruſticum, cùm fieri præcipitur, neq; cito eſt, ſi ante quindecim dies, neq; tardè, ſi poſt quindecim fiat. Frumenta omnia maximè lætantur patenti campo, & ſoluto, & ad ſolem recliui. Spiſſa, & cretoſa, & humida terra bene far, & triticum nutrit: ordeũ agro ſoluto delectatur, & ſicco, nam in lutoſo ſparſum moritur. Trimeſtris ſatio locis frigidis & niuoſis conuenit, ubi qualitas æſtatis humecta eſt, cæteris raro reſpõdet euentu. Semen trimeſtre locis tepidis melius reſpondebit, ſi ſeratur autumno. Si neceſſitas coget in ſalſa terra aliquid operari, extremo autumno plantanda eſt uel conſerenda, ut malitia eius hybernis imbribus eluatur. Aliquid etiã terræ dulcis, uel arenæ ſubijciendum eſt, ſi illi uirgulta committimus. Seminarium mediocri terra inſtituere debemus, ut ad meliorem quæ ſata fuerint, tranſferantur. Lapides, qui inſuper ſunt, hyeme rigent, æſtate feruefcunt, idcirco ſatis, arbuſtis, &*

uitibus

nitibus nocent. Terra, quæ circa arbores mouetur, ita eſt uicibus permutanda, ut ei, quæ in ſummo fuerat, ima ſuccedat. In lætandis arboribus crates faciemus, terram prius trunco admouentes, & mox lætamen, ut ſic opus naturæ beneficio alternante cumuletur. Agri præſulem non ex dilectis, & tenerè educatis ſeruulis ponas, quia fiducia præteriti amoris impunitatem culpæ præſentis expectat.

De agri electione, uel ſitu. TIT. VII.

IN eligendo agro, uel emendo conſyderare debebis, ne bonum naturalis fœcunditatis colentium deprauauerit inertia, & in degeneres ſurculos uber ſoli feracis expenderit, quod quamuis emendari poßit inſitione meliorum, tamen harum rerum ſine culpa melior uſus eſt, quàm cum ſpe corrigendi ſerus euentus. In ſeminibus ergo frumentorum præſens emendatio poterit eſſe. In uineis maximè conſyderandum, atq; uitandum eſt, quod pleriq; fecerunt ſtudendo famæ tantum, & latitudini paſtinorum, ſemina uitium ſtatuentes, uel ſterilia, uel ſaporis indigni, quod grandi tibi labore conſtabit, ut corrigas, ſi agrum compares uitijs talibus occupatum. Poſitio ipſius agri, qui eligendus eſt, ea ſit. In frigidis prouincijs orienti, aut meridiano lateri ager eſſe debet oppoſitus, ne alicuius magni montis obiectu, his duabus partibus excluſis algore rigeſcat, aut per partem ſeptentrionis remoto, aut per occidentis in ueſperam ſole dilato. In calidis uero prouincijs, pars potius ſeptentrionis optanda eſt, quæ & utilitati, & uoluptati, & ſaluti æqua bonitate reſpondeat. Si uicinus eſt fluuius, ubi ſtatuimus fabricæ ſedem parare, eius debemus explorare naturam, quia plerunque quod exhalat, ini-

micum eſt,à quò(ſi talis ſit)cōueniet refugere conditorem. Palus tamen omni modo uitanda eſt,præcipuè quæ ab auſtro eſt,uel occidente,& ſiccari conſueuit,æſtate propter peſtilentiam,uel animalia inimica,quæ generat.

De ædificio. TIT. VIII.

AEDIFICIVM *pro agri merito,& pro fortuna domini oportet inſtitui: quod plerunq; immodicè ſumptū difficilius eſt ſuſtinere,quàm condere.Ita igitur æſtimanda eſt eius magnitudo,ut ſi aliquis caſus incurrerit,ex agro, in quo eſt,unius anni,aut ut multū biennij penſione reparetur. Ipſius autem prætorij ſitus ſit loco aliquatenus erectiore,& ſicciore,quàm cætera,& propter iniuriam fundamentorum,& ut læto fruatur aſpectu.Fundamenta autē hoc modo ponenda ſunt,ut latiora ſint ex utraq; parte ſemipedis ſpatio,quàm parietes inſuper ſtruēdi corpus increſcet.Si lapis,uel tofus occurrat,facilis cauſa eſt collocandi, in quo ſculpi tantum fundamenti forma debebit,unius pedis altitudine,uel duorum.Et ſi ſolida,uel conſtricta inuenietur argilla quinta, uel ſexta pars altitudinis eius, quæ ſupra terram futura eſt, fundamentis deputetur : quòd ſi terra laxior fuerit, modò maioris altitudinis obruantur, donec munda ſine ruderum ſuſpicione occurrat argilla, quæ ſi omnino deſit, quartam merſiſſe ſufficiet. Studendum præterea ut hortis,& pomarijs cingi poßit,aut pratis. Sed totus fabricæ tractus unius lateris longitudine, in quo frons erit,meridianam partem reſpiciat,in primo angulo excipiens ortum ſolis hyberni,& paululum ab occidente auertatur hyemali. Ita proueniet, ut per hyemem ſole illuſtretur,& calores eius æſtate non ſentiat.*

De hybernis, & æſtiuis manſionibus, & pauimentis. TIT. IX.

FORMA *tamen debet eſſe eiuſmodi, ut ad habitationem breuiter collectas & æſtati, & hyemi præbeat manſiones. Quæ hyemi parantur ita ſint conſtitutæ, ut poſsit eas hyberni ſolis totus propemodum curſus hilarare. In his pauimenta opportuna eſſe debebunt. Primùm in fabricis planis earũ obſeruandum eſt, ut æqualis, & ſolida contignatio fiat, ne gradus ambulantium tremorem fabricæ titubantis excutiat. Deinde ut axes quernæ cum æſculeis nõ miſceantur. Nam quercus humore cõcepto, cũ ſe cœperit ſiccare, torquebitur, & rimas in pauimẽto faciet: æſculus autẽ ſine uitio durat. Sed ſi quercu ſuppetente æſculus deſit, ſubtiliter quercus ſiccetur, & tranſuerſus, atq; directus duplex ponatur ordo tabularum, clauis frequentibus fixus. De cerro, aut fago, aut farno diutiſsime tabulata durabunt, ſi ſtratis ſuper paleis, uel filice, humor calcis nuſquam ad tabulati corpus accedat. Tunc ſuper ſtatuminabis rudus, id eſt ſaxi cõtuſi duas partes, & cum una calcis temperatæ cõſtitues. Hoc cũ ad ſex digitorum craſsitudinem feceris, & regula exploraueris æquale, ſi loca hyemalia ſunt, tale pauimentũ debebis imponere, in quo uel nudis pedibus ſtantes miniſtri hyeme nõ rigeſcant. Inducto itaq; rudere uel teſtaceo pauimẽto, cõgeſtos, & calcatos ſpiſſe carbones cum ſabulone, & fauilla, & calce permiſces, & huius impenſæ craſsitudinem ſex uncijs iubebis imponi, quod exæquatum nigra pauimenta formabit, & ſi qua fundentur ex poculis, uelociter rapta deſugent. Sed ſi æſtiuæ manſiones ſunt, orientem ſolſtitialem, & par-*

tem ſeptentrionis aſpiciant, & uel teſtaceum (ſicut ſuprà dixímus) accipiant pauimentum, uel marmora, uel teſſeras, uel ſcutulas, quibus æquale reddatur angulis, lateribusq́; coniunctis. Si hæc deerũt, ſupra marmor tuſum cernatur, aut arena cum calce inducta leuigetur.

De calce, & arena. TIT. X.

PRAETEREA *ſcire eſt neceſſariũ conſtruenti, quæ calcis, & arenæ natura ſit utilis. Arenæ ergo foßiciæ genera ſunt tria, nigra, cana, rufa: omnium præcipuæ rufa melior: meriti ſequentis eſt cana: tertium locũ nigra poßidet. Ex ijs, quæ compreſſa manu edit ſtridores, erit utilis fabricanti. Item ſi panno, uel linteo candidæ ueſtis inſperſa, & excuſſa nihil maculæ reliquerit, aut ſordis, egregia eſt. Sed ſi foßilis arena non fuerit, de fluminibus, aut glarea, aut littore colligetur. Marina arena tardius ſiccatur, & ideo non continuè, ſed intermißis temporibus conſtruenda eſt, ne opus onerata corrumpat, camerarum quoq; tectoria ſalſo humore diſſoluit. Nam foßiles arenæ cementitijs parietibus, & cameris celeri ſiccitate utiles ſunt, melioresq́;, ſi ſtatim, cũ effoſſæ ſunt, calci miſceantur, nam diutino ſole, aut pruina, aut imbre uaneſcunt. Fluuiales tectorijs magis poterunt conuenire. Sed ſi uti neceſſe ſit maris arena, erit commodum prius cã lacuna humoris dulcis immergi, ut uitium ſalis aquis ſuauibus elota deponat. Calcem quoq; ex albo ſaxo duro, uel tiburtino, aut columbino fluuiali coquemus, aut rubro, aut ſpongia, aut marmore. Poſtremo quæ erit ex ſpiſſo, & duro ſaxo, ſtructuris conuenit, ex fiſtuloſo uero, aut molliori lapide, tectorijs adhibetur utilius. In duabus arenæ partibus calcis*

cis

cis una miſcenda eſt. In fluuiali uero arena ſi tertiam partem teſtæ cretæ addideris, operum ſoliditas mira præſtabitur.

De lateritijs parietibus. TIT. XI.

QVO'D SI *lateritios parietes in prætorio facere uolueris, illud ſeruare debebis, ut perfectis parietibus, in ſummitate quæ trabibus ſubiacebit, ſtructura teſtacea cum coronis prominẽtibus fiat ſeſquipedali altitudine, ut ſi corruptæ tegulæ, aut imbrices fuerint, parietem non poßint ſtillicidia penetrare per pluuiam. Deinde prouidendum eſt, ut ſiccis, & aſperatis parietibus lateritijs inducatur tectorium, quod humidis, ac leuibus adhærere non poterit, & ideo tertiò eos prius debebis obducere ut tectorium ſine corruptione ſuſcipiant.*

De lumine, & altitudine. TIT. XII.

IN PRIMIS *ſtudendum eſt in agreſti fabrica, ut multa luce clareſcat: deinde ut partes temporibus diuiſas, ſicut ſuprà dixi, cõgruis partibus offeramus, ideſt æſtiuas ſeptẽtrioni, hybernas meridiano, uernas, & autumnales orienti. Menſura uerò hæc ſeruanda eſt in triclinijs, atque cubiculis, ut quanta latitudo, & longitudo fuerit, in unum computetur, & eius medietas in altitudinem conferatur.*

De cameris cannicijs. TIT. XIII.

CAMERAS *in agreſtibus ædificijs ex ea materia utilius erit formare, quæ facile inuenietur in uilla. Itaq; aut tabulis faciemus, aut cãnis, hoc genere. Aſſeres ligni Gallici, uel cupreßi directos, & æquales conſtituemus in eo loco, ubi camera facienda eſt, ita ordinatos, ut inter ſe*

ſeſquipedalis menſura ſi uacua. Tunc eos catenis ligneis ex iunipero, aut oliua, aut buxo, aut cupreſſo factis ad contignationem ſuſpendemus, & binas inter eos perticas dirigemus tomicibus alligatas. Poſteà paluſtrẽ cannam, uel hanc craßiorem, quæ in uſu eſt, contuſam facta, & ſtrictim iuncta crate ſubnectimus, & per omne ſpatiũ cum ipſis aſſeribus, & perticis alligamus. Dehinc primò impẽſa pumicea inducmus, & trulla æquabimus, ut inter ſe cannarum membra conſtringat. Pòſt arena, & calce coæquabimus. Tertiò tuſi marmoris puluerem mıſtũ cum calce ducemus, & poliemus ad ſummum nitorem.

De opere albario. TIT. XIIII.

OPVS *quoque albarium ſæpe delectat, cui calcem debebimus adhibere, cùm multo tempore fuerit macerata: ergo ut utilem probes, aſcia calcem quaſi lignũ dolabis. Si nuſquam acies eius offenderit, & ſi quod aſciæ adhæret, fuerit molle, atq; uiſcoſum, conſtat albarijs operibus conuenire.*

De tectorijs. TIT. XV.

PARIETVM *uerò tectura ſic fiet fortis, & nitida. Prima trullis frequẽtetur inductio. Cũ ſiccari cœperit iterum inducatur, ac tertio. Poſt hæc tria coria ex marmoreo grano cooperiatur ad trullã. Quæ inductio antè tandiu ſubigenda eſt, ut rutrum, quo calx ſubigitur, mundum leuemus. Hæc quoq; marmoris grani inductio cùm ſiccari cœperit, aliud corium ſubtilius oportet imponi: ſic & ſoliditatem cuſtodiet, & nitorem.*

De uitanda ualle. TIT. XVI.

VITANDVM *eſt autem, quod pleriq; fecerunt*

aquæ cauſa,uillas in infimis uallibus mergere, & paucorum dierum uoluptatem præferre habitatorum ſaluti:quod etiam magis metuemus, ſi prouincia, quam colimus, de morbis æſtate ſuſpecta eſt. Cui ſi fons deſit,aut puteus,ciſternas conſtruere conueniet,quibus omniũ conduci poßit aqua tectorum.Fiunt autem hoc modo.

De ciſternis, & maltha frigidaria.

TIT. XVII.

SIGNINIS *parietibus magnitudo ea,cui delectaris, & ſufficis, conſtruatur, longior magis, quàm latior. Huius ſolum alto rudere ſolidatum relicto fuſoris loco teſtacei pauimenti ſuperfuſione leuigetur.Hoc pauimentum omni cura cedendum eſt ad nitorem, & lardo pingui decocto aßiduè perfricandum. Quod ubi deducto humore ſiccatum eſt,ne rimis in aliqua parte findatur, etiam parietes ſimili corio uelentur obducti,& ita poſt diuturnam, & ſolidam ſiccitatem,aquæ præbeatur hoſpitium. Anguillas ſanè, piſcesq́; fluuiales mitti in his, paſciq́; conueniet, ut horum natatu aqua ſtans agilitatem currentis imitetur. Sed ſi aliquando in quocunque loco pauimenti, uel parietis tectura ſuccumbat, hoc genus malthæ adhibebimus, ùt humor in exitum nitens poßit includi.Rimas,& lacunas ciſternarum,& piſcinas,uel puteos ſarciemus hoc genere,& ſi humor per ſaxa manabit, picis liquidæ quantum uolueris, & tantundem ſumes unguinis, quod uocamus axungiam,uel ſeuũ.Tunc in olla utrunq; miſcebis, & coques donec ſpumet,deinde ab igne remouebis.Cùm fuerit eadem refrigerata permiſtio,calcem minutim ſuper adijcies, & ad unum corpus omnia miſta reuocabis. Cumq́;*

uelut

uelut ſtrigmentum feceris, inſeres locis corruptis, ac manantibus, & preßum ſumma denſitate calcabis. Salutare erit aquas illuc per tubos fictiles duci, & opertis immeare ciſternis. Nam cœleſtis aqua ad bibendum omnibus antefertur, ut & ſi fluens adhiberi poßit, quæ ſalubris non eſt, lauacris debeat, & hortorum uacare culturæ.

De cella uinaria. TIT. XVIII.

CELLAM *uinariam ſeptentrioni debemus habere oppoſitam frigidam, uel obſcuræ proximam longè à balneis, ſtabulis, furno, ſterquilinijs, ciſternis, aquis, & cæteris odoris horrendi, ita inſtructam neceſſarijs, ut non uincatur à fructu, ſic autem diſpoſitam, ut baſilicæ ipſius forma calcatorium loco habeat altiore conſtructum. Ad quod inter duos lacus, qui ad excipienda uina hinc inde depreſſi ſint, gradibus tribus ferè, aut quatuor aſcendatur. Ex his lacubus canales ſtructi, uel tubi fictiles circa extremos parietes currant, & ſubiectis lateri ſuo dolijs per uicinos meatus manantia uina defundant. Si copia maior eſt medium ſpatium cupis deputabitur, quas ne ambulacra prohibeant, baſellis altioribus impoſitas, uel ſuprà obruta dolia poßumus collocare ſpatio inter ſe largiore diſtantes, ut (ſi res exigat) curantis tranſitus poßit admitti. Quòd ſi cupis locum ſuum deputabimus, is locus ad calcatorij ſimilitudinem podijs breuibus, & teſtaceo pauimento ſolidetur, ut etiam ſi ignorata ſe cupa diffuderit, lacu ſubdito excipiantur non peritura uina, quæ fluxerint.*

De horreis. TIT. XIX.

SITVS *horreorum quamuis ipſam ſeptentrionis deſyderet partē, & ſuperior, & longè ab omni humore, & lætamine,*

Letamine, & ſtabulis ponendus eſt, frigidus, uentoſus, & ſiccus, cui prouidendum ſtructuræ diligentia, ne rimis poſſit abrumpi. Solum igitur omne bipedis ſternatur, uel minoribus laterculis, quos ſuffuſo teſtaceo pauimento debemus imprimere. Tunc diuiſas cellas (ſi magnus ſperabitur ſeminum modus) grano cuiq; tribuemus, & ſi terræ pauperies minora promittit, uel craticijs podijs erunt diſcernenda granaria, uel uimineis uaſculis reditus tenues colligemus. Sed factis granarijs, amurca luto miſta parietes liniuntur, cui aridi oleaſtri, uel oliuæ folia pro paleis adijciuntur: quò tectorio ſiccato, rurſus amurca reſpergitur, quæ ubi ſiccata fuerit, frumenta condentur. Hæc res gurgulionibus, & cæteris noxijs animalibus inimica eſt. Aliqui coriandri folia frumentis miſcent ad ſeruandum profutura. Nihil tamen diu cuſtodiendis frumentis commodius erit, quàm ſi ex areis in alterum locum uicinum tranſfuſa refrigerentur aliquantis diebus, atq; ita horreis inferantur. Negat Columella uentilanda eſſe frumenta, quia magis miſcentur animalia totis aceruis, quæ ſi non moueantur, in ſummitate intra menſuram palmi ſubſiſtent, & hoc uelut corrupto corio cætera illæſa durabunt. Aſſerit idem, noxia animalia ultra prædictam menſuram non poſſe generari. Herba coniza ſicca (ut Græci aſſerunt) ſubſtrata frumentis addit ætati. Ab horreis tamẽ auſter debet eſſe auerſus.

De olei factorio. TIT. XX.

OLEARIS *cella meridianis ſit obiecta partibus, & cõtra frigus munita, ut illi per ſpecularia debeat lumen admitti. Ita & operas, quæ hyeme futuræ ſunt, nullus algor impedit, & oleum, cùm premetur, adiutũ teporibus, frigore*

frigore non ualebit aſtringi.Trapetis,& rotulis,& præ=lo nata eſt forma,quam conſuetudo dictauit. Receptacula olei ſemper munda ſint, ne nouos ſapores infecta ueteri rancore corrumpant. At ſi quis maiori diligentiæ ſtudet, ſubiectis hinc inde cuniculis pauimenta ſuſpendat, & ignem ſuggerat fornace ſuccenſa. Ita purus calor olei cel=lam ſine fumi nidore uaporabit,quo ſæpe infectum,colore corrumpitur,& ſapore.

De ſtabulis equorum,uel boum. TIT. XXI.

STABVLA *equorum, uel boum meridianas qui=dem plagas reſpiciant,non tamen egeant ſeptentrionis lu=minibus,quæ per hyemem clauſa nihil noceant, per æſta=tem patefacta refrigerent. Ipſa ſtabula propter ungulas animalium,ab omni humore ſuſpenſa ſint. Boues nitidio=res fient,ſi focum proximè habeant, & ignis lumen inten dant. Octo pedes ad ſpatium ſtandi ſingulis boum pari=bus abundant, & in porrectione* XV. *Plancæ roboreæ ſupponantur ſtationibus equorum cum ſtramine,ut iacen=tibus molle ſit,ſtantibus durum.*

De corte. TIT. XXII.

CORS *ad meridiem pateat,& obiecta ſit ſoli, quò facilius hyeme aliquem teporem cõcipiat,propter ea,quæ inſunt animalia,quibus etiam ad æſtatis temperandũ calo=rem porticus furcis,aſſeribus,& fronde formari debẽt,quæ uel ſcadulis,uel(ſi copia ſuppetit)tegulis,uel (ſi facilius, & ſine impenſa placuerit) tegẽtur caricibus,aut geniſtis.*

De auiarijs. TIT. XXIII.

CIRCA *parietes cortis extremos auiaria facien=da ſunt,quia ſtercus auium maximè neceſſarium eſt agri=culturæ,*

culturæ, excepto anſerum lætamine, quod ſatis omnibus inimicum eſt. Sed habitacula cæterarum auium maximè neceſſaria ſunt.

De columbarijs. TIT. XXIIII.

COLVMBARIVM *uerò poteſt accipere ſublimis una turricula in prætorio cõſtituta, leuigatis, ac dealbatis parietibus, in quibus à quatuor partibus (ſicut mos eſt) feneſtellæ breuiſsimæ fient, ut columbas ſolas ad introitum, exitumq́; permuttant.* Nidi *figurẽtur interius.* A' *muſtellis tutæ fient, ſi inter eas frutex uirgoſus ſine folijs aſper, uel uetus ſpartea proijciatur, qua animalia calciantur, ut eam ſecretò non uidentibus alijs unus attulerit, non pereunt.* Et *neq; locum deſerunt, ſi per omnes feneſtras aliquid de ſtrangulati hominis loro, aut uinculo, aut fune ſuſpendas.* Inducunt *alias, ſi cumino paſcantur aſsiduè, uel ſetoſi hirci alarum balſami liquore tangãtur.* Fœtus *frequentant, ſi ordeum torrefactum, uel fabam, uel herbũ ſæpe conſumant.* Triginta *autem columbis uolantibus diurni tres ſextarij tritici ſufficient, aut creturæ, ita ut herbum fœtus gratia menſibus præbeamus hybernis.* Rutæ *ramulos pluribus locis oportet contra animalia inimica ſuſpendere.*

De Turturibus. TIT. XXV.

SED *columbarij cellæ duo ſubiecta cubicula fiant.* Vnum *breue, & propè obſcurũ, quò turtures claudi poſſint, quos nutrire facilimum eſt.* Nam *nihil expetunt, niſi ut æſtate, qua ſola maximè pingueſcunt, triticum, uel milium mulſa maceratum ſemper accipiant.* Semodius *unus diurnus centũ uiginti turturibus ſufficit.* Aqua *ſanè*

cis fre

eis frequenter mundior debet offerri.

De Turdis TIT. XXVI.

ALIVD *uerò cubiculum turdos nutriat, qui ſi alieno tempore ſaginentur, & uoluptatem cibi, & reditum maximum præſtant, parcitati beneficium miniſtrante luxuria. Sit autem locus mundus, & lucidus, & undiq; leuigatus. Tranſuerſæ in hoc perticæ figũtur, quibus poßint poſt incluſum uolatum ſedere. Rami etiam uirides ſæpe mutentur. Caricæ tunſæ miſtis pollinibus largißimè præbeantur. Myrti etiam, ſi facultas eſt, lentiſci oleaſtri, ederæ, arbuti ſemina interdum ad excludenda faſtidia, & maximè aqua munda præbeatur. Claudantur illæſi, & recenter capti miſtis aliquibus antè nutritis, quorum ſocietate ad capiendos cibos pauidã nouæ captiuitatis mœſtitudinem conſolentur.*

De Gallinis. TIT. XXVII.

GALLINAS *educare nulla mulier neſcit, quæ modò uideatur induſtria. Hoc de his præcepiſſe ſufficiat, ut fumo, puluere utãtur, & cinere. Sint præcipuè nigræ, aut flaui coloris, ſed albæ uitentur. Vinaceæ cibo ſterileſcunt. Ordeo ſemicocto & parere ſæpe coguntur, & red dunt oua maiora. Duobus cyathis ordei bene paſcitur una gallina, quæ ſit uaga. Supponenda ſunt his ſemper oua numero impari, luna creſcente, à decima uſq; in quin tamdecimã. Pituita his naſci ſolet, quæ alba pellicula linguam ueſtit extremam. Hæc leuiter unguibus uellitur, & locus cinere tangitur, & allio trito plaga mundata conſpergitur. Item allij mica trita cum oleo faucibus inſeritur: ſtaphiſagria etiam prodeſt, ſi cibis miſceatur aßiduè.*

Si ama

Si amarum lupinum comedant, ſub oculis illis grana ipſa procedunt, quæ niſi acu leuiter apertis pelliculis auferantur, extingũt. Oculos portulacæ ſucco forinſecus, & mulieris lacte curemus, uel hammoniaco ſale, cui mel, et ciminũ æquale miſcentur. Pediculos earũ perimit ſtaphiſagria, & torrefactũ ciminũ pari pondere, & pariter tunſa cum uino, & amari lupini aqua, ſi penetret ſecreta pennarum.

De Pauonibus. TIT. XXVIII.

PAVONES *nutrire facilimum eſt, niſi fures, aut animalia inimica formides, qui plerunq; per agros uagantes ſponte ſe paſcunt, pulloſq́; educunt, & altiſſimas ueſpere arbores petunt. Vna uerò his cura debetur, ut incubantes per agrum fœminas, quæ hoc paſſim faciunt, à uulpe cuſtodias. Ideo in inſulis breuibus meliori ſorte nutriuntur. Vni maſculo fœminæ quinq; ſufficiunt. Maſculi oua, & pullos ſuos perſequuntur uelut alienigenas, prius quàm illis criſtarum naſcatur inſigne. Ab Idibus Februarijs calere incipiũt. Faba leuiter torrefacta in libidinem prouocantur, ſi eis quinto quoq; die tipida præbeatur. Sex cyathi uni ſufficiunt. Cupidinem coëundi maſculus confitetur, quoties circa ſe amictum caudæ gemmantis incuruat, & ſingularum capita occulta pennarum locis ſuis exerit cũ ſtridore procurrens. Si oua pauonum gallinis ſupponantur, excuſatæ matres ab incubatione tribus uicibus per annum fœtus edunt. Primus partus quinq; ouorũ, ſecundus quatuor, tertius trium, uel duorum eſſe conſueuit. Sed electæ (ſi hoc placuerit) nutrices gallinæ ſint, quæ à primo incremento lunæ nouẽ diebus habeant nouẽ oua ſuppoſita, quinq; pauonina, & cætera ſui generis. Decima die*

oua omnia gallinacea ſubtrahantur, & alia item galli-nacea totidem recentia ſupponantur, quot ablata ſunt, ut trigeſima luna, hoc eſt expletis triginta diebus, poßint cũ pauoninis ouis aperiri. Oua autẽ pauonũ, quæ gallinæ ſub iecta ſunt, ſæpe manu conuertantur, quia hoc ipſa facere uix ualebit. Vnam partẽ oui notabis, ut te ſubinde cõuer-tiſſe cognoſcas. Maiores tamen gallinas oportet eligere, nam minoribus pauciora ſuppones. Natos autem pullos ſi ad unã transferre à pluribus uelis, dicit Columella uni nutrici uigintiquinq; ſufficere. Mihi uerò, ut bene educi poßint, uidẽtur quindecim ſatis eſſe. Primis diebus far or dei conſperſum uino, pullis dabitur, uel undecunq; cocta pulticula, & refrigerata. Poſteà adijcietur porrum con-ciſum, uel caſeus recens, ſed expreſſus, nam ſerũ pullis no-cet. Locuſtæ etiam pedibus ablatis præbentur. Ita paſcen-di ſunt uſq; ad ſextum menſem. Deinde ordeũ poteris præ bere ſolenniter. Trigeſimoquinto tamen die poſtquàm nati ſunt, etiam in agrum tutò eijci poſſunt comitante nu trice, paſcendi, cuius ſingultu reuocantur ad uillam. Pi-tuitas uero, & cruditates ijs remedijs ſubmouebis, qui-bus gallina curatur. Maximum illis periculũ eſt, cũ incipit criſta produci, nam patiuntur langores infantũ ſimilitudi ne, cũ illis tumentes gingiuas denticuli aperire nituntur.

De phaſianis. TIT. XXIX.

I N *phaſianis nutriendis hoc ſeruandum eſt, ut nouelli ad creandos fœtus parẽtur, id eſt qui anno ſuperiore ſunt editi: ueteres enim fœcundi eſſe non poſſunt. Ineunt fœmi nas menſe Martio, uel Aprili. Duabus unus maſculus ſuf-ficit, quia cæteras aues ſalacitate non æquat. Semel in an-*

no fœ

no fœtus creant. Viginti ferè ouis pariendi ordo concluditur. Gallinæ his melius incubabunt, ita ut quindecim phaſianina oua nutrix una cooperiat, & cetera ſui generis ſupponantur. In ſupponendo, de luna, & diebus quæ ſunt in alijs dicta ſeruentur. Trigeſimus dies maturos pullos in lumen emittet. Sed per quindecim dies diſcocto, ac refrigerato leuiter ordei farre paſcentur, cui uini imber aſpergitur. Pòſt triticum fractum præbebis, & locuſtas, & oua formicæ. Sanè ab aquæ prohibeantur acceſſu, ne eos pituita concludat. Quòd ſi pituitam patientur phaſiani, allio cum pice liquida trito roſtra eorum debebis aſſiduus perfricare, uel uitium, ſicut gallinis fieri conſueuit, auferre. Saginĕdi hæc ratio eſt, ut unius modij triticea farina in breuiſſimas offulas redacta clauſo phaſiano per xxx. dies miniſtrata ſufficiat: uel, ſi ordeaceam farinam præbere uolueris, unius, & ſemiſſis modij farina per prædictos dies ſaginam replebit. Obſeruandū ſanè eſt, ut offulæ ipſæ oleo leuigentur aſperſo, & ita inſerantur faucibus, ne ſub infima linguæ parte mergantur: quod ſi euenerit, ſtatim pereunt. Illud quoq; magnopere curemus, ne præbeantur noua alimenta, niſi digeſtis alijs, quia eos facilimè onus cibi hærentis extinguit.

De anſeribus. TIT. XXX.

ANSER ſanè nec ſine herba, nec ſine aqua facilè ſuſtinetur: locis conſitis inimicus eſt, quia ſata & morſu lædit, & ſtercore: pullos præſtat, & plumas, quas & autumno uellamus, & uere. Vni maſculo tres fœminæ ſufficiāt. Si deſit fluuius, lacuna formetur. Si herba non ſuppetit, trifolium, fœnum græcum, agreſtia intyba, lactucu-

las ſeremus alimento. Albi fœcundiores ſunt, uarij, uel fuſci minus, quia de agreſti genere ad domeſticum tranſierunt. Incubant à calendis Martij uſque ad æſtiuum ſolſtitium. Plus parient, ſi gallinis oua illarum ſupponantur. Extremum partum matribus iam uacaturis educare permittimus: pariture ad haram perducantur. Cùm ſemel hoc feceris, conſuetudinem ſponte retinebunt. Gallinis ſicut pauonina, etiam anſeris oua ſupponas. Sed anſerina oua ne noceant ſuppoſitis, ſubijciatur urtica. Parui primis decem diebus intus paſcendi ſunt, poſteà ſereno eos poterimus educere, ubi urtica non fuerit, cuius aculeos reformidant. Quatuor menſibus bene ſaginantur, nam melius pinguescunt in tenera ætate. Polenta dabitur in die ter. Largè uagandi licentia prohibetur, loco obſcuro claudentur, & calido, ſic maiores etiam ſecundo menſe pingueſcũt. Nam paruuli ſæpe die trigeſimo moriuntur. Saginantur uerò melius, ſi ad ſatietatem milium præbeamus infuſum. Inter anſerum cibaria legumen omne porrigi poteſt, excepto eruo. Cauendum eſt etiam, ne pulli eorum ſetas glutiant. Græci ſaginandis anſeribus polentæ duas partes, & furfuris quatuor aqua calida temperant, & ingerunt pro appetentis uoluptatę ſumenda: tribus per diem uicibus potu adiuuant: media quoq; nocte aquam miniſtrant: peractis uerò xxx. diebus, ſi ut iecur his tenereſcat, optabis, tunſas caricas, & aqua maceratas in offas uolutabis exiguas, & per dies uiginti continuos miniſtrabis anſeribus.

De piſcinis. TIT. XXXI.

HIS *ordinatis, cætera exequenda ſunt.* Nam *piſcinæ duæ uel ſolo impreſſæ, uel cæſo lapide circa uillam eſſe debebunt,*

debebunt, quas facile eſt, aut fonte, aut imbre ſuppleri, ut una ex his uſui ſit pecoribus, uel auibus aquaticis, alia madefaciat uirgas, & coria, & lupinos, & ſiqua ruſticitas conſueuit infundere.

De fœnili, paleario, lignario. TIT. XXXII.

FOENI, *palearum, ligni, cannarum repoſitiones nil refert, in qua parte fiant, dummodo ſiccæ ſint, atq; perflabiles, & longè remoueantur à uilla propter caſum ſurripientis incendij.*

De ſterquilinio. TIT. XXXIII.

STERCORVM *congeſtio locum ſuum tenere debebit, qui abundet humore, & propter fœtoris horrenda à prætorij conuertatur aſpectu. Humor abundans hoc præſtabit ſtercori, ut ſiqua inſunt ſpinarum ſemina, putrefiant. Stercus aſinorum primùm eſt maximè hortis, deinde ouillum, & caprinum, & iumentorum: porcinum uerò peßimum, cineres optimi. Sed columbinum feruidißimum, cæterarumq; auium ſatis utile eſt, excepto paluſtriũ. Stercus, quod anno requieuerit, ſegetibus utile eſt, nec herbas creat, ſi uetuſtius ſit, minus proderit. Pratis uerò recentia ſtercora proficient ad uber herbarum. Et maris purgamenta, ſi aquis dulcibus eluantur, miſta reliquis uicem ſtercoris exhibebunt, & limus, quem ſcaturiens aqua, uel fluuij incrementa reſpuerint.*

De locis horti, & pomarij, & ſepibus, & ſerendi tempore. TIT. XXXIIII.

HORTI, *& pomaria domui proxima eſſe debebunt. Hortus ſit ſterquilinio maximè ſubiectus, cuius ſucco ſponte fœcundet. Ab area longè ſitus ſit, nam puluerem pa-*

learum patitur inimicum. Felix poſitio eſt, cui leniter inclinata planicies curſus aquæ fluentis per ſpatia diſcreta deriuat. Si fons deſit, aut imprimendus eſt puteus, aut, ſi nequeas hoc, piſcina ſuperius conſtruenda eſt, ut illinc aquas pluuia conferente, hortus per æſtiuos rigetur ardores. Si hac omni facultate carueris, ſemper altius tribus, uel quatuor pedibus ad paſtini ſimilitudinem fodies hortulum, qui ſic cultus negligat ſiccitates. Sed huic quamuis contra neceſſitatem muſta ſtercore qualibet terra conueniat, tamen hæc genera ſunt in electione uitanda, creta, quam argillam dicimus, atq; rubrica. Illud quoq; cuſtodies in hortis, quos humoris natura nõ adiuuat, ut diuidas per partes, & hyeme ad meridiem, æſtate ad ſeptentrionem ſpatia colenda conuertas. Debent etiam horti eſſe clauſi: ſed munitionis multa ſunt genera. Alij luto inter formas clauſo, parietes figuratos ex lateribus imitantur. Quibus copia ſuppetit, maccrias luto, & lapide exicitant. Pleriq; ſine luto cõgeſta in ordinem ſaxa cõponunt. Nonnulli foſſis ſpatia colenda præcingunt, quod uitandũ eſt, quia horto ſubducit humores, niſi fortè locus paluſtris colatur. Alij ſpinarum plantas, & ſemina in munitione diſponunt. Sed melius erit rubi ſemina, & ſpinæ, quæ rubus caninus uocatur, matura colligere, & cum farina erui ex aqua maceratæ miſcere, funes dehinc ſparteos ueteres hoc genere miſtionis ſic inducere, ut intra funes ſemina recepta ſeruentur uſq; ad uerni temporis initia. Tunc ubi ſepes futura eſt, duos ſulcos tribus à ſe pedibus ſeparatos ſeſquipedis altitudine faciemus, & per utroſq;, funes cũ ſeminibus obruemus leui terra. Ita trigeſima die procedunt ſentes, quos

teneros

teneros adminiculis opus eſt adiuuare, quibus inter ſe ſentes per ſpatia uacua relicta iungentur. Partes ſanè horti ſic diuidēdæ ſunt, ut eæ, in quibus autumno ſeminabitur, uerno tempore paſtinentur: quas ſeminibus uere cõplebimus, autumni tempore debebimus effodere. Ita utraq; paſtinatio decoquetur beneficio algoris, aut ſolis. Areæ faciendæ ſunt anguſtiores, & longæ, id eſt duodecim pedum longitudine, & ſex latitudine, ut ſint propter ſpatia utrinque purganda diuiſæ. Margines uero earum locis humidis, uel irriguis duobus pedibus erigantur, ſiccis uno extuliſſe ſufficiet. Inter areas (ſi humor conſueuit effluere) ſpatia altiora ipſis areis eſſe debebũt, ut facilius ingrediatur areā de ſuperiore parte humor admiſſus, & ubi ſitientem ſaturauerit, in alias poſſit excluſus auerti. Serendi tempora licet per menſes certa ſignemus, tamē ſecundũ loci, & cœli naturā unuſquiſq; cuſtodiat. Frigidis locis autumnalis ſatio celerior fiat, uerna uero tardior. Calidis autē regionibus, & autumnalis ſerior fieri poteſt, & uerna maturior. Quæcunq; ſerenda ſunt, cum luna creſcit, ſeminentur, quæ ſecanda ſunt, uel legenda, cum minuitur.

De remedijs horti, uel agri. TIT. XXXV.

CONTRA *nebulas, & rubiginem, paleas, & purgamenta pluribus locis per hortũ diſpoſita ſimul omnia, cum nebulas uideris inſtare, combures. Cõtra grandinem multa dicuntur. Panno roſeo mola cooperitur. Item cruentæ ſecures contra cœlum minaciter leuantur. Item omne horti ſpatium alba uite præcingitur: uel noctua pennis patentibus extenſa ſuffigitur, uel ferramenta, quibus operandum eſt, ſepo unguntur urſino. Aliqui urſi adipem*

cum oleo tuſum reſeruant, & falces hoc, cũ putaturi ſunt, ungunt. Sed hoc in occulto debet eſſe remedium, ut nullus putator intelligat, cuius uis tanta eſſe perhibetur, ut neq; gelu, neq; nebula, neq; alio malo poßit noceri. Intereſt etiã ut res profanata non ualeat. Contra culices & limaces uel amurcam recentem, uel ex cameris fuliginem ſpargimus. Contra formicas, ſi in horto habent foramen, cor noctuæ admoueamus, ſi foris ueniunt, omne horti ſpatium cinere, aut cretæ candore ſignemus. Contra erucas ſemina, quæ ſpargenda ſunt, ſemperuiuæ ſucco madefiant, uel erucarũ ſanguine. Cicer intra olera propter multa portenta ſerendum eſt. Aliqui cinerẽ de fico ſuper erucas ſpargunt. Item ſquillam uel in horto ſerunt, uel certè ſuſpendunt. Aliqui mulierem menſtruantẽ, nuſquam cinctam, ſolutis capillis, nudis pedibus contra erucas, & cætera, hortum faciunt circumire. Aliqui fluuiales cancros pluribus locis intra hortum clauis figunt. Contra animalia, quæ uitibus nocent, cantharides, quas in roſis inuenire conſueuimus, oleò merſas reſolui patieris in tabem, & cùm putandæ ſunt uites, hoc oleo falces putatorias perunges. Extinguntur cimices amurca, & felle bubulo lectis, aut locis perunctis, uel folijs ederæ tritis ex oleo, uel incenſis ſanguiſugis. Vt olera animalia infeſta non generent, in corio teſtudinis omnia ſemina, quæ ſparſurus es, ſicca: uel mentam locis pluribus, maximè inter caules, ſere: hoc præſtare fertur eruũ aliquantulũ ſatum, præcipuè ubi radices, & rapa naſcuntur. Vel acre acetum ſucco iuſquiami miſtum, fertur olerũ pulices necare, ſi ſpargas. Campas fertur euincere, qui fuſticulos allij ſine capitibus per horti

omne

*omne ſpatium comburens, nidorem locis pluribus excita=
rit. Si contrà eaſdẽ uitibus uoluerimus conſulere, allio tri=
to falces putatoriæ feruntur unguendæ. Naſci quoq; pro
hibentur, ſi circa arborum, uel uitium crura bitumen, &
ſulfur incendas. Vel ſi ablatas de horto uicino cæpas exco=
quas aqua, & per horti tui ſpatia uniuerſa diffundas. Ne
cantharides uitibus noceant, in cote, qua falces acuũtur,
ipſæ ſunt conterẽdæ. Democritus aſſerit, neq; arboribus,
neq; ſatis quibuslibet noceri poſſe à quibuſcunq; beſtijs,
ſi fluuiales cancros plurimos, uel marinos, quos Græci
παγούρους nominant, non minus quàm decem fictili uaſculo
in aqua miſſos tegas, & ſub dio ſtatuas, ut decem diebus
ſole uaporentur. Poſteà quæcunq; illæſa uolueris eſſe, ea
aqua perfundas, & octonis diebus peractis hoc repetas,
donec ſolidè, quæ optaueris adoleſcant. Formicas abiges,
ſi origano, & ſulfure tritis foramẽ aſperges. Hoc & api
bus nocet. Item coclearum uacuas teſtas ſi uſſeris, & eo
cinere foramen inculces. Culices galbano infuſo fugãtur,
aut ſulfure. Pulices amurca per pauimentum frequenter
aſperſa, uel cimino agreſti cum aqua trito, uel ſi cucume=
ris agreſtis ſemen aqua reſolutũ ſæpe infundes, uel aquã
lupinorũ pſilotri auſteritatibus iunctam. Mures ſi amur
cam ſpiſſam patinæ infuderis, & in domo nocte poſueris,
adhærebunt. Item necabuntur, ſi helleboro nigro caſeũ,
uel panem, uel adipes, uel polentam permiſceas, & offe=
ras. Et agreſtis cucumeris, & coloquintidis ſuffuſio ſic
nocebit. Aduerſus mures agreſtes Apuleius aſſerit ſemi=
na bubulo felle maceranda antè, quàm ſpargas. Nonnulli
rhododaphnis folijs aditus eorum claudunt, qui roſis his,*

dum in exitu nituntur, intereũt. Talpas Græci hoc genere perſequuntur. Nucem perforari iubẽt, uel aliquod pomi genus ſoliditatis eiuſdem. Ibi paleas, & cerã cum ſulfure ſufficienter includi. Tunc omnes paruulos aditus, & reliqua ſpiramenta talparũ diligenter obſtrui unum foramen, quod amplũ ſit reſeruari, in cuius aditu nucem intus incenſam, ſic poni, ut ab una parte flatus poßit accipere, quos ab alia parte diffundat, ſic impletis fumo cuniculis talpas uel fugere protinus, uel necari. Mures ruſticos, ſi querneo cinere aditus eorũ ſatures, attactu frequenti ſcabies occupabit, ac perimet. Serpentes propè omni auſteritate fugantur, & nocentes ſpiritus innocentia fumi graueolentis exagitat. Vramus galbanum, uel cerui cornua, radices lilij, capræ ungulas. Hoc genere monſtra noxia prohibentur. Opinio Græcorũ eſt, ſi nubes locuſtarum repentè ſurrexerint, latentibus intra tecta cunctis hominibus eam poſſe tranſire: quòd ſi inobſeruãtes homines ſub aëre deprehendãt, nulli fructuũ noceri, ſi continuò omnes ad tecta confugiant. Pelli etiam dicuntur amari lupini, uel agreſtis cucumeris aqua decocta, ſi muriæ miſta fundatur. Exiſtimant aliqui locuſtas, uel ſcorpios fugari poſſe, ſi aliqui ex eis urantur in medio. Campas nonnulli ficulneo cinere perſequuntur: ſi permanſerint, urina bibula, & amurca æqualiter miſta conferueant, & ubi refrixerint, olera omnia hoc imbre conſperge. πρασοκουρίδας *Græci uocant animalia, quæ ſolent hortis nocere: ergo uentriculum ueruecis ſtatim occiſi plenum ſordibus ſuis ſpatio, quo abundant, leuiter debebis operire. Poſt biduum reperies ibi animalia ipſa congeſta. Hoc cum bis, uel tertio*

feceris,

ſeceris, genus omne, quod nocebit, extingues. Grandini creditur obuiare, ſiquis crocodilli pellem, uel hyænæ, uel marini uituli per ſpatia poſſeßionis circunferat, & in uillæ, aut cortis ſuſpendat ingreßu, cùm malum uiderit imminere. Item ſi paluſtrem teſtudinem dextra manu ſupinam ferens uineas perambulet, & reuerſus eodem modo ſic illam ponat in terra, & glebas dorſi eius obijciat curuaturæ, ne poßit inuerti, ſed ſupina permaneat. Hoc facto fertur ſpatium ſic defenſum nubes inimica tranſcurrere. Nōnulli ubi inſtare malum uiderint, oblato ſpeculo imaginem nubis accipiunt, & hoc remedio nubem (ſeu ut ſibi obiecta diſpliceat, ſeu tanquàm geminata alteri cedat) auertunt. Item uituli marini pellis in medio uinearum loco uni ſuperiecta uiticulæ creditur contra imminens malum totius uineæ membra ueſtiſſe. Omnia ſemina horti, uel agri feruntur ab omnibus malis, ac monſtris tuta ſeruari, ſi agreſtis cucumeris tritis radicibus antè macerentur. Item equæ caluaria, ſed non uirginis, intra hortum ponenda eſt, uel etiam aſinæ. Creduntur enim ſua præſentia fœcundare, quæ ſpectant.

De area. TIT. XXXVI.

AREA *longè à uilla eſſe non debet, & propter exportandi facilitatē, & ut fraus minor timeatur domini, uel procuratoris uicinitate ſuſpecta. Sit autem uel ſtrata ſilice, uel ſaxo montis exciſa, uel ſub ipſo trituræ tempore ungulis pecorum, & aquæ admiſtione ſolidata, clauſa deinde, & robuſtis munita cancellis propter armenta, quæ cùm teritur, inducimus. Sit circa hanc locus alter planus, & purus, in quem frumenta transfuſa refrigerentur, & horreis inferantur,*

inſtrantur, quæ res in eorum durabilitate proficiet. Fiat *deinde undecunq; proximum tectum, maximè in humidis regionibus: ſub quo propter imbres ſubitos frumenta (ſi neceßitas coëgerit) raptim uel munda, uel ſemitrita ponantur. Sit autem area loco ſublimi, & undecunq; perflabili, longè tamen ab hortis, uineis, atq; pometis.* Nam *ſicut radicibus uirgultorum proſunt lætamen, & paleæ, ita inſidentes frondibus eas perforant, atq; arere compellunt.*

De apium caſtris. TIT. XXXVII.

APIBVS *ſtationem non longè à domini ædibus in horti parte ſecreta, & aprica, & à uentis remota, & calidiore locare debemus: quæ in quadratam conſtituta menſuram fures, & acceßus hominum, pècudumq; ſubmoueat. Sit abundans floribus, quos in herbis, uel in fruticibus, uel in arboribus procuret induſtria. Herbas nutriat, origanum, thymum, ſerpyllum, ſatureiam, meliſphyllum, uiolas agreſtes, aſphodillum, citraginem, amaracum, hyacinthũ, qui iris, uel gladiolus ducitur ſimilitudine foliorum, narcißum, crocum, cæteraſq; herbas ſuauißimi odoris, & floris. In fruticibus uerò ſint roſæ, lilia fabæ, roſmarinus, hederæ. In arboribus ziziphus, amygdalus, perſicus, pyrus, pomiferæq; arbores, quibus nulla amaritudo reſpondet flore, uel ſucco. Syluestria uerò glandifera robora, terebinthus, lentiſcus, cædrus, tilia, ilex minor, & cinus, ſed taxi remoueantur inimicæ. Primi ſaporis mella thymi ſuccus effundit. Secundi meriti timbra, ſerpyllum, uel origanum. Tertij meriti roſmarinus, & ſatureia. Cætera, ut arbutus, & olera, ſaporem ruſtici mellis efficiunt. Sint autem arbores à ſeptentrionali parte diſpoſitæ. Frutices, atque*

uirgulta

uirgulta ordines ſuos ſub macerijs exequantur. Herbas deinde in plano poſt frutices conſeremus. Fons, uel riuus huc conueniat otioſus, qui humiles tranſcundo formet lacunas, quas operiant rara, & tranſuerſa uirgulta, ſedes tutas apibus præbitura, cùm ſitient. Sed ab his apium caſtris longè ſint omnia odoris horrendi, balneæ, ſtabula, coquinæ fuſoria. Fugabimus prætereà animalia, quæ ſunt apibus inimica, lacertos, blattas, & his ſimilia. Aues etiam pannis, & crepitaculis terreamus. Purus cuſtos, frequens, & caſtus accedat, habens noua aluearia præparata, quibus excipiatur examinum rudis iuuentus. Vitetur odor cœni, & cancer aduſtus, & locus, qui ad humanam uocem falſa imitatione reſpondet. Abſint & herbæ, titimallus, helleborum, tapſia, abſinthium, cucumis agreſtis, & omnis amaritudo conficiendæ aduerſa dulcedini.

De uaſculis apium formandis. TIT. XXXVIII.

ALVEARIA meliora ſunt, quæ cortex formabit raptus ex ſubere, quia non tranſmittunt uim frigoris, aut caloris, poſſunt tamen & ex ferulis fieri: ſi hæ deſint, ſalignis uiminibus fabricentur, uel ligno cauatæ arboris, aut tabulis, more cuparum. Fictilia deterrima ſunt, quæ & hyeme gelantur, & æſtate feruescunt. Sed inter ea loca, quæ muniri debere præcepimus, podia ternis alta pedibus fabricentur inducta teſtaceo, & albario opere leuigata propter lacertarum, cæterorumq; animalium noxam, quibus eſt moris irrepere: & ſupra hæc podia aluearia collocentur, ita ut non poſſint imbre penetrari, ſpatiolis inter ſe patentibus ſegregata. Anguſtus tamen aditus admittat examina propter frigoris, & caloris iniuriam. Sanè uentis frigidioribus

ſrigidioribus altus paries reſiſtat, qui locum poßit deſenſis ſedibus apricare. Aditus omnes ſoli opponantur hyberno, qui in uno corpore duo, uel tres eſſe debebunt ea magnitudine, quæ apis formam non poßit excedere. Sic enim noxijs animalibus ingreſſu reſiſtetur anguſto: uel ſi apes obſidere uoluerint exeuntes, alio, ubi non fuerint, utentur egreßu.

De apibus emendis. TIT. XXXIX.

APES *ſi emendæ ſunt, prouideamus ut plena aluearia comparentur, quam rem uel inſpectio, uel murmuris magnitudo, uel frequentia monſtrat commeantis, ac remeantis examinis, & ex uicina potius, quàm ex longinqua regione, ne aëris nouitate tententur. Si uerò longius aduehendæ ſunt, collo nocte portentur, nec collocare, nec aperire aluearia niſi ueſpere inſtante debemus. Speculemur deinde per triduum, ne omne ianuas ſuas egrediatur examen.*Hoc *enim ſigno fugam meditantur aſſumere.Contra hæc, & cætera ſuo unumquodq; menſe reuidebimus.* T*amen creduntur non fugere, ſi ſtercus primogeniti uituli adlinamus oribus uaſculorum.*

De balneis. TIT. XL.

NON *alienum eſt, ſi aquæ copia potiatur, patremfamiliâs de ſtructura balnei cogitare: quæ res & uoluptati plurimum confert, & ſaluti.* I*taque balneum conſtituemus in ea parte, qua calor futurus eſt, loco ab humore ſuſpenſo, ne id uligo fornacibus uicina refrigeret.Lumina ei dabimus à parte meridiana, & occidentis hyberni, ut tota die ſolis iuuetur, & illuſtretur aſpectu. Suſpenſuras uerò cellarum ſic facies.Aream primo bipedis ſternis, inclinata*

ſit tamen

ſit tamen ſtratura ad fornacem, ut ſi pilam miſeris, intrò ſtare non poßit, ſed ad fornacem recurrat. Sic eueniet, ut flamma altum petendo, cellas faciat plus calere. Supra hāc ſtraturā pilæ laterculis argilla ſubacta, & capillo conſtructæ fiant diſtantes à ſe ſpatio pedis unius, & ſemißis, altæ pedibus binis ſemis. Super has pilas bipedæ conſtituantur binæ in altum, atq; his ſuperfundantur teſtacea pauimēta, & tunc ſi copia eſt, marmora collocentur. Miliariū uerò plumbeum, cui ærea patina ſubeſt, inter ſoliorum ſpatia forinſecus ſtatuemus fornace ſubiecta, ad quod miliarium fiſtula frigidaria dirigatur, & ab hoc ad ſolium ſimilis magnitudinis fiſtula procedat, quæ tantum calidæ ducat interius, quantū fiſtula illi frigidi liquoris intulerit. Cellæ autem ſic diſponantur, ut quadræ non ſint, ſed (uerbi gratia) ſi xv. pedibus longæ fuerint, x. latæ ſint: fortius enim uapor inter anguſta luctabitur. Soliorū forma pro uniuſcuiuſq; uoluntate fundetur. Piſcinales cellæ in æſtiuis balneis à ſeptentrione lumen accipiant, in hyemalibus à meridie. Si fieri poteſt, ita conſtituantur balneæ, ut omnis earum per hortos decurrat eluuies. Cameræ in balneis ſi ſigninæ fiant, fortiores ſunt. Quæ uerò de tabulis fiunt, uirgis ferreis tranſuerſis, & ferreis arcubus ſuſtinentur. Sed ſi tabulas nolis imponere, ſuper arcus, ac uirgas, bipedas cōſtitues ferreis anchoris colligatas, capillo inter ſe, atq; argilla ſubacta cohærentes, & ita impenſam teſtaceam ſubter inducis: deinde albarij operis nitore decorabis. Poßumus etiam, ſi compendio ſtudemus, hyberna ædificia balneis imponere: hinç & habitationi teporem ſubmittimus, & fundamenta lucramur.

De mal

De malthis, calidaria, & frigidaria.

TIT. XLI.

SCIRE *conuenit, quoniam de balneis loquimur, quæ ſunt malthæ calidariæ, uel frigidariæ, ut ſiquando in ſolijs ſciſſa ſunt opera, poßit repentè ſuccurri. Calidariæ compoſitio talis eſt. Picem duram, cerã albam ponderibus æquis, ſtupam picis liquidæ totius ponderis dimidiã partem, teſtam minutam, florem calcis, omnia ſimul miſta in pila contundes, & iuncturis curabis inſerere. Aliter. Ammoniacum remißum, ficum, ſtupam, picem liquidam tundis pilo, & iuncturas oblinis. Aliter. Ammoniacum, & ſulfur utrunque reſolutum line, uel infunde iuncturis. Item picem duram, ceram albam, & ammoniacum ſuper remiſſum, ſimul iuncturis adline, & cautere cũcta percurre. Item florem calcis cum oleo miſtum iuncturis illine, & caue ne mox aqua mittatur. Aliter. Sanguini taurino, & oleo florem calcis admiſce, & rimas coniunctionis obducito. Item ficum & picem durã, & oſtrei teſtas ſiccas ſimul tundes. His omnibus iuncturas diligenter adlines. Item malthæ frigidariæ, ſanguinem bubulum, florem calcis, ſcoriam ferri, pilo uniuerſa contundes, & ceroti inſtar efficies, & curabis adlinire. Item ſeuum liquefactum cribellato cineri admiſtum frigidæ aquæ inter rimas labenti, ſi allinatur, obſiſtet.*

De piſtrino. TIT. XLII.

SI AQVAE *copia eſt, fuſura balnearum debent priſtina ſuſcipere, ut ibi formatis aquarijs molis ſine animalium, uel hominum labore frumenta frangantur.*

De inſtru

De inſtrumentis agreſtium. TIT. XLIII.

INSTRVMENTA *uerò hæc, quæ ruri neceſſaria ſunt, præparemus. Aratra ſimplicia, uel ſi plana regio permittit, aurita, quibus poſsint contra ſtationes humoris hyberni, ſata celſiore ſulco attolli. Bidentes, dolabras, falces putatorias, quibus in arbore utimur, & uite. Item meſſorias, uel fœnarias, ligones, lupos, id eſt ſerrulas manubriatas minores, maioresq́; ad mēſuram cubiti, quibus facile eſt, quod per ſerram fieri non poteſt, reſecando trunco arboris, aut uitis interſeri: acus, per quas in paſtinis ſarmenta merguntur, falces à tergo acutas, atq; lunatas, cultellos item curuos minores, per quos nouellis arboribus ſurculi aridi, aut extantes facilius amputentur. Item falciculas breuiſsimas tribulatas, quibus filicem ſolemus abſcindere, ſerrulas minores, uangas, runcones, quibus uepreta perſequimur, ſecures ſimplices, uel dolabratas, ſarculos, uel ſimplices, uel bicornes, uel aſcias in auerſa parte referentes raſtros. Item cauteres, caſtratoria ferramenta, atq; tonſoria, uel quæ ad animaliū ſolent pertinere medicinam. Tunicas uero pelliceas, cum cucullis, & ocreas, manicasq́; de pellibus, quæ uel in ſyluis, uel in uepribus, ruſtico operi, & uenatorio poſsint eſſe communes. Expletis ijs, quæ pertinēt ad generale præceptū, nunc operas ſuas ſingulis menſibus explicabimus, & à menſe Ianuario faciemus initium.*

las ſeremus alimento. Albi fœcundiores ſunt, uarij, uel fuſci minus, quia de agreſti genere ad domeſticum tranſierunt. Incubant à calendis Martij uſque ad æſtiuum ſolſtitium. Plus parient, ſi gallinis oua illarum ſupponantur. Extremum partum matribus iam uacaturis educare permittimus: parituræ ad haram perducantur. Cùm ſemel hoc feceris, conſuetudinem ſponte retinebunt. Gallinis ſicut pauonina, etiam anſeris oua ſupponas. Sed anſerina oua ne noceant ſuppoſitis, ſubijciatur urtica. Parui primis decem diebus intus paſcendi ſunt, poſteà ſereno eos poterimus educere, ubi urtica non fuerit, cuius aculeos reformidant. Quatuor menſibus bene ſaginantur, nam melius pingueſcunt in tenera ætate. Polenta dabitur in die ter. Largè uagandi licentia prohibetur, loco obſcuro claudentur, & calido, ſic maiores etiam ſecundo menſe pingueſcũt. Nam paruuli ſæpe die trigeſimo moriuntur. Saginantur uerò melius, ſi ad ſatietatem milium præbeamus infuſum. Inter anſerum cibaria legumen omne porrigi poteſt, excepto eruo. Cauendum eſt etiam, ne pulli eorum ſetas glutiant. Græci ſaginandis anſeribus polentæ duas partes, & furfuris quatuor aqua calida temperant, & ingerunt pro appetentis uoluptate ſumenda: tribus per diem uicibus potu adiuuant: media quoq; nocte aquam miniſtrant: peractis uerò xxx. diebus, ſi ut iecur his tenereſcat, optabis, tunſas caricas, & aqua maceratas in offas uolutabis exiguas, & per dies uiginti continuos miniſtrabis anſeribus.

De piſcinis. TIT. XXXI.

HIS ordinatis, cætera exequenda ſunt. Nam piſcinæ *duæ uel ſolo impreſſæ, uel cæſo lapide circa uillam eſſe*

debebunt,

debebunt, quas facile eſt, aut fonte, aut imbre ſuppleri, ut una ex his uſui ſit pecoribus, uel auibus aquaticis, alia madefaciat uirgas, & coria, & lupinos, & ſiqua ruſticitas conſueuit infundere.

De fœnili, paleario, lignario. TIT. XXXII.

FOENI, *palearum, ligni, cannarum repoſitiones nil refert, in qua parte fiant, dummodo ſiccæ ſint, atq; perflabiles, & longè remoueantur à uilla propter caſum ſurripientis incendij.*

De ſterquilinio. TIT. XXXIII.

STERCORVM *congeſtio locum ſuum tenere debebit, qui abundet humore, & propter fœtoris horrenda à prætorij conuertatur aſpectu. Humor abundans hoc præſtabit ſtercori, ut ſiqua inſunt ſpinarum ſemina, putrefiant. Stercus aſinorum primùm eſt maximè hortis, deinde ouillum, & caprinum, & iumentorum: porcinum uerò peſsimum, cineres optimi. Sed columbinum feruidiſsimum, cæterarumq; auium ſatis utile eſt, excepto paluſtrium. Stercus, quod anno requieuerit, ſegetibus utile eſt, nec herbas creat, ſi uetuſtius ſit, minus proderit. Pratis uerò recentia ſtercora proficient ad uber herbarum. Et maris purgamenta, ſi aquis dulcibus eluantur, miſta reliquis uicem ſtercoris exhibebunt, & limus, quem ſcaturiens aqua, uel fluuij incrementa reſpuerint.*

De locis horti, & pomarij, & ſepibus, & ſerendi tempore. TIT. XXXIIII.

HORTI, *& pomaria domui proxima eſſe debebunt. Hortus ſit ſterquilinio maximè ſubiectus, cuius ſucco ſponte fœcundet. Ab area longè ſitus ſit, nam puluerem pa-*

learum patitur inimicum. Felix poſitio eſt, cui leniter inclinata planicies curſus aquæ fluentis per ſpatia diſcreta deriuat. Si fons deſit, aut imprimendus eſt puteus, aut, ſi nequeas hoc, piſcina ſuperius conſtruenda eſt, ut illinc aquas pluuia conferente, hortus per æſtiuos rigetur ardores. Si hac omni facultate carueris, ſemper altius tribus, uel quatuor pedibus ad paſtini ſimilitudinem fodies hortulum, qui ſic cultus negligat ſiccitates. Sed huic quamuis contra neceßitatem muſta ſtercore qualibet terrã conueniat, tamen hæc genera ſunt in electione uitanda, creta, quam argillam dicimus, atq; rubrica. Illud quoq; cuſtodies in hortis, quos humoris natura nõ adiuuat, ut diuidas per partes, & hyeme ad meridiem, æſtate ad ſeptentrionem ſpatia colenda conuertas. Debent etiam horti eſſe clauſi: ſed munitionis multa ſunt genera. Alij luto inter formas clauſo, parietes figuratos e lateribus imitantur. Quibus copia ſuppetit, macerias luto, & lapide exicitant. Pleriq; ſine luto cõgeſta in ordinem ſaxa cõponunt. Nonnulli foſſis ſpatia colenda præcingunt, quod uitandũ eſt, quia horto ſubducit humores, niſi fortè locus paluſtris colatur. Alij ſpinarum plantas, & ſemina in munitione diſponunt. Sed melius erit rubi ſemina, & ſpinæ, quæ rubus caninus uocatur, matura colligere, & cum farina erui ex aqua macerata miſcere, funes dehinc ſparteos ueteres hoc genere miſtionis ſic inducere, ut intra funes ſemina recepta ſeruentur uſq; ad uerni temporis initia. Tunc ubi ſepes futura eſt, duos ſulcos tribus à ſe pedibus ſeparatos ſeſquipedis altitudine faciemus, & per utroſq;, funes cũ ſeminibus obruemus leui terra. Ita trigeſima die procedunt ſentes, quos

teneros

teneros adminiculis opus eſt adiuuare, quibus inter ſe ſentes per ſpatia uacua relicta iungentur. Partes *ſanè horti ſic diuidēdæ ſunt, ut eæ, in quibus autumno ſeminabitur, uerno tempore paſtinentur: quas ſeminibus uere cōplebimus, autumni tempore debebimus effodere. Ita utraq; paſtinatio decoquetur beneficio algoris, aut ſolis. Areæ faciendæ ſunt anguſtiores, & longæ, id eſt duodecim pedum longitudine, & ſex latitudine, ut ſint propter ſpatia utrinque purganda diuiſæ. Margines uero earum locis humidis, uel irriguis duobus pedibus erigantur, ſiccis uno extuliſſe ſufficiet. Inter areas (ſi humor conſueuit effluere) ſpatia altiora ipſis areis eſſe debebūt, ut facilius ingrediatur areā de ſuperiore parte humor admiſſus, & ubi ſitientem ſaturauerit, in alias poßit excluſus auerti. Serendi tempora licet per menſes certa ſignemus, tamē ſecundū loci, & cœli naturā unuſquiſq; cuſtodiat. Frigidis locis autumnalis ſatio celerior fiat, uerna uero tardior. Calidis autē regionibus, & autumnalis ſerior fieri poteſt, & uerna maturior. Quæcunq; ſerenda ſunt, cum luna creſcit, ſeminentur, quæ ſecanda ſunt, uel legenda, cum minuitur.*

De remedijs horti, uel agri. TIT. XXXV.

CONTRA *nebulas, & rubiginem, paleas, & purgamenta pluribus locis per hortū diſpoſita ſimul omnia, cum nebulas uideris inſtare, combures. Cōtra grandinem multa dicuntur. Panno roſeo mola cooperitur. Item cruentæ ſecures contra cœlum minaciter leuantur. Item omne horti ſpatium alba uite præcingitur: uel noctua pennis patentibus extenſa ſuffigitur, uel ferramenta, quibus operandum eſt, ſepo unguntur urſino. Aliqui urſi adipem*

cum oleo tuſum reſeruant, & falces hoc, cũ putaturi ſunt, ungunt. Sed hoc in occulto debet eſſe remedium, ut nullus putator intelligat, cuius uis tanta eſſe perhibetur, ut neq; gelu, neq; nebula, neq; alio malo poſsit noceri. Intereſt etiã ut res profanata non ualeat. Contra culices & limaces uel amurcam recentem, uel ex cameris fuliginem ſpargimus. Contra formicas, ſi in horto habent foramen, cor noctuæ admoueamus, ſi foris ueniunt, omne horti ſpatium cinere, aut cretæ candore ſignemus. Contra erucas ſemina, quæ ſpargenda ſunt, ſemperuiuæ ſucco madefiant, uel erucarũ ſanguine. Cicer intra olera propter multa portenta ſerendum eſt. Aliqui cinerẽ de fico ſuper erucas ſpargunt. Item ſquillam uel in horto ſerunt, uel certè ſuſpendunt. Aliqui mulierem menſtruantẽ, nuſquam cinctam, ſolutis capillis, nudis pedibus contra erucas, & cætera, hortum faciunt circumire. Aliqui fluuiales cancros pluribus locis intra hortum clauis figunt. Contra animalia, quæ uitibus nocent, cantharides, quas in roſis inueniре conſueuimus, oleò merſas reſolui patieris in tabem, & cùm putandæ ſunt uites, hoc oleo falces putatorias perunges. Extinguntur cimices amurca, & felle bubulo lectis, aut locis perunctis, uel folijs ederæ tritis ex oleo, uel incenſis ſanguiſugis. Vt olera animalia infeſta non generent, in corio teſtudinis omnia ſemina, quæ ſparſurus es, ſicca: uel mentam locis pluribus, maximè inter caules, ſere: hoc præſtare fertur eruũ aliquantulũ ſatum, præcipuè ubi radices, & rapa naſcuntur. Vel acre acetum ſucco iuſquiami miſtum, fertur olerũ pulices necare, ſi ſpargas. Campas fertur euincere, qui ſuſticulos allij ſine capitibus per horti

omne ſpatium comburens, nidorem locis pluribus excitarit. Si contrà eaſdē uitibus uoluerimus conſulere, allio trito falces putatoriæ feruntur unguendæ. Naſci quoq; prohibentur, ſi circa arborum, uel uitium crura bitumen, & ſulfur incendas. Vel ſi ablatas de horto uicino cāpas excoquas aqua, & per horti tui ſpatia uniuerſa diffundas. Ne cantharides uitibus noceant, in cote, qua falces acuūtur, ipſæ ſunt conterēdæ. Democritus aſſerit, neq; arboribus, neq; ſatis quibuslibet noceri poſſe à quibuſcunq; beſtijs, ſi fluuiales cancros plurimos, uel marinos, quos Græci παγούρους nominant, non minus quàm decem fictili uaſculo in aqua miſſos tegas, & ſub dio ſtatuas, ut decem diebus ſole uaporentur. Poſteà quæcunq; illæſa uolueris eſſe, ea aqua perfundas, & octonis diebus peractis hoc repetas, donec ſolidè, quæ optaueris adoleſcant. Formicas abiges, ſi origano, & ſulfure tritis foramē aſperges. Hoc & apibus nocet. Item coclearum uacuas teſtas ſi uſſeris, & eo cinere foramen inculces. Culices galbano infuſo fugātur, aut ſulfure. Pulices amurca per pauimentum frequenter aſperſa, uel cimino agreſti cum aqua trito, uel ſi cucumeris agreſtis ſemen aqua reſolutū ſæpe infundes, uel aquā lupinorū pſilotri auſteritatibus iunctam. Mures ſi amurcam ſpiſſam patinæ infuderis, & in domo nocte poſueris, adhærebunt. Item necabuntur, ſi helleboro nigro caſeū, uel panem, uel adipes, uel polentam permiſceas, & offeras. Et agreſtis cucumeris, & coloquintidis ſuffuſio ſic nocebit. Aduerſus mures agreſtes Apuleius aſſerit ſemina bubulo felle maceranda antè, quàm ſpargas. Nonnulli rhododaphnis folijs aditus eorum claudunt, qui roſis his,

dum in exitu nituntur, intereũt. Talpas Græci hoc genere perſequuntur. Nucem perforari iubẽt, uel aliquod pomi genus ſoliditatis eiuſdem. Ibi paleas, & cerã cum ſulfure ſufficienter includi. Tunc omnes paruulos aditus, & reliqua ſpiramenta talparũ diligenter obſtrui unum foramen, quod amplũ ſit reſeruari, in cuius aditu nucem intus incenſam, ſic poni, ut ab una parte flatus poßit accipere, quos ab alia parte diffundat, ſic impletis fumo cuniculis talpas uel fugere protinus, uel necari. Mures ruſticos, ſi querneo cinere aditus eorũ ſatures, attactu frequenti ſcabies occupabit, ac perimet. Serpentes propè omni auſteritate fugantur, & nocentes ſpiritus innocentia fumi graueolentis exagitat. Vramus galbanum, uel cerui cornua, radices lilij, capræ ungulas. Hoc genere monſtra noxia prohibentur. Opinio Græcorũ eſt, ſi nubes locuſtarum repentè ſurrexerint, latentibus intra tecta cunctis hominibus eam poſſe tranſire: quòd ſi inobſeruãtes homines ſub aëre deprehendãt, nulli fructuũ noceri, ſi continuò omnes ad tecta confugiant. Pelli etiam dicuntur amari lupini, uel agreſtis cucumeris aqua decocta, ſi muriæ miſta fundatur. Exiſtimant aliqui locuſtas, uel ſcorpios fugari poſſe, ſi aliqui ex eis urantur in medio. Campas nonnulli ficulneo cinere perſequuntur: ſi permanſerint, urina bibula, & amurca æqualiter miſta conferueant, & ubi refrixerint, olera omnia hoc imbre conſperge. πρασοκουρίδας Græci uocant animalia, quæ ſolent hortis nocere: ergo uentriculum ueruecis ſtatim occiſi plenum ſordibus ſuis ſpatio, quo abundant, leuiter debebis operire. Poſt biduum reperies ibi animalia ipſa congeſta. Hoc cum bis, uel tertio feceris,

feceris, genus omne, quod nocebit, extingues. Grandini *creditur obuiare, ſiquis crocodilli pellem, uel hyænæ, uel marini uituli per ſpatia poſſeſsionis circunferat, & in uillæ, aut cortis ſuſpendat ingreſſu, cùm malum uiderit imminere. Item ſi paluſtrem teſtudinem dextra manu ſupinam ferens uineas perambulet, & reuerſus eodem modo ſic illam ponat in terra, & glebas dorſi eius obijciat curuaturæ, ne poſsit inuerti, ſed ſupina permaneat.* Hoc *facto fertur ſpatium ſic defenſum nubes inimica tranſcurrere.* Nõ*nulli ubi inſtare malum uiderint, oblato ſpeculo imaginem nubis accipiunt, & hoc remedio nubem (ſeu ut ſibi obiecta diſpliceat, ſeu tanquàm geminata alteri cedat) auertunt. Item uituli marini pellis in medio uinearum loco uni ſuperiecta uiticulæ creditur contra imminens malum totius uineæ membra ueſtiiſſe.* Omnia *ſemina horti, uel agri feruntur ab omnibus malis, ac monſtris tuta ſeruari, ſi agreſtis cucumeris tritis radicibus antè macerentur. Item equæ caluaria, ſed non uirginis, intra hortum ponenda eſt, uel etiam aſinæ. Creduntur enim ſua præſentia fœcundare, quæ ſpectant.*

De area. TIT. XXXVI.

AREA *longè à uilla eſſe non debet, & propter exportandi facilitatẽ, & ut fraus minor timeatur domini, uel procuratoris uicinitate ſuſpecta. Sit autem uel ſtrata ſilice, uel ſaxo montis exciſa, uel ſub ipſo trituræ tempore ungulis pecorum, & aquæ admuſtione ſolidata, clauſa deinde, & robuſtis munita cancellis propter armenta, quæ cùm teritur, inducimus. Sit circa hanc locus alter planus, & purus, in quem frumenta transfuſa refrigerentur, & horreis inferantur,*

inſtrantur, quæ res in eorum durabilitate proficiet. Fiat deinde undecunq; proximum tectum, maximè in humidis regionibus: ſub quo propter imbres ſubitos frumenta (ſi neceſſitas coëgerit) raptim uel munda, uel ſemitrita ponantur. Sit autem area loco ſublimi, & undecunq; perflabili, longè tamen ab hortis, uineis, atq; pometis. Nam ſicut radicibus uirgultorum proſunt lætamen, & paleæ, ita inſidentes frondibus eas perforant, atq; arere compellunt.

De apium caſtris. TIT. XXXVII.

APIBVS *ſtationem non longè à domini ædibus in horti parte ſecreta, & aprica, & à uentis remota, & calidiore locare debemus: quæ in quadratam conſtituta menſuram fures, & acceſſus hominum, pècudumq́; ſubmoueat. Sit abundans floribus, quos in herbis, uel in fruticibus, uel in arboribus procuret induſtria. Herbas nutriat, origanum, thymum, ſerpyllum, ſatureiam, meliſphyllum, uiolas agreſtes, aſphodillum, citraginem, amaracum, hyacinthũ, qui iris, uel gladiolus ducitur ſimilitudine foliorum, narciſſum, crocum, cæteraſq́; herbas ſuauiſſimi odoris, & floris. In fruticibus uerò ſint roſæ, lilia fabæ, roſmarinus, hederæ. In arboribus ziziphus, amygdalus, perſicus, pyrus, pomiferæq́; arbores, quibus nulla amaritudo reſpondet flore, uel ſucco. Syluestria uerò glandifera robora, terebinthus, lentiſcus, cædrus, tilia, ilex minor, & cinus, ſed taxi remoueantur inimicæ. Primi ſaporis mella thymi ſuccus effundit. Secundi meriti timbra, ſerpyllum, uel origanum. Tertij meriti roſmarinus, & ſatureia. Cætera, ut arbutus, & olera, ſaporem ruſtici mellis efficiunt. Sint autem arbores à ſeptentrionali parte diſpoſitæ. Frutices, atque uirgulta*

uirgulta ordines ſuos ſub macerijs exequantur. Herbas deinde in plano poſt frutices conſeremus. Fons, uel riuus huc conueniat otioſus, qui humiles tranſeundo formet lacunas, quas operiant rara, & tranſuerſa uirgulta, ſedes tutas apibus præbitura, cùm ſitient. Sed ab his apium caſtris longè ſint omnia odoris horrendi, balneæ, ſtabula, coquinæ fuſoria. Fugabimus præterea animalia, quæ ſunt apibus inimica, lacertos, blattas, & his ſimilia. Aues etiam pannis, & crepitaculis terreamus. Purus cuſtos, frequens, & caſtus accedat, habens noua aluearia præparata, quibus excipiatur examinum rudis iuuentus. Vitetur odor cœni, & cancer aduſtus, & locus, qui ad humanam uocem falſa imitatione reſpondet. Abſint & herbæ, titimallus, helleborum, tapſia, abſinthium, cucumis agreſtis, & omnis amaritudo conficiendæ aduerſa dulcedini.

De uaſculis apium formandis. TIT. XXXVIII.

ALVEARIA *meliora ſunt, quæ cortex formabit raptus ex ſubere, quia non tranſmittunt uim frigoris, aut caloris, poſſunt tamen & ex ferulis fieri: ſi hæ deſint, ſalignis uiminibus fabricentur, uel ligno cauatæ arboris, aut tabulis, more cuparum. Fictilia deterrima ſunt, quæ & hyeme gelantur, & æſtate feruescunt. Sed inter ea loca, quæ muniri debere præcepimus, podia ternis alta pedibus fabricentur inducta teſtaceo, & albario opere leuigata propter lacertarum, cæterorumq; animalium noxam, quibus eſt moris irrepere: & ſupra hæc podia aluearia collocentur, ita ut non poſſint imbre penetrari, ſpatiolis inter ſe patentibus ſegregata. Anguſtus tamen aditus admittat examina propter frigoris, & caloris iniuriam. Sanè uentis*

frigidioribus

frigidioribus altus paries reſiſtat, qui locum poßit defenſis ſedibus apricare. Aditus omnes ſoli opponantur hyberno, qui in uno corpore duo, uel tres eſſe debebunt ea magnitudine, quæ apis formam non poßit excedere. Sic enim noxijs animalibus ingreſſu reſiſtetur anguſto: uel ſi apes obſidere uoluerint exeuntes, alio, ubi non fuerint, utentur egreßu.

De apibus emendis. TIT. XXXIX.

APES *ſi emendæ ſunt, prouideamus ut plena aluearia comparentur, quam rem uel inſpectio, uel murmuris magnitudo, uel frequentia monſtrat commeantis, ac remeantis examinis, & ex uicina potius, quàm ex longinqua regione, ne aëris nouitate tententur. Si uerò longius aduehendæ ſunt, collo nocte portentur, nec collocare, nec aperire aluearia niſi ueſpere inſtante debemus. Speculemur deinde per triduum, ne omne ianuas ſuas egrediatur examen.* Hoc *enim ſigno fugam meditantur aſſumere.* Con*tra hæc, & cætera ſuo unumquodq; menſe reuidebimus.* Tamen *creduntur non fugere, ſi ſtercus primogeniti uituli adlinamus oribus uaſculorum.*

De balneis. TIT. XL.

NON *alienum eſt, ſi aquæ copia potiatur, patremfamiliâs de ſtructura balnei cogitare: quæ res & uoluptati plurimum confert, & ſaluti.* Itaque *balneum conſtituemus in ea parte, qua calor futurus eſt, loco ab humore ſuſpenſo, ne id uligo fornacibus uicina refrigeret.* Lumina *ei dabimus à parte meridiana, & occidentis hyberni, ut tota die ſolis iuuetur, & illuſtretur aſpectu. Suſpenſuras uerò cellarum ſic facies.* Aream *primo bipedis ſternis, inclinata*

ſit tamen

ſit tamen ſtratura ad fornacem, ut ſi pilam miſeris, intrò ſtare non poßit, ſed ad fornacem recurrat. Sic eueniet, ut flamma altum petendo, cellas faciat plus calere. Supra hāc ſtraturā pilæ laterculis argilla ſubacta, & capillo conſtructæ fiant diſtantes à ſe ſpatio pedis unius, & ſemißis, altæ pedibus binis ſemis. Super has pilas bipedæ conſtituantur binæ in altum, atq; his ſuperfundantur teſtacea pauimēta, & tunc ſi copia eſt, marmora collocentur. Miliariū uerò plumbeum, cui ærea patina ſubeſt, inter ſoliorum ſpatia forinſecus ſtatuemus fornace ſubiecta, ad quod miliarium fiſtula frigidaria dirigatur, & ab hoc ad ſolium ſimilis magnitudinis fiſtula procedat, quæ tantum calidæ ducat interius, quantū fiſtula illi frigidi liquoris intulerit. Cellæ autem ſic diſponantur, ut quadræ non ſint, ſed (uerbi gratia) ſi xv. pedibus longæ fuerint, x. latæ ſint: fortius enim uapor inter anguſta luctabitur. Soliorū forma pro uniuſcuiuſq; uoluntate fundetur. Piſcinales cellæ in æſtiuis balneis à ſeptentrione lumen accipiant, in hyemalibus à meridie. Si fieri poteſt, ita conſtituantur balneæ, ut omnis earum per hortos decurrat eluuies. Cameræ in balneis ſi ſigninæ fiant, fortiores ſunt. Quæ uerò de tabulis fiunt, uirgis ferreis tranſuerſis, & ferreis arcubus ſuſtinentur. Sed ſi tabulas nolis imponere, ſuper arcus, ac uirgas, bipedas cōſtitues ferreis anchoris colligatas, capillo inter ſe, atq; argilla ſubacta cohærentes, & ita impenſam teſtaceam ſubter inducis: deinde albarij operis nitore decorabis. Poßumus etiam, ſi compendio ſtudemus, hyberna ædificia balneis imponere: hinc & habitationi teporem ſubmittimus, & fundamenta lucramur.

De mal

De inſtrumentis agreſtium. TIT. XLIII.

INSTRVMENTA uerò hæc, quæ ruri neceſſaria ſunt, præparemus. Aratra ſimplicia, uel ſi plana regio permittit, aurita, quibus poßint contra ſtationes humoris hyberni, ſata celſiore ſulco attolli. Bidentes, dolabras, falces putatorias, quibus in arbore utamur, & uite. Item meſſorias, uel fœnarias, ligones, lupos, id eſt ſerrulas manubriatas minores, maioresq; ad mẽſuram cubiti, quibus facile eſt, quod per ſerram fieri non poteſt, reſecando trunco arboris, aut uitis interſeri: acus, per quas in paſtinis ſarmenta merguntur, falces à tergo acutas, atq; lunatas, cultellos item curuos minores, per quos nouellis arboribus ſurculi aridi, aut extantes facilius amputentur. Item falciculas breuißimas tribulatas, quibus filicem ſolemus abſcindere, ſerrulas minores, uangas, runcones, quibus uepreta perſequimur, ſecures ſimplices, uel dolabratas, ſarculos, uel ſimplices, uel bicornes, uel aſcias in auerſa parte referentes raſtros. Item cauteres, caſtratoria ferramenta, atq; tonſoria, uel quæ ad animaliũ ſolent pertinere medicinam. Tunicas uero pelliceas, cum cucullis, & ocreas, manicasq; de pellibus, quæ uel in ſyluis, uel in uepribus, ruſtico operi, & uenatorio poßint eſſe communes. Expletis ijs, quæ pertinẽt ad generale præceptũ, nunc operas ſuas ſingulis menſibus explicabimus, & à menſe Ianuario faciemus initium.

PALLADII DE RE RVSTICA LIBER SECVNDVS.

De ablaqueandis uitibus TIT. I.

IANVARIO *menſe locis temperatis ablaqueandæ ſunt uites, quòd Itali excodicare appellant, id eſt circa uitis radicem dolabra terram diligenter aperire, & purgatis omnibus uelut lacus efficere, ut ſolis teporibus, & imbribus prouocentur.*

De pratis abſtinendis, in locis macris. TIT. II.

APRICIS, *aut macris, aut aridis locis prata iam purganda ſunt, & à pecore uindicanda.*

De proſcindendis agris, & iungendis bobus uel arandi diſciplina. TIT. III.

PINGVES, *& ſicci agri proſcindi, & apparari iam poſſunt. Sed boues melius collo, quàm capite iungun tur, quos, ubi ad uerſuram uenerint, arator retineat, & iugum propellat, ut eorum colla refrigerentur. Sulcus autem in arationibus longior, quàm centum uiginti pedum eſſe non debet. Seruandũ uerò eſt, ne inter ſulcos non mota terra relinquatur. Glebæ omnes dolabris diſsipãdæ ſunt. Sed æqualiter terrã motam eſſe cognoſcis, ſi tranſuerſam per ſulcos porticã mittas. Quæ res ſæpius facta, bubulcos ab hac negligentia ſubmouebit. Obſeruandũ eſt, ne lutoſus ager aretur, aut (quod ſæpe fit) poſt longas ſiccitates leui imbre perfuſus. Nam terra, quæ lutoſa tractatur in*

primor

primordio, fertur toto anno non poſſe tractari. Quæ autem ſuprà leuiter infuſa eſt, & ſubter ſicca, ſi tunc aretur, aſſeritur per triennium ſterilis fieri. Et ideo mediocriter infuſus ager, ut nec lutoſus, nec aridus ſit, proſcindi debet. Si collis eſt, tranſuerſus per latera ſulcetur. Quæ forma tunc ſeruanda eſt, cùm ſemen accipiet.

De ordeo gallatico ſerendo. TIT. IIII.

S I *clemens fuerit hyems, ordeum gallaticũ, quod graue, & candidum eſt, circa Idus Ianuarias ſeramus locis temperatis. Octo modijs iugerum complebitur.*

De cicercula ſerenda. TIT. V.

C I C E R C V L A *hoc menſe ſeritur loco læto, cœlo humido. Tres modij iugerum complent. Sed hoc genus ſeminis raro reſpondet, quia decipitur auſtro, uel ſiccitate dum floret, quòd tunc propè neceſſe eſt euenire.*

De uicia ſerenda, cum diſciplina ſua. TIT. VI.

H O C *menſe ultimo colligendi ſeminis cauſa non pabuli ſecandi uicia ſeritur. Iugerum ſex modij occupant. Serenda eſt in terra proſciſſa poſt horam ſecundam, uel tertiam, cùm ros eſſe deſierit, quem ferre non poteſt. Sed ſtatim cooperienda eſt ante noctem. Nam ſi nuda manſerit, noctis humore corrumpitur. Obſeruandum eſt ne ante uigeſimamquintam lunam ſeratur, quia ſatam limaces perſequuntur.*

De fœno græco ſerendo. TIT. VII.

F O E N V M *græcum in Italia colligendi ſeminis cauſa, menſe Ianuario ultimo, circa Februarias Calend. ſerimus. Sex modij iugero ſufficiũt. Arandũ eſt ſpiſſe, ſed nõ*

altè. Nam ſi plus quàm quatuor digitis obruatur, difficilè naſcitur. Idcirco quidam minimis aratris proſciſſa prius terra ſeminant, & ſarculis ſtatim ſata cooperiunt.

De eruo ſerendo. TIT. VIII.

ERVVM *ſeri & hoc menſe nouiſſimo poteſt, loco ſicco, & macro. In iugero quinq; modij ſeruntur.*

De ſarriendis frumentis, & leguminibus. TIT. IX.

HOC *menſe ſerenis, & ſiccis diebus, dum gelicidiũ non eſt, ſunt ſarculanda frumenta. Quod opus pleriq; negant fieri debere, quia radices eorum detegantur, aut incidantur, & necentur frigore ſubſecuto. Mihi autẽ uidetur herboſis locis tantum eſſe faciendum. Sed triticum, & far ſarritur quatuor foliorum, ordeum quinq;, faba, & legumina, cùm ſupra terram quatuor digitis fuerint. Lupinus uerò, qui unam radicem habet, ſi ſarculetur, extinguitur, quod nec deſyderat, quia herbas præter auxilium cultoris affligit. Faba autem ſi bis ſarculetur, proficiet, & multum fructum, & maximum afferet, ut ad menſuram modij complendi freſa propemodum ſicut integra reſpondeat. Si ſiccas ſegetes ſarculaueris, aliquid contra rubiginem præſtitiſti, maximè ſi ordeum ſiccum ſarrietur.*

De paſtinandi generibus, & ſcrobibus uitium. TIT. X.

PASTINVM *fieri nunc tempus eſt: quod fit tribus generibus, aut terra in totum foſſa, aut ſulcis, aut ſcrobibus. Terra tota debet effodi, ubi ager immundus eſt, ut ſylueſtribus truncis, & radicibus filicis, uel herbarum noxiarum ſpatia liberẽtur. Vbi autem mundæ ſunt nouales,*

ſcrobi

ſcrobibus paſtinemus, aut ſulcis: ſed ſulcis melius erit, quia humorem in tota ſpatia paſtinata transmittunt. Fiunt ergo ſulci tanta longitudine, quantam deſtinaueris tabulæ, latitudine pedum duorū & ſemis, uel trium, ita ut iuncti duo foſſores deſignatū linea ſpatiū bidentibus perſequātur alti tudine trium, uel duorū, & ſemis pedū. Deinde ſi per homi nes uinea colenda eſt, tantū crudi ſoli relinquimus, & ſic alter ſulcus imprimitur. Si uerò arandæ ſunt uineæ, quinq; uel ſex pedum ſpatia, quæ non ſunt fodienda, in medio relinquemus. Quòd ſi ſcrobes fieri placeat, faciemus tribus pedibus altas, duobus ſemis latas, tribus longas: ſiue foſſoribus colantur uineta, ſeu bubus, eadē ſpatia quæ inter ſulcos ſunt dicta, ſeruare debemus. Vltra uerò tres pedes altius fodiendæ ſcrobes non ſunt, ne laborēt frigore ſarmenta, quæ pangimus. Latera ſcrobibus æqualiter inciſa ſint, ne obliqua uitis ſaucietur altè nitentibus ferramentis cùm foſſor incumbet. Paſtini uerò, quod omne uerſabitur, triū, uel duorum ſemis pedum altitudine terra uniuerſa fodietur, in quo erit diligentia, ne crudum ſolum fraude occulta foſſor includat. Quam rem ſubinde cuſtos uirga, in qua prædictæ altitudinis modus deſignatus eſt, per ſpatia, quæ fodiuntur, exploret. Radices omnes, & purgamenta, maximè rubi, & filicis in ſummum regeri faciat. Quæ cura in omni poſitionis genere, & ubiq; ſeruanda eſt.

De tabulis uinearum. TIT. XI.

TABVLAS autem pro domini uoluntate, uel loci ratione faciemus, ſiue integrum iugerum continentes, ſeu medium, ſeu quartanariam tabulam, quæ quartam iugeri partem quadrata conficiet.

De menſura paſtini. TIT. XII.

MENSVRA uerò paſtini hæc eſt, ut in tabula quadrata iugerali, centeni octogeni pedes per ſingula latera dirigãtur, qui in ſe multiplicati trecentas uiginti quatuor decempedas quadratas per ſpatium omne complebunt: ſecundum hunc numerũ omnia, quæ uolueris paſtinare, diſcuties. Decem & octo enim decempedæ, decies & octies ſupputatæ, trecentas uiginti quatuor explebunt. Quo exemplo doceberis in maiore agro, uel minore menſuram.

De ſolo, & cœlo, & loco pangendis uineis congruenti, & ea, quæ illuc pertinet, diſciplina. TIT. XIII.

SED ſolum uineis ponendis nec ſpiſſum ſit nimis, nec reſolutum, propius tamen reſoluto, nec exile, nec lætiſſimũ, tamẽ læto proximũ: nec campeſtre, nec præceps, ſed potius edito campo, nec ſiccum, nec uliginoſum, modicè tamen roſidum, nec ſalſum, nec amarũ, quod uitiũ ſapore corrupto uina cõtriſtat. Cœlum mediocris qualitatis, tepidũ tamẽ magis quàm frigidũ, ſiccum potius, quàm nimis imbridũ. Sed ante omnia uitis procellas, uentosq; formidat. Ad paſtinandum rudes agros potius eligamus, uel maximè ſylueſtres. Vltima cõditio eſt eius loci, in quo fuerunt uetuſta uineta. Quòd ſi neceſſitas coëgerit, prius multis arationibus exerceatur, ut abolitis radicibus prioris uineæ, & omni earum carie, & ſquallore depulſo, nouella uitis tutius poſſit induci. Tofus, & alia duriora, ubi gelu relaxantur, & ſolibus, pulcherrimas uineas ferunt refrigeratis æſtate radicibus, & humore detento. Sed & ſoluta glarea, & calculoſus ager, & mobiles lapides (ſi tamen hæc omnia

glebis

glebis ſe pinguibus miſcuerint) & ſilex, cui terra ſuperpoſita eſt, quia frigidus eſt & humoris tenax, radices æſtate ſitire non patitur. Item loca, ad quæ de cacuminibus terra decurrit, uel ualles, quas fluminum ſaturabit aggeſtio, ſed hoc in ijs locis, quæ gelu, & nebulis infecta eſſe non poſſunt. Argilloſa terra commoda eſt, argilla autē ſola grauiter inimica, & cætera, quæ in generalibus dixi. Nam locus, qui miſera uirgulta produxerit, uel uliginoſus, uel ſalſus, uel amarus, uel ſiticuloſus, & aridus, reprobatur. Niger ſabulo, & rubens utilis eſt, ſed cui fortis terra permiſta eſt. Carbunculus, niſi ſtercoretur, macras uineas reddit. In rubrica difficilius cōprehendunt, quāuis poſteà nutriantur. Sed hoc genus terræ operibus inimicū eſt, quia paruo humorē nimis madeſcit, & paruo ſole nimis dureſcit. At maximè, utile ſolum eſt, quòd inter omnes nimietates temperamētum tenebit, & raro proximū, quàm denſo fuerit. Plagam cœli uinea ſpectare debet locis frigidis meridianā, calidis ſeptētrionalem, tepidis orientem, ſi tamen auſtros, uel euros regio nō habeat inimicos. Quòd ſi hoc eſt uitiū, melius in aquilonē, uel fauoniū uineta dirigimus. Sed locus qui paſtinandus eſt, prius impedimentis, & omnibus eliſis liberetur arboribus, ne pòſt calcatu aſſiduo terra effoſſa ſolidetur. Si campus eſt, duobus ſemis pedibus paſtinetur: ſi cliuus, tribus: collis præruptus quatuor, ne citius terra decurrat: uallis uerò duobus pedibus. Sed ager uliginoſus, qui humores altius foſſus eructat, ſicut Reuennatis ſoli, non amplius quàm in pedē ſemis effodiatur. Illud experimētis aſſiduis cōprehendi, uites melius prouenire, ſi uel ſtatim foſſæ terræ, uel non longè

antè pangantur, cùm tumor paſtini nondum repetita ſoliditate ſubſedit. Hæc quoq; in faciendis ſulcis, & ſcrobibus approbaui, maximè ubi mediocris eſt terra.

De lactuca, naſturtio, eruca, caulibus, allio, & ulpico ſerendis. TIT. XIIII.

MENSE *Ianuario lactuca ſerenda eſt, uel decembri, ut planta eius Februario transferatur. Itemq; Februario ſeritur, ut poßit Aprili menſe trāsferri. Sed certum eſt eam toto anno bene ſeri, ſi locus ſit lætus, ſtercoratus, irriguus. Antequàm pāgatur, radices eius reſecemus æqualiter, & liquido fimo linamus, uel quæ iam pactæ ſunt, nudatæ lætamē accipiant. Amant ſolum ſubactum, pingue, humidum, ſtercoratū. Inter has herba manu euellēda eſt, non ſarculo. Latior fit, ſi rara ponatur, uel cùm producere incipiet caulē, eo leuiter inciſo gleba prematur, aut teſta. Candidæ fieri putantur, ſi fluminis arena, uel litoris frequēter ſpargatur in medias, & collectis ipſæ folijs alligentur. Si uitio loci, uel tēporis, uel ſeminis cito lactuca dureſcit, plāta eius auulſa, & denuo poſita teneritudinē conſequetur. Itē multis ſeminibus condita naſcetur, ſi caprini ſtercoris baccam ſubula ſubtiliter excauaueris, & in ea ſemē lactucæ, naſturtij, ocymi, erucæ, radicis immiſeris, & tunc inuolutam fimo baccam, terra optime culta, breui ſcrobe demerſeris. Raphanus nititur in radicem. Cætera ſemina in ſummo lactuca pariter mergente, proſiliunt, ſingulorum ſapore ſeruato. Alij hoc ita aſſequuntur: Auulſæ lactucæ folia carpunt, quæ radicibus iuncta ſunt, & in eiſdem gradibus ſurculo punctis, præter raphanū, ſemina ſupradicta deponunt, ac fimo adlinunt. Sic obruta iterum lactuca*

prædi

prædictorum ſeminum caulibus ambietur. Lactuca dicta eſt, quòd abundantia lactis exuberet. Hoc menſe naſturtium conſtat, & omni tempore eſſe ponēdum, loco quali placebit, & cœlo: fimum non deſyderat: humorem, quāuis diligat, tamen deeſſe nō curat. Si cum lactuca ſeratur, naſci fertur egregiè. Et nunc, & menſibus, quibus uolueris, & locis, erucam ſerere nil moreris. Hoc etiam menſe caules, & toto anno ſeri poſſunt, ſed melius alijs, quibus adſcriptum eſt. Hoc etiam menſe allium, & ulpicum bene ſeritur, ſed allio alba terra proficiet.

De pomis, ſorbo, amygdalo, nuce, iuglande, & cæteris pomis. TIT. XV.

MENSE Ianuario, Februario, & Martio, locis frigidis, calidis uerò Octobri, & Nouembri ſorba ſeruntur egregiè, ita ut matura in ſeminario ipſa poma pangantur. Ergo expertus ſum multas arbores ex pomis ſponte progenitas & in creſcendo, & in ferēdo extitiſſe felices. Plantas etiā ſiquis ponere uoluerit, habebit arbitriū, dūmodo calidis locis menſe Nouembri, tēperatis Ianuario, uel Februario, frigidis Martio inclinante diſponat. Amat loca humida, montana, & frigidis proxima, & ſolū pinguiſsimum, cuius indicium certiſsimum facit, ſi frequens ubicunq; naſcatur. Planta eſt transferenda rubuſtior, ſcrobem deſyderat altiorem, & ſpatia longiora, ut (quod illi maximè prodeſt) à uentis frequentibus agitata grādeſcat. Si uermes patietur infeſtos, qui in ea rufi, ac piloſi ſolent medullæ interna ſectari, aliquos ex his ſine arboris iniuria detractos, uicino crememus incendio. Creduntur hoc genere uel fugere, uel perire. Si minus ferre cœperit, tedæ

cuneus eius radicibus inſeratur, uel circa partem ultimam foſſa facta, cumulo ingeſti cineris adæquetur. Mēſe Aprili ſcorba inſeruntur in ſe, in cydoneo, in ſpina alba, uel trunco, uel cortice, ſorba ſeruantur hoc genere. Lecta duriora, ac poſita, ubi miteſcere cœperint, fictilibus uſq; ad plenum claudantur urceolis, gypſo deſuper tectis, & bipedanea ſcrobe loco ſicco ſub ſole merguntur ore peruerſo, & deſuper ſpißius terra calcatur. Item ſecta per partes ſiccantur in ſole, & ſeruantur in uaſculis in hybernum. Cum uoluerimus uti, aqua feruenti macerata reuireſcunt ſapore iucundo. Aliqui cum pediculis ſuis uiridia lecta ſuſpendunt locis opacis, & ſiccis. Item ex ſorbis maturis, ſicut ex pyris uinum fieri traditur, & acetum. Alij ſorba in ſapa aſſerunt diu poſſe ſeruari.

De amygdalo.

AMYGDALVS *ſeritur Ianuario, & Februario, item locis calidis Octobri, & Nouēbri, ſemine, & plantis, quæ de maiori radice tollūtur. Sed in hoc genere arboris nihil utilius eſt quàm ſeminariū facere. Fodiemus ergo altā pede uno ſemis areā, in qua obruemus amygdala, nō amplius quatuor digitis, ita ut acumina figamus in terra, ſpatio inter ſe binorū pedum ſeparata. Amant agrum durū, ſiccū, calculoſum, cœlū calidißimū, & quia maturè florere conſueuerūt, ita ſtatuendæ ſunt, ut arbores ad meridiem ſpectēt. Cum in ſeminario adoleuerint, relictis ibi quæ ſpatio ſufficiant plātis, alias trāsferemus mēſe Februario. Sed ipſa amygdala ad ponendū & noua legamus, & grādia, quæ antè quàm ponamus pridie mulſa aqua, ita ut ne nimis maceremus, ne germē extinguat ex multo melle mordacitas,*

dacitas. Alij prius fimo liquido per triduũ nuces eas macerant:deinde die, & nocte eſſe patiuntur in mulſa,ſed quæ ſuſpicionẽ tantũ poſsit habere dulcedinis. Cùm in ſeminario amygdala diſponimus, ſi ſiccitas interceſſerit, ter in menſe rigemus,& herbis naſcentibus circunfodiendo ſæpe purgemus.Terra ſeminarij lætamen debet habere admiſtũ. Spatia inter arbores uiginti, aut uigintiquinq; pedum dediſſe ſufficiat.Putandæ ſunt Nouembri menſe,ut ſuperflua,& arida,& denſa tollamus.Seruandæ ſunt à pecore, quia ſi rodantur,amareſcunt.Circunfodi non debent quoties florent,quia inde flos eius excutitur.In uetuſtate plus affert.Si ferax non eſt, tedæ cuneũ terebrata radice mergamus,uel ſilicem ſic inſeramus, ut libro tegente claudatur. Locis frigidis,ubi metus eſt de pruina,Martialis dicit hoc remedio ſubueniri.Antè quàm floreãt radices nudãtur,& albi lapides minutiſsimi miſti arenis congeruntur, & ubi iam tempus uidebitur,ut debeant germinare,effoſsi iterum lapides ſubmouẽtur.Teneras nuces amygdalus creabit(ut dicit)ſi ante florem radicibus ablaqueatis per dies aliquot calida aqua ingeratur.Ex amaris dulces fiunt,ſi circunfoſſo ſtipite tribus digitis à radice fiat cauerna, per quam noxium deſudet humorem,uel medius truncus terebretur, & cuneus ligni melle oblitus imprimatur, uel ſi circa radices ſuillum ſtercus affundas. Amygdala ad legendum maturitatem fatentur,cùm fuerint ſpoliata corticibus.Hæc ſine cura hominis ſeruantur in longum. Si difficulter corium dimittent,paleis obruta continuo relaxabunt. Item decoriata, ſi aqua marina lauemus,aut ſalſa, & candida fiunt,& plurimũ durant. Menſe Decembri,uel Ianuario

circa

circa Idus amygdalus inſeritur, locis uerò frigidis, & Februario. Si tamen ſurculos condias antè, quàm germinent, utiles ſunt, qui de ſummitate ſumuntur. Inſeruntur & ſub cortice, & in trunco. Inſeruntur in ſe, & in perſico. Græci aſſerunt naſci amygdala ſcripta, ſi aperta teſta nucleum ſanum tollas, & in eo quodlibet ſcribas, & iterum luto, & porcino ſtercore inuolutum reponas.

De nuce iuglande. TIT. XVI.

NVCEM *iuglandem ſeremus extremo Ianuario, uel Februario. Amat loca montana humida, & frigida, plerunq; lapidoſa. Poteſt tamen & locis temperatis iuuante humore nutriri. Serenda eſt nucibus ſuis eo more, quo & amygdala ſeruntur, & iiſdē menſibus. Sed quas Nouēbri menſe diſponis, aliquatenus in ſole ſiccabis, ut exiccetur noxium uirus humoris. Quas uerò menſe Ianuario, uel Februario poſiturus es, aqua ſimplici pridie macerabis. Ponemus autē tranſuerſas, ut latus, id eſt, carina ipſa, figatur in terra. Cacumen ipſum, cùm ponimus nucem, in aquilonis partem dirigemus. Lapis ſubter, uel teſta ponenda eſt, ut radicem nō ſimplicet, ſed repercuſſa reſpergat. Lætior fiet, ſi ſæpius transfertur. In frigidis locis bima, in calidis trima transferri debet. Radices plantarum (ſicut in alijs arboribus ſolemus) in hoc genere reſecare non debes. Fimo bubulo ima planta tingenda eſt, ſed melius cinis aſpergatur in ſcrobibus, ne calore ſtercoris aduratur: nam cinis creditur uel corticis teneritudinem procurare, uel fructuum denſitatem afferre. Altis ſcrobibus delectatur pro arboris magnitudine, & deſyderat interualla maiora, quia ſtillicidijs foliorum ſuorum proximis, uel ſui generis*

nocebit

nocebit arboribus. Debet aliquando circunfodi, ne caua fiat uitio ſenectutis, quæ ſi uitietur, canalis longus à ſummo trunco ad imum debet excudi, ſic beneficio ſolis, & uenti dureſcunt, quæ in putredinem tranſibant. Si dura nux erit, uel nodoſa, cortex circuncidendus erit, ut uitium mali deducat humoris. Alij radicum ſumma præcidunt. Alij terebratæ radici palum de buxo imprimunt, uel cuprinum clauum, uel ferreum. Si tarentinam facere uolueris, ſolam nucis carnem lana propter formicas obuolutam in ſeminario debebis obruere. Si ferentem iam in hoc genus uelis mutare, lixiuo per annum continuũ ter rigabis in menſe. Cortex in nuce dimiſſus maturitatis indicium eſt, qualis debet & poni. Nuces ſeruãtur uel paleis obrutæ, uel arena, uel folijs ſuis aridis, uel arca ex ligno ſuo facta incluſæ, uel cœpis miſtæ, quibus hanc uiciſsitudinem reddunt, ut eis acredinem tollant. Martialis aſſerit, & expertũ ſe ait, uirides nuces tantùm liberas putaminibus ſuis melle demergi, & poſt annum uirides eſſe, & ipſum mel ita medicabile fieri, ut ex eo facta potio arterias curet, & fauces. Inſeritur, ut pleriq; aſſerunt, menſe Februario in arbuto, ſed melius in trunco, ut alij, & in pruno, & in ſe.

De alijs pomis, quæ maxime per alios menſes ſeruntur.

HOC *menſe tuberes inſeruntur cydoneo. Nunc locis temperatis perſicorum oſſa ponuntur. Et inſeritur eadem perſicus in ſe, in amygdalo, & in pruno, ſed pruno armenia inſeremus, & præcoqua. Nunc etiam prunus inſerenda eſt antè, quàm gumminet, in ſe, & in perſico. Et ceraſus opportune inſeretur agreſtis.*

De ſignan

De ſignandis animalibus,& lardi,& pernarum confectione,& echini,& rapis.

TIT. XVII.

HOC *menſe* (*ſicut Columella dicit*) *maturi agni,& animalia omnia minora, atq; maiora charactere ſignentur.Hoc tempore lardi,echini ſalſi, raporum condiendorum,& pernarum iuſta confectio eſt.*

De oleo myrtino. TIT. XVIII.

HOC *menſe ex baccis myrti oleum conficies hoc modo.Vnciam foliorum per olei libram unam mittes, & per uncias* X.*uini ueteris ſtiptici heminam, & cum oleo bullire facies. Iccirco autem uino reſpargentur folia, ne frigantur antè,quàm decoquantur.*

De uino myrtite. TIT. XIX.

ITEM *eiſdem baccis uinũ myrtite ſic facies.In uini ueteris ſextarijs urbicis* X. *mittis grana myrti confracta ſextarios urbicos* III.*quæ ſint decem & nouẽ diebus infuſa.Poſteà expreßis myrti granis colabis,& in eo uino medium croci ſcrupulum,& folij unum ſcrupulum mittis,& ex mellis optimi decem libris omnia temperabis.*

De oleo laurino. TIT. XX.

ITEM *ex lauri baccis oleum conficietur hoc modo. Lauri baccas quamplurimas, & maturitate turgentes in aqua calida bullire facies,& ubi diu ferbuerint,olei,quod ex ſe dimiſerint, ſupernatantis undam pennis leuiter cogentibus in uaſa transfundes.*

De oleo lentiſcino. TIT. XXI.

LENTISCINI *etiam olei matura confectio eſt, quæ fit taliter.Grana matura lentiſci quãplurima colligis,*

& una

& una die, ac nocte ſupra ſe aceruata eſſe patieris. Deinde ſportam granis eiſdem plenā cuicunq; uaſculo ſuperponis, & calida adiecta calcabis, & exprimes. Tunc ex eo humore, qui defluxerit, ſupernatans oleum lentiſcinū ſicut laurinum colligetur. Memento autem (ne rigore poßit aſtringi) aquam calidam ſæpe ſuffundere.

De gallinarum partu. TIT. XXII.

GALLINARVM *partus fœcunditatem repetit hoc menſe poſt brumalem quietem, & incipiunt ad educandos pullos oua ſupponi.*

De cædenda materie. TIT. XXIII.

HOC *etiam menſe cædenda materia eſt ad fabricam, cum luna decreſcit, & ridicæ, uel pali faciendi.*

De hortis TIT. XXIIII.

HIC *menſis in horarum ſpatio cum Decembri menſe conuenit, quarum ſic menſura colligitur.*

Hora	I.	*pedes*	XXIX.
Hora	II.	*pedes*	XIX
Hora	III.	*pedes*	XV.
Hora	IIII.	*pedes*	XII.
Hora	V.	*pedes*	X.
Hora	VI.	*pedes*	IX.
Hora	VII.	*pedes*	X.
Hora	VIII.	*pedes*	XII.
Hora	IX.	*pedes*	XV.
Hora	X.	*pedes*	XIX.
Hora	XI.	*pedes*	XXIX.

PALLADII DE RE RVSTICA LIBER TERTIVS.

De pratis ſeruandis,& lætamine ſatu-
randis. TIT. I.

FEBRVARIO *menſe locis temperatis prata incipient cuſtodiri,quæ prius (ſi macra ſunt) ſparſo lætamine ſaturētur,quod eijciendum eſt luna creſcente.* Q*uanto recētius fuerit,tanto plus nutriendis herbis ualebit, quod à ſuperiori parte fundetur,ut ſuccus eius per totum poßit elabi.*

De proſcindendis collibus. TIT. II.

LOCIS *tepidis,aut ſi clemens tempus, & ſiccum fuerit,colles pingues uel hoc menſe proſcinde.*

De ſatione trimeſtri. TIT. III.

HOC *menſe ſerendum omne trimeſtrium genus.*

De ſerenda lenticula,item cicercula.
TIT. IIII.

HOC *etiam menſe lenticulam ſeres ſolo tenui, & reſoluto,uel etiam pingui, ſed ſicco maximè, quia luxuria,& humore corrumpitur; uſq; ad duodecimam lunam bene ſeminatur,quæ,ut cito exeat,atq; grandeſcat, prius cum fimi ariditate,miſcenda eſt, atque ubi ita requieuerit quatuor, aut quinque diebus,tunc ſpargitur.* I*ugerū modij unius ſemen implebit.* Hoc *etiam menſe cicercula ſeritur,loco,& modo,quo antè deſcripſi.*

De ſerendo cannabo. TIT. V.

Hoc

HOC *menſe ultimo cannabum ſeris terra pingui, ſtercorata, rigua, uel plana, atq; humida, et altius ſubacta.* In *uno pede quadrato ſex eiuſdẽ ſeminis grana ponuntur.*

De agris medicæ parandis. TIT. VI.

NVNC *ager, qui accepturus eſt medicam (de cuius natura, cùm erit ſerenda, dicemus) iterandus eſt, & purgatis lapidibus, diligẽter occandus.* Et *circa* Martias Ca*lendas ſubacto ſicut in hortis ſolo, formandæ ſunt areæ latæ pedibus x. longæ pedibus quinquaginta, ita ut eis aqua miniſtretur, & facilè poſſint ex utraq; parte runcari.* Tunc *iniecto antiquo ſtercore in Aprilem menſem reſeruentur paratæ.*

De eruo ſerendo. TIT. VII.

HOC *menſe toto eruũ adhuc ſeri poteſt, quia* Martio *ſerendum non eſt, ne paſtu ſuo pecoribus noceat, & boues reddat inſanos.*

De curandis uitibus, & arboribus, & ordeo gallatico ſerendo. TIT. VIII.

NVNC *pomis, & uitibus uetus urina ſi affundatur, & numero fructuum præſtat, & formæ cui proderit, ut amurcam miſceamus inſulſam maximè in oleis: ſed hoc frigidioribus diebus antè quàm feruor incipiat.* Etiam *nunc ordeum gallaticum, quod graue, & candidum eſt, ſeretur locis frigidis circa* Martias Calendas.

De ponendis uineis paſtino, uel ſcrobibus, aut ſulcis, & omni, quæ illuc pertinet, diſciplina. TIT. IX.

HOC *menſe omnia genera paſtinati ſoli, ſeu ſulci, ſeu ſcrobes uitibus cõpleantur.* Naturæ *autẽ uitis cœlũ omne*

ſolumq; ſuſtentat, ſi genera cõuenienter aptentur. Plano igitur loco ſtatues uitẽ, cuius genus nebulas ſuſtinet, & pruinas: collibus, quòd ſiccitatem durat, & uentos. Pingui agro graciles, atq; infœcundas: macro feraces, & ſolidas: denſo ualidas, atq; frondoſas: frigido, & nebuloſo, quæ hyemem celeri maturitate præueniunt, aut quæ duris acinis inter caligines ſecurius florent: uentoſo ſtabiles, & tenaces: calido grani tenerioris, & humidi: ſicco eas, quæ pluuias ferre non poſſunt: & ne multa dicamus, eligenda ſunt genera, quæ profeßione uitiorum ſuorũ contraria loca diligunt ijs, in quibus durare non poterunt. Placida ſanè regio, & ſerena tutò genus omne ſuſcipiet. Vitium genera numerare nõ attinet, ſed notũ eſt maiores uuas pulchræ ſpeciei, grani calloſi, & ſiccioris ad menſam: feracißimas uerò, & cutis tenerioris, & ſapore nobileis, & maximè quæ citius defloreſcunt, uindemijs eſſe ſeruandas. Loca naturã pleriſq; uitibus mutant. Solæ aminea ubicunq; ſint, uinũ pulcherrimum reddunt. Calidum ſtatum potius quàm frigidũ ſuſtinebunt. De pingui ad macrum tranſire non poſſunt, niſi ſtercus adiuuerit. Harum duo genera ſunt, maior, & minor. Sed minor melius defloreſcit, & citius, internodijs minoribus, & grano breuiore. Si arbori applicetur, pinguem terrã: ſi colatur in ordines, mediocrem deſyderat. Imbres contemnit, & uentos, nam maior ſæpe uitiatur in flore. Sunt & apianæ præcipuæ. Satis eſt genera iſta dixiſſe. Induſtrius uir probata deligat, & terris talibus mandet, quæ imitari eas poßint, unde ſumũtur: ſic merita ſua quæq; ſeruabit. Sed uitẽ, uel arborẽ melius erit de exili ad pinguem transferre: nã ſi à pingui

pingui terra ad ſolum exile tranſierint, utiles eſſe non po terunt. Eligenda *ſunt ſarmenta, quæ pangimus de uite me dia, neq; de ſumma, neq; de infima, quinq; uel ſex gemma rum ſpatio, à ueteri procidentia, quia non facilè degene rant, quæ de locis talibus transferuntur. Sumantur autem de uite fœcunda, neq; putemus brachia eſſe fertilia, quæ uuas ſingulas, aut binas producũt, ſed quæ multa ubertate curuantur: nam poteſt ferax uitis feraciores in ſe habere materias.*Erit *& hoc ſignum fertilitatis, ſi de duro aliquo loco fructum citabit, ſi fœtu impleuerit ramulos ex ima parte ſurgentes. Sed hoc ſignis poſitis per uindemias eſt notandum.* Ad *pangendum, nouellus palmes debet eligi, du ri in ſe nihil habens, & ueteris ſarmenti, quia hoc putre ſcente ſæpe corrumpitur.Summa flagella repudiemus, ac ſurculos, qui licet bono loco nati ſint, tamen feracitate ca ruerunt.*P*ampinarius, qui de duro naſcitur, etiam ſi attule rit fructus, pro frugifero non eſt ponendus. in ſuo enim lo co fœcundatur à matre, translatus uerò tenet ſterilitatis ui tium, quod naſcendi conditione ſuſcepit. Caput ſarmenti, cùm deponitur, torquendũ nõ eſt, nec aliquo modo uexan dum, nec demerſa penitus fœcundiore parte, quòd ſterili proximum eſt, ſupra terram relinquatur: deinde quoniam ipſa tortura uexatio eſt, & pars ea, de qua radix futura præſumitur, iniuriæ nulli ſubijcienda eſt, cum qua conten dere cogatur antè, quàm teneat.* P*onendæ ſunt uites pla cidis diebus, ac tepidis. Curandũq; ne ſarmenta ſole urãtur. aut uento, ſed uel ſtatim ponantur, uel obruta reſeruentur.* H*oc menſe, ac deinceps toto uere, uinea ponenda eſt re gionibus frigidis, pruinoſis, pinguibus campis, & humi*

 dis pro

dis prouincijs. Sit autem menſura ſarmenti cubitus unus. Vbi pinguis eſt natura terrarum, maiora interſpatia relinquemus: ubi exilis, anguſta. Nonnulli *itaq; in ijs uitibus, quas toto ſolo paſtinato diſponunt, ternos pedes inter ſingulas uites quoquouerſus dimittunt. Sed hoc genere diuiſionis in iugerali tabula pangētur tria millia tricenta uicena una ſarmenta. Quòd ſi duos ſemis pedes inter uites relinqui placuerit, in eadē tabula ponentur uites quatuor millia ſeptingentæ quinquaginta tres. Sed ad ponendū utemur hoc ordine. Lineam, ſeruatis ijs ſpatijs, quæ placuerit cuſtodire, candidis ſignis, uel quibuſcunq; notabimus: tunc tenſa per tabulam linea, in eis locis ſurculos, uel calamos figemus, ubi unaquæq; uitis uentura eſt. Ita ſpatium totius tabulæ ſurculis complebitur ad numerum uitiū futurarum: atq; is qui pancturus eſt proiecta circa ſurculos ſarmenta ſine ullo errore deponet. Prætereà non eſt uno genere uitium omne paſtinum conſerendum, ne annus iniquius generi ſpem uindemiæ totius extinguat. Et ideo quatuor, aut quinq; eximij generis ſarmenta pangemus: ſed maximè expediet genera tabulatim diſponi, & decimanis diuidi, niſi deterreat operis difficultas: quòd ſi eſt uetus uinea, ſingulorum generū ſurculis tabulatim poterimus inſerere: & facilè hoc genus colendi, quod eſt pulchrum, atq; utile, conſequemur. Ita & maturitatis, & floris tempora, quæ in uite diuerſa ſunt, ſuis temporibus opportunius obtinere poterimus. Nec paruo conſtabit, ſi legatur maturitas cū acerbitate, diſpendiū, cū unius tempeſtiuā uindemiā ſequi, ſit permiſta cruditate uitioſum, & alterius ſeras maturitates expectare damnificum. Huic commodo adijcitur,*

quòd

quòd pro generum diuerſitate per gradus accedente uindemia minor operarum numerus eam poterit expedire, & generatim condere, ac melius puros ſapores, ſine luctamine alterius generis unaquæq; uina ſeruare. Hoc ſi difficile uidebitur, non alias ſimul conſeras, quàm quæ & ſapore, & flore, & maturitate cõueniunt. Sed hæc in paſtinis, uel ſulcis ratio erit, in ſcrobibus uerò per angulos IIII. ſarmenta deponis. Sed (ut aſſerit Columella) uinaceã ſtercori miſtam ſimul ſparges, & ſi exile ſolum fuerit, pinguẽ terram ſcrobi inferes, uel aliunde portatam. Cùm uerò plantam, uel malleolũ diſponimus, modicè humido ſolo, ſed potius arido, quàm lutoſo duabus gemmis ſupra terrã relictis ſarmenta ponemus obliqua, & ſic facilius cõprehendent.

De arbuſtiuis uitibus, & plantis arborum uitiferarum. TIT. X.

QVOD ſi arbuſtum te habere delectat, plantam generoſæ uitis prius in ſeminario nutrire debebis, ut inde radicata transferatur ad ſcrobem, cui arbor iniuncta eſt. Seminarium uerò dicimus æquè foſſam tabulam pedum duorum ſemis altitudine. In hac, quam pro numero ponendarum uitiũ, uel qualiumcunq; plantarũ protendis, aut contrahis, breuiſſimo ſpatio diſtantia inter ſe ſarmenta depones: ſi uallis, aut humectus eſt campus, trium gemmarum exceptis minutis, quas habebit inferius, & ubi conualuerint, hinc poſt bienniũ radicatas uites, uel arbuſculas tranſferas, quas cùm depones in ſcrobe, ad ſingulas materias rediges, putatis omnibus, quæ ſcabra ſunt, curtatis etiam radicibus, ſi quas potueris inuenire uexatas. In ſcrobe autem ad arbuſtum faciendum duas radicatas uites deponis, hoc

antè pangantur, cùm tumor paſtini nondum repetita ſoliditate ſubſedit. Hæc quoq; in faciendis ſulcis, & ſcrobibus approbaui, maximè ubi mediocris eſt terra.

De lactuca, naſturtio, eruca, caulibus, allio, & ulpico ſerendis. TIT. XIIII.

MENSE *Ianuario lactuca ſerenda eſt, uel decembri, ut planta eius Februario transferatur. Itemq; Februario ſeritur, ut poßit Aprili menſe trãsferri. Sed certum eſt eam toto anno bene ſeri, ſi locus ſit lætus, ſtercoratus, irriguus. Antequàm pãgatur, radices eius reſecemus æqualiter, & liquido fimo linamus, uel quæ iam pactæ ſunt, nudatæ lætamẽ accipiant. Amant ſolum ſubactum, pingue, humidum, ſtercoratũ. Inter has herba manu euellẽda eſt, non ſarculo. Latior fit, ſi rara ponatur, uel cùm producere incipiet caulẽ, eo leuiter inciſo gleba prematur, aut teſta. Candidæ fieri putantur, ſi fluminis arena, uel litoris frequẽter ſpargatur in medias, & collectis ipſæ folijs alligentur. Si uitio loci, uel tẽporis, uel ſeminis cito lactuca dureſcit, plãta eius auulſa, & denuo poſita teneritudinẽ conſequetur. Itẽ multis ſeminibus condita naſcetur, ſi caprini ſtercoris baccam ſubula ſubtiliter excauaueris, & in ea ſemẽ lactucæ, naſturtij, ocymi, erucæ, radicis immiſeris, & tunc inuolutum fimo baccam, terra optime culta, breui ſcrobe demerſeris. Raphanus nititur in radicem. Cætera ſemina in ſummo lactuca pariter mergente, proſiliunt, ſingulorum ſapore ſeruato. Alij hoc ita aſſequuntur: Auulſæ lactucæ folia carpunt, quæ radicibus iuncta ſunt, & in eiſdem gradibus ſurculo punctis, præter raphanũ, ſemina ſupradicta deponunt, ac fimo adlinunt. Sic obruta iterum lactuca*

prædi

prædictorum ſeminum caulibus ambietur. Lactuca dicta eſt,quòd abundantia lactis exuberet. Hoc menſe naſturtium conſtat,& omni tempore eſſe ponẽdum, loco quali placebit,& cœlo:fimum non deſyderat: humorem,quãuis diligat,tamen deeſſe nõ curat. Si cum lactuca ſeratur, naſci fertur egregiè.Et nunc,& menſibus, quibus uolueris,& locis,erucam ſerere nil moreris. Hoc etiam menſe caules,& toto anno ſeri poſſunt,ſed melius alijs, quibus adſcriptum eſt.Hoc etiam menſe allium,& ulpicum bene ſeritur,ſed allio alba terra proficiet.

De pomis,ſorbo,amygdalo,nuce,iuglande, & cæteris pomis. TIT. XV.

MENSE *Ianuario, Februario, & Martio, locis frigidis, calidis uerò Octobri, & Nouembri ſorba ſeruntur egregiè,ita ut matura in ſeminario ipſa poma pangantur. Ergo expertus ſum multas arbores ex pomis ſponte progenitas & in creſcendo,& in ferẽdo extitiſſe felices. Plantas etiã ſiquis ponere uolucrit, habebit arbitriũ,dũmodo calidis locis menſe Nouembri, tẽperatis Ianuario, uel Februario,frigidis Martio inclinante diſponat.Amat loca humida,montana,& frigidis proxima, & ſolũ pinguiſſimum, cuius indicium certiſſimum facit, ſi frequens ubicunq; naſcatur. Planta eſt transferenda rubuſtior,ſcrobem deſyderat altiorem,& ſpatia longiora, ut (quod illi maximè prodeſt) à uentis frequentibus agitata grãdeſcat. Si uermes patietur infeſtos,qui in ea rufi, ac piloſi ſolent medullæ interna ſectari,aliquos ex his ſine arboris iniuria detractos,uicino crememus incendio. Creduntur hoc genere uel fugere,uel perire. Si minus ferre cœperit,tedæ*

cuneus eius radicibus inſeratur, uel circa partem ultimam foſſa facta, cumulo ingeſti cineris adæquetur. Mēſe Aprili ſcorba inſeruntur in ſe, in cydoneo, in ſpina alba, uel trunco, uel cortice, ſorba ſeruantur hoc genere. Lecta duriora, ac poſita, ubi miteſcere cœperint, fictilibus uſq; ad plenum claudantur urceolis, gypſo deſuper tectis, & bipedanea ſcrobe loco ſicco ſub ſole merguntur ore peruerſo, & deſuper ſpiſsius terra calcatur. Item ſecta per partes ſiccantur in ſole, & ſeruantur in uaſculis in hybernum. Cum uoluerimus uti, aqua feruenti macerata reuireſcunt ſapore iucundo. Aliqui cum pediculis ſuis uiridia lecta ſuſpendunt locis opacis, & ſiccis. Item ex ſorbis maturis, ſicut ex pyris uinum fieri traditur, & acetum. Alij ſorba in ſapa aſſerunt diu poſſe ſeruari.

De amygdalo.

AMYGDALVS *ſeritur Ianuario, & Februario, item locis calidis Octobri, & Nouēbri, ſemine, & plantis, quæ de maiori radice tollūtur. Sed in hoc genere arboris nihil utilius eſt quàm ſeminariū facere. Fodiemus ergo altā pede uno ſemis areā, in qua obruemus amygdala, nō amplius quatuor digitis, ita ut acumina figamus in terra, ſpatio inter ſe binorū pedum ſeparata. Amant agrum durū, ſiccū, calculoſum, cœlū calidiſsimū, & quia maturè florere conſueuerūt, ita ſtatuendæ ſunt, ut arbores ad meridiem ſpectēt. Cum in ſeminario adoleuerint, relictis ibi quæ ſpatio ſufficiant plātis, alias trāsferemus mēſe Februario. Sed ipſa amygdala ad ponendū & noua legamus, & grādia, quæ antè quàm ponamus pridie mulſa aqua, ita ut ne nimis maceremus, ne germē extinguat ex multo melle mordacitas,*

*dacitas. Alij prius fimo liquido per triduũ nuces eas mace
rant:deinde die,& nocte eſſe patiuntur in mulſa,ſed quæ
ſuſpicionẽ tantũ poſsit habere dulcedinis. Cùm in ſemina=
rio amygdala diſponimus, ſi ſiccitas interceſſerit, ter in
menſe rigemus,& herbis naſcentibus circunfodiendo ſæpe
purgemus.Terra ſeminarij lætamen debet habere admiſtũ.
Spatia inter arbores uiginti, aut uigintiquinq; pedum
dediſſe ſufficiat.Putandæ ſunt Nouembri menſe,ut ſuper=
flua,& arida,& denſa tollamus.Seruandæ ſunt à pecore,
quia ſi rodantur,amareſcunt.Circunfodi non debent quo=
ties florent,quia inde flos eius excutitur.In uetuſtate plus
affert.Si ferax non eſt, tedæ cuneũ terebrata radice merga
mus,uel ſilicem ſic inſeramus, ut libro tegente claudatur.
Locis frigidis,ubi metus eſt de pruina,Martialis dicit hoc
remedio ſubueniri.Antè quàm floreãt radices nudãtur,&
albi lapides minutiſsimi miſti arenis congeruntur, & ubi
iam tempus uidebitur,ut debeant germinare,effoſsi iterum
lapides ſubmouẽtur.Teneras nuces amygdalus creabit(ut
dicit)ſi ante florem radicibus ablaqueatis per dies aliquot
calida aqua ingeratur.Ex amaris dulces fiunt,ſi circun=
foſſo ſtipite tribus digitis à radice fiat cauerna, per quam
noxium deſudet humorem,uel medius truncus terebretur,
& cuneus ligni melle oblitus imprimatur, uel ſi circa ra=
dices ſuillum ſtercus affundas. Amygdala ad legendum
maturitatem fatentur,cùm fuerint ſpoliata corticibus.Hæc
ſine cura hominis ſeruantur in longum. Si difficulter co=
rium dimittent,paleis obruta continuo relaxabunt. Item
decoriata, ſi aqua marina lauemus,aut ſalſa, & candida
fiunt,& plurimũ durant. Menſe Decembri,uel Ianuario
circa*

circa Idus amygdalus inſeritur, locis uerò frigidis, & Februario. Si tamen ſurculos condias antè, quàm germinent, utiles ſunt, qui de ſummitate ſumuntur. Inſeruntur & ſub cortice, & in trunco. Inſeruntur in ſe, & in perſico. Græci aſſerunt naſci amygdala ſcripta, ſi aperta teſta nucleum ſanum tollas, & in eo quodlibet ſcribas, & iterum luto, & porcino ſtercore inuolutum reponas.

De nuce iuglande. TIT. XVI.

NVCEM *iuglandem ſeremus extremo Ianuario, uel Februario. Amat loca montana humida, & frigida, plerunq; lapidoſa. Poteſt tamen & locis temperatis iuuante humore nutriri. Serenda eſt nucibus ſuis eo more, quo & amygdala ſeruntur, & iiſdē menſibus. Sed quas Nouēbri menſe diſponis, aliquatenus in ſole ſiccabis, ut exiccetur noxium uirus humoris. Quas uerò menſe Ianuario, uel Februario poſiturus es, aqua ſimplici pridie macerabis. Ponemus autē tranſuerſas, ut latus, id eſt, carina ipſa, figatur in terra. Cacumen ipſum, cùm ponimus nucem, in aquilonis partem dirigemus. Lapis ſubter, uel teſta ponenda eſt, ut radicem nō ſimplicet, ſed repercuſſa reſpergat. Lætior fiet, ſi ſæpius transferatur. In frigidis locis bima, in calidis trima transferri debet. Radices plantarum (ſicut in alijs arboribus ſolemus) in hoc genere reſecare non debes. Fimo bubulo ima planta tingenda eſt, ſed melius cinis aſpergatur in ſcrobibus, ne calore ſtercoris aduratur: nam cinis creditur uel corticis teneritudinem procurare, uel fructuum denſitatem afferre. Altis ſcrobibus delectatur pro arboris magnitudine, & deſyderat interualla maiora, quia ſtillicidijs foliorum ſuorum proximis, uel ſui generis nocebit*

nocebit arboribus. Debet aliquando circunſodi, ne caua fiat uitio ſenectutis, quæ ſi uitietur, canalis longus à ſummo trunco ad imum debet excudi, ſic beneficio ſolis, & uenti dureſcunt, quæ in putredinem tranſibant. Si dura nux erit, uel nodoſa, cortex circuncidendus erit, ut uitium mali deducat humoris. Alij radicum ſumma præcidunt. Alij terebratæ radici palum de buxo imprimunt, uel cuprinum clauum, uel ferreum. Si tarentinam facere uolueris, ſolam nucis carnem lana propter formicas obuolutam in ſeminario debebis obruere. Si ferentem iam in hoc genus uelis mutare, lixiuo per annum continuũ ter rigabis in menſe. Cortex in nuce dimiſſus maturitatis indicium eſt, qualis debet & poni. Nuces ſeruãtur uel paleis obrutæ, uel arena, uel folijs ſuis aridis, uel arca ex ligno ſuo facta incluſæ, uel cœpis miſtæ, quibus hanc uiciſſitudinem reddunt, ut eis acredinem tollant. Martialis aſſerit, & expertũ ſe ait, uirides nuces tantùm liberas putaminibus ſuis melle demergi, & poſt annum uirides eſſe, & ipſum mel ita medicabile fieri, ut ex eo facta potio arterias curet, & fauces. Inſeritur, ut pleriq; aſſerunt, menſe Februario in arbuto, ſed melius in trunco, ut alij, & in pruno, & in ſe.

De alijs pomis, quæ maxime per alios menſes ſeruntur.

HOC *menſe tuberes inſeruntur cydoneo. Nunc locis temperatis perſicorum oſſa ponuntur. Et inſeritur eadem perſicus in ſe, in amygdalo, & in pruno, ſed pruno armenia inſeremus, & præcoqua. Nunc etiam prunus inſerenda eſt antè, quàm gumminet, in ſe, & in perſico. Et ceraſus opportune inſeretur agreſtis.*

De ſignan

De ſignandis animalibus,& lardi,& pernarum confectione,& echini,& rapis.

TIT. XVII.

HOC menſe (ſicut Columella dicit) maturi agni,& animalia omnia minora, atq; maiora charactere ſignentur. Hoc tempore lardi,echini ſalſi, raporum condiendorum,& pernarum iuſta confectio eſt.

De oleo myrtino. TIT. XVIII.

HOC menſe ex baccis myrti oleum conficies hoc modo. Vnciam foliorum per olei libram unam mittes, & per uncias x. uini ueteris ſtiptici heminam, & cum oleo bullire facies. Iccirco autem uino reſpargentur folia, ne frigantur antè,quàm decoquantur.

De uino myrtite. TIT. XIX.

ITEM eiſdem baccis uinũ myrtite ſic facies. In uini ueteris ſextarijs urbicis x. mittis grana myrti confracta ſextarios urbicos III. quæ ſint decem & nouẽ diebus infuſa. Poſteà expreßis myrti granis colabis,& in eo uino medium croci ſcrupulum,& folij unum ſcrupulum mittis,& ex mellis optimi decem libris omnia temperabis.

De oleo laurino. TIT. XX.

ITEM ex lauri baccis oleum conficietur hoc modo. Lauri baccas quamplurimas, & maturitate turgentes in aqua calida bullire facies,& ubi diu ferbuerint,olei,quod ex ſe dimiſerint, ſupernatantis undam pennis leuiter cogentibus in uaſa transfundes.

De oleo lentiſcino. TIT. XXI.

LENTISCINI etiam olei matura confectio eſt, quæ fit taliter. Grana matura lentiſci quãplurima colligis, & una

& una die, ac nocte ſupra ſe aceruata eſſe patieris. Deinde ſportam granis eiſdem plenā cuicunq; uaſculo ſuperponis, & calida adiecta calcabis, & exprimes. Tunc ex eo humore, qui defluxerit, ſupernatans oleum lentiſcinū ſicut laurinum colligetur. Memento autem (ne rigore poßit aſtringi) aquam calidam ſæpe ſuffundere.

De gallinarum partu. TIT. XXII.

GALLINARVM *partus fœcunditatem repetit hoc menſe poſt brumalem quietem, & incipiunt ad educandos pullos oua ſupponi.*

De cædenda materie. TIT. XXIII.

HOC *etiam menſe cædenda materia eſt ad fabricam, cum luna decreſcit, & ridicæ, uel pali faciendi.*

De hortis TIT. XXIIII.

HIC *menſis in horarum ſpatio cum* Decembri *menſe conuenit, quarum ſic menſura colligitur.*

Hora	I.	pedes	XXIX.
Hora	II.	pedes	XIX
Hora	III.	pedes	XV.
Hora	IIII.	pedes	XII.
Hora	V.	pedes	X.
Hora	VI.	pedes	IX.
Hora	VII.	pedes	X.
Hora	VIII.	pedes	XII.
Hora	IX.	pedes	XV.
Hora	X.	pedes	XIX.
Hora	XI.	pedes	XXIX.

PAL

PALLADII DE RE RVSTICA LIBER TERTIVS.

De pratis ſeruandis,& lætamine ſaturandis. TIT. I.

FEBRVARIO *menſe locis temperatis prata incipient cuſtodiri,quæ prius (ſi macra ſint) ſparſo lætamine ſaturētur,quod eſſiciendum eſt luna creſcente. Quanto recētius fuerit,tanto plus nutriendis herbis ualebit, quod à ſuperiori parte fundetur,ut ſuccus eius per totum poßit elabi.*

De proſcindendis collibus. TIT. II.

LOCIS *tepidis,aut ſi clemens tempus, & ſiccum fuerit,colles pingues uel hoc menſe proſcinde.*

De ſatione trimeſtri. TIT. III.

HOC *menſe ſerendum omne trimeſtrium genus.*

De ſerenda lenticula,item cicercula. TIT. IIII.

HOC *etiam menſe lenticulam ſeres ſolo tenui, & reſoluto,uel etiam pingui, ſed ſicco maximè, quia luxuria,& humore corrumpitur; uſq; ad duodecimam lunam bene ſeminatur,quæ,ut cito exeat,atq; grandeſcat, prius cum fimi ariditate,miſcenda eſt, atque ubi ita requieuerit quatuor, aut quinque diebus,tunc ſpargitur. Iugerū modij unius ſemen implebit.* Hoc *etiam menſe cicercula ſeritur,loco,& modo,quo antè deſcripſi.*

De ſerendo cannabo. TIT. V.

Hoc

HOC *menſe ultimo cannabum ſeris terra pingui, ſter corata, rigua, uel plana, atq; humida, et altius ſubacta. In uno pede quadrato ſex eiuſdē ſeminis grana ponuntur.*

De agris medicæ parandis. TIT. VI.

NVNC *ager, qui accepturus eſt medicam (de cuius natura, cùm erit ſerenda, dicemus) iterandus eſt, & purgatis lapidibus, diligēter occandus. Et circa Martias Calendas ſubacto ſicut in hortis ſolo, formandæ ſunt areæ latæ pedibus x. longæ pedibus quinquaginta, ita ut eis aqua miniſtretur, & facilè poßint ex utraq; parte runcari. Tunc iniecto antiquo ſtercore in Aprilem menſem reſeruentur paratæ.*

De eruo ſerendo. TIT. VII.

HOC *menſe toto eruū adhuc ſeri poteſt, quia Martio ſerendum non eſt, ne paſtu ſuo pecoribus noceat, & boues reddat inſanos.*

De curandis uitibus, & arboribus, & ordeo gallatico ſerendo. TIT. VIII.

NVNC *pomis, & uitibus uetus urina ſi affundatur, & numero fructuum præſtat, & formæ cui proderit, ut amurcam miſceamus inſulſam maximè in oleis: ſed hoc frigidioribus diebus antè quàm feruor incipiat. Etiam nunc ordeum gallaticum, quod graue, & candidum eſt, ſeretur locis frigidis circa Martias Calendas.*

De ponendis uineis paſtino, uel ſcrobibus, aut ſulcis, & omni, quæ illuc pertinet, diſciplina. TIT. IX.

HOC *menſe omnia genera paſtinati ſoli, ſeu ſulci, ſeu ſcrobes uitibus cōpleantur. Naturæ autē uitis cœlū omne*

ſolumq́; ſuſtentat, ſi genera cõuenienter aptentur. Plano igitur loco ſtatues uitẽ, cuius genus nebulas ſuſtinet, & pruinas: collibus, quòd ſiccitatem durat, & uentos. Pingui agro graciles, atq; infœcundas: macro feraces, & ſolidas: denſo ualidas, atq; frondoſas: frigido, & nebuloſo, quæ hyemem celeri maturitate præueniunt, aut quæ duris acinis inter caligines ſecurius florent: uentoſo ſtabiles, & tenaces: calido grani tenerioris, & humidi: ſicco eas, quæ pluuias ferre non poſſunt: & ne multa dicamus, eligenda ſunt genera, quæ profeßione uitiorum ſuorũ contraria loca diligunt ijs, in quibus durare non poterunt. Placida ſanè regio, & ſerena tutò genus omne ſuſcipiet. Vitium genera numerare nõ attinet, ſed notũ eſt maiores uuas pulchræ ſpeciei, grani calloſi, & ſiccioris ad menſam: feracißimas uerò, & cutis tenerioris, & ſapore nobileis, & maximè quæ citius defloreſcunt, uindemijs eſſe ſeruandas. Loca naturã pleriſq; uitibus mutant. Solæ aminneæ ubicunq; ſint, uinũ pulcherrimum reddunt. Calidum ſtatum potius quàm frigidũ ſuſtinebunt. De pingui ad macrum tranſire non poſſunt, niſi ſtercus adiuuerit. Harum duo genera ſunt, maior, & minor. Sed minor melius defloreſcit, & citius, internodijs minoribus, & grano breuiore. Si arbori applicetur, pinguem terrã: ſi colatur in ordines, mediocrem deſyderat. Imbres contemnit, & uentos, nam maior ſæpe uitiatur in flore. Sunt & apianæ præcipuæ. Satis eſt genera iſta dixiſſe. Induſtrius uir probata deligat, & terris talibus mandet, quæ imitari eas poßint, unde ſumũtur: ſic merita ſua quæq; ſeruabit. Sed uitẽ, uel arborẽ melius erit de exili ad pinguem transferre: nã ſi à

pingui terra ad ſolum exile tranſierint, utiles eſſe non po terunt. Eligenda ſunt ſarmenta, quæ pangimus de uite me dia, neq; de ſumma, neq; de infima, quinq; uel ſex gemmarum ſpatio, à ueteri procidentia, quia non facilè degenerant, quæ de locis talibus transferuntur. Sumantur autem de uite fœcunda, neq; putemus brachia eſſe fertilia, quæ uuas ſingulas, aut binas producũt, ſed quæ multa ubertate curuantur: nam poteſt ferax uitis feraciores in ſe habere materias. Erit & hoc ſignum fertilitatis, ſi de duro aliquo loco fructum citabit, ſi fœtu impleuerit ramulos ex ima parte ſurgentes. Sed hoc ſignis poſitis per uindemias eſt notandum. Ad pangendum, nouellus palmes debet eligi, duri in ſe nihil habens, & ueteris ſarmenti, quia hoc putreſcente ſæpe corrumpitur. Summa flagella repudiemus, ac ſurculos, qui licet bono loco nati ſint, tamen feracitate caruerunt. Pampinarius, qui de duro naſcitur, etiam ſi attulerit fructus, pro frugifero non eſt ponendus. in ſuo enim loco fœcundatur à matre, translatus uerò tenet ſterilitatis uitium, quod naſcendi conditione ſuſcepit. Caput ſarmenti, cùm deponitur, torquendũ nõ eſt, nec aliquo modo uexandum, nec demerſa penitus fœcundiore parte, quòd ſterili proximum eſt, ſupra terram relinquatur: deinde quoniam ipſa tortura uexatio eſt, & pars ea, de qua radix futura præſumitur, iniuriæ nulli ſubijcienda eſt, cum qua contendere cogatur antè, quàm teneat. Ponendæ ſunt uites placidis diebus, ac tepidis. Curandũq; ne ſarmenta ſole urãtur. aut uento, ſed uel ſtatim ponantur, uel obruta reſeruentur. Hoc menſe, ac deinceps toto uere, uinea ponenda eſt regionibus frigidis, pruinoſis, pinguibus campis, & humi

quòd pro generum diuerſitate per gradus accedente uindemia minor operarum numerus eam poterit expedire, & generatim condere, ac melius puros ſapores, ſine luctamine alterius generis unaquæq; uina ſeruare. Hoc *ſi difficile uidebitur, non alias ſimul conſeras, quàm quæ & ſapore, & flore, & maturitate cõueniunt. Sed hæc in paſtinis, uel ſulcis ratio erit, in ſcrobibus uerò per angulos* IIII. *ſarmenta deponis. Sed (ut aſſerit* Columella*) uinaceã ſtercori miſtam ſimul ſparges, & ſi exile ſolum fuerit, pinguẽ terram ſcrobi inferes, uel aliunde portatam. Cùm uerò plantam, uel malleolũ diſponimus, modicè humido ſolo, ſed potius arido, quàm lutoſo duabus gemmis ſupra terrã relictis ſarmenta ponemus obliqua, & ſic facilius cõprehendent.*

De arbuſtiuis uitibus, & plantis arborum uitiferarum. TIT. X.

QVO'D *ſi arbuſtum te habere delectat, plantam generoſæ uitis prius in ſeminario nutrire debebis, ut inde radicata transferatur ad ſcrobem, cui arbor iniuncta eſt. Seminarium uerò dicimus æquè foſſam tabulam pedum duorum ſemis altitudine. In hac, quam pro numero ponendarum uitiũ, uel qualiumcunq; plantarũ protendis, aut contrahis, breuiſsimo ſpatio diſtantia inter ſe ſarmenta depones: ſi uallis, aut humectus eſt campus, trium gemmarum exceptis minutis, quas habebit inferius, & ubi conualuerint, hinc poſt bienniũ radicatas uites, uel arbuſculas tranſferas, quas cùm depones in ſcrobe, ad ſingulas materias rediges, putatis omnibus, quæ ſcabra ſunt, curtatis etiam radicibus, ſi quas potueris inuenire uexatas. In ſcrobe autem ad arbuſtum faciendum duas radicatas uites deponis, hoc*

ſeruans, ne ſe in radice contingant: ſed lapides quinũ propè librarum medios in utranq; cõſtitues, & ipſas uites ad ſcrobis latera diſcreta coniunges. Mago aſſerit, ſcrobem non primo anno eſſe complendam, ſed ſubinde coæquandam, quæ res uitem faciet altius fundare radices: ſed hoc aridis prouincijs fortè conueniet, humidis autem ſata putreſient recepto homore, niſi ſtatim terra cumuletur. Sed arbuſta qui faciet, plantas arborũ de his generibus ponat, ſi agro ſuppetit abundãtia, populo, ulmo, fraxino in montanis, & aſperis, in quibus ulmus minus læta eſt. Has etiam Columella dicit ſeminario debere nutriri. Mihi uidetur, quòd nulla prouincia ſit, quæ non ex his quancunq; ſponte producat, plantas etiam maiores de locis quibuſcunq; translatas, uel eorũ generum truncos radicatos hoc tempore circa ſcrobem uitis oportere conſtitui. Sed ſi ager frumentarius fuerit, ubi arbuſta diſponis, quadragenos pedes inter arbores relinque, ut ſeri poſsit, in exili autem uicenos. In ſcrobe uerò uitis ab arbore ſua ſeſquipedis ſpatio diſtare debebit. Nam uitis multũ ſubiecta arbori, incremento arboris opprimetur. Caueis etiam munienda eſt aduerſum pecoris appetentis iniurias, & arbori ſuæ protinus alliganda. Eſt & aliud de transferenda ex arbuſto uite cõpendium. Fit ex uimine parua corbicula, quæ menſura pedis, uel aliquanto minus circini ſpatio poſsit amplecti. Hæc ad arborem, cui uitis inhæret, fertur, & in fundi media parte pertunditur, quo ſarmẽto uirgam poſsit admittere. Inducto itaq; ſarmento uitis eius, de qua transferre diſponis, corbicula ipſa ex aliqua arboris parte ſuſpenditur, & uiua terra repletur, ut ſarmentum terra poſsit includi,

quod

quod ſarmentũ prius intorquetur. Ita exacto annui temporis ſpatio, ſarmentũ, quod clauſum eſt, radices creabit intra prædictam corbiculam. Tunc ſub fundo corbis inciſum radicatũ ſarmentũ cum ipſa corbe portabitur ad locũ, quem uitibus arbuſtiuis deſtinabis implere, ubiq; obruetur circa arboris maritãdæ radices. Hoc genere quantũ uolueris numerũ uitium trãsferes ſine ambiguitate prehendẽdi.

De uineis prouincialibus. TIT. XI.

VINEAE *in prouincijs multis generibus fiunt: ſed optimum genus eſt, ubi uitis uelut arbuſcula ſtat breui crure fundata. Hæc primo calamo iuuatur, donec ſolidetur: ſed altior ſeſquipede eſſe nõ debet: ubi robuſta fuerit, ſola conſiſtet. Aliud genus eſt, in quo cannis pluribus circa diſpoſitis, ipſa uitis per cannas ſarmentis ligatis in orbiculos flectitur ſe ſequentes. Vltimæ poſitionis uitis eſt, quæ per terram proiecta diſcumbit. Hæ omnes & ſcrobibus ponuntur, & ſulcis.*

De putandis uineis communibus, altis, uel humilibus. TIT. XII.

HOC *menſe locis frigidis aliquatenus, & temperatis uitium iuſta putatio eſt. Sed ubi multæ ſunt uineæ, diuidãtur, & pars earum, quæ ſeptentrionem reſpiciet, uerno putetur: alia pars aduerſa clementioribus plagis, recidatur autumno. Sed in putatione ſemper nitamur, ut uitis ſiat in crure robuſtior, ne ue debili uiticulæ duo duramẽta ſeruemus. Auferenda ſunt lata, intorta, debilia, malis locis nata ſarmenta. Focaneus etiam, qui inter duo brachia medius naſcitur, debet abradi: qui ſi pinguitudine ſua brachium quodcunque proximum debilitauerit, illi deciſo*

ipſe ſuccedat. Erit tamen optimi putatoris, inferius ſarmentum, quod bono loco natũ fuerit, reparandæ uitis cauſa ſemper tueri, & ad unam, uel duas gemmas relinquere. In locis clementioribus altius uitem licebit expandere: in exilibus, aut æſtuoſis, aut decliuibus, aut procelloſis humilior eſt habenda. Locis pinguibus, ſingulis brachijs uitiũ bina flagella dimitte. Sed erit ſapientis æſtimare uim uitis. Nam quæ altius tollitur, & fœcunda eſt, plus quàm octo palmites habere nõ debet, ita ut conſeruemus ſemper in inferiore parte cuſtodem. Circa crus quicquid naſcitur, amputandum eſt, ſi non deſyderet uinea reuocari. Quod ſi truncus uitis ſole, aut pluuijs, aut noxijs animalibus eſt cauatus, purgamus quicquid eſt mortuum, plagasq́; eas amurca linimus, & terra: quod proderit aduerſum prædicta. Cortex etiam reciſus, & pendens à uite tollatur: quæ res minorem fecem reddit in uino. Muſcus radatur ubicunq; repertus. Sed plagæ, quas in duro uitis accipiet, obliquæ, & rotundæ eſſe debebunt. Deciſis, ſicut ſuprà dixi, male natis omnibus, & ueteribus, nouellos, & fructuarios ſerua. Vngues etiam cuſtodum ſiccos, & annotinos recide, & omnia, quæ uetera, uel ſcabra reperies. Illæ, quæ altius colũtur, ut in iugo, uel pergula, ubi quatuor pedibus ſupra terrã leuatæ ſteterint, quaterna brachia habeant. Si macra uitis erit, in ſingulis brachijs ſingula flagella dimittimus: ſi pinguis, bina. Sed prouidendum, ne in ima parte ſint ſarmẽta, quæ ſeruas. Quod cum fit, uitis, tanquã ſi fulgure tangatur, areſcit. Relinquenda ſunt ſarmẽta neq; circa durũ, neq; in ſummo, quia hæc uelut pampinaria minus afferunt, illa uitem nimietate fœ-

tus onerant,& longius ducunt. Quare in medio loco ſeruanda ſunt, quæ tuemur. Plaga non iuxta gemmam, ſed aliquanto ſuperius fiat, & euertatur à gemma propter lachrymam defluentem.

De putatione arbuſti. TIT. XIII.

VITIS, *quæ in arbore collocatur, prima eius materia ad ſecundam, uel tertiam gemmã præcidatur. Deinde omnibus annis aliquid per ramos creſcere ſubinde patiamur, unam materiam ſemper ad cacumen arboris dirigentes. Sed qui fructum uolunt maximum, materias plures per ramos ſubmittunt: qui uinum melius, ſarmenta in cacumen extendunt. Fortioribus ramis arborum plures materiæ, debilioribus imponendæ ſunt pauciores. Putandi autem ratio talis eſt, ut & uetera ſarmenta, quibus primi anni fructus pependit, omnia recidantur, & noua circuncisis capreolis, & ramulis inutilibus dimittantur. Sed prouidendum eſt, omnibus annis uitem reſolui, ac religari, quia refrigeratur. Ita formandi ſunt rami arborum uitiferarũ, ne alter ſub alterius linea dirigatur, ſed loco pingui ulmus à terra octo pedibus, gracili uerò ſeptem ſine ramo relinquenda eſt. In ſolo roſido, & nebuloſo rami arboris uitiferæ in orientem, & occidentem putatione dirigãtur, ut latera uacua ſolis radijs membra totius uitis oſtendant, Agendum eſt autem, ut uitis ſpiſſa non ſit in arbore, & deficientibus primis arboribus ſubſtituendæ ſunt aliæ. In loco cliuoſo humilius rami arborum ſeruandi ſunt: in plano, & uliginoſo altius. Palmites ad arborem non duro uimine ligẽtur, ne eos uinculum recidat, aut atterat. Hoc autem noueris, quia palmes quod extra ligaturam pendens*

dens habuerit,fructum induet,quod infra ligaturam, materiæ ſequentis anni deputabit.

De prouincialibus uineis putandis. TIT. XIIII.

. VITES, *quas prouinciali more uelut arbuſculas ſtare dixi,ſi inſtituere uelis,ramos à quatuor partibus bis relinques, & in eis brachijs ſarmenta pro uitis poßibilitate ſeruabis. Vites autem, quæ cannis in orbem cinguntur,ſic putentur, quemadmodum eæ, quæ nituntur ridicis,aut palis. Illæ uerò quæ ſine adminiculis iacent, quod pro ſola indigentia faciendum eſt,uel neceßitate prouinciæ, primo anno duas gemmas, deinde plures habebunt. Sed huius generis uinea ſtrictius eſt putanda.*

De nouellæ uitis putatione. TIT. XV.

NOVELLAM *uitē Columella dicit à primo anno ad unā materiam eſſe formandam, nec recidendam totam,ſicut Italiæ cōſuetudo eſt.Anno ſecūdo expleto, quia uel intereant uites in totū reciſæ, uel infœcunda ſarmenta producant,quæ amputato capite uelut pāpinaria de duro coguntur exire, quare iuxta ipſam commißuram ueteris ſarmenti,unam,uel duas gemmas cenſemus relinquendas: quod eſt meritò in uiticula fortiore ſeruandum, & ſanè excipiendam calamis nouellā, uel exiguis palis, ut tertio anno robuſtiores poßit accipere. Nam quadrima nouella,ubi lætum ſolum eſt,tres materias merito nutrire cogetur.Statim poſt putationem ſarmenta deciſa à uineis, & rubi,& impedimentum foſſoris omne tollatur.*

De propaginibus. TIT. XVI.

HOC *etiam menſe propagandæ ſunt uites:ſed uetus, & exeſa uinea, cuius duramenta longe proceſſerunt, ut*

Colu

Columella dicit, mergis melius reparabitur, quàm ſi in=
foßione totius corporis obruatur, quod agricolis certum
eſt diſplicere. Mergum dicimus, quoties uelut arcus ſupra
terrã relinquitur, alia parte uitis infoßa. Nam (ut ait Co=
lumella) cùm totæ ſtratæ ſunt, plurimis radicibus totius cor
poris fatigantur. Mergi uerò poſt biennium reciduntur in
ea parte, quæ ſuprà eſt, & in loco iuſtas uites relinquunt.
Sed (ut agricolæ aſſerunt) poſt bienniũ ſi recidas, plerunq;
infirmas habent radices, & repentè ſimul pereunt.

De inſitionibus. TIT. XVII.

HOC menſe calidis, & apricis locis optimè celebra=
tur inſitio, quæ fit tribus generibus. Sed ex his duo nunc
fieri poßunt, tertium reſeruatur æſtati. Sunt autem genera
inſerendi hæc, aut ſub cortice, aut in trunco, aut empla=
ſtro. Inſeremus ergo ſic: Arborem uel ramum, in loco,
qui nitidus eſt, & ſine cicatrice, ſerra recidemus non læſo
cortice. Poſt ſerraturam, plagam ferramentis acutis inci=
damus. Inde quaſi cuneum tenuem ferreũ, uel oſſeum, ma=
ximè leoninum, inter corticem, & lignum tribus propè
digitis conſyderanter deponimus, ne corticis faſcia dißi=
petur, & in eum modũ ſubducto cuneo, ſtatim ſurculũ mer
gimus una parte deciſum ſalua medulla, & cortice partis
alterius, qui ſupra arborem ſex, uel octo digitis emineat.
Duos, uel tres, uel plures ſurculos pro trunci qualitate cõ=
ſtituimus: quaternis digitis, uel amplius inter eos ſpatiũ re
linquimus: tũc iunco, aut ulmo, aut uimine ſtringimus, & ſu
pra lutũ muſco tectum ponemus, ac ligabimus, ut quatuor
digitis ſupra lutum poßit ſurculus eminere. Pleroſq; dele=
ctat ſtrictũ primo ſectæ arboris truncum uinculis arctiori

bus in medio findere,& ibi ſurculos ex utraq; parte raſos in modum cunei, ut integra ſit medulla,demergere, præmiſſo antè cuneolo, quo ſubducto, depoſitus ſurculus redeunte in plagam materia,poßit aſtringi.Sed hoc utrunq; genus uernum eſt,& fit creſcente luna, ubi incipit gemma arborum turgeſcere.Surculi autem,qui inſerendi ſunt, ſint nouelli,fertiles,nodoſi,de nouo nati, ab orientali arboris parte deciſi, craßitudine digiti minoris, bifurci, uel trifurci gemmis pluribus uberati. Si arborem minorem deſyderabis inſerere, in qua ſine dubio meliora incrementa proueniunt,circa terram ſecato,& quod melius eſt,ſurculos inter lignum,corticemq́; depone,tunc ſtringe.Quidam raſum ex utraq; parte ſurculum conuenientem ſoliditati arboris inſerendæ ſic in medio deponunt, ut cortex ſurculi undiq; cortici arboris reddatur æqualis.Sed in nouella arbore terra mota uſque ad ipſum inſitum colligatur,quæ res eam à uento, & calore defendet. Mihi aſſeruit diligens agricola,omne inſitum ſine dubio cōprehendere,ſi depoſitis ſurculis uiſcum nō temperatū in ipſa plaga pariter mergamus,quaſi glutino quodam ſuccos materiæ utriuſq; miſturum.De emplaſtratione ſuo menſe dicemus.Quartum genus Columella ſic retulit. Gallica terebra uſq; ad medullam arborem perforandam, plaga interius leuiter inclinata.Ibi educto omni ſcobe, uitem,uel ramum ad modum foraminis impreßi delibratum,ſuccidū tamen,& humentē ſtrictè imprimi, una aut duabus gemmis foris relictis.Tunc argilla,& muſco locum diligenter operiri. Ita & uites in ulmo inſeri poſſe commiſſas. Hiſpanus quidam mihi hoc genus nouæ inſitionis oſtendit,quod

ex perſico

ex perſico ſe aſſerebat expertũ.Salicis ramũ brachij craſſitudine,ſolidum,longum,cubitis duobus,aut amplius terebrari iuſsit in medio,& plantam perſici in eodem loco,in quo conſiſtit,ſpoliatam ramis omnibus, ſolo capite relicto per ipſum ſaligni manubrij foramen induci: tunc eundem ſalicis ramum terræ capite utroq; demerſo,in arcus ſimilitudinem debere curuari, foramen luto, muſco, uinculis ſtringi: anno deinde exempto, ubi infra medullam ſalicis caput plantæ ſic cohæſerit, ut unitas ſit ex duobus miſta corporibus, plantam ſubter incidi,atq; transferri, & aggerari terram, quæ arcum ſalicis cum perſici cacumine poſsit operire: hinc perſici poma ſine oſsibus naſci: ſed hoc locis humidis conuenire, uel riguis, & ſalices aquationibus adiuuandas, ut & natura ligni uigeat, quæ delectatur humore, & ſuperfluentem copiam ſucci germinibus miniſtret alienis.

De inſtituendis oliuetis. TIT. XVIII.

HOC *menſe locis temperatis inſtituemus oliueta, quæ uel paſtinis conſerenda ſunt, ut extremas circa decimanũ tabulas cingant,uel ſuum locum tenebunt.Si ponuntur in paſtino,radicatæ plantæ deciſis capitibus,& brachijs, & in truncum redactæ uſque ad menſuram cubiti unius, & palmi in fermento terræ foſſæ defigantur, locum palo anteà deprimente ordei grana ſubteriaciantur, & amputentur ijs quicquid putridi inuentum fuerit,aut arentis, & tunc amputata capita luto uelentur,& muſco,ulmeis uinculis,uel tenacibus quibuſcunq; conſtricta. Sed maximum beneficium eſt, ut proficiat incremento, ſi rubrica partes notentur,quibus obuerſæ ſteterunt, & contra eas ſimili*

ratione ponantur. Sint à ſe diſcretæ pedibus quindecim, uel uiginti. Omnis ſubinde circa eas herba uellatur: & quoties imber ſe inſuderit, breuißimis, ac frequentißimis foßionibus ſolicitentur. Et ſubinde ducta à trunco terra, atq; permiſta in aliquanto altiores cumulos congeratur. Quòd ſi oliuetum ſuo loco facere uolueris, hæc genera terrarum ſequêris. Terram, cui miſta ſit glarea, aut cretam ſabulonis coniunctione reſolutam, aut pinguem ſabulonem, aut terram naturæ denſioris, & humidæ. Creta figuli omnino repudianda eſt, & uliginoſa, & in qua ſemper humor aßiſtit, & ſabulo macer, & nuda glarea: quamuis enim comprehendat, non conualeſcit. Poteſt ſeri & ubi arbutus, aut ilex ſteterat. Nam cerrus, & æſculus exciſa radices noxias relinquit, quarum uirus oleam necat. Locis æſtuoſis ſeptentrionali colle, frigidis meridiano gaudet. Medijs cliuis delectatur. Neq; imum locum, neq; arduum patitur, magis modicos cliuos diligit, ſicut eſt regio Sabina, uel Bætica. Baccarum genus numeroſum eſt, & plurium uocabulorum, ſicut Pauſia, Orchis, Radius, Licinia, Cominia, & ceteræ, quas nominare nõ attinet. Pauſia tamen oleum, quod reddit, dum uiride eſt, optimum eſt, ſed cito uetuſtate corrumpitur. Optimum Licinia dat, plurimum Sergia. Sed de his hæc generaliter præcepiſſe ſufficiet, maiores baccas cibo, minores oleo profuturas. Si frumentarius ager eſt, quem conſerimus olíueto, quadragenis inter ſe pedibus diſtent: ſi macer, uicenis quinis. Melius faciemus, ſi ordines in fauoniũ dirigamus. Cùm deponentur, in ſcrobes ſiccas conſtituantur quaternis pedibus foßas Glarea etiam, ubi lapides defuerint, miſceatur, & ſtercus.

Si clauſus

Si clauſus locus eſt, modice ſupra terrã, quæ ponuntur, emineant. Si pecora formidantur, altiores trunci eſſe debebunt. In ſiccis uerò prouincijs cum pluuiæ deſunt, rigare cõueniet. Si prouincia indiget oliuetis, & non eſt unde planta ſumatur, ſeminariũ faciendum eſt, id eſt tabula effoſſa, ſicut ſuperius dixi, ut ibi (ſicut Columella dicit) rami ſerra inciſi in modum ſeſquipedalẽ deponãtur. Inde poſt quinquennium poterit ualida planta transferri, & locis frigidis hoc menſe plantari. Scio pleroſq;, quod facilius, atq; utilius eſt, radices olearum, quæ in ſyluis plerunque ſunt, aut in locis deſertis, in cubitalem menſuram reciſas, aut in ſeminario, ſi placuerit, aut in oliueto ſolere diſponere, & admiſtione ſtercoris adiuuare. Quare proueniet, ut ex unius arboris radicibus numeroſa planta naſcatur.

De pomiferis, & ſpatijs earum generale præceptum TIT. XIX.

ETIAM *pomiferas arbores poſſumus in paſtinis à ſeptentrionali regione diſponere, de quibus ſigillatim dicemus, quæ ſpecialiter ſunt tenenda.* Nam pomus *eadem conuenit terra, quæ uitibus. Scrobes autẽ maiores facies, ut materiæ proſit, & fructui. Si pomarium facies inter ordines tricenos pedes relinques. Plantas ſtatues radicatas, quod eſt melius, ſed ſeruabis, ne cacumina aut manu fracta, aut eroſa non creſcant. Vnunquenque ordinem ſuo generi deputabis, ne infirmæ à ualentioribus opprimantur. Plantas ſimiliter notabimus, ut ipſis, quibus ſteterant cardinibus opponamus. De cliuo ſicco, & exili, in planũ, pinguem, & humidum transferemus. Si truncos ponere uolueris, ſupra terram propè tribus pedibus erigantur.*

Vbi

Vbi duas in una ſcrobe plantas deponis, cauendum eſt, ne ſe contingant, nam uermibus interibunt. Sed (ut Columella dicit) feraciores ſunt, quæ ſeminibus, hoc eſt nucibus ſuis, quàm quæ plantis ponuntur, aut ramus. Vbi regio ſiccior eſt, aquationibus adiuuentur.

De fodiendis, palandis, & ligandis uitibus, uel lætandis arboribus, & plantis circumfodiendis. TIT. XX.

N V N C *locis maritimis, & calidis fodiendæ ſunt uites: uel (ſi hæc prouinciæ conſuetudo eſt) exarādæ, & in eiſdem locis palandæ, aut ligandæ ſunt uineæ prius, quàm gemma procedat, cuius cōcuſsione, uel attritu incurritur grande diſpendium. Nunc oleæ, cæteræq; arbores lætamē accipiunt decreſcente luna. Sufficiet autem maiori arbori uehes una, minori media, ita ut ſubducta à radicibus terra, & fimo permiſta, reuocetur. Tēpore hoc ſi quæ ſunt in ſeminarijs plantæ, circunfodiendæ ſunt, & amputandi eis rami ſuperflui, uel radiculæ, quas circa in ſuperiore parte miſerunt.*

De roſis, lilijs, croco, uiolis conſerendis. TIT. XXI.

H O C *menſe roſaria conſeremus, quæ ſulco breuiſsimo, aut ſcrobibus ponenda ſunt, uel uirgultis, uel etiam ſemine. Semina autem roſarum non putemus medios floſculos eſſe aurei coloris, quos roſæ ferunt, ſed baccas nutriunt, quas in breuiſsimi pyri ſimilitudinē plenas ſeminibus poſt uindemiam reddunt maturas, quarum tamen maturitas ex colore fuſco, & mollicie poterit æſtimari. Siqua etiam ſunt antiqua roſaria, hoc tempore circunfodiuntur*

ſarculis

ſarculis, uel dolabris, & ariditas uniuerſa reciditur. Nunc *& quæ rara ſunt poſſunt ducta uirgarum propagine reparari. Si roſam temperius habere uolueris, duobus palmis ab ea in gyrum fodies, & aqua calida bis rigabis in die.* Nunc *& liliorum bulbos ponemus, uel lilia ante habita ſarriemus ſumma diligentia, ne oculos circa radicem naſcentes, & minores bulbulos ſauciemus, qui à matre ſubtracti, atque in alios digeſti ordines noua lilieta formabunt. Item uiolarum plantæ, & croci bulbi ſerendi ſunt, uel ſubtiliter (ſi fuerant antè) fodiendi.*

De lini ſemine ſerendo. TIT. XXII.

HOC *menſe aliqui lini ſemen læto ſolo iugerum x. modios ſpargunt, & lina conſequuntur exilia.*

De cannetis, & aſparagis, & plantis ſalicum, & geneſtæ, & ſeminarijs myrti, & lauri. TIT. XXIII.

TEMPORE *hoc canneta ponenda ſunt factis breuiſsimis ſcrobibus, & oculis cannarum per ſingulas ſcrobes obrutis, qui ſemipedis ſpatio inter ſe diſtare debebũt. Si calidæ, & ſiccæ prouinciæ ſtudemus, ualles humidas, uel irriguas opus eſt deputare cannetis. Si frigida regio eſt, locis medijs inſtituãtur, ſed ſucco uillarũ ſubditis.* Inter *hæc aſparagorum etiã ſemina ſpargere poſſumus, ut miſta naſcantur, quia & aſparagi coluntur, & incenduntur eo more, quo cannæ. Sed ſi ſunt antiqua canneta, hoc tẽpore ſarrientur, reciſis, quæ in radice purganda ſunt, id eſt putribus male porrectis, & ſiqua gignẽdi oculos non habebunt.* Nunc *ſalicis plantas, & omniũ generũ, quæ arbuſto applicandæ ſunt, uel geneſtas (ubi deerunt) obruemus.*

t Ex

Ex baccis etiam myrti, & lauri ſeminaria faciemus, uel ſi fuerant, excolemus.

De hortis. TIT. XXIIII.

CIRCA *Idus Februarias ſepes hortorum ex congeſto in funibus ſpinarũ ſemine faciendæ ſunt, ſicut dictum eſt, cum de munimine loqueremur hortorum.* Item Græci *dicunt de craßa rubi uirga fieri debere particulas, & palmaribus ſcrobibus obrui, & quotidie, donec frondeant, foßione, & rigatione nutriri. Hoc menſe lactuca ſeritur, ut poßit Aprili menſe transferri.* Item *carduus ſeritur, & naſturtium, & coriandrum, & papauer, ſicut menſe* No*uembri, & allium, & ulpicum.* Nunc *ſaturcia ſeritur pingui agro, non ſtercorato, ſed aprico, uel melius mari proximo, & cum cepullis miſta ſeminatur.* Hoc *etiam menſe cepullas ſeris, ſed conſtat & uere, & autumno eſſe ſeminandas.* Si *ſemẽ eius ſeueris, in caput creſcit, & minus reddit in ſemine.* Si *capitulum ponas, ipſum maceſcit, & multũ ſemen educit.* T*erram cepæ deſyderant pinguem, uehementer ſubactam, irriguam, ſtercoratam.* I*bi areas faciemus omnibus herbis, & radice purgatas.* S*eremus placido, & ſereno die, maxime auſtro, uel euro flantibus.* Si *minuente luna ſerantur, tenues, & acriores proueniunt: ſi creſcente, robuſtæ, & ſaporis humecti.* R*arius ſunt ponendæ, runcandæ, ac ſarculandæ ſunt ſæpius.* Si *capita uoluerimus bis eſſe maiora, folia omnia debemus auferre, & ſic ſuccus ad inferiora cogetur.* De *quibus uerò ſemina colligenda ſunt, iuuentur amminiculis, ubi caulẽ cœperint excitare.* Cum *niger color ſeminis fuerit, præferunt maturitatis indicia.* V*ellendi ſunt thalli adhuc ſemiſicci cum ſemine,*

mine, & ſic in ſole ſiccandi. Hoc menſe anetum ſeres locis frigidis. Omnem cœli ſtatũ patitur, ſed tepidiore lætatur. Rigetur, ſi ſe imber abſtineat: ſeratur rarius. Aliqui ſemen eius nõ obruunt, opinantes quòd à nulla aue tangatur. Nunc & ſinapi ſerere poſſumus. Hoc etiam menſe caules ſeremus, qui & toto anno ſeri poſſunt: ſolum pingue, & ſatis ſubactũ diligunt: argillã & glaream timent: ſabulone, & arenis non delectantur, niſi perennis unda ſuccurrat. Omnem cœli ſtatum caulis patitur, frigidũ magis. Contra auſtrũ poſiti citius ſirunt, contra ſeptentrionem ſerius. Sed hic caulis & ſapore, & robore uincit. Cliuis delectatur, & ideo ponendæ ſunt plantæ per puluinos arearum. Gaudet ſtercore, & ſarculatione. Rarius poſitus conualeſcit. Celerius coquitur uirore ſeruato, ſi dum eſt triũ, uel quatuor foliorum, nitrũ tritum cribello deſuper ſpargas, ut ſpeciem pruinæ canentis imitetur. Columella dicit plantarum radices alga marina inuoluendas ſeruãdæ uiriditatis cauſa, fimo ſimul adhærẽte. Ponendæ ſunt plantæ maioris incrementi, quia licet ſerius cõprehendant, fortiores fient, Si hyems eſt, tepido iam die, ſi æſtas, cùm ſol in ueſperã declinatur, planta pangenda eſt. Vaſtior fiet, ſi terra operiatur aßiduè. Semen braßicæ uetuſtum mutatur in rapa. Hoc menſe poſt Idus ſpongias aſparagorum uel nouas formare incipiemus ex ſemine, uel antiquas ponemus. Mihi etiam illud utile uidetur, ac diligens, ut aſparagi agreſtis radices plurimas in unũ locũ cõgeremus cultũ, uel certè ſaxoſum, quæ ſtatim fructũ dent ex loco, qui aliud nil alebat, & has annis omnibus incendamus in ſcopis, ut fructus frequẽtior ſurgat, & fortior. Hoc autem genus eſt ſapore iucundius.

Nunc etiã malua ſeri poteſt. Mentã quoq; ſere plantis, uel radicibus loco humido, uel circa aquas. Apricũ ſolum, nec pingue, nec ſtercoratum deſyderat. Hoc menſe fœniculum ſeres loco aprico, & modicè ſaxoſo: ſeritur primo uere. Paſtinaca & ſemine ponetur, & plantis loco pingui, ſoluto altius paſtinato, raram ſtatues, ut robur accipiat. Cunela etiam nunc ſeritur, & colitur eo more, quo alliũ, uel cepulla. Nunc cærefolium locis frigidis poſt Idus ſeratur: deſyderat agrum lætum, humidum, ſtercoratum. Hoc menſe betam ſeremus, quamuis poßit & tota æſtate ſeminari. Amat agrum putrem, humidum, lætum. Transferenda eſt quatuor, aut quinq; foliorum radicibus fimo recenti oblitis. Amat frequenter effodi, & multo ſtercore ſaturari. Hoc menſe porrus ſerendus: quem ſi ſectilem uelis, poſt duos menſes, quàm ſatus eſt, poteris deſecare manentem in areis ſuis: quamuis aſſerat Columella etiam ſectiuum diutius duraturũ, melioremq;, ſi transferatur, & quoties ſecabitur, aqua iuuetur, & ſtercore. Si capitatum facere uelis, quod uere ſeueris, Octobri menſe transferre debebis. Serendus eſt loco læto, & maximè campeſtri, area plana, paſtinata altè, & diu ſubacta, & ſtercorata. Si ſectiuum uelis, ſpißius: ſi capitatum, rarius ſeres. Sarculo frequentandus eſt, & herbis liberandus. Cùm digiti craßitudinem habuerit, à media parte præciſis folijs, & truncatis radicibus transferatur, oblitus fimo liquido, quaternis, uel quinis digitis ſeparetur. Cùm radices aget, modicè comprehendendus, & alleuandus eſt ſarculo, ut ſuſpenſus à terra quod ſpatij uacuum ſubter inuenerit, capitis uaſtitate cogatur implere. Itẽ plura ſemina in unũ ligata ſi depoſueris,

ris,grandis porrus naſcetur ex omnibus.Item ſi capiti eius rapæ ſemen immittas ſine ferro,& pangas,multum fertur increſcere,melius,ſi frequẽter hoc facias.Hoc menſe inula ſeritur,quo canneta ponuntur.Seritur oculis ſicut calami, quos abſcindere, & terra leuiter debemus obruere, terra foßa,& ſubacta, excitatis ad lineam puluinis, quibus eius oculos oportet infodere,triũ pedũ inter ſe ſpatio ſeparantur. Hoc mẽſe collocaſiæ bulbos ponemus.Amant humidũ locum,pinguem,maximè irriguum.Circa fontes lætantur, & riuos,nec de ſoli qualitate curãt,ſi perpetuo foueantur humore.Frondere propè ſemper poſſunt,ſi tanquã citreta tegumẽtis defendantur à frigore. Hoc menſe ciminum,& aniſum ſeritur loco bene ſubacto, & cui lætamen admiſceas.Quod ſatum eſt,herbis purgetur aßiduè.

De pomis,& primo de pyris. TIT. XXV.

PLANTAS *pyrorum menſe Februario locis frigidis ponemus, calidis uerò Nouembri:ſed menſe Nouembri pyra locis tepidis conſerenda ſunt, ut ſolo iuuentur irriguo:ita & florem plurimum proferent, & magnitudinem pomi turgentis acquirent.Naſci tamen tali ſolo maximè diligunt,quale uinetis diximus cõuenire:ſed læto ſolo & ualidas arbores,& fructus plurimos conſequemur.Lapidoſi generis pyra uitium mutare creduntur,ſi terris mollibus conſerantur. Sed pyrum plantis ſerere propè tardus euentus eſt:tamen quibus hoc placuit, ut ſemina generoſa nihil ſibi de agreſti aſperitate permiſceant, plantas bimas, aut trimas eo more, quo oleæ ponuntur, radicatas magnis ſcrobibus ponãt,ſupra terram tribus altas,uel quatuor pedibus, quarũ deciſa cacumina argilla miſta muſcus*

debet operire. Nam ſiquis pyrorum ſemen aſpergat, naſci quidē neceſſe eſt, originē ſuam refouente natura, cuius æternitati nulla tarditas poteſt afferre faſtidium: ſed homini hoc expectare longinquū eſt, cùm & ſerò ueniant, & de generis nobilitate decedant. Melius ergo hoc menſe Nouembri fiet, ut pyrorū plantas radicatas ſeramus agreſtium, ſubactis bene ſcrobibus, ut cùm prehēderint, inſerantur. Hoc autem intereſt, quòd quæ plantis ſuis ſeruntur, dulcedinem, ac teneritatem ſeruant, diu tamen ſeruata non durant: inſita uerò, moram temporis ſuſtinebunt. Spatia inter pyros triginta pedum menſura diſcernat. Genus hoc arboris, ut proficiat, frequenti humore, & aßiduis foßionibus eſt colendum, uſqueadeo, ut tempore, quo florere conſueuit, nihil perditura credatur de flore prolato, ſi eam tunc foſſor adiuuerit. Multū proficis, ſi interiecto anno quale libet lætamen adiungas: ſed bubulū ſpißa, & grauia poma generare fertur. Aliqui cinerem miſcent, credentes hinc contrahi pomis argutos ſapores. Generum uarietates exequi ſuperuacuum puto, cùm in ponendis, uel excolendis nulla ſit diſtantia. Si languida arbor eſt pyri, uel ablaqueatæ radicem terebras, & ibi ligneū palum de prinis, uel in trunco ſimiliter terebrato ex teda cuneum figis, uel, ſi hoc deſit, ex quercu. Vermes eius arboris & nati necantur, & naſci prohibentur, radicibus felle taurino frequenter infuſis. Item fæces uini ueteris recentes, ſi radicibus affundantur per triduum, diutius arbores in floribus laborare non faciunt. Si lapidoſa pyrus eſt, ab extremis radicibus terram priorem leuabis, & ſecernes omnes lapillos, quibus diligenter remotis, alteram terram cribro cretam in

loco

loco eius infundes: ſed hoc proderit, ſi rigare non ceſſas. Menſe Februario,& Martio prius inſeritur,more, quo dictum eſt, cum de inſitione loqueremur, ſub cortice, & in trunco. Inſeritur autē pyro agreſti,malo, ut nonnulli amygdalo,& ſpino, ut Vergilius,orno,& fraxino,cydonio,ut aliqui, et punico,ſed fiſſo ligno.Surculus pyri,qui inſeritur ante ſolſtitiū,anniculus eſſe debet,et prius quam figatur,folijs,& omni tenera parte priuari: poſt ſolſtitiū uero cum figis,qui ſummum germen incluſit.Pyrus omni genere inſeritur.Condienda ſunt pyra ita,die placido decreſcente luna à uigeſima ſecunda uſque in octauam.Eadem poma ſicca, & manu lecta ab hora ſecunda in quintam,uel à ſeptima in decimam, à caducis diligenter electa integra, & propè dura, & aliquanto uiridia in picato uaſe clauduntur,quod operculo tegitur, & deorſum os eius inclinatur, atq; breui ſcrobe obruitur in eo loco,circa quem perennis aqua decurrit. Item quæ dura ſunt,in carne, & cute, prius in aceruo poſita,ubi ſe mollire cœperint,in uas fictile bene coctū,picatumq; ponūtur,& operculo ſuperueniente gypſantur.Vas breui ſcrobe demergitur in eo loco,qui quotidie ſole tāgatur.Plurimi pyra obruta inter paleas,aut frumenta ſeruarunt. Alij ſtatim lecta cū tenacibus ſuis picatis urceis condiderunt,& oribus uaſculorū gypſo,uel pice clauſis ipſa ſub diuo obruta ſabulone texerūt.Alij pyra, quæ ſe non contingerent,in melle ſeruarūt.Item pyra diuiſa,& purgata granis, in ſole ſiccantur.Aliqui aquā ſalſam,cum cœperit undare calefacta, diſpumāt,et ei pòſt iam frigidæ pyra ſeruanda demergūt. Tunc exempla poſt tempus exiguū condūt urceo,& eius

lito ore conſeruant:uel nocte,et die in frigida ſalſa mane=re patiuntur:pòſt in aqua pura biduo macerãt, deinde in ſapa,uel paſſo,uel dulci uino merſa cuſtodiunt.

Vinum pyri, & acetum

VINVM *de pyris fit,ſi contuſa, & ſacco rariſsimo condita ponderibus comprimantur,aut prælo. Hyeme du rat,ſed prima aceſcit æſtate. Acetum ſic fit de pyris.Pyra ſylueſtria,uel aſperi generis matura in cumulo reſeruan=tur per triduum. Deinde mittũtur in uaſculo,cui fontana, aut pluuialis aqua miſcetur, & opertum uas per* xxx. *dies relinquitur,ac ſubinde quãtum ſublatum fuerit aceti ad uſum,tantum redditur aquæ ad reparationem.*

Liquamen ex pyris.

LIQVAMEN *de pyris caſtimoniale ſic fiet. Pyra maturiſsima cũ ſale calcantur integra. Vbi carnes eorum fuerint reſolutæ,uel in cupellis, uel in uaſculis ficti libus picatis condiuntur. Poſt menſem tertium, ſuſpenſæ eæ carnes liquorem dimittunt ſaporis iucundi,ſed coloris albiduli. Circa hoc illud proderit, ut tempore, quo ſali=untur,pro aliqua parte uina nigella permiſceas.*

De malo.

MENSE *Februario, & Martio mala ſeramus, ſi calida,& ſicca regio eſt,Octobri,& Nouembri.Eorũ plu ra ſunt genera, quæ numerare ſuperfluũ eſt. Amant pin=gue,ac lætũ ſolum,& cui humorẽ non tam rigatio, quàm natura ſuppeditet.Et ſi in arena, uel argilla ſit,rigationi bus adiuuetur. Montanis locis debent ad meridiem uer=ſa conſtitui.Et frigido ſolo prouenit, ſi cœli tepor ad=iuuerit:nec in aſperis,& humectis ſedẽ recuſant. Macrũ,*

& ari

& aridum ſolum poma uermiculoſa efficit, & caduca. Serũtur omni genere, ſicut pyri: neq; exarari, neq; effodi deſyderant. Iccirco eis magis prata conueniunt. Stercus ouillum tantum nõ exigunt quidem, ſed libenter aßumũt, uel ſi cineris pulueres miſceantur. Amant modeſtas rigationes. Putatio illis apta eſt, ſed maxime ut arida, & male nata tollantur. Citius ſeneſcit hæc arbor, & in ſenectute degenerat. Si caduca ſunt poma, fiſſæ radici lapis iniectus poma retinebit: lacertæ uiridis felle ſi tangantur cacumina, non putreſcit. Vermes eius ſuillo ſtercore miſto humanæ urinæ, aut felle bubulo extingũtur: qui ſi plures circa arborem ſunt, æreo ſcalpro ſemel raſi non ultrà naſcentur, ſi ea loca, unde raſi ſunt, bubulum ſtercus obducat. Si ſpiſſa poma ramos onerabunt, interlegenda ſunt quæq; uitioſa, ut alimentum cæteris ſuccus æquiparet, & generoſis abundantiã miniſtret, quam numeroſa utilitate perdebat. Malus omni generi inſeri poteſt, quo pyrus. Mẽſe Februario, Martio, & alijs, quibus pyrus inſeritur in malo, in pyro, in ſpino, pruno, ſorbo, perſico, platano, populo, ſalice. Diligenter legenda ſunt mala, quæ uolumus cuſtodire. Ea in locis obſcuris, ubi uentus non ſit, ſtramentis prius in crate ſubiectis, in cumulos ſecreta diſponimus, qui cumuli frequenti diuiſione ſeparentur. Aliqui diuerſa dixerunt, uel ſingula in uaſculis fictilibus picatis, atq; oblitis claudi, uel argilla inuolui, uel ſolos pediculos creta adlini, uel in tabulis ſubſtrata palea diſponi, & ſtramentis de ſuperiore parte cooperiri. Mala rotunda, quæ orbiculata dicuntur, ſine cura toto anno ſeruari poßunt. Alij in puteo, uel in ciſterna mergũt uaſa fictilia, quibus

diligenter picatis, & clauſis mala committuntur. Alij ex arbore mala illæſa ſumpſerunt, & pediculis eorum pice feruenti merſis, ſupra tabulatum per ordinem diſponunt, nucum folijs ſubter expoſitis. Plerique ſcobem populi, uel abietis inter mala diffundunt. Conſtat mala ſic ponenda, ut pediculorum partes deorſum facias, neq; antè, quàm uſui neceſſaria uideantur eſſe, cõtingas. Vinum, & acetũ fit ex malis, ſicut ex pyris ante præcepi. Cydonijs ſerẽdis pleriq; tempora diuerſa dixerunt: tamen mihi uſu compertum eſt in Italia circa Vrbem, menſe Februario, uel inchoante Martio plantas cydoniorum radicatas in paſtinato ſolo tenuiſſe adeò feliciter, ut ſæpe ſequentis anni fruge gauderent, ſi poſita maioris ſtatus fuiſſent. Locis ſiccis, & calidis, extremo Octobri, uel Nouembri inchoante ponantur. Amant cydonij locum frigidum, humectum. Si in tepido ſtatuuntur, opus eſt illis rigatione ſuccurri. Ferunt tamen ſtatum mediocris ſitus, inter naturam frigoris, & caloris, & in planis, & in decliuibus proueniunt, tamen magis inclinata, & deuexa deſyderant. Serunt aliqui cacuminibus, & talea, ſed tardus eſt in utroque prouentus. Ita ponendæ ſunt largæ arbores cydonij, ne alteram quatiente uento ſtillicidium tangat alterius. Dum minor eſt, uel quando ponitur, iuuetur ſtercore, maior uerò cinere, uel cretæ puluere ſemel toto anno radicibus miſſo. Poma in his & cito matura, & maioris increm ẽti aſſiduus humor efficiet. Rigandæ ſunt, quoties cœleſtis negatur infuſio, & circunfodiendæ locis calidis, Octobri menſe, & Nouembri, frigidis uerò Februario, uel Martio. Niſi enim circũfodiantur aſſiduè, aut ſteriles

riles efficiuntur, aut earum poma degenerant. Putandæ ſunt, ſicut probaui, & à uitioſis omnibus liberandæ. Si arbor ægra eſt, amurca aquæ æqualiter miſta radicibus debet affundi, aut calx uiua temperata cum creta, uel reſina locularis pici liquidæ miſta trunco arboris adlini, uel ablaqueatæ arbori circa radices imparis numeri poma cydonia pro magnitudine eius ponenda, & obruenda firmantur: quod annis ſingulis factum, cuſtodiet à uitijs, ſed arboris longè derogabit ætati. Menſe Februario cydonia inſeruntur, melius in trunco, quàm in cortice. Recipiunt in ſe ſurculos propè omnis generis punici, ſorbi, omnium malorum, quæ meliora producunt. Inſeruntur autem nouellæ arbores, quibus ſuccus eſt in cortice: ſi maior eſt, circa radicem melius inſeretur, ubi cortex, & lignum beneficio ſoli adhærentis humeſcit. Legenda ſunt matura cydonia, quæ hoc more ſeruantur, uel inter binas tegulas poſita, ſi luto ex omni parte claudantur, uel ſi defruto incoquantur, aut paſſo. Alij quæ maiora ſunt fici folijs inuoluta cuſtodiunt. Alij tantùm locis ſiccis reponunt, à quibus uentus excluditur. Alij canna, uel ebore in quatuor partes diuiſa, ſublatis omnibus, quæ in medio ſunt, in uaſe fictili melle obruunt. Alij in melle ſic integra dimittunt. In quo genere condiendi ſatis matura deliguntur. Alij milio obruunt, uel paleis ſeparata demergunt. Alij plenis uino optimo uaſculis mittunt: uel uini, & defruti ad ſeruanda cydonia, æquum corpus efficiunt. Alij dolijs muſti mergunt, atque ita claudunt, quod odoratum reddit & uinum. Alij in patina noua ſicco gypſo obruunt ſeparata cydonia.

Siliqua.

SILIQVA *Februario menſe ſeritur,& Nouembri & ſemine, & plantis:amat loca maritima, calida, ſicca, campeſtria:tamen(ut ego expertus ſum)in locis calidis fœcundior fiet, ſi adiuuetur humore: poteſt & talcis poni. Scrobem deſyderat largiorem. Inſeri etiam poſſe menſe Februario credunt aliqui,in pruno,uel amygdalo.Siliquæ ſeruantur diutißimè,ſi expendantur in cratibus.*

Morus.

AMICA *eſt morus,& uitis. Mori naſcuntur ex ſemine,ſed & poma, & uirgulta degenerant. Serenda eſt taleis,uel cacuminibus, melius autem taleis ſeſquipedalibus, ex utraq; parte leuigatis, ac fimo oblitis. Cùm locũ palo antè fecerimus,immergimus,ac tegimus cinere terris admiſto,non amplius quàm quatuor digitis operimus. Seremus à medio Februario,& toto Martio, locis uerò calidioribus,Octobri poſtremo,uel Nouembris initio, ſed uerno maximè,die nono Calendarum Aprilium. Amant loca calida,ſabuloſa,& plerunq; maritima. In tofo,uel argilla uix comprehendunt. Humor aßiduus moris prodeſſe non creditur:foßionibus lætatur,& ſtercore.Putria in his, & arida poſt triennium ſunt putanda.Plantam,ſi robuſta eſt, transferes menſe Octobri, uel Nouembri: ſi tenera, Februario,& Martio. Scrobes deſyderant altiores, interualla maiora,ne altera umbris prematur alterius. Feracẽ, altioremq; arborem mori fieri aliqui tradiderunt, ſi perforato hinc inde trunco ſingulos cuneos inſeranus, terebinthi hinc,inde lentiſci. Circa Octobris Calendas morus ablaqueanda eſt, & radicibus eius uini ueteris recentißimæ feces*

mæ feces infundendæ. Inſeritur autem in fico, & in ſe tantum ſub cortice. Vlmo inſita comprehendit, ſed parturit magnæ infelicitatis augmenta.

Auellana.

AVELLANAE *ponendæ ſunt nucibus ſuis: non amplius ſuprà terra ducenda eſt, quàm craßitudine digitorum duorum. Plantis tamen, & ſobole expertus ſum melius prouenire. Menſe Februario, ſeu planta, ſeu ſemen exponitur: gaudent loco macro, humido, frigido, & ſabuloſo. Menſe Iulio circa Nonas auellana matura eſt: locis tamen calidis.*

Mixa.

NVNC *ſeruntur mixa ex nucleis in aliquo uaſe poſitis, donec plantæ induant firmitatem, cœlo tepido, terra ſoluta, humore moderato. Inſeruntur menſe Martio ſorbis, uel ſpinis.*

De pomis aliorum menſium.

ETIAM *nunc tuberes ſeruntur, & inſeruntur, & oſſa duracinorum, uel plantæ eiuſdem generis ponuntur, & transferuntur, & inſeri poſſunt: & meſpilus inſeretur, & oſſa ponentur prunorum. Ficus etiam locis temperatis nunc poni poteſt, & ſorbus hoc etiam menſe ſeri, & amygdali ſemina in areis obrui, & locis temperatis nunc inſeri menſe inchoante, frigidis uerò exeunte, conditis tamen ſurculis antè, quàm germinent. Et piſtaciæ planta uel nunc ſtatui, aut inſeri poteſt, & caſtanearum ſemina ſpargi. Nuces quoque iuglandes etiam nunc ſeminarijs recondi, & ipſum genus inſeri, & frigidis, & humectis locis nunc poterunt pineta ſeminari.*

De deuca

De educatione porcorum. TIT. XXVI.

NVNC *uerres maximè fœminas inire debebunt. Legendi ſunt uaſti, & ampli corporis, ſed rotundi potius, quàm longi uentre, & clunibus magnis, roſtro breui, ceruice glandulis ſpiſſa, libidinoſi, anniculi, qui uſq; ad quadrimos inire fœminas poßunt. Scrofas uerò longi lateris debemus eligere, & quibus ad ſuſtinendum fœturæ onus magnus ſe uenter effundat, cætera uerribus ſimiles. Sed in regionibus frigidis denſi, & nigri pili, in tepidis qualeſcunque prouenerint. Fœmina ad creandum, uſque in annos ſeptem partus onera geſtare ſufficiet, ad concipiendum, annicula debet incipere. Quarto exempto menſe pariunt, ubi quintus incipiet. Incipiunt autem (ſicut dixi) menſe Februario, ut ſolidioribus herbis nati, & ſtipula ſuccedente paſcantur. Vbi facultas eſt tranſigendi, uenditis qui ſubinde nati ſunt, celerior matribus fœtura reparatur. Genus hoc omnibus locis haberi poteſt, melius tamen agris paluſtribus, quàm ſiccis, præcipuè ubi arborum fructuoſarum ſylua ſuppetit, quæ ſubinde maturis fructibus alterna per annum mutatione ſuccurrat. Maximè locis graminoſis, & cannarum, uel iunci radice nutriuntur. Sed deficientibus alimentis per hyemem, nonnunquam præbenda ſunt pabula glandis caſtaneæ, uel frugum uilia excrementa cæterarũ, uerno magis cùm lactent nouella uirentia, quæ porcis ſolent nocere. Neque gregatim claudendæ ſunt porcæ more aliarum pecudum, ſed haras ſub porticibus facienus, quibus mater unaquæque claudatur, & alumnum gregem tutior ipſa defendat à frigore. Quæ haræ à ſuperiori parte detectæ ſint, ut*

liberè

liberè numerum paſtor exploret, & oppreßis à matre fœtibus ſæpe ſubueniat ſubtrahendo. Curabit autem ut fœtus proprios cum unaquaque procludat. Plus uerò quàm octo (ſicut Collumella dicit) nutrire non debet. Mihi uero utilius probatur experto, porcam, cui pabula ſuppetunt, ut plurimum ſex nutrire debere, quia licet plures poßit educare, tamen frequentiore numero ſucta deficiet. In porcis etiam illud eſt commodum, quòd immißi uineis necdum turgentibus, uel exacta uindemia gramine perſecuto diligentiam foſſoris imitantur.

De uino myrtite aliter. TIT. XXVII.

IN HVIVS *menſis initio aliter myrtite ſic facies. Mittes uini ueteris decem ſextarios in lagœna, & baccarum myrti libras* V. *miſcebis Cum.* XX. *& duorum dierum ſpatium confuſa tranſegerint, per quos uas quotidie conuenit agitari, tunc palmea ſporta colabis, & prædictis* X. *ſextarijs mellis optimi fortiter triti pondo* V. *miſcebis.*

De uite thyriaca. TIT. XXIII.

THYRIACAM *uitem ſic facies, cuius iſte profectus eſt, ut uinum eius, uel acetum, uel uua, uel ſarmentorum cinis proficiat contra morſus omnium beſtiarum. Fit autem ſic. Sarmentum, quod pangendum eſt, trium digitorum ſpatio in ima parte findatur, & ſublata medulla ad eius uitẽ thæriacæ medicamen addatur. Tunc terræ mandetur uinculo diligenter aſtrictum. Aliqui eadem ſarmenta iam medicamine ſatiata, intra ſquillæ bulbũ recondunt, & terris prædicta ratione committunt. Aliqui antidoti eius affuſione radices uitis infundunt. Sanè ſarmentum,*

tum, ſi de hac uite ſumatur ad transferendum, potentiam materni medicaminis non tenebit. Oportebit autem thyriacæ infuſione aßidua, uim ſucci ſeneſcentis iterare.

De uua ſine granis. TIT. XXIX.

EST *pulchra ſpecies uuæ, quæ granis interioribus caret. Hinc efficitur, ut ſumma iucunditate ſine impedimento ſorberi poßit, uelut unũ omnium corpus uuarum. Fit autem Græcis autoribus hac ratione, per artem ſuccedente natura. Sarmentum, quod obruendũ eſt, quantum latebit in terra, tantum findere debebimus, & medulla omni ſublata, ac diligenter excalpta, membra iterum diuiſæ partis adunare, & uinculo conſtricta deponere. Vinculum tamen papyro aſſerunt eſſe faciendũ, & ſic in humida terra eſſe ponendum. Diligentius quidam ſarmentum reuinctum quantũ exciſum eſt, intra ſquillæ bulbũ demergunt cuius beneficio aſſerunt ſata omnia comprehendere poſſe facilius. Alij tempore, quo uites putant, ſarmentum fructiferum putatæ uitis in ipſa uite, quam poßint de alto ſublata medulla excauant non diuiſum, & calamo affixo alligãt, ne poßit inuerti. Tunc* ὀπὸν κυρηναϊκὸν, *quod Græci ſic appellant, in excauata parte ſuffundunt, ex aqua prius ad ſapæ pinguedinem reſolutum, & hoc tranſactis octonis diebus ſemper renouant, donec uitis germina nouella procedant. Et in granatis malis fieri hoc poſſe firmatur à Græcis, & in ceraſis opus eſt experiri.*

De uite nimis lachrymoſa. TIT XXX.

VITES, *quæ lachrymarum nimietate tabeſcunt, & deplorando uim roboris ſui auertunt à fructu, trunco earum lacerato Græci ſinum fieri iubent. Si hoc minus pro=*

derit,

decrit, radicum robur pingue reſcindi, ut afferat medicinam uulnus impreſſum: tunc inſulſa amurca ad medietatem decocta, & refrigerata plagæ exciſio perlinetur, & ſub hac acetum acre fundatur.

Myrtitis alia cõfectio apud Grȩcos. TIT. XXXI.

GRAECI *item myrtite ſic præcipiunt temperari. Myrti baccas maturas in umbra ſiccatas, & poſteà tuſas uncias octo mittis in linteo, & ſuſpendis in uino, & uas cooperies, ac linibis, & cùm plurimis diebus ſic fuerit, au feres, & utêris. Aliqui myrti baccas ſine pluuia collectas maturas & locis ſiccioribus calcant, uel exprimunt, & uino miſcent* VIII. *cotularum menſuram per amphorã uini: quod uinum medicinæ quoq; proderit, ubi ſtipticis eſt utendum, ſtomachũ ſolidare titubantẽ ſolet, reiectiones ſanguinis inhibere, fluorem uentris aſtringere, limum dyſentericæ paßionis medicabiliter aſperare.*

Vt propomota ſponte naſcatur. TIT. XXXII.

CONDITVM *uel abſynthiatum, uel roſatum, uel uiolatum procedere ſponte fertur ex uitibus (ut natura ſuſcipiat, quod procurare ſueuit induſtria) ſi ſarmenta in uas aliquod ſemiplenum ſupradictis potionibus merſa ſeruentur, & uiuã terrã ſimul reſoluas ad lixiuij modum, donec oculi ſarmentorũ nitantur exire: tunc eadẽ ſarmenta gemmantia in quo uolueris loco, uitium cæterarum more deponas.*

Vt botryones uarij naſcantur. TIT. XXXIII.

VT *uitis botryones & albos afferre poßit, & nigros, Græci ſic fieri debere iuſſerunt. Si uicinæ ſunt uites nigra, & alba, cũ putantur, ſarmenta utriuſq; inter ſe di-*

uiſa ſic iunges,ut medios utriuſq; generis oculos æquãdo reddere poßis unitati:tũc papyro ligabis ſtricto,et molli, atq; humida terra curabis adlinire, & interiectis ternis diebus adaquare, donec germen nouæ frondis erumpat. Hinc exempto tempore,ſi libuerit,genus efficies per plura ſarmenta.

De horis. TIT. XXXIIII.

HIC *menſis in horarum menſura cũ* Nouembri *menſe concordat,quas hac numeri ratione colligimus.*

Hora	I.	*pedes*	XXVII.
Hora	II.	*pedes*	XVII.
Hora	III.	*pedes*	XIII.
Hora	IIII.	*pedes*	X.
Hora	V.	*pedes*	VIII.
Hora	VI.	*pedes*	VII.
Hora	VII.	*pedes*	VIII.
Hora	VIII.	*pedes*	X.
Hora	IX.	*pedes*	XIII.
Hora	X.	*pedes*	XVII.
Hora	XI.	*pedes*	XXVII.

PALLADII DE RE RVSTICA LIBER QVARTVS.

De putandis uineis,& inſerendis,& pangendis uitibus. TIT. I.

MARTIO *menſe locis frigidis putatio uinearum celebratur, de qua abunde Februario menſe locuti ſumus, uſq; quò incipit gemma eſſe ſuſpecta.* Nunc oportet *uineas inſerere,cùm uites non aquato,ſed ſpiſſo humore lachrymabunt. Seruabimus ergo, ut truncus,qui inſeritur, ſolidus ſit, & alimento humoris exuberet,neq; ulla uetuſtate,aut iniuria laceratus,areſcat.* Tunc *deciſæ uiti ſurculi,qui inſerendi ſunt, ſint ſolidi, rotundi, gemmis ſpiſsis, & pluribus oculati.* Tres *tamen oculi in inſitione ſufficient.* Radendum *eſt ergo ſarmentum ad menſuram digitorum duorum, ut ab una parte ſit cortex.* Aliqui *nõ patiuntur nudare medullam,ſed leuiter radunt, ut inciſura ſenſim poſsit in acumen exire, & ut corticata pars cortici nouæ matris aptetur.* Infimus *oculos ita infigendus eſt,ut trunco iunctus adhæreat, qui oculus exteriorem partem debet aſpicere uinculo ſalicis infuſo,& paleato luto deſuper alligari,tegumento quoq; aliquo à uentis & à ſole defendi,ne hi quatiant,hic adurat.* Vbi *calor temporis cœperit, ligaturæ ipſi pinnicillo circa ueſperam tenuis debet frequenter humor affundi, ut hoc alimento contra uim cœli torrentis animetur.* Cùm *ergo germen ruperit,& aliquod cœperit incrementũ,calami adiu-*

torio debet annecti, ne motus aliquis fragilem procedentis ſarmenti quaſſet ætatem. Vbi ſolidius quantumcunq; proceſſerit, uincula oportet abſcindi, ne adoleſcentia molliſſimi germinis nodo duræ conſtrictionis angatur. Aliqui infra terram ſemipedis ſpatio effoſſæ uiti ſurculos inſerunt, & beneficio congeſtionis accumulant, ut hoc quoque nouis ſarmentis præter nutricis alimenta ſubueniat. Nonnulli circa terras melius aſſerunt inſerendum, quia in altiori difficilius comprehendunt: uſq; ad Idus, uel æquinoctium uites locis frigidis pangendæ ſunt, ſeu paſtinato, ſeu ſulco, ſeu ſcrobibus, more, quo dictum eſt.

De pratis purgandis in locis frigidis, & proſcindendis agris. TIT. II.

NVNC *locis frigidis prata purganda, atq; ſeruanda ſunt. Locis gelidis colles pingues, & agros uliginoſos proſcindere, atq; exarare conueniet. Veruacta etiam, quæ Ianuario menſe ſunt facta, repetere.*

De panico, & milio ſerendo, cũ ordine ſuo. TI. III.

CALIDIS, *& ſiccis regionibus panicum ſeremus, & milium. Leuem, & ſolutam terram deſyderant. Nec in ſabulone ſolùm, ſed in arena quoq; proueniunt, dummodo cœlo humido, & ſolo ſerantur irriguo, quia ſiccum, & argilloſum agrum reformidant. Herbis liberentur aßidue: quinq; ſextarijs ſpatium iugeri complebitur.*

De cicere ſerendo, cum ordine ſuo. TIT. IIII.

NVNC *cicer utrunq; ſerere debemus loco lætißimo, cœlo humido: macerandum eſt pridie, ut poßit citius naſci. Iugerum tribus modijs cõſeretur. Cicer grande naſci Græci dicunt, ſi infundatur aqua tepida pridie, amare etiam lo*

ca ma

ca maritima,temperius prouenire,ſi ſeratur autumno.

De cannabo. TIT. V.

H O C *etiam menſe cannabũ ſerimus uſq; in æquinoctiũ uernum,hac ratione,qua in Februario diſputatum eſt.*

De cicera. TIT. VI.

N V N C *cicera ſeritur,quæ diſtat à cicercula ſolo colore,quo ſordet,& nigrior eſt,primo ſulco,uel ſecundo, ſolo læto. Iugerum quatuor,uel tribus,uel etiam duobus modijs implebimus.*

De nouellis puluerandis,& fodiendis uitibus, palandis,ac ligandis,& ueteranis uineis reſtituendis. TIT. VII.

H O C *menſe nouella uinea incipit puluerari,quod nunc, ac deinceps per omnes Calendas uſq; ad Octobres faciendum eſt, non ſolum propter herbas, ſed ne tenera adhuc ſemina,ſolidata terra conſtringat. Graminũ radices, quæ plurimum uitibus nocent,extirpandæ ſunt. Nunc locis frigidis uinearum foßio celebranda eſt:& palandæ, atq; ligandæ ſunt uites : ſed nouellam mollibus uinculis alligemus, quia eam teneram uincula duriora præcidunt. Palus maioribus uitibus ſolidus, minoribus ponatur exilis. Propter umbræ moleſtiam ſtatuatur ab aquilone, & plaga frigida,ſpatio quatuor digitorum,uel ſemipedis remotus à uite,ut poßit ex omni parte circunfodi.*

Vt uetus uinea reparetur.

V I N E A S *ueteres nunc aliqui à terra altius truncant,ſtudentes reparationi,ſed uitioſum eſt. Nã plerunq; uaſtior plaga ſole putreſcit & roribus : quare hoc genere reparetur. Prius ablaqueabitur altius, donec eius nodus*

appareat:deinde infra terrã ſupra nodum recidatur,ut operta,de frigore,& ſole nil timeat.Hoc faciendũ eſt,ſi optimi generis uitis ſit,& altè poſita,alioquin generoſis melius erit inſerenda ſarmentis.Omnia ſuprà dicta locis calidis primo menſe,frigidis uerò,poſt Idus ipſius exequemur.

Aegras uites refouere.

AEGRAS *uites,uel quibus fructus areſcit, circunfodies,& urinam ueterem ſuffundes. Item cinerẽ ſarmenti, uel querci aceto mixtum ſubijce, aut inciſas circa terram lætamine refoueto,& quæ germinant,fortiora dimitte.*

Læſas bidente curare.

CV̀M *uitis bidente læditur,aut ferro,plagam, ſi terræ iuncta eſt,adline ſtercore ouillo,uel caprino:tunc terra miſta circunfoßa ligare curato. Si in radice læſa eſt, operiens liquidum lætamen admiſce.*

De oleis amurca ſaginandis,& cætera earum cura. TIT. VIII.

NVNC *oleis laborantibus circum radices inſulſa amurca fundetur. Maximis arboribus (quod Columella dicit)ſex cõgij,mediocribus quatuor,cæteris pro æſtimatione ſufficiunt.Alij paleas fabæ binos per maiorem arborem qualos.Alij ueteris urinæ humanæ trunco, quantum ſatis uidetur,affundunt,& arbori mortariũ ſtatim faciunt,maximè locis ſiccis,trunco antè cooperto.Oleam ſterilem terebra gallica perforabis. Tunc duos frugiferæ arboris ab auſtrali parte ramos eiuſdem magnitudinis tollis, & ſtricte in foramen utrunq; conijcies uel lapidem,uel pini, uel querci palos,& abſciſſo eo,quod ſuperabit, luto paleato curabis occulere.Sed ſi ſine fruge luxuriant, oleaſtri palũ radicibus eius infige.Nunc etiam quibus moris eſt,frumẽta*

iterum ſarrire cõueniet. Nũc locis frigidis ſeminaria, quæ Februario menſe dicta ſunt, baccarum, & ſeminũ fiunt, & roſaria in menſis initio percolantur.

De hortis TIT. IX.

NVNC *horti optime ſumunt cultionis initia. Menſe Martio carduus ſeritur. Terrã ſtercoratam, & ſolutam diligit, quamuis in pingui poßit melius prouenire. Et hoc illi contra talpas prodeſt, ſi pangatur in ſolido, ne terra ab inimicis animalibus facilius perforetur. Serendi ſunt cardui luna creſcente, in area iã parata ſemina, ſpatio ſemipedis diſcreta. Cauendũ eſt, ne ſemina inuerſa ponantur, nam debiles, incuruos, & duros creabunt. Non altè imprimenda ſunt, ſed tribus digitis comprehenſa mergantur, donec ad primos articulos terra perueniat. Tunc leuiter operiantur, & herbis liberentur aßiduè, donec plantaria ſolidentur, & rigentur, ſi æſtus interuenit. Si cacumina ſeminum confringas, ſpinis carebunt. Item ſi ſemina eorum madefeceris per triduũ laurino oleo, uel nardino, uel opobalſamo, uel ſucco roſæ, uel maſticino, & poſteà ſiccata depreſſeris, eiuſdẽ ſaporis orientur, cuius unguentum ſemina combiberunt. Singulis ſanè annis à codice auferendæ ſunt plantæ, ut nec matres fatigentur, & ſoboles per alia ſpatia digeratur: cum aliqua tamen radices parte uellendæ ſunt. Quos reſeruabis ad ſemina colligẽda, liberatos omnibus pullis teſta ſupertegere debebis, aut cortice: nam ſolent ſemina ſole, uel imbribus interire. Contra talpas prodeſt, catos frequenter habere in medijs carduetis. Muſtellas habẽt pleriq; mãſuetas. Aliqui foramina earum rubrica, & ſucco agreſtis cucumeris impleuerunt.*

Nonnulli iuxta cubilia talparũ plures cauernas aperiunt, ut illæ territæ fugiant ſolis admiſſu. Pleriq; laqueos in aditu earum ſetis pendentibus ponunt. Hoc etiam menſe *ulpicũ bene & allium ſeremus, & cepullas, & cunelã locis frigidis, & anetũ.* Nunc *& ſinapis, & caules optime ſeruntur, uel plantantur, & malua ſeritur: & armoracea, & origani planta transfertur.* Lactuca, *& beta, & porrus, & capparis ſeri poſſunt, & collocaſia, & ſatureia, & naſturtium.* Intyba *etiam, & raphanos nunc aliqui ſerunt, quibus utantur æſtate.* Nunc melones *ſerendi rarius.* Diſtent *inter ſe ſemina pedibus duobus, locis ſubactis, uel paſtinatis, maximè arenis.* Semina *eius mulſo, & lacte per triduũ maceranda ſunt, & tunc iam ſiccata ponenda: hinc ſuaues efficientur.* Odorati *autẽ fiunt, ſi eorum ſemina multis diebus inter roſæ folia ſicca mergantur.* Nunc *& cucumeres ſeminãtur, rarè ſulcis factis, altitudine ſeſquipedali, latitudine pedum trium.* Inter *ſulcos* VIII. *pedũ ſpatium crudum relinquas, ubi poßint uagari.* Herbis *iuuantur, ideo ſarculo, & runcatione non indigent.* Semina *ſi ouillo lacte, & mulſo maceres, dulces naſcentur, & candidi.* Longi, *& teneri fiunt, ſi aquam in patenti uaſculo ſub eis ponas, duobus palmis inferiorem, ad quam feſtinando tales efficientur.* Sine *ſemine naſcentur, ſi prius eorum ſemina oleo ſabino perungantur, & herba ea, quæ culex dicitur, trita confricentur.* Aliqui *florẽ cucumeris cũ uiticulæ ſuæ capite cannæ inſerunt, cui prius omnes nodos perforauerint: ibi cucumis naſcetur in nimiam longitudinẽ tenſus.* Oleum *ſic metuit, ut ſi iuxtà poſueris, uelut hamus plicetur.* Quoties *tonat, uelut timore perterritus*

ritus conuertitur, Si eius florem ſicut in ſua uite eſt, in forma fictili clauſeris, ac ligaueris, qualem uultum forma uel hominis, uel animalis habuerit, talem cucumis figurā præſtabit. Hæc omnia Gargilius Martialis aſſeruit. Columella dicit, loco aprico et ſtercoroſo ſi rubos habeamus, aut ferulas, poſt autūni æquinoctiū, his iuxta terrā reciſis, & excauatis ligneo ſtylo, inter medullas lætamē immittamus, & cucumeris ſemē addamus, hinc naſci fructus, qui poßint & inter frigora nō necari. Hoc menſe aſparagos ſeremus circa Apriles Cal. pingui loco, humido, ſubacto, ita ut minoribus foßulis ad lineam directis bina, aut terna grana ſemipedis ſpatio diſcreta ponātur. Dehinc ſtercore ſolū tegatur, & herbæ ſubinde uellātur, uel per hyemem ſupra ſtramina iaciantur primo uere tollenda. Hinc poſt triennium naſcentur aſparagi. Sed expeditior ratio eſt, ſi aſparagorū ſpongias ponas, quæ cito fructū miniſtrēt. Hæ ſic fient. Semina aſparagi quanta tribus digitis cōprehendere poßis, poſt Idus Febr. pingui, & ſtercorato ſolo in ſingulis foßis ponis, & leuiter obruis. His coēuntibus, radix connexa naſcetur, quæ appellatur ſpōgia. Sed & hæc moras habet. Nam per bienniū in ſeminario ſuo eſt ſtercore, & aßidua rūcatione nutriēda. Deinde poſt æquinoctium autūni trāsferetur, & uere aſparagū dabit. Has erit utilius cōparare, quàm longa expectatione nutrire. Eas tamen in ſulcis diſponemus, ſi loca ſicca ſunt, inter medios ſulcos: ſi humida, in ſummitate ſulcorū. Humor ſpongias aſparagorū tranſitu ſuo debet tantum rigare, non ſiſtere. Aſparagum, quem primo protulerint, cōfringere debemus non auellere, ne adhuc inualidā moueamus ſpongiā: cæte-

ris annis auellendus eſt,ut oculos ſuæ germinationis ape-riat,quia ſi deinceps refringas,loca, quæ fœcũda eſſe conſueuerunt,remanente aſparagi radice claudentur. Miniſtrabunt autem uere,& autumno reſeruabis eum, de quo ſumpturus es ſemina,poſteà ſcopas eius incendes: tunc circa hyemem ſpongijs adijcies ſtercus,& cinerem.Hoc menſe ruta ſeritur locis apricis,ſolius cineris inſperſione contenta.Loca deſyderat altiora,unde humor elabitur.Si ponas ſemina eius adhuc clauſa folliculis,ſingulatim manu debebis affigere.Si iam minuta ſunt,ſparſa iactabis,& raſtro obducta cooperies.Caules eius,qui incluſis ſeminibus nati fuerint,fortiores erũt,ſed ſerò naſcentur.Ramuli eius cũ aliqua corticis parte conuulſi uerno tempore pro plantis tenebunt:tota uerò translata morietur.Nonnulli ramulos eius pertuſæ fabæ inſerunt uel bulbo, atq; ita obruunt alieno uigore ſeruandos.Proſequuntur etiã maledictis,& maximè in terra ſoluti lateris ponunt, quod prodeſſe certiſsimũ eſt.Sed (ut aſſerunt) melius furtiua prouenict.Sub fici arboris umbra libentius acquieſcit.Non effodi herba, ſed optat auelli. Immundæ mulieris formidat attactum.Ab hoc menſe uſq; in Octobrem totum coriandrum ſeritur. Amat terram pinguem,ſed & macro ſolo naſcitur.Semen melius putatur,quod uetuſtius fuerit : delectatur humore. Satum bene cum olere quocunq; naſcetur.Hoc menſe cucurbita ſerenda eſt.Amat ſolum pingue,humidũ,ſtercoratum,ſolutũ. Hoc in cucurbitis inſigne eſt,quòd longas pariunt,& exiles ſemina,quæ in earũ ceruice naſcũtur:quæ in uentre fuerant, cucurbitas faciũt craſsiores:quæ in fundo,latas,ſi inuerſis cacuminibus obruãtur. Vbi adoleſcere cœ

re cœ

re cœperint, amminiculis adiuuentur. Quæ ſeruantur ad ſemina, uſque ad hyemem in ſua uite dependeant, deinde ſublatæ in ſole ponantur, aut fumo: aliter ſemina putrefa- cta depereunt. Hoc *menſe blitus ſeritur ſolo qualicunq;, ſed culto.* Olus *hoc neq; runcandum eſt, neq; ſarculandum.* Cùm *ſemel natum fuerit, ipſum ſe per multa ſecula ſeminis ſui deiectione reparabit, ut etiam ſi uelis, uix poßit abo- leri.* Nunc *etiam ſerpyllum ſeritur plantis, & ſemine, ſed uetuſtate meliori.* Lætius *frondebit, ſi iuxta piſcinam, uel lacum, uel putei margines conſeratur.* Aniſum *quoq;, & ciminum nunc bene ſeritur.* Locis *lætioribus melius pro- uenit, itemq; cæteris, ſi humore iuuetur, & ſtercore.*

De pomis, & malo punico. TIT. X.

LOCIS *tẽperatis menſe* Mart. *uel* Aprili *mala punica ſeremus, calidis uerò, & ſiccis,* Nouembri: *amat hæc arbor ſolum cretoſum, macilentũ, ſed in pingui etiã prouenit.* Re*gio illi eſt apta, quæ calida eſt.* Seritur *plantis de matrũ radice deuulſis.* Sed *quamuis multis generibus ſeratur, melius tamẽ ramus eius cubitalis inciſus manubrij craßitudine, & capite utroq; acuta falce leuigatus, ſcrobi uelut obliquus immergitur: prius tamẽ porcino ſtercore & in capite, & in parte, quæ ima eſt, oblinatur, uel in crudo ſolo malleo cogatur ad inferiora defigi.* Melius *proueniet, ſi ponẽdus ramus gemmata iã matre ſumatur.* Sed *q in ſcrobe deponit, ſi tres lapillos in ipſa radice conſtituat, prouidebit, ne poma fin- dantur.* Curandũ *ne uirgulta inuerſa deponas.* Creduntur *acida fieri, ſi rigentur aßiduè, nam ſiccitas in his & ſuauitatem præſtat, & copiam, cuius tamẽ nimietati aliquid de- bet humoris opponi.* Circunfodi *autumno debet, & uerno.*

Si acida

Si acida naſcantur, modicum laſeris cũ uino tritũ per ſumma arboris cacumina oportet infundi, uel ablaqueatis radicibus tedæ clauus infigi. Alij algã marinam obruũt ad radices, cui nonnulli ſtercus miſcent aſininũ, atq; porcinũ: ſi florem non continet, urinã ueterem cũ pari menſura aquæ temperabis, & ter per annũ in radicibus infundes. Vni arbori amphora ingeſta ſufficiet, uel amurcã mittis inſulſam, uel algam radicibus iunges, & bis rigabis in menſe, uel arboris florentis truncum plumbeo circulo debebis includere, uel corio anguis inuoluere. Si crepant poma, lapidem in media arboris radice ſupponis, uel ſquillam circa arborem ſeris. Et ſi, dum pendent poma, tenacibus, ſicut in arbore habentur, intorſeris, in totum annum ſine corruptione ſeruabis. Si uermibus laborant, tangis radices felle bubulo, & continuò moriuntur, aut clauo æneo, ſi uermes eoſdem purges, difficile naſcentur, uel aſini urina ſtercori admiſta porcino uermibus obuiabit. Cinis cum lixiuio circa punici truncum frequenter infuſus, læta, & fructuoſa reddit arbuſta. Aſſerit Martialis candida in his grana fieri, ſi argillæ, & cretæ quartam partẽ gypſi miſceas, & toto triennio hoc genus terræ radicibus eius adiungas. Idem dicit miræ magnitudinis fieri, ſi olla fictilis obruatur circa arborem punici, & in ea ramus cum flore claudatur, ne reſiliat ligatus ad palum. Tunc cooperta olla contra aquæ muniatur incurſus. Autumno patefacta ſuæ magnitudinis poma redhibebit. Multa in punico ipſe aſſerit poma procedere, ſi titimalli, & portulacæ ſuccus æqualiter mixtus antè, quàm germinet, trũco arboris adlinatur. Inſeri poſſe affirmat de ramorũ connexione, ut medulla utrinq; diuiſa ſe iungat. In

ſe tantum

ſe tantum inſeri poteſt circa Apriles Cal.menſe Martio ul timo. Sed ſecto trunco ſurculus recentiſsimus ſtatim debet inſeri,ne mora exiguum,qui ineſt,ſiccet humorem.Punica mala ſeruantur, ſi picatis pediculis ordinata ſuſpendas. Aliter:Lecta integra in aqua marina,uel muria ſeruẽte mergantur,ut cõbibant.Poſt triduũ ſole ſiccẽtur, ut ſub dio nocte nõ maneant:pòſt in loco frigido ſuſpendantur. Cùm uolucris uti,aqua dulci pridie macerabis. Feruntur hæc pomis recẽtibus æmulari. Item ſi tactu inuicẽ ſeparata paleis obruantur.Item foſſa fit longa,& cortex eiuſdẽ magnitudinis paratur,cui mala acutis ſurculis ſuis affigũtur. Tunc inuerſus cortex ſupra foſſam ponitur, ut mala ſine terræ tactu ſubterpendentia ab humore defendat.Itẽ ſi induantur argilla,& ea ſiccata loco frigido pendeant.Item ſi ſeriola ſub dio obruatur,quæ habeat arenas uſq; ad medium,& mala cũ tenacibus lecta imprimãtur cannis ſingulis,uel ſambuci uirgulis,& ita ſeparata in arenis figantur, ut ipſa quatuor digitis emineant ab arena.Hoc & ſub tecto in ſcrobe bipedanea fieri poteſt, & utilius eſt ad ſeruandum, ſi cũ ramo longiore tollantur. Aliter:In ſeriola, cui ad mediũ aqua mittatur,ſuſpenduntur mala, ne humorem tangãt,& ſeria clauditur,ne uentus irrumpat.Item in dolio intra ordeũ ſic ordinantur,ne ſe inuicem tangant,& dolium deſuper operitur.Vinũ de malis granatis conficies hoc modo. Grana matura purgata diligenter in palmea fiſcella mittis,& in coclea exprimis, & lentè coques uſq; ad medietatem:cùm refrixerit,picatis,& gypſatis uaſculis claudes.Aliqui ſuccum non excoquunt,ſed ſingulis ſextarijs libras mellis ſingulas miſcent, & in prædictis uaſculis ponunt,

ponunt, & cuſtodiunt.

De Citreo.

MENSE *Martio citri arbor quatuor modis ſeritur, ſemine, ramo, talea, claua. Amat terram rarioris naturæ, cœlum calidum, humoremq́; continuum. Si granis uelis ſerere, ita facies. Terram in duos pedes fodies, cinerem miſcebis, breues areas facies, ut utrinq; per canales aqua diſcurrat. In his areis palmarem ſcrobem manibus aperies, & tria grana deorſum uerſo acumine iuncta conſtitues, & obruta quotidie rigabis. Citius procedent, ſi beneficio aquæ tepentis utaris. Natis germinibus ſemper proxima herba runcetur. Poteſt hinc trina planta transferri. Si ramum uelis ponere, nõ amplius ſeſquipede debebis immergere, ne putreſcat. Claua ſeri commodius eſt, quæ ſit manubrij craßitudine, longitudine cubitali, ex utraq; parte leuigata, nodis, & aculeis reciſis, ſed integra ſummitate gemmarum, per quas ſpes futuri germinis intumeſcat. Diligentiores & fimo bubulo adlinũt utrinq;, quod ſummum eſt, uel marina alga ueſtiunt, uel argilla ſubacta, partis utriuſq; extrema cooperiunt, atq; ita in paſtinato ſolo deponunt. Talea & gracilior, & breuior eſſe poteſt, quæ ſimiliter ut claua mergetur. Sed talea palmis duobus ſuperſit: claua omnis obruitur. In ſpatio non deſyderat interualla maiora. Alijs arboribus non debet annecti. Calidis locis, ſed irriguis, & maritimis maxime gaudet, quibus humor exundat. Sed ſiquis hoc genus, ut in regione frigida nutriatur, extorquet, loco uel parietibus munito, uel in meridianam partem uerſo diſponat hanc arborem. Sed hybernis menſibus tectum ſtramine uelet agreſti. Vbi æſtas refulſerit, aëri arbor nuda, & ſecura reddatur. Talea,*

lea, ſiue claua eius calidiſsimis regionibus, & per autumnum ponitur. Frigidiſsimis Iulio, & Auguſto poſitas, & quotidianis rigationibus animatas, ipſe uſq; ad poma, & magna incrementa perduxi. Citreũ iuuari creditur, ſi cucurbitæ uicinis locis ſerantur, quarum uites etiam combuſtæ utilem citri arboribus cinerem præbent. Gaudent aßidua foßione, hinc proueniunt poma maiora. Niſi quæ arida ſunt, rarißime debemus abſcindere. Inſeritur menſe Aprili locis calidis, Maio frigidis, nõ ſub cortice, ſed fiſſo trunco circa ipſas radices. Inſeritur & pyro, ut quidam uolunt, & moro, ſed inſiti ſurculi qualo deſuper omnino muniendi ſunt, uel fictili uaſculo. Aſſerit Martialis apud Aßyrios pomis hanc arborem non carere: quod ego in Sardinia, & in territorio Neapolitano in fundis meis cõperi (quibus ſolũ, & cœlum tepidum eſt, & humor exundans) per gradus quoſdã ſibi ſemper poma ſuccedere cùm maturis ſe acerba ſubſtituant, acerborũ uero ætatẽ florentia conſequantur orbem quendam continuæ fœcunditatis ſibi miniſtrante natura. Feruntur acres medullas mutare dulcibus, ſi per triduum aqua mulſa ſemina ponenda macerentur, uel ouillo lacte, quod præſtat. Aliqui menſe Februario truncũ obliquo foramine ab imo terebrant, ita ut altera parte non exeat: ex hoc humorẽ fluere permittunt, donec poma formentur: tunc foramen luto replent: ſic quod eſt medium, fieri dulce confirmant. Citreum & in arbore poteſt per totum annum propemodum cuſtodiri. Melius ſi uaſculis quibuſcunq; claudatur. Si uelis legere, atq; ſeruare, nocte luna latente debebis cum ramis foliatis carpere, & ſecreta diſponere. Alij ſingula uaſis ſingulis clau

lis claudunt, uel gypſo adlinunt, & opaco loco ordinata cuſtodiunt. Pleriq; in cedri ſcobe, uel in ſtraminibus minutis, uel in paleis tecta ſeruant. Meſpilum.

MESPILA *locis calidis maximè gaudent, ſed irriguis tamen. frigidis quoq; proueniūt, magis ſabulone pingui, aut glareoſa terra, cui arena permiſta eſt, uel argilla cū ſaxis. Serēda eſt taleis menſe Martio, uel Nouēbri, ſed ſolo ſtercorato, & ſubacto, ita ut utrunq; caput taleæ ſtercus obducat. Sunt eius incremēta tardiſsima. Amat putari, atq; circūfodi, & parco humore inter ſiccitates ſæpe reſoueri. Seritur & ſemine, ſed in longiorē ſperatur ætatē. Si uermibus occupatur, ſtylo æreo purgandi ſunt, & amurca, uel humana uetere urina, uel uiua calce profundendi, ſed parcius propter arboris noxā, uel aqua decocti lupini. Si putatur, hinc arbor ſterilis fieri, fimus, & cinis uitiū ſimul ſi radicibus infundantur, fertilē reddunt. Si formicæ moleſtæ ſunt, rubrica cū aceto, & cinere temperata necabuntur. Si poma labuntur, fruſtū de eius radice præciſum in media trunci parte figatur. Inſeritur menſe Febr. in ſe & in pyro, & in malo. Surculus tamē eius ex arbore media debet aſsumi, nam de ſummitatibus uitioſus eſt. In trunco fiſſo inſerenda eſt, nam corticis macies ieiuna nil nutriet. Meſpila ad ſeruandū leguntur necdū mitia, quæ & in arbore diu durabunt, uel in urceolis picatis, uel in ordinem ſuſpenſa, uel, ut quidā, poſca, uel ſapa condita. Die ſerena legantur, ac media, & paleis obruantur diſcreta, ne ea uiciſsim tactus afficiat. Vel cum pediculis lecta ſemimatura, & ſalſa aqua per dies quinq; macerata, poſteà ſæpe infundantur, ut enatent. Seruantur & melle, ſed ſi*

minus

minus matura collegeris. De ficu.

CALIDIS *locis fici planta radicata Nouēbri menſe, temperatis Februario, frigidis melius Martio, uel Aprili ponenda eſt. Si taleā, uel cacumē ponas, ultimo Aprili, cùm ei ſe uiridior ſuccus infuderit. Plantæ in ſcrobe depoſitæ lapides ſubſtituendi ſunt, ad radicē fimo terra miſcenda eſt. Si loca frigida ſunt, plantarum cacumina diuiſis cannæ internodijs defendantur à frigore. Si cacumē uelis ponere, triſulcum ramū bimū, uel trimum ab auſtrali parte decidas, et ſic obrues, ut diuiſa cacumina terra interiacente uelut tres ſurculos reddant. Talcam ſic ponemus, ut cætera, cui leuiter ab infima parte diuiſæ lapidem mergemus in fiſſo. Ego menſe Februario ultimo, uel Martio in Italia plantas grandes ficorū per paſtinatū ſolū diſpoſui, & eo anno poma peperere ſupra comprehendendi felicitatē, uelut tributa reddentes. Legendæ ſunt plantæ, in quibus frequens nodus extuberat. Steriles creduntur, quæ nitidæ ſunt, & oculos ſuos per longa internodia diſtulerunt. Si plantam fici prius nutrias in ſeminario, & maturam transferas in ſcrobem, poma generoſiora producet. Aliqui multum prodeſſe confirmant, ſi plantam fici diuiſo ſquillæ bulbo interſitam, ſtrictamq; uinculis collocemus. Scrobes amat altas, interualla maiora, terræ genus durū, & gracile, & ſiccum pro utili ſapore pomorum. Prouenit & petroſis, atque aſperis, tamen poteſt locis propè omnibus ſeri. Quæ in montanis, & frigidis locis naſcuntur, quia minus lactis habent, ad ſiccitatem durare non poſſunt. Vſus illis in uiridi eſt, melioris magnitudinis, & ſaporis arguti. Quæ naſcuntur in campis,*

 & lo

& locis calidis,& pinguiores ſunt, & in ſiccitate durabiles. Si genera numerare uelimus, immenſum eſt: ſufficit, quòd omnibus æqua cultura eſt. Illa diſtantia eſt, quòd in caricis melius alba ſeruatur. In locis nimiè frigidis præcoquas ficus ſeramus, quæ cito ueniāt, ut ante imbres genus hoc poßit occurrere: calidis uerò, & æſtuoſis eas, quæ ſerò maturant. Gaudet aßidua foßione. Per autumnū proderit, ſi ſtercus admoueas, præcipuè de auiarijs. Recidenda ſunt in ea, quæ aut putria, aut male nata repereris: & ea ratione putanda eſt, ut inclinata per latera poßit expandi. In locis humectis ficus ſaporis obtuſi eſt, cui circunciſis contra hoc radicibus aliquantus cinis debet affundi. Aliqui inter ficarias caprifici arborem ſerunt, ut non ſit neceſſe per ſingulas arbores pro remedio eadē poma ſuſpendi. Menſe Iunio, circa ſolſtitiū caprificādæ ſunt arbores fici, id eſt ſuſpendendi großi ex caprifico, lino, uelut ſerta, pertuſi. Si hoc deſit, abrotani uirga ſuſpenditur, aut callū, quod in ulmeis folijs inuenitur, aut arietina cornua circa radices arboris obruuntur, uel truncus arboris, quo loco turget, ſcarificandus eſt, ut poßit humor effluere. Ne uermes patiatur, ramū terebinthi, uel lentiſci taleam cum plantis fici cacumine ponemus inuerſo. Vncinis æreis tollendi ſunt uermes ex fico. Alij amurcam, alij ueterem urinam ablaqueatis radicibus miſcent. Alij bitumen, & oleū, aut ſolam calcem uiuam latebris uermiū linunt. Si formicæ moleſtæ ſunt, rubrica, butyro, & pice liquida miſta circa truncū debet induci. Alij coracinum piſcem contra formicas in arbore ſuſpendendum eſſe confirmant. Si fructus ſuos uelut ægra proijciet, alij rubrica, aut amurca inſulſa miſta

*ſa miſta aqua arborem liniunt,uel cancrum fluuialem cum
ramo rutæ ſuſpendunt:uel algam marinam,uel faſcem lu=
pinorum, uel radici terebratæ cuneum figunt, uel ſecuri
arboris corium ſæpe proſcindunt,cùm folia incipiunt pro=
ducere fici,ut fructum multum,& pinguem ferant,in prin
cipio germinis cacumina ſumma decutimus, uel illud tan=
tum cacumen,quod ex arboris medietate procedit. Si ma=
turam ficum uis ſerotinam facere, incipientes groſſos de=
cute,cũ illis fabæ fuerit magnitudo. Vt ficus cito maturet,
ſucco cepæ longioris cum oleo,& pipere mixto unge po=
ma, quando groſsi incipiunt ſubrubere. Aprili menſe fi=
cum debemus inſerere inter corticẽ:uel ſi nouellæ arbores
ſunt,fiſſo ligno,quod ſtatim operiendũ eſt,& ligandũ, ne
uentus introëat. Melius cõprehendunt, ſi circa terram re=
ciſa inſerantur arbuſta. Aliqui & Iunio menſe inſerũt. Sur
culus legendus eſt anniculus, inutilis enim creditur maio=
ris,uel minoris ætatis. Inoculari ficus locis ſiccis Aprili,hu
midis melius Iunio mediante poterit, Octobri menſe locis
tepidis. Propagari ficus ramis poteſt. Inſeritur autẽ in ca=
prifico,in moro,in platano,& oculis,& ſurculis. Ficus ui=
rides ſeruari poſſunt uel in melle ordinatæ, ne ſe inuicem
tangant, uel ſingulæ intra uiridẽ cucurbitam clauſæ, locis
unicuiq; cauatis,& item teſſera,quæ ſecatur,incluſis, ſu=
ſpenſa ea cucurbita ubi non ſit ignis,uel fumus. Alij miſſas
ficus recentes,minus maturas, in nouo uaſe fictili lectas cũ
pediculis,& à ſe ſeparatas recludunt,& in dolio uini ple
no uas natare permittunt. Martialis dicit,caricas per ge=
nera multa ſeruari, cùm ratio una ſufficiat. Ergo hoc
genere, quo Campania tota cuſtodit, ſeruare debe=*

 mus,

mus,in cratibus ficus expanditur uſq; ad meridiem, & adhuc mollis in qualum refunditur. T*unc calefacto furno ad panis coquendi modum ſuppoſitis tribus lapidibus, ne ardeat qualus includitur, & clauſo furno ubi diſcocta ficus fuerit,ſicut eſt calida,interpoſitis folijs ſuis, in uas fictile conditur bene picatum denſius preſſa,& operculo diligenter obducitur. Si pluuijs abundantibus crates non poßis expandere,ſub tecto eas ita ponis, ut ſemipede erigantur à terra,& eas ad uicem ſolis,cinis calidus ſubiectus uaporet,& ſubinde ficus,ſicut eſt diuiſa,uertatur,ut ficorum coria ſiccentur,& pulpæ,tunc duplicatæ in ciſtellis ſeruentur,aut loculis,Alij maturas mediocriter ficus, & diuiſas in cratibus expandunt toto ſole ſiccandas,& recipiunt eas nocte ſub tecta.*[N*unc ficulnea cacumina obruuntur utiliter,cùm tumeſcunt,ut plantas faciant,ſi earum copia non abũdat.* V*t etiam uarios fructus una ficus exhibeat,ramos duos nigræ,& albæ arborum inter ſe ita uinculo ſtringis, ac torques, ut germina miſcere cogantur, ſic obruti, & ſtercorati,& humoribus iuti,ubi prodire cœperint,germinantes oculos aliqua inter ſe annexione cõglutina.* T*unc germen adunatum parturiet duos colores, quos unitate diuidat,diuiſione coniungat.*

De pomis aliorum menſium.

NVNC *& pyrus,uel malus inſeri,ac ſeri poteſt, & cydonia,& prunus inſeritur,& ſorba ponuntur,& morus,nono Calendarum* A*prilium die,& inſeruntur piſtacia,& locis frigidis pini ſemen aſpergitur.*

De cõparandis bobus,tauris,& uaccis. TIT. XI.

HOC *menſe comparandi ſunt boues,qui tamen ſiue de*

noſtris

noſtris capiantur armentis,ſiue emantur,idcirco nũc cõpa rabuntur utilius, quia necdũ ſagina temporis pleni aut ce lare poſſunt fallaciã uẽditoris,& uitia ſua,aut repugnãdo domituræ contumacẽ pleni roboris exercere fiduciã. Hæc tamen ſigna ſpectanda ſunt in bobus, ſeu de noſtro, ſeu de alieno grege fuerint cõparandi,ut ſint boues nouelli,qua= dratis,& grãdibus membris,& ſolidi corporis, muſculis, ac toris ubiq; ſurgentibus,magnis auribus,latæ frontis,& criſpæ,labris,oculisq; nigrantibus,cornibus robuſtis,ac ſi= ne curuaturæ prauitate lunatis, patulis naribus, & reſi= mis,ceruice toroſa,atq; compacta,palearibus largis,& cir ca genua fluentibus, pectore grandi,armis uaſtis, uentre non paruo,porrectis lateribus,latis lumbis,dorſo recto,& plano,cruribus ſolidis,neruoſis,& breuibus,ungulis ma= gnis, caudis longis,ac ſetoſis, pilo totius corporis denſo, ac breui, rubei maximè coloris,aut fuſci. Melius autem bo ues de uicinis locis comparabimus,qui nulla ſoli,aut aëris uarietate tententur. Aut ſi hoc deeſt,de locis ſimilibus ad ſimilia transferamus.Illud ante uniuerſa curandum eſt, ut uiribus ad trahendum comparentur æquales,ne ualentio= ris robur alteri procuret exitium. In moribus hæc conſy= deranda ſunt. Sint arguti, manſueti, timentes hortamen clamoris,ac uerberis,cibi appetentes. Sed ſi regionis ra= tio patitur,nullus melior cibus eſt, quàm uiride pabulum. Vbi uerò deeſt,eo ordine miniſtretur, quo pabuli copia, & laborum coget acceßio. Nunc tauros quoq; (quibus cordi eſt armenta conſtruere) comparabit, aut his ſignis à tenera ætate ſummittet. Vt ſint alti, atque ingentibus membris,ætatis mediæ, & magis quæ iuuentute minor eſt,

quàm quæ declinet in ſenium. Torua facie, paruis cornibus, toroſa, uaſtáq; ceruice, uentre ſubſtricto. Vaccas etiam nunc maximè parabimus. Sed eligemus forma altiſſima, corporis longi, uteri capacis, & magni, alta fronte, oculis nigris, & grandibus, pulchris cornibus, & præcipuè nigris, aure ſetoſa, palearibus, & caudis maximis, ungulis breuibus, & cruribus nigris, & paruis, ætatis maximè trimæ, quia uſq; ad decenniũ fœtura ex his procedet utilior. Nec ante ætatem trimã tauros his oportet admitti. Sed erit ſtudiũ diligẽtis, amotis ſenioribus, nouellas ſubinde cõducere, & ſteriles aratro, ac laboribus deputare. Græci aſſerunt, ſi mares creare uelis, ſiniſtrũ tauri in coitu ligandũ eſſe teſticulũ, ſi fœminas, dextrũ: tamen tauros diu antè abſtinendos, ut cùm tempus eſt acrius in cauſas dilati feruoris incumbant. Sed his armentis hyeme maritima, quia melius frutetis, & his herba internaſcente ſaturãtur, quamuis circa fluuios rectè propter amœna loca paſcantur: fœtura tamen aquis tepidioribus adiuuatur, unde magis utilius habentur, ubi pluuialis aqua tepentes format lacunas. Tolerat tamen frigus hoc armenti genus, & poteſt facilè hybernare ſub dio: quibus tamẽ ſepta fieri, propter iniuriam grauidarum, conuenit laxiora. Stabula uerò utilia ſunt ſtrata ſaxo, aut glareis, aut arenis, deuexa aliquatenus, ut humor poſſit elabi, parti meridianæ obuerſa propter flatus glaciales, quibus aliquis reſiſtere debet obiectus.

De domandis bobus. TIT. XII.

HOC *menſe ultimo domandi ſunt trimi boues, quia poſt quinquennium bene domari nõ poſſunt, ætatis repugnante duritia. Capti ergo ſtatim domentur, qui quidem*

prius,

prius, cum teneri fuerint, frequenti manus attrectatione manſueſcant. Sed ſtabulum noui boues largioribus ſpatijs habere debebunt, ut & ante ſtabulum loca nullis concludantur anguſtijs, & producti non aliqua uitientur offenſa. In ipſo uerò ſtabulo aſſeres tranſuerſi à terra ſeptem pedibus alti configantur, ad quos boues ligentur indomiti. Tunc eligis abſolutum tempeſtatibus, & impedimentis omnibus diem: qua capti perducantur ad ſtabulum: quorum ſi nimia fuerit aſperitas, uno die, ac nocte inter uincula mitigentur ieiunijs: tunc appellationibus blandis, & illecebris oblatorum ciborum, non à latere, neq; à tergo, ſed à fronte accedens bubulcus admulceat, nareſq́; , & terga pertractet, mero ſubinde conſpergens: hac tamen cautione, ne aliquem calce contingat, aut cornu: quod uitium, ſi in primordijs effectui ſibi ceßiſſe ſenſerit, obtinebit. Tunc mitigatis, os, & palatum ſalibus fricabis, & in gulā demitte præſulſi adipis librales offas, & uini ſextarios ſingulos cornu infundente per fauces: quæ res intra triduū totius ſæuitiæ iram reſoluet. Aliqui eos inter ſe iungunt, ac docent onera tentare leuiora, & quod utile eſt, ſi arationi parantur, ſubacto prius ſolo exercendi ſunt, ut nouus labor tenera adhuc colla non quaſſet. Expeditior autem ratio eſt domādi, ut aſperum bouem manſueto, & ualido boui coniungas, quo oſtendente facile ad omnia cogetur officia. Si poſt domituram decumbit in ſulco, non afficiatur igne, uel uerbere, ſed potius, cum decumbit, pedes eius ita ligentur uinculis, ut non poßit progredi, aut ſtare, uel paſci. Quo facto, ſiti, ac fame laſſatus carebit hoc uitio.

De equis, equabus, & pullis, & eorum ætate. TIT. XIII.

HOC *menſe ſaginati, ac paſti antè admiſſarij generoſis equabus admittendi ſunt, & repletis fœminis, item ad ſtabula colligendi. Neq; tamen æqualem numerum omnibus debemus adhibere, ſed æſtimatis uiribus uniuſcuiuſq; admiſſarij, ſubmittēda ſunt pauca, uel numeroſa coniugia, quæ res efficiet admiſſarios nō parua ætate durare. Iuueni tamen equo, & uiribus, formaq; conſtanti non amplius quàm duodecim, uel quindecim debemus admittere, cæteris pro qualitate uiriū ſuarum. Sed in admiſſario quatuor ſpectāda ſunt, forma, color, meritum, pulchritudo. In forma hoc ſequemur, uaſtum corpus, & ſolidum, robori conueniens altitudo, latus longiſsimū, maximi, & rotundi clunes, pectus latè patens, & corpus omne muſculorū denſitate nodoſum, pes ſiccus, & ſolidus, & cornu concauo, altius calciatus. Pulchritudinis partes hæ ſunt: ut ſit exiguum caput, & ſiccum, pelle propemodum ſolis oßibus adhærente. Aures breues, & argutæ, oculi magni, nares patulæ, coma, & cauda profuſior, ungularum ſolida & fixa rotunditas. Colores hi præcipui, badius, aureus, albineus, ruſſeus, murteus, ceruinus, gilbus, ſcutulatus, albus, guttatus, candidiſsimus, niger, preſſus. Sequentis meriti, uarius cū pulchritudine, nigro, uel albineo, uel badio miſtus, canus cum quouis colore, ſpumeus, maculoſus, murinus, obſcurior. Sed in admiſſarijs præcipuè legamus clari, et unius coloris, cæteri uerò deſpiciendi, niſi magnitudo meritorum culpā coloris excuſet. Eadem in equabus conſyderāda ſunt, maximè ut ſint lōgi et magni uētris, &*

corpo

corporis:ſed hoc in generoſis ſeruetur armentis. Cæteræ paßim toto anno inter paſcua, dimißis ſecum maribus im pleantur. Equarum natura eſt partum ſpatio duodecim menſis abſoluere. Illud in admiſſarijs ſeruandũ eſt,ut medijs aliquibus ſpatijs ſeparẽtur,propter noxam furoris alterni:ſed his armentis paſcua legamus pinguißima, hyeme aprica,frigida, & opaca prouideamus æſtate, nec adeò mollibus locis nata, ut ungularũ firmitas de aſperitate nil ſentiat. Si equa marem pati uolucrit,trita ſquilla naturalia eius infecta libidinem concitabunt.Deinde grauidæ non urgeantur,nec famem,uel frigus tolerẽt,nec inter ſe loci comprimantur anguſtijs. Generoſas equas,& quæ maſculos nutriunt, alternis annis ſubmittere debebimus, ut pullis puri, & copioſi lactis robur infundant, cæteræ paßim replendæ. Aetas incipientis admiſſarij quinti anni initio eſſe debebit.Fœmina rectè & bima concipiet, quia poſt decenniũ iners ex ea ſoboles,& tarda naſcetur.Pulli equarum nati manu tangendi non ſunt,quia eos tactus lædit aßiduus: quantũ ratio patitur, defendantur à frigore. In pullis pro ætatis merito ea ſunt conſyderanda, quæ ſignum bonæ indolis monſtrant,quæ in patribus,uel matribus ſpectanda præcepi:dabit & hilaritas,& alacritas, agilitasq; documentũ. Nunc domandi ſunt pulli, ubi tẽpus bimæ ætatis exceſſerint. Conſyderanda ſunt magna,longa,muſculoſa,& arguta corpora, teſticuli pares,& exigui,& cætera,quæ in patribus dicta ſunt. Mores, ut uel ex ſumma quiete facilè concitentur,uel ex incitata feſtinatione non difficilè teneantur. Aetatis conſyderatio talis eſt:Bimo, & ſex menſiũ dentes medij ſuperiores cadunt.

Quadrimo canini mutantur. Infra ſextum annum mola=res ſuperiores cadunt. Sexto anno quos primo mutauit, exæquat. Septimo anno omnes dentes eius explentur. Latent ab hinc ætatis notæ: ſed prouectioribus tempora cauari incipiunt, ſupercilia caneſcere, dentes plerunque prominere. Hoc menſe omnia quadrupedia, maximè e=quos caſtrare debemus.

De mulis, & aſinis. TIT. XIIII.

SI QVEM *mulorum genus creare delectat, equam magni corporis, ſolidis oſsibus, & forma egregia debet eligere: in qua non uelocitatem, ſed robur exquirat. Aetas à quadrima uſq; in decennem huic admiſſuræ iuſta conueniet. Si aſinus equam faſtidit admiſſus, oſtenſam prius aſi=nam (donec coëundi uoluptas ſolicitetur) adhibemus: qua ſubducta, equam libido incitata non ſpernet, & raptus il=lecebris generis ſui in permiſtionem conſentiet alieni. Si morſu furens lædit obiectas, aliquatenus labore miteſcat. Creantur ex equa, & aſino, uel onagro, & equa. Sed generoſius nullum eſt huiuſmodi animal, quàm quod aſino creante naſcetur. Vtiles tamen admiſſarij naſcentur ex o=nagro, & aſina: qui pòſt in ſobole ſecutura agilitatē, for=titudinemq; reſtituant. Admiſſarius tamē aſinus ſit huiuſ=modi, corpore amplo, ſodido, muſculoſo, ſtrictis, & forti=bus membris, nigri, uel murini maximè coloris, aut rubei: qui tamen ſi diſcolores pilos in palpebris, aut auribus geret, colorem ſobolis plerunq; uariabit. Minor trimo, ma=ior decenni non debet admitti. Annicula mula debet à matre depelli, & per montes aſperos paſci, ut itineris labo=rem in tenera ætate ſolidata contemnat. Minor uerò aſel=*

lus ma

lus maximè agro neceſſarius eſt, qui & laborem tolerat, & negligentiam propemodum non recuſat.

De apibus. TIT. XV.

HOC *menſe maximè apibus ſolet morbus incumbere: nam poſt hyberna ieiunia titimalli, & ulmi amaris floribus, qui prius naſcuntur, auidius appetitis ſolutionem uentris incurrunt, & pereunt, niſi affueris uelocitate remedij. Præbebis ergo mali granati cum uino aminæo grana contrita, uel uuæ paſſæ cum rore ſyriaco, & auſtero uino, uel ſimul omnia leuigata, & incocta uino aſpero. Quæ deinde in ligneis canalibus refrigerata ponantur. Item roſmarinus aqua mulſa decoctus congelatur, & in imbrice ponitur ſuccus huiuſmodi. Quòd ſi horridæ uidentur, atque contractæ torpere ſilentio, & mortuarum corpora frequenter efferre, canalibus ex canna factis mel cum gallæ puluere, uel ſiccæ roſæ coctũ debebis infundere. Illud ante omnia expediet, ut putres partes fauorum, uel uacuas ceras, quas aliquo caſu examen ad paucitatem redactum non ualebit implere, ſemper recidas acutiſsimis ferramẽtis ſubtiliter, ne mota alia pars fauorum cogat apes domicilia concuſſa deſerere. Nocet apibus plerunque facilitas ſua. Nam ſi nimijs floribus annus exuberat, dum ſolam curam gerendi mellis exercent, de prole nil cogitant. Cuius omiſſa reparatione populus idem labore confectus extinguitur, totius gentis exitio. Itaque cùm mellis nimietatem uideris ex florum grandi, & continua meſſe defluere, interiectis ternis diebus, clauſo foramine non eas patiaris exire. Ita ad generandam ſobolem conferentur. Nunc circa Calendas Apriles curandi ſunt aluei, ut omnia purgamenta*

menta

Quadrimo canini mutantur. Infra ſextum annum molares ſuperiores cadunt. Sexto anno quos primo mutauit, exæquat. Septimo anno omnes dentes eius explentur. Latent ab hinc ætatis notæ: ſed prouectioribus tempora cauari incipiunt, ſupercilia caneſcere, dentes plerunque prominere. Hoc menſe omnia quadrupedia, maxime equos caſtrare debemus.

De mulis,& aſinis. TIT. XIIII.

SI QVEM *mulorum genus creare delectat, equam magni corporis, ſolidis oßibus, & forma egregia debet eligere: in qua non uelocitatem, ſed robur exquirat. Aetas à quadrima uſq; in decennem huic admiſſuræ iuſta conueniet. Si aſinus equam faſtidit admiſſus, oſtenſam prius aſinam (donec coëundi uoluptas ſolicitetur) adhibemus: qua ſubducta, equam libido incitata non ſpernet, & raptus illecebris generis ſui in permiſtionem conſentiet alieni. Si morſu furens lædit obiectas, aliquatenus labore miteſcat. Creantur ex equa, & aſino, uel onagro, & equa. Sed generoſius nullum eſt huiuſmodi animal, quàm quod aſino creante naſcetur. Vtiles tamen admiſſarij naſcentur ex onagro, & aſina: qui pòſt in ſobole ſecutura agilitatē, fortitudinemq; reſtituant. Admiſſarius tamē aſinus ſit huiuſmodi, corpore amplo, ſodido, muſculoſo, ſtrictis, & fortibus membris, nigri, uel murini maximè coloris, aut rubei: qui tamen ſi diſcolores pilos in palpebris, aut auribus geret, colorem ſobolis plerunq; uariabit. Minor trimo, maior decenni non debet admitti. Annicula mula debet à matre depelli, & per montes aſperos paſci, ut itineris laborem in tenera ætate ſolidata contemnat. Minor uerò aſellus ma*

lus maximè agro neceſſarius eſt, qui & laborem tolerat, & negligentiam propemodum non recuſat.

De apibus. TIT. XV.

HOC *menſe maximè apibus ſolet morbus incumbere: nam poſt hyberna ieiunia titimalli, & ulmi amaris floribus, qui prius naſcuntur, auidius appetitis ſolutionem uentris incurrunt, & pereunt, niſi affueris uelocitate remedij. Præbebis ergo mali granati cum uino aminæo grana contrita, uel uuæ paſſæ cum rore ſyriaco, & auſtero uino, uel ſimul omnia leuigata, & incocta uino aſpero. Quæ deinde in ligneis canalibus refrigerata ponantur. Item roſmarinus aqua mulſa decoctus congelatur, & in imbrice ponitur ſuccus huiuſmodi. Quòd ſi horridæ uidentur, atque contractæ torpere ſilentio, & mortuarum corpora frequenter efferre, canalibus ex canna factis mel cum gallæ puluere, uel ſiccæ roſæ coctũ debebis infundere. Illud ante omnia expediet, ut putres partes fauorum, uel uacuas ceras, quas aliquo caſu examen ad paucitatem redactum non ualebit implere, ſemper recidas acutiſsimis ferramẽtis ſubtiliter, ne mota alia pars fauorum cogat apes domicilia concuſſa deſerere. Nocet apibus plerunque facilitas ſua. Nam ſi nimijs floribus annus exuberat, dum ſolam curam gerendi mellis exercent, de prole nil cogitant. Cuius omiſſa reparatione populus idem labore confectus extinguitur, totius gentis exitio. Itaque cùm mellis nimietatem uidẽris ex florum grandi, & continua meſſe defluere, interiectis ternis diebus, clauſo foramine non eas patiaris exire. Ita ad generandam ſobolem conferentur. Nunc circa Calendas Apriles curandi ſunt aluei, ut omnia purgamenta*

menta tollantur, & ſordes, quas tempus contraxit hybernum, & uermiculi, & tineæ, & araneæ, quibus corrumpitur uſus fauorum, & papiliones, qui uermiculos ſtercore ſuo faciunt naſci. Tunc fumus incenſi, & ſicci bubuli ſtercoris adhibeatur, qui aptus eſt apium ſaluti. Quæ purgatio frequenter uſq; in autumni tempora celebretur. Hæc omnia, cæteráq; efficies, caſtus, & ſobrius, & alienus à balneis, uel à cibis acribus, & odoris immundi, atque omnibus ſalſamentis.

De Horis. TIT. XVI.

HIC *menſis ad deprehendendas horas conſentit Octobri.*

Hora	I.	pedes	XXV.
Hora	II.	pedes	XV.
Hora	III.	pedes	XI.
Hora	IIII.	pedes	VIII.
Hora	V.	pedes	VI.
Hora	VI.	pedes	V.
Hora	VII.	pedes	VI.
Hora	VIII.	pedes	VIII.
Hora	IX.	pedes	XI.
Hora	X.	pedes	XV.
Hora	XI.	pedes	XXV.

Palladij

PALLADII DE RE RVSTICA LIBER QVINTVS.

De medica ſerenda,& diſciplina eius. TIT. I.

APRILI menſe in areis,quas antè (ſicut diximus) præparaſti,medica ſerenda eſt. Quæ ſemel ſeritur, decem annis permanet, ita ut quater, uel ſexies poßit per annum recidi. Agrum ſtercorat,macra animalia reficit,curat ægrota. Iugerum eius toto anno tribus equis abunde ſufficit. Singuli cyathi ſeminis occupant locum latum pedibus quinque, longum pedibus decem. Sed mox ligneis raſtellis obruantur iacta ſemina,quia ſole citius comburuntur. Poſt ſationem ferro locum tangi non licet, ſed raſtris ligneis frequenter herba mundetur, ne teneram medicam premat. Prima meßis eius tardius fiet, ut aliquantum ſemen excutiat. Cæteræ uerò meſſes quàm uolueris citò peragantur, & iumentis præbeantur. Sed primo parcius præbenda eſt nouitas pabuli:inflat enim, & multum ſanguinem creat. Vbi ſecueris,ſæpius riga.Poſt paucos dies, cùm fruticare cœperit,omnes alias herbas runcato:ita & ſexies per annum metis,& annis decem poterit manere continuis.

De inſerenda olea. TIT. II.

NVNC locis temperatis oliua inſeratur, quæ inſeritur inter corticem more pomorum, ſicut ſupradictum eſt: ſed ut oleaſtro inſeras, contra illud, quod ex olieto inſito,& caſu incenſo renaſcitur oleaſter infelix, ſic prouidendum eſt. Poſitis prius oleaſtri brachijs in ſcrobe, in

qua diſponemus inſerere, ſcrobes ita replebimus, ut media uacuæ ſint. Cùm comprehenderit oleaſter, inſeremus in infimo, uel inſitum ponemus: & inſitionem propè infra terram nutriemus. Deinde ſicut adoleſcit, terram ſubinde colligimus. Ita commuſſura in profundo latente quiſquis urit, aut cædit, oliuæ locum non aufert pullulandi: quæ & apertam redeundi felicitatem de olea, & occultam ualendi feracitatem de oleaſtri connexione retinebit. Aliqui oleas in radicibus inſerunt, & ubi comprehenderint, cum aliqua parte radicis auellunt, & transferunt more plantarum. Græci oleas ab octauo Calendarum Aprilium die, uſque in tertium nonarum Iulij inſeri debere præcipiunt: ita ut locis frigidis ſerius, calidis maturius inſerantur. Locis frigidiſſimis nunc uinearum foſſio ante Idus peragenda eſt, & ſiqua de Martio menſe reſtabant. Vites quoque inſerimus. Seminaria quæ ſunt antè facta, herbis liberentur, & leuiter circunfodiantur. Nunc locis mediocriter ſiccis milium ſerimus, & panicum. Hoc menſe pingues campi, & agri, qui diu aquam tenent, proſcindantur poſt Idus, cùm & omnes herbas protulerint, & earum ſemina nondum maturitate firmata ſint.

De hortis. TIT. III.

HOC *etiam menſe ultimo, & propè uere tranſacto braſſicam ſerere poſſumus, quæ cauli ſeruiet, quia cymæ tempus amiſit. Nunc apium bene ſeritur locis calidis, & frigidis, terra quali uolueris, dummodo ibi ſit humor aſſiduus, quamuis naſci, ſi neceſſe fuerit, & in ſiccitate non deneget. Et propè omnibus menſibus, à primo uere uſque ad autumnum ſeratur extremum. Ex ipſius genere eſt*

hippoſe

hippoſelinon, durius tamen, & auſterius, & helioſelinon molli folio, & caule tenero, quod naſcitur in lacunis, & petroſelinon maximè locis aſperis. Hæc omnia genera poſſunt habere diligentes. Apios maiores facies, ſi ſemen quantum tribus digitis comprehendi poteſt, linteolo clauſeris rariore, & breui foſſa obrueris. Ita omnium ſeminum germen capitis unius ſoliditate nectetur. Criſpi fiunt, ſi ſemina antè tundantur, uel ſi ſuper areas naſcentes aliqua pondera uolutentur, aut pedibus proculcentur enata. Apij ſemina uetuſtiora citius naſcuntur, quæ nouella ſunt, ſerius. Hoc menſe atriplicem ſeremus, ſi rigare poterimus, & Iulio, & cæteris uſque ad autumnum, menſibus. Amat aßiduo humore ſatiari. Semen, ſtatim cùm ſpargitur, obruendum eſt, herbæ ei ſubinde uellantur. Transferri neceſſarium non eſt, cùm bene ſeritur, tamen poteſt melius adoleſcere, ſi ſpatio rariore pangatur, & iuuetur ſucco lætaminis, & humoris. Ferro tamen reſcindendum ſemper eſt, quia ita pullulare non ceſſat. Nunc ocymum ſeritur: cito naſci dicitur, ſi ſtatim, cùm ſeueris, aqua calida perfundas. Rem miram de ocymo Martialis affirmat, quòd modò purpureos, modò albos flores, modò roſeos pariat, & ſi ex eo ſemine frequenter ſeratur, modò in ſerpyllum, modò in ſiſimbrium mutetur. Hoc etiam menſe melones, & cucumeres ſeruntur, & porrus, & in primordio capparis, & ſerpyllum, & colocaſiæ plantaria ponemus, & lactucas, & betas, & cepullas, & coriandrum ſeremus, & intyba ſecunda ſatione, quibus utamur æſtate, & cucurbitas, & mentam radice, uel planta.

De zi

De zizipho, cum diſciplina ſua. TIT. IIII.

LOCIS calidis Aprili menſe ziziphum conſeremus, frigidis uerò Maio, uel Iunio. Amat loca calida, aprica. Seritur oßibus, & ſtipite, et planta. Creſcit tardißime. Sed ſi plantam ponis, Martio magis in terra molli: ſi oßibus ſeras, in ſcrobe palmari, ita ut terna grana per ſcrobem cacuminibus ponantur inuerſis. Quibus in imo, & in ſummo affundatur lætamen, & cinis; & herbis adnaſcentibus manu planta liberetur erumpens. Cum pollicis ſoliditati ſimulis fuerit, transferatur in locũ paſtinatum, uel in ſcrobem. Terram diligit non nimis lætam, ſed proximã tenui, atq; ieiunæ. Per hyemem prodeſt illi, ut circa codicem lapidum cumulus aggeretur, qui æſtate debet auferri. Si arbor hæc triſtis eſt, ferrea ſtrigili ſubraſa hilarior fiet, uel ſi fimum bubulum radicibus modicè, & frequenter affundas. Zizipha collecta matura in longo uaſe fictili ſeruantur oblito, & loco ſicciore compoſito: uel recenter lecta poma, ſi guttis uini ueteris perfundas, efficitur, ne ea rugarum deformet attractio. Seruantur etiam deciſa cũ ramis ſuis, aut fronde ſua inuoluta, atq; ſuſpenſa.

De pomis aliorum menſium. TIT. V.

HOC etiam menſe locis temperatis mala granata ponuntur, ea ratione, qua dictũ eſt, & inſeruntur. Nam circa Calendas Maias perſicus inoculari poteſt, quo more emplaſtratur ficus, ſicut diximus, cum de inſitione loqueremur. Hoc menſe calidis locis citri arbor inſeritur, ſicut ſuprà memoraui. Nunc locis frigidis fici plantaria diſponemus, ſeruantes eã, quæ ſupradicta eſt, diſciplinã. Nunc etiã ficus debemus inſerere in lingno, uel ſub cortice, ſicut antè

antè præcepi, & eam locis ſiccis inoculare. Nunc planta palmarum, quam cephalonem uocamus, locis apricis, & calidis eſt ponenda. Hoc menſe ſorbum poterimus inſerere in ſe, in cydonio, in ſpina alba.

De oleo, & uino uiolaceo. TIT. VI.

TOT uiolæ uncias infundas, quot olei libras miſeris, & diebus XL. ſub dio habere debebis. Violæ purgatæ, ut de rore nihil habeant, libras quinq; uini ueteris X. ſextarijs debebis infundere, & poſt XX. dies X. mellis ponderibus temperare.

De armentis. TIT. VII.

HOC menſe uituli naſci ſolent, quorum matres abundantia pabuli iuuentur, ut ſufficere poßint tributo laboris, & lactis. Ipſis autẽ uitulis toſtum, molitumq́; milium cum lacte miſceatur ſaluiati more præbendũ. Nunc locis calidis tondeantur oues; & ſerotini fœtus hoc menſe ſignentur. Nunc etiã prima eſt admiſſura, quæ excellit, arietum, ut agnos iam maturos hybernum tempus inueniat.

De apibus. TIT. VIII.

HOC mẽſe locis apricis apes quæremus: ſed loca mellifica indicant apes, ſi circa fontes frequentißimæ paſcantur: nam ſi rariores uidebuntur, in his locis mellificari utiliter non poteſt: quòd ſi frequẽtes aquantur, ubi ſint examina earũ, hoc genere poſſumus inuenire. Ac primo quàm longè ſint, exploremus, aut proxime rubricam liquidam breui uaſculo infuſam geramus, & obſeruemus fontes, aut aquas uicinas: tunc dorſa apum bibentium tangamus illo liquore tincta feſtucula, atq; ibidem moremur. Si cito reuerſæ fuerint, quas tinximus, hoſpitia earum proxima

eſſe noſcemus: ſi tardè, ſpatio longiore ſummota, quod pro mora temporis æſtimamus. Ad proxima facile uenies, ad longinqua hoc genere perduceris. Cannæ unum interno dium cũ ſuis recidas articulis, & in latere aperies: ibi mel exiguum, uel defrutum mittes, & iuxta fontẽ pones: cũ ad eum cõuenerint apes, atq; ingreſſæ fuerint poſt odorem, foramen pollice claudes appoſito, & unam tantũ patieris exire, cuius fugam perſequere, ea tibi partem demonſtrat hoſpitij: cùm ipſam cœperis non uidere, alteram continuò dimittes, & ſequeris: ita ſingulæ ſubinde dimiſſæ, te facient uſq; ad locũ examinis peruenire. Aliqui mellis breuiſsimũ circa aquam uaſculũ ponunt, de quo cum apis aquam degustauerit, ad commune pabulũ pergens, alias exhibebit: quarum frequentiam ſubinde creſcentẽ, notata reuolantiũ parte uſq; ad examina perſequeris. Quòd ſi eſt examẽ in ſpelunca reconditũ, fumo eijcietur, & cũ exierit, æris ſonitu territũ in frutice, uel in aliqua ſyluæ ſe parte ſuſpendet, & ita admoto uaſculo recipietur. Si uerò in cauæ arboris ramo fuerit, acutiſsima ſerra idem ramus ſuprà, infraq; deciſus, & munda ueſte coopertus poterit afferri, & inter aluearia collocari. Veſtigãtur autẽ mane, ut tota dies ſufficiat ad ſequendũ, nam ueſpere peracto opere ad aquã plerunq; nõ redeũt. Vaſa autẽ, quibus recipiuntur, perfricanda ſunt citreagine, uel herbis ſuauibus, & conſpergenda imbre mellis exigui: quod ſi uerno fiat, & circa fontes aluearia ſic tincta ponãtur, locis quibus apũ frequentia eſt, multitudinem ſibi ſponte cõducent, ſi tamẽ ſeruari à furibus poſſunt. Hoc etiã menſe, ſicut ſuprà, purganda ſunt aluearia ſordibus, & necandi papiliones, qui

maximè abundant florentibus maluis, quos hoc genere intercipiemus. Vas æneum miliario ſimule, id eſt, altum, & anguſtum ueſpere inter aluearia collocemus, & in fundo eius ponamus lumen accenſum. Illuc papiliones conuenient, & circa lumen uolitabunt, & anguſtia uaſculi ab igne proximo interire cogentur.

De horis. TIT. IX.

HVIVS *menſis horæ, horis menſis Septembris æquantur hoc genere.*

Hora	I.	*pedes*	XXIII.
Hora	II.	*pedes*	XIIII.
Hora	III.	*pedes*	X.
Hora	IIII.	*pedes*	VII.
Hora	V.	*pedes*	V.
Hora	VI.	*pedes*	IIII.
Hora	VII.	*pedes*	V.
Hora	VIII.	*pedes*	VII.
Hora	IX.	*pedes*	X.
Hora	X.	*pedes*	XIIII.
Hora	XI.	*pedes*	XXIIII.

PALLADII DE RE RVSTICA LIBER SEXTVS.

De panico,& milio,de florentibus ſatis,de recidendo fœno. TIT. I.

MAIO menſe locis frigidis,& humectis panicum ſeremus,& miliũ more,quo dixi. Nũc omnia propè,quæ ſata ſunt,florent,neq; tangi à cultore debebunt. Florent *autẽ ſic:Frumenta,& ordeũ, & quæ ſunt ſeminis ſingularis octo diebus florebũt,& deinde per dies* XL.*grandeſcent flore depoſito uſq; ad maturitatis euentum: quæ uerò duplicis ſeminis ſunt,ſicut faba, piſum, cæteraq; legumina,* XL.*diebus florent,ſimulq́; grandeſcunt.*Hoc *menſe in locis ſiccis, calidis,ſiue maritimis fœna recidantur,prius tamen,quàm exareſcant. Quòd ſi pluuijs infuſa fuerint, conuerti antè non debent,quàm pars eorum ſumma ſiccata ſit.*

De nouellæ uitis ſarmẽtis relinquendis,& pampinandis alijs uitibus. TIT. II.

NVNC *conſyderemus nouellæ uitis ſarmenta, quæ protulit, & ei pauca,& ſolida relinquamus, & adminiculis firmemus,donec brachia prolata dureſcant.*Non *autem amplius reſectæ,& pullulanti uiticulæ,quàm duæ,uel tres materiæ relinquantur,& alligẽtur propter iniuriam uenti.*Ideo *autem tres materias dixi debere dimitti,ne diſſipantibus uentis nulla remaneat,ſi in primordio reliqueris pauciores,* Hoc *menſe pampinari conueniet : ſed tunc eſt opportuna pampinatio, cùm teneri rami digitis ſtringentibus crepabunt ſine difficultate carpẽtis;hæc res uuas*

efficit pinguiores,& maturitati conſulit ſolis admiſſu.

De proſcindendis,& aperiendis nouis agris. TIT. III.

N V N C *quoq; pingues agri,& herboſi proſcindantur: ſed ſi agros incultos uolueris aperire, conſyderabis, ſiccus,an humidus ſit ager,ſyluis,aut gramine,frutetis ueſtitus,aut filice. Si humidus erit,foßarum ductibus ex omni parte ſiccetur. Sed apertæ foßæ notæ ſunt, cæcæ uerò hoc genere fiunt. Imprimuntur ſulci per agrum tranſuerſi altitudine pedum ternûm: poſteà uſq; ad medietatem lapidibus minutis replentur,aut glarea,& ſuper terra, quã egeſſeramus,æquatur. Sed foßarum capita unam patentem foßam petant, ad quam decliues decurrant: ita & humor deducetur,& agri ſpatia non peribunt. Si defuerint lapides, ſarmentis, uel ſtramine ſubiecto cooperiantur, uel quibuſcunq; uirgultis. Sed ſi nemoroſus eſt,extirpatis, aut raro relictis arboribus excolatur. Si lapidoſus, per maceriaſ ſaxorum à turba collectas & purgari poterit,& inde muniri. Iuncus,& gramen,& filices frequenti aratione uincentur. Sed filicem,ſi ſæpe fabam conſeras, uel lupino,& ſi ſubinde naſcentem mucrone falcis incidas, intra exiguum tempus abſumes.*

De occandis uitibus,arboribusq;, & rude cædenda,fodiẽdis ſeminarijs,putandis oleis, & lupino uertendo. TIT. IIII.

H O C *menſe arbores, & uites, quæ ablaqueatæ fuerant,occare,hoc eſt,operire iam conuenit. Nũc ad rudem faciendam ſylua cædatur, quando omni fronde ueſtita eſt. Cedendi autem hic modus eſt,ut optimus operarius in alta*

ſylua modij ſpatium, mediocris uerò tertia minus poßit abſcindere. Nunc *& ſeminaria ſodiuntur aßiduè, & locis prægelidis, & pluuioſis oleæ putantur, & eis muſcus abraditur.* At *ſiquis lupinum ſtercorandi agri cauſa ſeminabit, aratro illum nunc debebit euertere.*

De hortis. TIT. V.

HORTORVM *ſpatia, quæ per autumnum ſeminibus implenda deſtinantur, aut plantis, nunc conueniet paſtinare.* Hoc *menſe apium bene ſeritur, ſicut iam antè dictum eſt, uel coriandrum, & melones, & cucurbitæ, carduus, & radices, & ruta pangentur.* Porri *quoq; planta transfertur, ut rigationibus animetur.*

De pomis. TIT. VI.

LOCIS *calidis nunc mala punica florere incipiunt.* Ramus *ergo cum flore (ſicut* Martialis *dicit) ſi obruto circa arborem fictili uaſe claudatur, & ne reſiliat, ligetur ad palum, pro uaſculi magnitudine pomum reddit autumno.* Hoc *etiam menſe locis calidis emplaſtrari perſicus poteſt.* Locis *frigidis nunc citri arbor inſeritur, & ea, quæ dicta eſt, diſciplina ſeruetur.* Nunc *frigidis locis ziziphũ conſeremus, & ficum inſerimus.* Hoc *etiam menſe palmæ planta diſponitur.*

De armentis, item de caſtrãdis bobus. TIT. VII.

NVNC *caſtrandi ſunt uituli, ſicut* Mago *dicit, tenera ætate, ut fißa ferula teſticuli comprimantur, & paulatim confracti reſoluantur.* Sed *hoc luna decreſcente, uerno, uel autumno fieri debere præcipit.* Alij *ligato ad machinam uitulo, duabus anguſtis regulis ſtagneis, ſicut forcipibus ipſos neruos apprehendunt, qui* Græcè κρεμαστῆρες *dicuntur,*

dicuntur. His comprehenſis tentos teſticulos ferro reſecant, & ita recidunt, ut aliquid de his capitibus neruorũ ſuorum dimittatur hærere, quæ res & ſanguinis nimietatem prohibet, & non omnino iuuencos ſubducto robore uirilitatis effœminat. Nec *admittendum eſt, quod pleriq; faciunt, ut ſtatim caſtratos coire cõpellant, nã certũ eſt ab eis generari, ſed ipſos fluxu ſanguinis interire.* Vulnera *uerò caſtraturæ cinere ſarmentorum, & ſpuma linentur argenti. Caſtratus abſtineatur à potu, & cibis paſcatur exiguis, & ſequenti triduo præbeantur ei teneræ arborum ſummitates, & fruteta mollia, & herbæ uiridis coma: dulciora ſagina roris, aut fluminis. Pice etiam liquida miſto cinere, & modico oleo poſt triduum uulnera diligenter unguenda ſunt. Sed melius genus caſtrationis ſequens uſus inuenit. Alligato enim iuuenco, atq; deiecto, teſticuli ſtricta pelle clauduntur, atq; ibi lignea regula premente, decidũtur ignitis ſecuribus, uel dolabris, uel, quod eſt melius, formato ad hoc ferramento, ut gladij ſimilitudinem teneat. Ita enim circa ipſam regulam ferri acies ardentis imprimitur, unoq; ictu & moram doloris beneficio celeritatis abſumit, & uſtis uenis, ac pellibus à fluxu ſanguinis ſtrictis, plagam cicatrix quodammodo cum ipſo uulnere nata defendit.*

De tonſuris ouium. TIT. VIII.

LOCIS *temperatis nunc ouium celebranda tonſura eſt. Sed tonſas oues hoc unguine medicemus. Succum decocti lupini, feces uini ueteris, & amurcam pari menſura miſcebis, & in unum corpus omnia redacta curabis adlinire. Poſt triduum deinde, ſi mare uicinum eſt,*

litori mergantur extremo: ſi in medijs terris paſcimus, aqua cœleſtis cum ſale paulùlum decocta ſub dio debebit pecorum tonſa, & uncta membra diluere. Hoc enim *modo curatum pecus toto anno, nec ſcabrum fieri dicitur, & prolixas lanas creare fertur, ac molles.*

De caſeo faciendo. TIT. IX.

HOC *menſe caſeum coagulabimus ſyncero lacte coagulis uel agni, uel hœdi, uel pellicula, quæ ſolet pullorum uentribus adhærere, uel agreſtis cardui floribus, uel lacte ficulno, cui ſerũ debet omne deduci, ut & ponderibus urgeatur. Vbi ſolidari cœperit, loco opaco ponatur, aut frigido, & preſſus ſubinde adiectis pro acquirenda ſoliditate ponderibus, trito, ac torrefacto ſale debet aſpergi, & iam durior uehementius premi. Poſt aliquot dies ſolidatæ iam formulæ per crates ita ſtatuãtur, ne inuicẽ ſe unaquæque contingat. Sit autẽ loco clauſo, & à uentis remoto, ut teneritudinẽ ſeruet, atq; pinguedinem. Vitia caſei ſunt, ſi aut ſiccus ſit, aut fiſtuloſus: quod eueniet, aut ſi parũ prematur, aut ſales inimicos accipiat, aut calore ſolis uratur. In recenti caſeo conficiendo aliqui nucleos uirides pineos terunt, atq; ita miſto lacte gelant. Aliqui thymum tritum, & frequenter colatum congelant. Qualemcunq; etiam ſaporem uelis, efficere poteris, adiecto, quod elegeris, condimento, ſeu piperis, ſeu cuiuſcunq; pigmenti.*

De apibus. TIT. X.

HOC *menſe incipiunt augeri examina, & in extremis fauorum partibus maiores creantur apiculæ, quas aliqui reges putant, ſed Græci eos* οἴστρους *appellãt, & necari iubent, quia requiẽ cõcutiunt quieſcentis examinis. Nunc papiliones abundant, quos necemus, more, quo dixi.*

De pauimentis, & ſolarijs. TIT. XI.

NVNC *circa extremum menſem pauimenta in ſolarijs fiunt: quæ in frigidis regionibus, & ubi pruinæ ſunt, glacie ſuſpenduntur, & pereunt. Sed ſi hoc placuerit, ſternemus duplices ordines tabularum tranſuerſos, atq; directos & paleam, uel filicem ſuprà conſtituemus, & æqualiter æquabimus ſaxo, quod manum poßit implere. Pedaneum ſuper rudus inducimus, & aßiduo uecte denſamus: tunc antè, quàm rudus ſiccetur, bipedas, quæ per omnia latera canaliculos habeãt digitales, iungemus, ita ut calce uiua ex oleo temperata, bipedarũ canales, qui inter ſe connectendi ſunt, impleantur, & earũ coniunctione rudus omne cooperiatur. Nam ſiccata omnis materia unũ corpus efficiet, & nullũ tranſmittet humorem. Poſteà ſex digitorum teſtaceũ ſuperfundimus, & frequenter uirgis uerberabimus, ne rimis poßit aperiri. Tũc teſſellas latiores, uel tabellas qualeſcũq; marmoreas, aut paginas imprimemus, & hanc conſtructionem res nulla uitiabit.*

De lateribus faciendis. TIT. XII.

HOC *menſe lateres faciẽdi ſunt ex terra alba, uel creta, uel rubrica. Nam qui æſtate fiunt, celeritate feruoris in ſumma cute ſiccantur, interius humore ſeruato: quæ res ſcißuris eos faciet aperiri. Fiũt autem ſic. Terra creta diligenter, & omni aſperitate purgata, miſta cum paleis diu macerabitur, & intra formam lateri ſimilem deprimetur. Tunc ad ſiccandũ relicta, ſubinde uerſabitur ad ſolis aſpectum. Sint uerò lateres longitudine pedum duorum, latitudine unius, altitudine quatuor unciarum.*

De roſato. TIT XIII.

QVINQVE *libras roſæ pridie purgatæ, in uini ue*

teris X. *ſextarios mergis, & poſt* X X X. *dies* X. *deſpumati mellis libras adijcies, & uteris.*

De oleo liliaceo. TIT. XIIII.

PER *olei libras ſingulas dena lilia curabis infundere, & uas uitreum* X L. *diebus locare ſub dio.*

De oleo roſeo. TIT. XV.

IN *olei libras ſingulas, roſæ purgatæ ſingulas uncias mittis, &* VII. *diebus in ſole ſuſpendis, & luna.*

De rhodomeli. TIT. XVI.

IN *ſucci roſæ ſextarijs ſingulis libras ſingulas mellis admiſces, & diebus* X L. *ſub ſole ſuſpendis.*

De roſis uiridibus ſeruandis. TIT. XVII.

ROSAS *nondum patefactas ſeruabis, ſi in canna uiridi ſtante, fiſſa, recludas ita, ut fiſſuram coire patiaris: & eo tempore cannam recidas, quo roſas uirides habere uolueris. Aliqui olla rudi conditas, ac bene munitas ſub dio obruunt, ac reſeruant.*

De horis. TIT XVIII.

IN *horarum menſuris Maius reſpondet Auguſto.*

Hora	I.	*pedes*	XXIII.
Hora	II.	*pedes*	XIII.
Hora	III.	*pedes*	IX.
Hora	IIII.	*pedes*	VI.
Hora	V.	*pedes*	IIII.
Hora	VI.	*pedes*	III.
Hora	VII.	*pedes*	IIII.
Hora	VIII.	*pedes*	VI.
Hora	IX.	*pedes*	IX.
Hora	X.	*pedes*	XIII.
Hora	XI.	*pedes*	XXIII.

PALLADII DE RE RVSTICA LIBER SEPTIMVS.

De area paranda. TIT. I.

IVNIO *menſe area paranda eſt ad trituram,cuius primo terra radatur,deinde effoſſa leuiter miſtis paleis, & amurca æquatur inſulſa. Quæ res à muribus,& formicis frumenta defendit. Tunc premenda eſt rotundo lapide, uel columnæ quocunq; fragmento, cuius uolutatio poßit eius ſpatia ſolidare.*Dehinc *ſole ſiccetur. Aliqui mundatis areis aquam ſpargunt, & minuta ibi pecora diu ſpatiari, ac proculare compellunt. Et cùm terra ungulis ſtricta fuerit,ſpectant ſolidam ſiccitatem.*

De meſſibus. TIT. II.

NVNC *primo ordei meßis incipitur, quæ conſummanda eſt antè,quàm grana arefactis ſpicis lapſa decurrant,quia nullis,ſicut triticum,folliculis ueſtiũtur. Quinq; modios recidere poteſt pleni agri opera una meſſoris experti, mediocris uerò tres,ultimi etiam minus. Sed ordei culmos iacere in agris aliquantulum ſinamus, quia fertur hoc more grandeſcere.* N*unc etiam menſe poſtremo locis maritimis,& calidioribus,ac ſiccis tritici meßis abſcinditur. Quam paratam eſſe cognoſces,ſi æqualiter ſpicarum populus maturato rubore flaueſcat. Pars Galliarum planior hoc compendio utitur ad metendum, & præter hominum labores, unius bouis opera ſpatiũ totius meßis abſumit.*

ſumit. Fit itaq; uehiculum, quod duabus rotis breuibus fer tur, huius quadrata ſuperficies tabulis munitur, quæ forinſecus recliues in ſummo reddant ſpatia largiora. Ab eius fronte carpenti breuior eſt altitudo tabularũ. Ibi denticuli plurimi, ac rari ad ſpicarũ menſuram conſtituuntur in ordinem, ad ſuperiorem partem recurui. À tergo uerò eiuſdem uehiculi duo breuiſsimi temones figurantur, uelut amites baſternarum. Ibi bos capite in uehiculum uerſo iugo aptatur, & uinculis, manſuetus ſanè, qui non modum compulſoris excedat. Hic ubi uehiculum per meſſes cœpit impellere, omnis ſpica in carpentum denticulis comprehenſa cumulatur abruptis, ac relictis paleis, altitudinem, uel humilitatem plerunq; bubulco moderante, qui ſequitur, & ita per paucos itus, ac reditus breui horarum ſpatio tota meſſis impletur. Hoc campeſtribus locis, uel æqualibus utile eſt, & ijs, quibus neceſſaria palea non habetur.

De agris proſcindendis, de uineis occandis, fodiendis, uicia, fœno græco recolligendis. TIT. III.

NVNC *frigidiſsimis locis, quæ Maio ſunt prætermiſſa faciemus. Agros æquè proſcindemus herboſis, & gelidis partibus. Vineta occabimus. Colligemus uiciam, fœnũ græcum reſecabimus ad pabulum. Hoc menſe locis frigigidis peragenda eſt leguminũ meſsis: itaq; lenticulam collectam, cineri miſtam, bene ſeruabimus, uel uaſis olearijs, aut ſalſamentarijs, repletis, ſtatimq; gypſatis. Nunc & faba luna minuente uelletur. Ante lucem ſanè, & antè, quàm luna procedat, excuſſa, & refrigerata ponatur. Ita gurguliones non patietur infeſtos. Hoc menſe lupinus colligitur, & ſi placuerit, ſtatim ſeparetur ex area: ſed longè ab*

humore

humore eſt ponendus in horreis. Sic enim diutiſſimè cuſtoditur, maximè ſi granaria eius afflauerit fumus aſsiduus.

De hortis. TIT. IIII.

HOC *menſe circa ſolſtitium braſſicam ſeremus, quam inchoante transferemus* Auguſto*, uel irriguo loco, uel pluuia initiante madefacto.* Apium *quoque bene ſerere poterimus, betas, & radices, & lactucas, & coriandrum, ſi rigemus.*

De pomis. TIT. V.

HOC *etiam menſe ramus punici (ſicut ſuprà diximus) poterit intra fictile uaſculum claudi, ut ad eius magnitudinem poma reſtituat.* Nunc *pyra, uel mala, ubi ramos multa poma denſabunt, interlegenda ſunt quæcunq; uitioſa, ut ſuccus, qui ingratè his poſſet impendi, ad meliora uertatur.* Hoc *etiam menſe, locis frigidis, ziziphum ſerere poterimus.* Nunc *caprificandæ ſunt arbores fici, ſicut in eius narrauimus diſciplina. Aliqui eas & hoc menſe inſerunt.* Locis *frigidis perſicus inoculatur, palmæ planta circunfoditur.* Hoc *menſe, uel* Iulio *celebratur inſitio in pomis, quæ emplaſtratio dicitur.* Solis *arboribus conuenit, quibus pinguis ſuccus in cortice eſt, ut ficis, & oleis, ac ſimilibus, ut* Martialis *dicit, & perſico.* Fit *autem ſic:* Ex *nouellis ramis, & nitidis, ac feracibus gemmam, quæ bene apparebit ſine dubio proceſſura, duobus digitis quadratis circũſignabis, ut ipſa ſtatuatur in medio, & ita ſubtiliter corticem leuabis acutiſſimo ſcalpro, ne gemma lædatur.* Item *ex ea arbore, cui uelimus inſerere, ſimiliter cum gemma tolletur emplaſtrum, nitido tamen, atq; uberi loco.* Tunc *ibi conuenienter aſtringitur, & preſſum circa gemmam uinculis*

uinculis cogitur ſine germinis læſione cohærere, ut ea, quæ appoſitæ redditur, locum gemmæ prioris includat: tunc luto ſuperlinis, & liberam gemmam relinques. Ramos ſuperiores eius arboris ſecabis, ac ſtirpes, & ab uno & uiginti diebus exactis, reſoluto uimine uinculorum, reperies externi ſeminis gemmam mirè in arboris alienæ membra tranſiſſe.

De armentis, & eorum caſtratura: de caſeo, & tonſuris. TIT. VI.

HOC *etiam menſe uituli rectè (ut dictum eſt antè) caſtrantur. Nunc etiam caſeum iure conficimus, & oues in frigida regione tondemus.*

De apibus, aluearijs, & reliquis. TIT. VII.

HOC *menſe aluearia caſtrabuntur, quæ matura eſſe ad mellis reditum ſignis quampluribus inſtruemur. Primum, ſi plena ſunt, apum ſubtile murmur audimus. Nam uacue ſedes fauorum, uelut concaua ædificia, uoces, quas acceperint, in maius extollunt. Quare cum murmuris ſonus magnus, & raucus eſt, agnoſcimus non eſſe idoneas ad metendum crates fauorum. Item cùm fucos à ſedibus ſuis, qui ſunt apes maiores grandi intentione deturbant, matura mella teſtantur. Caſtrabuntur autem aluearia matutinis horis, cùm torpent apes, nec caloribus aſperantur. Fumus admouetur ex galbano, & arido fimo bubulo, quẽ in pultario factis carbonibus conuenit excitare. Quod uas ita figuratum ſit, ut uelut inuerſi infundibuli anguſto ore fumũ poßit emittere, atq; ita cedentibus apibus, mella recidentur. Ad examinis pabulum hoc tempore pars fauorum debet quinta dimitti. Sanè putres, ac uitioſi faui de aluearijs auſe*

rijs auferantur. Nunc mella conficimus congeſtis in mundiſsimum ſabanum fauis, ac diligenter expreſsis. Sed antè quàm premamus, partes fauorũ corruptas, uel pullos habentes recidemus, nã malo ſapore mella corrumpunt. Mel recens paucis diebus apertis uaſculis habendum eſt, atq; in ſummitate purgandũ, donec refrigerato calore muſti more deferueat. Nobilius mel erit, quod antè expreſsionem ſecundam, uelut ſponte profluxerit. Hoc etiam menſe ceram conficimus, quæ in uaſe æneo feruenti aqua pleno minutè conciſis fauorum reliquijs mollietur, & deinde in alijs uaſculis ſine aqua reſoluta digeretur in formas. Nũc ſi menſe ultimo, noua egrediuntur examina, cuſtos eſſe debebit attentus, quia nouellæ apes uagantibus animis iuuẽtute, niſi ſeruẽtur, effugiũt. Exeuntia in aditu ſuo morantur uno, aut duobus diebus, quæ ſtatim nouis aluearijs excipiẽda ſunt. Obſeruabit autẽ cuſtos aſsiduus uſq; in octauam, uel nonam horam, quia poſt hæc tempora non facilè fugere, aut emigrare conſueuerũt, quamuis aliquæ ſtatim & procedere, & abire non dubitent. Signa futuræ fugæ hæc ſunt. Ante biduum, uel triduum acrius tumultuantur, & murmurant. Quod ubi appoſita frequenter aure explorator agnouerit, ſolicitior aduerſum hæc eſſe debebit. Solent hæc ſigna & cum pugnaturæ ſunt, facere: quarum pugnam compeſcit puluis, aut mulſæ aquæ imber aſperſus. Ineſt illi ad originis ſuæ reparandam concordiã, dulcis autoritas. Sed cum ſe agmina ſic pacata, in ramo, aut loco quocunq; ſuſpenderint, ſi unius uberis eductione pendebunt, noris aut unum regem eſſe uniuerſis, aut reconciliatis omnibus manere concordiam. Si uerò duo, uel

plura

plura ubera ſuſpendens ſe populus imitatur, & diſcordes ſunt, & tot reges eſſe, quot uelut ubera uideris, confitentur. Vbi globos apiũ frequentiores uideris, uncta manu ſucco meliſſophylli, uel apij reges requiras. Sunt autem paulò maiores, & oblongi magis, quàm cæteræ apes, rectioribus cruribus, neq; grãdibus pennis, pulchri coloris, & nitidi, leues, ſine pilo, niſi fortè pleniores quaſi capillum gerunt in uentre, quo tamen non utuntur ad uulnus. Sunt alij fuſci, atq; hirſuti, quos oportet extingui, & pulchriorẽ relinqui, qui ſi frequẽter uagatur cũ examinibus, exectis alis reſeruetur: hoc enim manente nulla diſcedet. Sed ſi nulla naſcantur examina, duorũ, uel triũ uaſculorũ multitudinem in unũ conferre poßumus: dulci tamen liquore conſperſas apes, atq; incluſas, per triduũ tenebimus, appoſito cibo mellis, & exigua tantum ſpiracula relinquemus in cella. Quòd ſi uelis aluearium, cui per aliquam peſtem multitudo ſubducta eſt, populi adiectione reparare, conſyderabis in alijs abundantibus, ceras fauorum, & extremitates, quæ pullos habent, & ubi ſignũ naſcituri regis inueneris, cũ ſobole ſua recides, & in id aluearĩu pones. Eſt autẽ hoc futuri regis ſignum. Inter cætera foramina, quæ pullos cõtinent, unũ maius, ac longius uelut uber apparet. Sed tunc trãsferendi ſunt, quãdo eroſis coopercculis ad naſcendum maturi capita nituntur exerere: nam ſi immaturos tranſtuleris, interibunt. Si autem ſe ſubitum leuabit examen, ſtrepitu æris terreatur, aut teſtulæ: tunc ad aluearium redibit, aut in proxima fronde pendebit, & inde in nouum uas herbis conſuetis, & melle conſperſum manu attrahatur, aut trulla, & cum in eo loco requieuerit,

rit, ueſpere inter alia collocetur.

De pauimentis & latere. TIT. VIII.

HOC *etiam menſe pauimenta faciemus ſub diuo, & lateres, more quo dixi.*

Qualiter fructuum uenturorum experimenta ſumentur. TIT. IX.

GRAECI *aſſerunt Aegyptios hoc more prouentum futuri cuiuſq; ſeminis experiri. Aream breuem loco ſubacto, & humido nunc excolunt, & in ea diuiſis ſpatijs omnia frumenti, uel leguminum ſemina ſpargunt. Deinde in ortu caniculæ, qui apud Romanos quartodecimo Calendarum Auguſtarum die tenetur, explorant quæ ſemina ortum ſydus exurat, quæ illæſa cuſtodiat. His abſtinent, illa procurant, quia indicium noxæ, aut beneficij, per annum futurum generi unicuiq;, ſydus aridum præſenti exitio, uel ſalute præmiſit.*

De oleo Chamæmilleo. TIT. X.

PER *olei libras ſingulas chamæmillæ herbæ florentis, aureæ medietatis, proiectis albis folijs, quibus flos ambitur, unciarum ſingularum pondus infundis, & quadraginta diebus in ſole conſtitues.*

De œnanthe. TIT. XI.

SYLVESTRES *uuas, cum floret, ſine rore colligimus, & expandimus in ſole, nequid reſtet humoris, & flos ad excutiendum ſiccior appareat. Tunc cribello ſpiſſo cernimus, ut grana non tranſeant, ſed flos ſolus decidat. Hunc in melle ſeruamus infuſo: & cum diebus* XXX. *fuerit conditum, temperamus eo genere, & more, quo roſatum moris eſt temperare.*

De alica. TIT. XII.

ORDEVM ſemimaturũ, cui adhuc ſupereſt aliquid de uirore, per manipulos ligabis, & torrebis in furno, ut facilè mola poßit infringi, & in modio uno ſalis aliquantum, dum molitur, miſcere curabis, ac ſeruabis.

De horis. TIT. XIII.

IVNIVS, ac Iulius horarum ſibi æqua ſpatia contulerunt.

Hora	I.	pedes	XXII.
Hora	II.	pedes	XII.
Hora	III.	pedes	VIII.
Hora	IIII.	pedes	V.
Hora	V.	pedes	III.
Hora	VI.	pedes	II.
Hora	VII.	pedes	III.
Hora	VIII.	pedes	V.
Hora	IX.	pedes	VIII.
Hora	X.	pedes	XII.
Hora	XI.	pedes	XXII.

PALLADII DE RE RVSTICA LIBER OCTAVVS.

De iterandis agris,de meſſe triticea: de extirpandis uepribus,& filicetis: de arboribus operiendis nouellis. TIT. I.

IVLIO *menſe agri,qui Aprili proſciſsi fuerant, circa Calendas iterantur.* Nunc *locis temperatis tritici meſsis expletur, more quo dictum eſt,ſylueſtres agri utiliſsimè extirpabuntur arboribus,atq; uirgultis,cùm luna decreſcit,deſectis radicibus,atq; combuſtis.*Hoc *menſe arbores , quæ in meſſe ſteterant, ſectis meſsibus obruantur aggeſtione terrarum propter nimios ſolis ardores.* Opera *una* xx.*maximas obruet.* Nunc *& nouellæ uites mane, & ueſpere iam calore depoſito effodi debent, & auerſo gramine puluerari.* Hoc *menſe, utiliter, uel ante caniculares dies, filices extirpabis,& caricem.*

De hortis. TIT. II.

HOC *etiam menſe cepullas ſerimus,irriguis, ac frigidis locis, & radicem, & attriplicem, ſi rigare poſſumus, & ocymum,maluas,betas,lactucas , & porros rigandos.* Hoc *menſe loco irriguo ,napos ſeremus,& rapa,ſolo putri,& ſoluto,nec ſpiſſo.*Locis *humidis lætantur,& cãpis.* Sed *napus in ſicco,& propè tenui,atq; deuexo, & ſabuloſo melior naſcitur.*Loci *proprietas utrunq; ſemẽ in alterum mutat.*Nã *rapa in alio ſolo per bienniũ ſata mutantur*

in napos,alio uerò,napus tranſit in rapum.Subactum ſolum,ſtercoratum, uerſatumq́; conquirunt, quod & ipſis, & ſegetibus proderit,quæ ibi anno eodem ſeruntur. Iugero raporum quatuor ſextarij,napi autem quinque ſufficiunt.Si ſpiſſa ſunt,interuelles aliqua, ut cætera roborentur. Vt uerò ſemina maiora redigantur, eruta rapa, folijs omnibus purgas, & ad dimidij digiti craſſitudinem in caule ſuccides. Tunc in ſulcis diligenter ſubactis,octonis digitis ſeparata obrues,& inijcies terram,& calcabis,ita magna naſcentur.

De pomis. TIT. III.

HOC *etiam menſe emplaſtratio celebrari poteſt, ſicut antè demonſtraui, & pyrus, uel malus locis humidis nunc inſita me explorante proceſſit.* Hoc etiam menſe in *pomis ſerotinis,quæ ubertate nimia ramos onerauerunt(ſicut prædixi)interlegenda ſunt,ſiqua uitioſa repereris, ut arboris ſuccum uertamus ad meliorum nutrimenta pomorum.* Nunc *citri taleam loco irriguo, frigidis regionibus me plantaſſe memini,& quotidianis animaſſe liquoribus, quæ & naſcendo, & afferendo uotum felicitatis æquauit.* Hoc *tempore, locis humidis inoculari ficus, & inſeri citrius poteſt. Menſe iam medio, palmæ planta circunfodi.* Nunc *locis temperatis, amygdala matura ſunt ad legendum.*

De armentis. TIT. IIII.

HOC *tempore maximè tauris ſubmittendæ ſunt uaccæ, quia decem menſium partus ſic poterit maturo uere concludi, & certum eſt eas poſt uernam pinguedinem geſtientes ueneris amare laſciuiam.* Vni *tauro quindecim uaccas* Colu

eas Columella aſſerit poſſe ſufficere, curandumq́; ne concipere nequeant nimietate pinguedinis. Si abundantia pabuli eſt in regione, qua paſcimus, poteſt annis omnibus in fœturam uacca ſubmitti. Si uerò indigetur hoc genere, alternis temporibus onerandæ ſunt, maximeq́;, ſi eædem uaccæ alicui operi ſeruire conſueuerunt. Hoc menſe *arietes candidiſſimi eligendi, & admittendi ſunt mollibus lanis, in quibus non ſolum corporis candor conſyderandus eſt, ſed etiam lingua, quæ ſi maculis fuſcabitur, uarietatem reddit in ſobole.* De *albo plerunq; naſcitur coloris alterius.* De *fuſcis nunquàm (ſicut Columella dicit) poteſt albus creari. Eligemus arietem altum, procerum, uentre promiſſo, & lanis candidis tecto, cauda lõgiſſima, uelleris denſi, fronte lata, magnis teſtibus, ætatis primæ, qui tamen uſq; in octo annos poteſt utiliter inire. Fœmina debet bima ſubmitti, quæ uſq; in quinquennium fœturæ neceſſaria eſt, anno ſeptimo deficit. Eligenda eſt uaſti corporis, & prolixi uelleris, ac molliſſimi, lanoſi, & magni uteri. Sed prouidendum eſt in hoc genere, ut pabuli ubertate ſaturetur, & longè paſcatur à ſentibus, qui & lanam minuunt, & corpus incidunt. Admittendi ſunt menſe Iulio, ut nati ante hyemem conualeſcant. Ariſtoteles aſſerit, ſi maſculos plures creari uelis, admiſſuræ tempore ſiccos dies, & halitum ſeptentrionis eligendum, & contra eum uentum greges eſſe paſcendos. Si fœminas generari uelis, auſtri captandos flatus, & in eum paſcua dirigenda, ac ſic ineundas matres, ut mortuarum, uel uitioſarum numerus nouella ſobole reparetur. Autumno debiles quæq; pretio mutentur, ne eas imbecillas hybernum frigus abſumat.*

Aliqui duobus antè menſibus arietes à coitu reuocant, ut facem libidinis augeat dilatio uoluptatis Quidam coire ſine diſcretione permuttunt, ut hoc eis genere per annum totum fœtura non deſit.

De extirpando gramine. TIT. V.

HOC *menſe, cùm ſol cancri tenebit hoſpitium, luna ſexta in capricorni ſigno poſita, gramen ablatum Græci aſſerunt nihil de radicibus rediturum. Item ſi bidentes cyprei fiant, & ſanguine tingantur hircino, & poſt fornacis ardores non aqua, ſed eodem ſanguine temperentur, per eos erutum gramen extingui.*

De uino ſcyllite. TIT. VI.

HOC *menſe uinum ſcyllite ſic facimus. Scyllam de montanis, aut maritimis locis ſub ortu canicularum lectam procul à ſole ſiccamus. Ex hac in uini amphoram unius libræ menſuram mittimus, inciſis antè tamen ſuperfluis, & abiectis folijs, quibus pars extrema uallatur. Quidã uelamina ipſa filo inſerta ſuſpendunt, ut uino infuſa mergantur, & non admiſta fecibus poſt* XL. *dierum ſpatium ſerta, quæ appenſa ſunt auferantur. Hoc uini genus tuſſi reſiſtet. uentrem purgabit, flegma diſſoluet, ſpleneticis proderit, acumen præſtabit oculorũ, concitabit digeſtionis auxilia.*

De hydromelli. TIT. VII.

INCHOANTIBVS *canicularibus diebus, aquam puram pridie ſumis ex fonte. In tribus aquæ ſextarijs, unum ſextarium non deſpumati mellis admiſces, ac diligenter per carenarias diuiſum quinq; horarũ ſpatio continuò per inueſtes pueros curabis agitare uaſa ipſa concutiens. Tunc* XL. *diebus, ac noctibus patieris eſſe ſub cœlo.*

De ace

De aceto ſcyllitico. TIT. VIII.

SQVILLAE *albæ crudæ proiectis duris, atq; extrinſecus poſitis omnibus teneram medietatem ad libram, & ſex uncias per minutas partes recides, & in aceti acerrimi duodecim ſextarijs merges. Vas ſignatum* XL. *diebus patieris eſſe ſub ſole: Poſt abiecta ſquilla acetum diligentius excolabis, & in bene picato uaſe transfundes. Aliud acetum digeſtioni, & ſaluti accomodum. Squillæ dragmas* VIII. *aceti ſextarios* XXX. *mittis in uaſculo, & piperis unciam unam, mentæ, & caſiæ aliquantum, & poſt aliquod tempus uteris.*

De ſinapi. TIT. IX.

SINAPIS *ſemen ad modum ſextarij unius, & ſemis, redigere curabis in puluerem, cui mellis pōdo* V. *olei Hiſpani unam libram, aceti acris unum ſextarium miſces, & tritis omnibus diligenter uteris.*

De horis. TIT. X.

IVLII, *et Iunij horas par menſurarum libra cōpoſuit.*

Hora	I.	*pedes*	XXII.
Hora	II.	*pedes*	XII.
Hora	III.	*pedes*	VIII.
Hora	IIII.	*pedes*	V.
Hora	V.	*pedes*	III.
Hora	VI.	*pedes*	II.
Hora	VII.	*pedes*	III.
Hora	VIII.	*pedes*	V.
Hora	IX.	*pedes*	VIII.
Hora	X.	*pedes*	XII.
Hora	XI.	*pedes*	XXII.

PALLADII DE RE RVSTICA LIBER NONVS.

De agris exilibus arandis, de apparanda uindemia, de occatione uinearum locis frigidis. TIT. I.

AVGVSTO *menſe ultimo circa Calendas ſeptembris ager planus, humidus, exilis incipiat exarari. Nunc maritimis locis uindemiæ apparatus urgetur. Hoc etiam menſe locis frigidiſsimis occatio uinearum fit.*

De exili, & miſera uinea reficienda. TIT. II.

HOC *tempore, ſi terra exilis in uinea eſt, & uinea ipſa miſerior, tres, uel quatuor lupini modios in iugero ſpargis, atq; ita occabis. Quod ubi fruticauerit, euertitur, & optimum ſtercus præbet in uineis, quia lætamen propter uini uitium non conuenit inferre uinetis.*

De pampinandis, & obumbrandis uitibus, & extirpandis carectis, atq; filicetis. TIT III.

NVNC *locis frigidis pampinatur, locis uerò ſeruentibus, ac ſiccis obumbratur potius uua, ne ui ſolis areſcat, ſi aut uineæ breuitas, aut facultas operarũ permittit. Hoc etiam menſe extirpare poſſumus carecta, atq; filiceta.*

De urendis paſcuis. TIT. IIII.

NVNC *urenda ſunt paſcua, ut & altorum fruticũ feſtinatio reprimatur ad ſtirpes, & incenſis aridis noua lætius ſuccedant.*

De hor

De hortis. TIT. V.

HOC etiam menſe ultimo, ſiccis locis rapa, & napus ſerenda ſunt, hac ratione qua antè dictum eſt. Hoc mẽſe ultimo, locis ſiccioribus radices ſeruntur, quæ hyeme ſui uſum miniſtrent. Amant terram pinguem, ſolutam, & diu ſubactam, qualem rapa. Toſum, & glaream reformidant, Gaudent cœli ſtatu nebuloſo. Serendæ ſunt ſpatijs grandibus, & altè foßis. Meliores proueniũt in arenis. Serantur poſt nouam pluuiam, niſi poßint fortè rigari. Quod ſatum eſt, ſtatim debet operiri leui ſarculo. Iugerum duo ſextarij, uel, ut quidam, quatuor, cũ ſeruntur, implent. Læ tamen non eſt ingerendũ, ſed potius paleæ, quia inde fungoſæ ſunt. Suauiores fiunt, ſi eas aqua ſalſa frequenter aſpergas. Radices fœminini generis putantur, quæ minus acres ſunt, & habent folia latiora, & leuia, & cũ iucunditate uirentia. Ex his ergo ſemina colligemus. Maiores fieri creduntur, ſi ſublatis omnibus folijs, & ſolo tenui caule dimiſſo, ſæpe terris operiantur. Si ex nimis acra dulcem fieri uelis, ſemina die, & nocte melle macerabis, aut paſſo. Raphanum tamen, ſicut braßicam, conſtat eſſe uitibus inimicũ. Nam ſi circa ſe ſerantur, natura diſcordante refugiunt. Hoc etiam menſe paſtinacas ſeremus.

De pomis. TIT. VI.

ETIAM nunc emplaſtrantur arbuſta. Pyrum nunc pleriq; inſerunt, & locis irriguis arborem citri.

De apibus. TIT. VII.

HOC menſe crabrones moleſti ſunt aluearijs apum, quos perſequi, ac necare debemus. Nunc etiam quæ Iulio non excurrimus, exequamur.

bus,altitudine pedibus quinq;,& proximè ſolis occaſum, mundum uas ibi æreum, uel plumbeum interius unctũ inuerſum ponatur in ſolo ipſius foßionis. Tunc ſupra foßæ labra crate facta de uirgis,ac frondibus,additaq; terra,ſpatium omne cooperiatur.Sequẽti die aperto loco, ſi in eodem uaſe ſudores intrinſecus inuenientur, aut ſtillæ,aquas ibi eſſe non dubites.Item ſi uas figuli ſiccum,neq; coctum eadem ratione ponatur,ac ſimiliter operiatur,altero uerò die,ſi aquarum uena eſt,in præſenti uas concepto humore ſoluetur.Item uellus lanæ æquè poſitum, uel coopertum, ſi tantum colligit humoris, ut alia die fundat expreßum, copias ineſſe teſtabitur.Item lucerna oleo plena,& accenſa,ſi ibi ſimiliter tecta ponatur, & ſecuto die inueniatur extincta ſuperantibus alimentis, aquas idem locus habebit.Item ſi in eo loco focum feceris,& terra uaporata humidum fumũ,nebuloſumq; ructauerit,aquas ineſſe cognoſces. His itaq; repertis, certa ſignorum firmante notitia, puteum fodies, & aquæ caput requires:uel ſi plura ſunt, in unum colliges. Tamen maximè ſub radicibus montium in ſeptentrionali parte quærendæ ſunt aquæ, quia in his locis magis abundant,utilioreſq; naſcuntur.

De puteis. TIT. XI.

SED *in fodiendis puteis cauendum eſt foſſorum periculum,quoniam plerunq; terra ſulfur,alumen, bitumen educit. Quorum ſpiritus miſti anhelitum peſtis exhalant, & occupatis ſtatim naribus extorquent animas, niſi quis fugæ ſibi uelocitate ſuccurrat. Prius ergo, quàm deſcendatur ad intima,in eis locis lucernam ponis accenſam, quæ ſi extincta non fuerit, periculum non timebis. Si uerò*

extinguetur,

extinguetur, cauendus eſt locus, quem ſpiritus mortifer occupabit. Quòd ſi alio loco aqua non poteſt inueniri, dextera, læuaq; puteos fodiemus, uſque ad aquæ ipſius libramentum, & ab his foramina hinc inde patefacta, uelut nares, intus agemus, quà nocens ſpiritus euaporet: quo facto, latera puteorum ſtructura ſuſcipiat. Fodiendus eſt autem puteus, latitudine octo pedum quoquouerſum, ut binos pedes ſtructura concludat: quæ ſtructura uectibus ligneis ſubinde denſetur, & ſtructa ſit lapide tofacio, uel ſilice. Si aqua limoſa fuerit, ſalis admiſtione corrigatur. Sed dum foditur puteus, ſi terra non ſtabit uitio generis diſſoluti, aut humore laxabitur, tabulas obijcies directas undiq;, & eas tranſuerſis uectibus ſuſtinebis, ne fodientes ruina concludat.

De aqua probanda. TIT. X.

AQVAM *uerò nouam ſic probabis: in uaſe æneo nitido ſpargis, & ſi maculam non fecerit, probabilis iudicetur. Item decocta æneo uaſculo, ſi arenam, uel limum non relinquit in fundo, utilis erit. Itē ſi legumina cito ualebit excoquere, uel ſi colore perlucido carens muſco, & omni labe pollutionis aliena. Sed qui in alto ſunt putei, perforatis uſq; ad infimā partē terris ad loca inferiora, poſſunt uice fontis exire, ſi uallis ſubiectæ natura permuttat.*

De aquæ ductibus. TIT. XI.

CVM *uerò ducenda eſt aqua, ducitur aut forma ſtructili, aut plumbeis fiſtulis, aut canalibus ligneis, aut fictilibus tubis. Si per formam ducetur, ſolidandus eſt canalis, ne per rimas aqua poßit elabi: cuius magnitudo pro aquæ menſura faciēda eſt. Si per planum ueniet, inter ſexa-*

genos, uel centenos pedes ſenſim reclinetur ſtructura in ſeſquipedem, ut uim poßit habere currendi. Siquis mons interiectus occurrerit, aut per latera eius aquam ducemus obliquam, aut ad aquæ caput ſpeluncas librabimus, per quarum ſtructuram perueniat. Sed ſi ſe uallis interſerat, erectas pilas, uel arcus uſq; ad aquæ iuſta ueſtigia conſtruemus, aut plumbeis fiſtulis clauſam deiici patiemur, & explicata ualle conſurgere. Sed, quod eſt ſalubrius, & utilius, fictilibus tubis cum ducitur, duobus digitis craßi, & ex una parte reddantur anguſti, ut palmi ſpatio unus in alterum poßit intrare: quas iuncturas uiua calce oleo ſubacta debemus illinire. Sed antè, quàm in ijs aquæ curſus admittatur, fauilla per eos mixta exiguo liquore decurrat, ut glutinare poßit, ſiqua ſunt uitia tuborum. Vltima ratio eſt, plumbeis fiſtulis ducere, quæ aquas noxias reddunt. Nam ceruſa plumbo creatur attrito, quæ corporibus nocet humanis. Diligentis erit aquarum receptacula fabricari, ut copiam uel inops uena procuret.

De menſuris, & ponderibus fiſtularum.

TIT. XII.

MENSVRA *uerò fiſtularum plumbo ſeruetur huiuſmodi. Centenaria* x. *pedum mille ducentas libras habeat. Octogenaria noningentas* LX. *Quinquagenaria ſimiliter* x. *pedum pondo ſexcenta. Quadragenaria pondo quadraginta* LXXX. *Tricenaria pondo tricentaſexaginta. Vicenaria pondo ducenta* XL. *Octonaria pondo nonagintaſex.*

De omphacomelli. TIT. XIII.

IN *uuæ ſemiacerbæ ſucci ſextarijs ſex: mellis triti fortiter duos*

ter duos ſextarios debebis infundere, & ſub ſolis radijs diebus XL. *decoquere.*

De horis. TIT. XIIII.

AVGVSTVM *Maio per ſolis curſus æquauit.*

Hora	I.	*pedes*	XXIII.
Hora	II.	*pedes*	XIII.
Hora	III.	*pedes*	IX.
Hora	IIII.	*pedes*	VI.
Hora	V.	*pedes*	IIII.
Hora	VI.	*pedes*	III.
Hora	VII.	*pedes*	IIII.
Hora	VIII.	*pedes*	VI.
Hora	IX.	*pedes*	IX.
Hora	X.	*pedes*	XIII.
Hora	XI.	*pedes*	XXIII.

PALLADII DE RE RVSTICA LIBER DECIMVS.

De agris pinguibus tertiandis, uel implendis exilibus, & de ſtercorando. TIT. I.

SEPTEMBRI *menſe ager pinguis, & qui diu tenere conſueuit humorem, tertia uice arabitur, quamuis humido anno poßit & antea tertiari.* Nunc *ager humidus, planus, exilis, quem primo Auguſto arari diximus, iteratur, & ſeritur. Graciles cliui nunc primùm arandi ſunt, & ſerendi ſtatim circa æquinoctium. Agri nunc ſtercorandi ſunt, ſed in colle ſpißius, in cãpo rarius lætamina diſponentur,*

tur, cũ luna minuitur: quæ res, ſi ſeruetur, herbis officiet. Vni iugero aſſerit Columella XXIIII. *ſtercoris carpenta ſufficere.* In *plano uerò* XVIII. *Sed ijdem cumuli tot diſpandi ſunt, quot ea die poterũt exarari, ne ſtercora exiccata nihil proſint. Eijciuntur quidẽ lætamina, & qualibet hyemis parte. Sed ſi tẽpore ſuo eijci aliqua ratione nõ poterunt, antè quàm ſeras, more ſeminis per agros puluerem ſtercoris ſparge, uel caprinũ manu proijce, & terrã ſarculis miſce. Nec prodeſt nimium ſtercorare uno tempore, ſed frequenter, & modicè. Ager aquoſus plus ſtercoris, ſiccus uerò, minus requirit. Sed ſi lætaminis copia non abundat, hoc pro ſtercore optime cedit, ut ſabuloſis locis cretã, uel argillam ſpargas, cretoſis ac nimium ſpiſsis ſabulonẽ. Hoc etiam ſegetibus proficit, & uineas pulcherrimas reddit. Nam lætamen in uineis ſaporem uini uitiare conſueuit.*

De ſerendo tritico, & adoreo in locis frigidis, & opacis. TIT. II.

HOC *menſe uliginoſis locis, aut exilibus, aut frigidis, aut opacis circa æquinoctium triticum, & adoreum ſeretur, dum ſerenitas conſtat, ut radices frumenti ante hyemem conualeſcant.*

De remedio ſalſi humoris, de ſeminum menſuris, & diuerſis remedijs ad ſationem pertinentibus. TIT. III.

SOLET *terra humorem ſalſum uomere, qui ſegetes necat. Vbi hoc fit, columbinum ſtercus, aut cupreſsi folia oportet inſpergere, & ita, ut eadem miſceantur, inarare. Melius tamẽ omnibus remedijs erit, ſi aquarius ſulcus noxium deducat humorẽ.* In *mediocris agri iugero* V. *tritici*

modios,

modios, & adorei totidẽ conſeremus, nam quatuor ager pinguis accipiet. Si modium quo ſeretur, hyenæ pelle ueſtieris, & ibi aliquãdiu quod ſerendũ eſt, eſſe patieris, ſata bene prouenire firmantur. Item quoniam quædam animalia ſubterranea ſectis radicibus necant plerunq; frumẽta, contrà hæc proderit, ſi herbæ, quæ ſedum dicitur, ſuccus aquæ miſtus una nocte madefaciat, quæ ſpargenda ſunt ſemina, uel agreſtis cucumeris humor expreſſus, & eius radix trita, ſi aqua diluatur, & eodem quæ ſerenda ſunt, macerentur humore. Aliqui ubi hæc ſegetes ſuas perferre ſenſerint, inter initia uitiorum inſulſa amurca, uel prædicta aqua ſulcos, & aratra perfundunt.

De ſerendo ordeo canterino. TIT. IIII.

NVNC *gracili ſolo ordeum ſeritur canterinum, modijs v. per iugerum. Poſt hoc genus agros ceſſare patieris, niſi fortè lætamen aſpergas.*

De lupino ſerendo. TIT. V.

NVNC, *uel maturius aliquanto, lupinus ſeritur in qualicunq; terra, uel crudo ſolo: cui hoc proderit, ut ſeratur antè, quàm frigus incipiat. Limoſo agro nõ naſcitur: cretam reformidat: Amat exilem terram, atq; rubricam x. modijs iugeri menſura completur.*

De piſo ſerendo. TIT. VI.

HOC *menſe poſtremo piſum ſeremus, terra facili, & ſoluta, loco tepide, cœlo delectatur humecto. Iugero quatuor modios, uel tres ſparſiſſe ſufficiet.*

De ſiſamo ſerendo, & proſcindendis agris ad medicam. TIT. VII.

NVNC *ſiſamum ſeritur putri ſolo, uel pinguibus arenis,*

arenis,uel terra congeſtitia. Iugero quatuor uel ſex ſextarios ſeuiſſe conueniet. Hoc *menſe poſtremo,prima uice agros proſcindemus,qui habituri ſunt medicam.*

De uicia,fœno græco,& farragine ſerendis. TIT. VIII.

NVNC *uiciæ prima ſatio eſt, & fœni græci cùm pabuli cauſa ſeruntur.* Viciæ VII. *modij iugerũ,æquè & fœni græci ſemen implebit.* Farrago *etiam loco ſterili ſtercorato ſeritur:ordei canterini in iugero* X. *modios ſpargimus circa æquinoctiũ, ut ante hyemem conualeſcat.* Si *depaſci ſæpius uelis,uſq; in* Maium *menſem eius paſtura ſufficiet:quod ex ea ſemen etiam redigere, uſq; ad* Martias Calendas,*& dehinc pecora prohibebis.*

De lupino ſerendo. TIT. IX.

HOC *menſe,ut loca fœcundentur exilia,lupinis circa* Idus *ſeritur.*Et *ubi creuerit,uertitur uomere, ut putrefiat exciſus.*

De pratis nouellis formandis, uel ueteribus excolendis, TIT. X.

NVNC *prata ſi libuerit, poſſumus nouella formare.* Si *eligendi facultas eſt,locum pinguem, roſidum,planum, leniter inclinatum, uel huiuſmodi uallem deputabimus, ubi humor nec ſtatim præcipitari cogitur, nec diu debet inhærere.* Poteſt *quidem & ſoluto, & gracili ſolo prati forma,ſi rigetur,imponi.* Extirpandus *eſt itaq; locus hoc tempore,& liberandus impedimentis omnibus, uel herbis latioribus,& ſolidis,atq; uirgultis.* Deinde *cũ frequenter exercitatus fuerit, ac multa aratione reſolutus, ſubmotis lapidibus,& glebis ubiq; confractis, ſtercoretur luna creſcente*

ſcente recenti lætamine. Ab ungulis iumentorũ ſummã intentione ſeruetur intactus, præcipuè quoties humeſcit, ne inæquale ſolum reddãt multis locis impreſſa ueſtigia. Sed ſi prata uetera muſcus obduxerit, abradendus eſt, & ſcalptis eiſdem locis fœni ſpargenda ſunt ſemina, & quod ad necandũ muſcũ prodeſt, cinis ſæpius ingerendus. Quòd ſi ſterilis factus eſt locus carie, incuria, uetuſtate, exaretur, ac de nouo rurſus æquetur. Nam prata ſterilia plerunq; arare conueniet. Sed in nouo prato rapa conſerere poſſumus, quorum meſſe finita, cætera, quæ dicta ſunt, exequemur. Viciam tamen fœni ſeminibus mixtam poſt hæc ſpargemus. Rigari uerò antequàm durum ſolum fecerit, non debebit, ne eius cratem minus ſolidam uis interflui corrumpat humoris.

De uindemia celebranda. TIT. XI.

HOC *menſe locis tepidis, maritimisq; celebranda uindemia eſt, frigidis apparanda. In dolijs picandis hic modus erit, ut dolium ducentorum congiorum* XII. *libris picetur: deinde pro minoris æſtimatione ſubducas. Sed maturitatem uindemiæ cognoſcimus hoc genere. Si expreſſa uua, uinacia, quæ in acinis celantur, hoc eſt grana, ſint fuſca, & nonnulla propemodum nigra: quam rem naturalis maturitas facit. Diligentiores optimæ ceræ in decem picis libras, unam libram miſcent, quæ & odori proficit, & ſapori, & picem lenitate permulcens frigoribus eam non patitur diſsilire. Picis tamen guſtu exploranda dulcedo eſt, quia ſæpe uina eius amaritudine uitiantur.*

De panico, & milio metẽdis, & faſelo ad eſcam ſerendo, & apparandis aucupijs. TIT. XII.

Nunc

N V N C *quibuſdam locis panicum metetur, & milium. Tempore hoc faſelus ad eſcam ſeratur. Nunc in amitibus apparetur aucupium noctuæ, cæteraq; inſtrumenta capturæ, ut circa Calendas exerceatur Octobris.*

De hortis. TIT. XIII.

N V N C *papauer ſeritur locis ſiccis, & calidis, poteſt & cum alijs oleribus ſeminari. Fertur utilius prouenire, ubi uirgæ, & ſarmenta combuſta ſunt. Tempore hoc braßicam ſeres utilius, ut plantas eius Nouembri inchoante tranſponas: de quibus & hyeme olus, & uere poßit cyma produci. Hoc menſe ſpatia hortorum, quæ per uernum ſeminibus impleturus es, altè tribus pedibus paſtinare debebis, & luna decreſcente his ſtercus inferre. Hoc menſe ultimo thymũ ſeremus, ſed melius plantis naſcitur, quamuis poßit & ſemine. Agrum diligit apricum, macrum, maritimum. Nunc circa æquinoctium ſeres origanum: ſtercorari, ac rigari, donec conualeſcat, appetit. Amat loca aſpera, atque ſaxoſa. Hiſdem diebus ſeritur capparis: latè ſerpit: ſucco ſuo terris nocet. Serendum eſt ergo, ne procedat ulterius, circumueniente foßato, uel luto ſtructis parietibus, ſolo ſicco, & gracili: herbas ſponte perſequitur: floret æſtate. Sub occaſu uergiliarum capparis areſcit. Gith hoc menſe ultimo bene ſeritur. Hoc menſe naſturtium ſeremus, & anethum locis temperatis, & calidis, & radices locis ſiccis, & paſtinacas, & cæreſolium circa Octobres Calendas, & lactucas, & betas, & coriandrum, & primis diebus rapa, & napos.*

De pomis. TIT. XIIII.

M E N S E *Septembri circa Calendas Octobres, uel Fe*

bruario tuberes ſeremus ſobole,uel nucleis, cuius tenera diligenter nutriri debet infantia. Sumatur cum radicibus planta diuulſa:bubulo fimo linatur,ac luto: ſtatuatur pingui terra, & ſubacta, ſubditis conchis, & marina alga: terris magna ſui parte condatur. Alij pomis ſtatim grana decuſſa,& ſole ſiccata,pingui,& propè cribrata terra autumno tria ſimul ponũt, quæ feruntur in unũ coire uirgultum,quod aſſidua rigatione iuuandum eſt, atque foſſura, quæ ſolũ leuiter ſcalpens teneritudini robur inducat.Poſt annum deinde, uel aliquanto tardius quæ fuerit de ſemine planta transfertur:& hoc genere fructus efficit dulciores. Menſe Ianuario ultimo, uel Februario tuberum ſurculus mirabiliter proficit cydonio inſitus. Inſeritur autem malis omnibus, & pyris, & prunis, & calabrici, melius trunco fiſſo, quàm cortice: deſuper qualo, uel fictili uaſe munitur repletis uſq; prope ſummitatẽ ſurculis terra ſubacta cum ſtercore. Proſunt tuberibus, quæ malis prodeſſe memoraui. Tuberes ſeruabuntur,ſi obruantur in milio,uel urceolis picatis,& oblĩtis.

De pauimentis ſolariorum,& latere. TIT. XV.

HOC *etiam menſe pauimenta in ſolarijs,& lateres facies eo more,quo Maio menſe deſcripſi.*

De diamoro. TIT. XVI.

SVCCVM *mori agreſtis paululum facies deferuere. Tunc ſucci ipſius duas partes, & unam mellis admiſces, & miſta curabis ad pinguedinem mellis excoquere.*

De ſeruandis uuis. TIT. XVII.

VVAS,*quas ſeruare uolumus,legamus illæſas, neque acerbitate rigidas, neq; maturitate defluentes, ſed quibus*

eſt & granum luce penetrabili ſplendidum, & tactus cum molli iucunditate calloſus. Siqua ſunt corrupta, uel uitioſa, reſecemus, nec patiamur intereſſe, quibus inexpugnabilis acerbitas contra blandimenta æſtiui caloris induruit. Tunc inciſos botryonum tenaces calida pice oportet amburi, atq; ita in loco ſicco, frigido, & obſcuro ſine luminis irruptione ſuſpendi.

De uite, cuius fructus humore putreſcit. TIT. XVIII.

VITIS, *cuius fructus humore putreſcit, per latera pampinanda eſt ante trigeſimum uindemiæ diem, & ſola frons illa ſeruanda eſt, quæ in ſummitate poſita ſolem nimium defendit à uertice.*

De horis. TIT. XIX.

SEPTEMBRIS, *& Aprilis dies horis ſimilibus conferuntur.*

Hora	I.	*pedes*	XXIIII.
Hora	II.	*pedes*	XIIII.
Hora	III.	*pedes*	X.
Hora	IIII.	*pedes*	VII.
Hora	V.	*pedes*	V.
Hora	VI.	*pedes*	IIII.
Hora	VII.	*pedes*	V.
Hora	VIII.	*pedes*	VII.
Hora	IX.	*pedes*	X.
Hora	X.	*pedes*	XIIII.
Hora	XI.	*pedes*	XXIIII.

ut ex his ad ponendum ſarmenta poßimus eligere. Aſſerit autem Columella, explorari fœcunditatem uno anno non poſſe, ſed quatuor, quo numero cognoſcitur uera generoſitas ſurculorum.

De ponendis uineis, uel propagandis, reparandis, putandis: & arbuſtis. TIT. IIII.

HOC *menſe poſtremo, ubi calidi, ac ſicci aëris qualitas eſt, ubi exilis, & aridus eſt campus, ubi collis præruptus, aut macer, uites utilißimè ponuntur, de quibus ſatis menſe* Februario *diſputaui.* Nunc *locis ſiccis, calidis, exilibus, macris, arenoſis, aridis, quæcunq; de paſtinis, de uitibus ponẽdis, putandis, propagãdis, reparandis, uel arbuſto faciendo, antè dicta ſunt, rectius fiunt, ut contra exilitatẽ glebæ hybernis imbribus adiuuentur.* Sic *& humorem ſitientibus conferunt, & reciſa, uel merſa glacie non adurunt, quia talibus locis pruinarũ uis, & natura ueſcitur.*

De ablaqueanda nouella. TIT. V.

POST Idus Octobris *ablaqueanda eſt omnis nouella uinea, ſeu in paſtino, ſeu in ſcrobibus, aut ſulcis, ut amputentur radices ſuperuacuæ, quas produxit æſtate, quæ ſi conualuerint, inferiores radices faciunt interire, & ita remanebit uitis in ſummitate ſuſpenſa, quæ res eã frigori obnoxiam faciet, & calori.* Sed *hæ radiculæ non ad ſiccum debent recidi, ne aut plures inde naſcantur, aut noua plaga corpori uitis impreſſa, ui ſecuturi algoris uratur.* Recidemus *autem relicto digiti ſpatio.* Et *ſi placida ibi hyems eſt, apertas relinquemus uites, ſi uiolenta, ante* Decẽbres Idus *operiemus, ſi præfrigida, aliquantũ columbini ſtercoris ſub ipſa hyeme circa uiticularum ueſtigia*

largiemur, quod contra frigus nimium Collumella dicit toto faciendum eſſe quinquennio.

De utilitate propagandæ nūc uineæ. TIT VI.

HOC *tempore idcirco locis, quibus dixi, propagatio melior eſt, quia firmādis radicibus uitis incumbit, cū proferendi palmites, eam cura non permouet.*

De arboribus inſerendis, uel uitibus. TIT. VII.

HOC *menſe aliqui uites, & arbores locis calidißimis inſerere conſueuerunt.*

De oliuetis inſtituendis, & colendis, uel remedijs eorum, uel oliuis condiendis, uel foſsis, riuiſq; purgandis. TIT. VIII.

NUNC *etiam locis calidis, & apricis oliueta inſtituemus, more, uel ordine, quem* Februarius *menſis oſtendit. Seminaria quoq; olearum locis talibus faciemus hoc tempore, & omnia, quæ ad oleam pertinebunt. Oliuas quoq; albas condiemus, ſicut poſteà referetur.* Hoc *tempore ablaqueandæ ſunt arbores oleæ prouincijs ſiccioribus ac tepidis, ita ut eis à ſuperiori parte humor poßit in duci. Omnem ſobolem conuelli Columella præcipit, mihi autem uidetur paucas dimitti ſemper, ac ſolidas, ex quibus uel in uetuſtate, matris loco delecta ſuccedat, uel melius nutrita, & aggeſtæ terræ beneficio, & iam ſuas habens radices, ad oliuetū faciendum ſine cura ſeminarij transferatur arbuſcula.* Nunc, *ſi ſuppetit, intermiſſo triennio ſtercorāda ſunt oliueta, locis maximè frigidis. Caprini ſtercoris ſex libræ uni arbori, uel cineris modij ſinguli ſufficient.* Muſcus *tamen ſemper radatur arboribus: & putētur (ſicut Columella dicit) octo annorum ætate tranſacta.*

Vide

Videtur mihi unoquoq; anno ſicca, & infructuoſa cũ ali qua debilitate naſcentia debere recidi. Quòd ſi fructus ar bor lætos non afferet, terebretur gallica terebra uſq; ad medullam foramine impreſſo, cui oleaſtri informis talea ue hementer arctetur, & ablaqueatæ arbori amurca inſul= ſa, uel uetus urina fundatur. Hoc enim uelut coitu ſteri= les arbores uberantur, quas tamen durante malitia opor= tebit inſerere. Hoc menſe foſſas, riuosq; purgabimus.

Remedium, ſi uua compluta eſt. TIT. IX.

GRAECI *iubent, ſi uuam nimius imber infuderit, poſteaquàm muſtum eius primo ardore ferruebit, ut ad alia uaſcula transferatur. Ita propter naturæ grauitatem remanens aqua ſubſidet, & translatum uinum purè ſer= uabitur, relicto quicquid ſe illi ex imbre miſcuerat.*

De oleo uiridi faciendo, & laurino. TIT. X.

NVNC *oleum uiride faciemus hoc genere. Oliuam quam recentiſsimam, cũ uaria eſt, colligis, & ſi diebus ali quot collegeris, expandis, ne calefiat. Siqua ibi putris, aut ſicca eſt, remoues. Vbi uerò compleueris modum factorij, ſales tritos, uel non tritos, quod eſt melius, in oliuam ean dem mittis per decem modios, tres ſalis, & molis primo, & ſic ſalitam in nouis caniſtris eſſe patieris, ut pernoctet cũ ſalibus, & ducat in ſe eoſdem ſapores, ac mane premi incipiat, olei meliorem fluxum reddituta, ſalis ſapore con cepto: canales ſanè, & omnia receptacula olei, calida a= qua prius lauabis, ut nihil de anni præteriti rãcore cuſto diant. Focos etiam non propius admouebis, ne olei ſapo= rem fumus inficiat. Nunc menſe poſtremo locis ſiccis, & calidis ad oleum faciendum lauri baccas legemus.*

De hortis. TIT. XI.

MENSE *Octobri ſerenda ſunt intyba, quæ hyeme ſeruiāt. Amant humores, & terram ſolutam. Arenoſis, & ſalſis locis, atq; maritimis ſumma prouenīūt. Area his planior apparetur, ne radices eorū terra fugiente nudentur. Quatuor foliorum transferantur ad locum ſtercoratum. Nunc plantæ cardui ponuntur, quas cùm ponemus, radices earum ſummas ferro reſecamus, ac fimo tingimus, ternûm pedū ſpatio ſeparamus incremēti cauſa, pedali ſcrobe depoſitas binas, aut ternas. Cinerem ſæpe ſub hyeme diebus ſiccis, fimumq; miſcebimus. Hoc menſe ſinapim ſeremus: terram diligit aratam, & ſi fieri poteſt, congeſtitiam, quamuis ubicunq; naſcatur: ſarculari debet aſsiduè, ut reſpergatur puluere, quo fouetur: non minus gaudet humore: de quo ſemen legere diſponis, ſuo loco eſſe patieris: quod ad eſcam parabis, robuſtius facies transferendo. In ſinapi uetus ſemē inutile eſt, uel ſationi, uel uſui: quod dentibus fractum, ſi intus uiride uidebitur, nouum eſt, ſi albū fuerit, uetuſtatem fatetur. Hoc menſe malua ſerenda eſt, quæ occurſu hyemis ab incremēti lōgitudine reprimetur. Loco pingui delectatur, & humido: gaudet lætamine. Transferuntur plantæ eius, cū cœperint folia quatuor habere, uel quinq;. Melius cōprehendit eius planta, quæ tenera eſt, maior enim translata languebit. Sapor illis eſt melior, ſi nō tranſferantur, ſed ne cito erigantur in caulē, in medio earū glebulas cōſtitues, aut lapillos. Rara ponēda eſt, ſarculo delectatur aſsiduo: ſic liberādæ ſunt herbis, ne motū ſentiāt in radice. Si transferendis plantis nodum facias in radice, ſeſsiles fient. Nunc etiā locis temperatis,*

& ca

& calidis anethum ſeremus. Cepullæ ſeruntur etiam hoc menſe, uel menta, & paſtinaca, thymum, & origanum, & cappar menſis initio. Item betam locis ſiccioribus, necnon armoraceam ſeremus, uel transferemus ad culta, ut melior fiat, nam hæc agreſtis eſt raphanus. Nunc porrum uerno ſatum transferre debemus, ut creſcat in capite. Sanè ſarculis circunfodiatur aſsiduè, & comprehenſa porri planta uelut tenacibus alleuetur, ut inanitas ſpatij, quæ radicibus ſuberit, incremento capitis ſuppleatur. Ocymum quoque etiam nunc ſeremus, quod citius naſci fertur hoc tempore, ſi aceti imbre leuiter ſpargatur infuſum.

De pomis. TIT. XII.

CVI *placet curas agere ſeculorum, de palmis cogitet conſerendis.* Hoc *igitur menſe dactylorũ non ueterum, ſed nouorũ, ac pinguium recentia oſſa debebit obruere, terræ cinerem miſcere. Si plantam uelit, ponenda eſt Aprili menſe, uel* Maio. *Locis delectatur apricis, & calidis.* Fouenda *eſt, ut creſcat, humore.* T*erram ſolutam, uel ſabulonem requirit, ita tamen, ut quando planta deponitur, circa eam, uel ſub ea pinguis terra fundatur. Annicula transferatur, aut bima* I*unio menſe, uel* I*ulio incipiente.* Circunfodiatur *aſsiduè, ut rigatione cõtinua æſtatis uincat ardores. Aquis palmæ aliquatenus ſalſis iuuantur, quæ infici debent ſalibus, etiam ſi tales eas natura non præbuit. Si ægra eſt arbor, feces uini ueteris ablaqueatæ oportet infundi, uel radicum ſuperuacua capillamenta decidi, uel cuneum ſalicis interfoßis radicibus premi. Conſtat autem locum propè nullis utilem fructibus, in quo palmæ ſponte naſcuntur. Piſtacia ſeruntur autumno, & menſe Octobri ſobole, &*

nucibus

nucibus ſuis. Sed melius ipſa piſtacia iuncta ponuntur, mas, ac fœmina. Marem dicunt, cui ſub corio uelut oſſei longi uidentur latere teſticuli. Qui diligentius facere uoluerit, pertuſos caliculos, & ſtercorata terra repletos parabit, & in his piſtacia terna conſtituet, ut ex omnibus germen quodcunq; procedat: quod ubi conualuerit planta, hinc facilius transferatur menſe Februario. Amat locum calidum, ſed humectum, & rigatione gaudet, & ſole. Inſeritur terebintho menſe Februario, uel Martio: at alij amygdalo inſeri poſſe firmarunt. Ceraſus amat cœli ſtatum frigidum, ſolum uerò poſitionis humectæ. In tepidis regionibus parua prouenit. Calidum non poteſt ſuſtinere. Montana, uel in collibus conſtituta regione lætatur. Ceraſi plantam ſylueſtrem transferre debemus menſe Octobri, uel Nouembri, & eam primo Ianuario, cùm comprehendit, inſerere. Plantaria uerò creari poſſunt, ſi prædictis mẽſibus ſpargantur poma, quæ ſumma facilitate naſcentur. Ego ſic huius arboris facilitatem probaui, ut uirgulta ex ceraſo pro amminiculis per uineam poſita in arborem proſilüiſſe confirmem. Et Ianuario menſe ſeri poteſt. Inſeritur menſe Nouembri melius. Vel, ſi neceſſe ſit, extremo Ianuario. Alij & Octobri inſerenda eſſe dixerunt. Martialis in trunco inſeri iubet. Mihi inter corticem, & lignum feliciter ſemper euenit. Qui in trunco conſerunt, ſicut Martialis dicit, omnem lanuginem, quæ circà eſt, auferre debebunt, quæ ſi remanſerit, inſitis nocere manifeſtat. In ceraſis hoc ſeruandum eſt, & in omnibus gummatis, ut tunc inſerantur, quando his uel non eſt, uel deſinit gumma effluere. Ceraſus inſeritur in ſe, in pruno, in platano, ut alij, in populo.

Amat

Amat ſcrobes altas, ſpatia largiora, aſsiduas foſsiones. Putari in ea putria, & ſicca debebunt, uel quæ denſius arcta ta protulerit, ut rareſcat. Fimum non amat, atq; inde degenerat. Ceraſa ut ſine oſſe naſcantur, fieri Martialis hoc dicit. Arborem teneram ad duos pedes recides, & eã uſq; ad radicem findes, medullam partis utriuſq; ferro curabis abradere, & ſtatim utraſq; partes in ſe uinculo ſtringis, & oblinis fimo, & ſummam partem, & laterum diuiſuras. Poſt annum cicatrix ducta ſolidatur. Hanc arborem ſurculis, qui adhuc fructum non attulerunt, inſeris, & ut aſſerit, ex his ſine oſsibus poma naſcentur. Si ceraſus concepto humore putreſcit, in trunco foramen accipiat, quo poſsit educi. Si formicas patitur, ſuccum portulacæ debebis infundere, cum aceti media parte permiſtum, uel uini fecibus truncum arboris florentis adlinire. Si æſtu caniculum fatigatur, triũ fontium ſingulos ſextarios ſumptos poſt ſolis occaſum radicibus arboris iubeamus influere ſic, ne remedium luna deprehendat, uel herbam ſymphoniacam circa arboris truncum torquebimus in coronam, uel ex ea iuxta imum codicem cubile faciemus. Ceraſa non aliter, quàm in ſole uſq; ad rugas ſiccata ſeruantur. Menſe Octobri aliqui mali arborem calidis, & ſiccis regionibus ponunt, & cydonia circa Nouembres Calendas, & ſorbum, uel amygdala in ſeminarijs obruunt, & pini ſemen aſpergunt. Hoc menſe poma condienda ſunt, atque ſeruanda eo more, quo in ſingulorum titulis continetur, uelut quæq; matura proceſſerint.

De apibus, TIT. XIII.

HOC *etiam menſe aluearia caſtrabuntur, more, quo dictum*

dictum eſt,quæ tamen oportet inſpicere, & ſi abundantia eſt,demere,ſi mediocritas,partem mediam relinquere: pro hyemis inopia:ſi uerò ſterilitas apparet in cellis,nil prorſus auferre. Mellis uerò, & ceræ ſuperius eſt demonſtrata confectio.

Quæ Græci,uel alij ſuper uina condienda,curandaq; dixerunt. TIT. XIIII.

N E *lecta præteream,quæ Græci ſua fide media de condiendi uini genere diſputarunt,demonſtrare curaui,qui uini naturam tali ratione diſcernunt, & hanc in eo uolunt eſſe diſtantiam,ut quod dulce eſt,grauius dicant, quod album,& aliquatenus ſalſum,cõuenire ueſicæ, quod croceo colore blanditur,digeſtioni accomodum,quod album, & ſtipticum,prodeſſe ſtomacho laxiori,tranſmarinum pallorem facere,& tantum ſanguinẽ nõ creare. Vuis nigris fieri forte,rubeis ſuaue,albis uerò plerunq; mediocre. In condiendo ergo uino aliqui Græcorũ muſtum decoctũ ad medietatem,uel tertiam partem uino adijciunt. Alij Græci ita iubent aquam marinam mundam de puro, & quieto mari,quam anno antè cõpleuerint, reſeruari,cuius talem eſſe naturam, ut & ſalſedine, uel amaritudine per hoc tempus careat,& odore,& dulcis fiat ætate. Ergo eius octogeſimam partem muſto admiſcent,& gypſi quinquageſimam. Poſt tertiam deinde diem fortiter commouent,ac pollicentur non ætatem ſolum uino,ſed ſplendorem quoq; coloris afferre. Oportet autem nona quaq; die uinum moueri,atq; curari,uel,ſi tardius,undecima. Frequens enim reſpectus faciet iudicare utrum uendenda ſit ſpecies,an tenenda. Quidã reſinæ ſiccæ tritæ uncias tres dolio immergunt,*

& permo

& permouent, & uina diuretica ſic fieri poſſe perſuadent. Muſtum uerò, quod per pluuias frequentes leue eſt, ſic curari debere iuſſerunt, quod probari guſtu ipſius poterit. Omne muſtum decoqui iubent, donec pars eius uigeſima poßit abſumi, melius quoq; fieri, ſi centeſimam partem gypſi adijcias. Lacedemonij uerò eouſq; decoquere, donec uini quinta pars pereat, et quarto anno uſibus miniſtrare. Suaue uinũ de duro fieri docent, ſi ordeacei pollinis cyathos duos ſimul cũ uino ſubactos mittas in uini uaſculo, & hora una ibi eſſe patiaris. Aliqui fęces uini dulcis admiſcent. Aliqui addunt glicirizæ ſiccæ aliquantulum, & utuntur, cum diu uaſorũ commotione miſcuerint. Vinũ quoq; inter paucos dies optimi odoris effici, ſi baccas myrti agreſtis mõtanas, ſiccas, et tunſas mittis in cadũ, & decem diebus requieſcere patiaris: tunc coles, & uteris. Vitis etiam flores arbuſtiuæ collectos in umbra ſiccare curabis. Tunc diligenter tunſos, & cretos habebis in uaſculo nouo, & cum uolueris, tribus cadis unam floris menſuram, quam Syri chenicam uocant, adijcies, & ſuperlines dolium, & ſexta, uel ſeptima die aperies, & uteris. Vinum fieri ad potandũ ſuaue ita dicunt. Fœniculi, uel ſatureiæ ſingulorũ congruum modum uino immergi, atq; turbari, uel fructũ, quẽ duæ nuces pineæ produxerint, torrefactum, & linteo ligatũ mitti in uaſculo, ac ſuperliniri, & uſui eſſe quinq; diebus exactis. Vinum autem uelut uetus effici de nouello, ſi amygdala amara, abſynthium, pini frugiferi gumen, fœnum græcum ſimul frangas quantum ſufficere æſtimaris, & pariter tundas, & ex his unũ cyathum per amphoram mittas, & magna uina conficies. Si

uerò ſenſeris peccatura, huic confectioni aloēn, myrrham, crocomagma, ſingula modis æqualibus tunſa, & in puluerem redacta cum melle miſcebis, & uno cyatho unam amphoram condire curabis. Anniculū quoq; uinū ut longam ſimulare uideatur ætatem, meliloti unciam unam, gliciriz æ uncias tres, nardi celtici tantundē, aloēs epatici uncias duas tundis, & cernis, & in ſextarijs quinquaginta coclearia ſex reconde, & uas ponis in fumo. In album colorem uina fuſca mutari aſſerunt, ſi ex faba lomentum factum uino quis adijciat, uel ouorū trium lagœnæ infundat alborem, diuq; commoueat, ſequenti die candidum reperiri: quòd ſi ex afra piſa lomentum adijciatur, eadem die poſſe mutari. Vitibus quoq; hanc eſſe naturam, ut alba, uel nigra ſi redigantur in cinerem, uinoq; adijciantur, ei unāquanq; formam ſui coloris imponere, ut ex nigra fuſcum, candidū uerò reddatur ex alba, ea ratione ſcilicet, ut cōbuſti ſarmenti cineris modij unius menſura mittatur in doliū, quod habebit amphoras x. & triduo ſic relictū poſt operietur, ac lutetur: albū uel (ſi ita uiſum fuerit) nigrum reperiri quadraginta diebus exactis. Vinum quoq; aſſerunt ex molli forte ſic fieri. Altheæ, hoc eſt, ibiſci folia, uel radices, aut eius caulem tenerum decoctum mitti, aut gypſum, aut ciceris cotulas duas, aut cupreſſi pillulas tres, aut buxi folia, quantum manus ceperit, aut apij ſemē, aut cinerem ſarmentorum, cui uis flammæ corpus reliquit exile, omni ſoliditate detracta. Vinum uerò eadē die ex auſtero lympidum, atq; optimum fieri, ſi grana piperis decem, piſtacia uiginti adiecto modico uino ſimul conteras, & in ſex uini ſextarijs mittas, diu omnibus antè commotis, tunc

requie

requieſcere patiaris, & coles uſui mox futurū. Item ſæcu lentum ſtatim in lympidum reddi, ſi VII. pini nucleos in unū uini ſextarium mittas, diuq́; commoueas, & paululū ceſſare patiaris, mox ſumere puritatem, colariq́; debere, & in uſum referri. Item (quod Cretenſibus oraculum Pythij Apollinis monſtraſſe memoratur) fieri ſic candidū, & ſumere uetuſtatis ſaporem, ſi ſquinantos uncias quatuor, aloës epatici uncias quatuor, maſticis optimi unciā unam, caßiæ fiſtulæ unciā unam, piperis unciā unam, ſpinæ Indicæ ſemunciam, myrrhæ optimæ unciam unam, thuris maſculi non rancidi unciā unam: tundis uniuerſa, & in tenuißimū puluerem cibro excutiente deducis. Cum uerò muſtū ferbuerit, deſpumabis, & omnia uuarum grana, quæ feruor in ſummum reiecit, expelles. Tunc gypſi triti, atq; cribrati tres Italicos ſextarios mittis, in uini amphoras decem, prius tamen partem quartam uini cōdiendi in alia uaſa transfundis, & ita gypſum adijcies, et dolium uiridi, ac radicata canna per biduum fortiter agitabis. Tertia uerò die, ex ſupraſcriptis pulueribus quaterna coclearia completa modeſtius in denas uini amphoras mittis, & uini, ſicut ſupradictū eſt, quartam partem, quam alibi diffuderas, ſuperadijcies, & dolium replebis, & item diu agitare curabis, ut ſpecierum uis omne muſti corpus inficiat. Tunc operies, atq; adlines relicto breui foramine, quo æſtuantia uina ſuſpirent. Sed exemptis quadraginta diebus, & hoc ſpiraculū claudis, & deinde ut libuerit, guſtas. Illud memento ſeruare præ cæteris, ut quoties uinū mouetur, inueſtis puer hoc, aut aliquis ſatis purus efficiat. Linimentum quoq; dolij non gypſo, ſed ſarmentorum cinere de-

bebis inducere. Item uinum, quod ſalutare contra peſtilentiam ſit, & ſtomacho proſit, fieri hoc genere fertur. In optimi muſti metreta una antè quàm ferueat, tunſi abſynthij octo uncias linteo inuolutas demittis, & exactis, XL. diebus curabis auferre. Id uinum refundis lagœnis minoribus, & uteris. Nunc condiunt, primo amne muſti ſpumantis egeſto, quibus moris eſt gypſo uina medicari. Sed ſi natura leuius uinum eſt, & ſaporis humecti, in congijs centum, duos gypſi ſextarios miſiſſe ſufficiet. Quòd ſi uinum naſcitur uirtute ſolidius, medietas abunde prædictis poterit ſatis eſſe menſuris.

Roſatum ſine roſa fieri. TIT. XV.

NVNC *roſatum ſine roſa facies ſic. Folia citri uiridia ſporta palmea miſſa in muſti nondum feruentis uaſe depones, & claudes, et exemptis quadraginta diebus melle addito, ad modum roſati, cum placebit, uteris.*

De uinis pomorum. TIT. XVI.

HOC *menſe, omnia, quæ locis ſuis leguntur, ex pomis uina conficies.*

De œnomelli. TIT. XVII.

MVSTVM *de maioribus, & egregijs uitibus poſt XX. dies, quàm leuatum fuerit ex lacu, quantũ uolueris ſumis, & ei mellis non diſpumati optimi quintã partẽ prius tritam fortiter, donec albeſcat, admiſces, & agitabis ex canna radicata uehemẽter. Mouebis autẽ ſic per dies XL. continuos, uel quod eſt melius, quinquaginta, ita ut cùm moueris, mundo linteo tegas, per quod facile cõfectio æſtuabũda ſuſpiret. Poſt dies autẽ quinquaginta, munda manu purgas quodcunq; ſupernatabit, et in uaſculo gypſo diligenter*

ligenter includis, & ad uetuſtatem reſeruas. Melius tamen ſi in minora, & picata uaſcula proximo uere transfundas, & gypſata diligenter operias, & in terrena, & frigida cella recondas, uel arenis fluuialibus, uel eodem ſolo, uaſcula ex aliqua parte ſummergas. Hoc nulla uitiatur ætate, ſi tam diligenter effeceris.

De defruto, carœno, ſapa. TIT. XVIII.

NVNC *defrutum, carœnum, ſapam conficies. Cùm omnia uno genere conficiantur ex muſto, modus his & uirtutem mutabit, & nomina. Nam defrutum defruendo dictum, ubi ad ſpiſsitudinem fortiter deſpumauerit, effectum eſt. Carœnum, cum tertia perdita, duæ partes remanſerint. Sapa, ubi ad tertias redacta deſcenderit, quam tamen meliorem facient cydonia ſimul cocta, & igni ſuppoſita ligna ficulnea.*

De paſſo. TIT. XIX.

PASSVM *nunc fiet ante uindemiam, quod Africa ſueuit uniuerſa conficere pingue, atq; iucundum, & quoad conditum, ſi utaris mellis uice, ab inflatione te uindices. Leguntur ergo uuæ paſſæ quàmplurimæ, & in fiſcellis clauſæ iunco factis aliquatenus rariore contextu, uirgis primo fortiter uerberantur. Deinde ubi uuarum corpus uis cõtuſionis exoluerit, cochleæ ſuppoſita ſporta comprimitur. Hinc paſſum eſt quicquid effluxerit, & cõditum uaſculo, mellis more, ſeruatur.*

De cydonite. TIT. XX.

ABIECTO *corio mala cydonia matura in breuiſsimas, ac tenuiſsimas particulas recides, & proijcies durum, quod habetur interius. Dehinc in melle decoques, donec*

ad menſuram mediam reuertatur, & coquẽdo piper ſubtile conſpergis. Aliter: Succi cydoniorum ſextarios duos, aceti ſextarium unum ſemis, & mellis duos ſextarios miſces, & decoques, donec tota permiſtio pinguedinem puri mellis imitetur. Tunc triti piperis, atq; zinziberis binas uncias miſcere curabis.

De fermento muſteorũ ſeruando. TIT. XXI.

EX *nouo tritico purgato farriculũ facies, & ex muſto de ſub pedibus rapto curabis infundere, ita ut modio farris lagœnã muſti adijcias: deinde ſole ſiccabis, & item ſimiliter infundis, ac ſiccas. Hoc cùm tertio feceris, panes ex eo breuiſſimos admodum facies muſteorum, & in ſole ſiccatos uaſculis nouis fictilibus recõdis, & gypſas. Pro fermento, quo tempore anni muſteos facere uolueris, hoc uteris.*

De uua paſſa. TIT. XXII.

VVAM *paſſam Græcam ſic facies. Melioris acini, & dulcis, & lucidi botryones in ipſa uite torquebis, & patieris ſpõte inareſcere, deinde ſublatos in umbra ſuſpẽdis, & uuam cõſtrictam cùm ponis in uaſculis, ſubſternis pampinos ſicco algore frigentes, & manu comprimis, & ubi uas impleueris, item pampinos addis nihilo minus non calentes, & operculabis, ac ſtatues in loco frigido ſicco, quẽ nullus fumus infeſtet.*

De horis. TIT. XXIII.

OCTOBER *Martiũ ſimilibus umbris ſibi fecit æquari.*

Hora	I.	*pedes*	XXV.
Hora	II.	*pedes*	XV.
Hora	III.	*pedes*	XI.
Hora	IIII.	*pedes*	VIII.

Hora

Hora	v.	*pedes*	vi.
Hora	vi.	*pedes*	v.
Hora	vii.	*pedes*	vi.
Hora	viii.	*pedes*	viii.
Hora	ix.	*pedes*	xi.
Hora	x.	*pedes*	xv.
Hora	xi.	*pedes*	xxv.

PALLADII DE RE RVSTICA LIBER DVODECIMVS.

De ſatione tritici, farris, ordei, fabæ cum diſciplina, & de lenticula ſerenda, & de lini ſemine. TIT. I.

NOVEMBRI *menſe triticum ſeremus, & far ſatione legitima, ac ſemente ſolenni. Iugerum utriuſque ſeminis modijs quinque tenebitur. Nunc & ordeum maturum adhuc ſeremus. In huius principio fabam ſpargimus, quæ pinguiſsimum, uel ſtercoratum deſyderat locum, uel uallem quam ſuccus ueniens à ſummitate, fœcundet. Primo ſeritur, deinde proſcinditur, & tunc ſulcatur. Occanda eſt largè, ut tegi plurimum poßit. Aliqui locis frigidis dicunt in fabæ ſatione glebas non eſſe frangendas, ut per eas gelicidiorum tempore poßint germina obumbrata defendi: ſatione eius generis, ſicut opinio habet, non fœcundatur terra, ſed minus læditur. Nam Columella dicit agrũ frumentis utiliorem probari, qui anno ſuperiore uacuus fuerit, q̃ qui calamos fabaceæ meßis eduxit. Pingue iugerum ſex*

modij occupant, mediocre amplius. Spiſſo bene prouenit. Macrum ſolum, nebuloſumq; non patitur. Curandum eſt præcipuè, ut luna x v. ſeratur, ſi adhuc ictum ſolis repercuſſa non ſenſit. Aliqui dicunt quartamdecimam potius eligendam. Sanguine caponis Græci aſſerunt fabæ ſemina macerata herbis aduerſantibus non noceri. Aqua pridie infuſa citius naſci, nitrata aqua reſperſa cocturam non habere difficilem. Nunc ſeritur prima lenticula, ſicut Februario menſe narratum eſt. Hoc etiam toto menſe poterit lini ſemen aſpergi.

De pratis nouis inſtituendis, ponendis uitibus. & propagandis, & circunfodiendis nouellis. TIT. II.

I N *huius maximè menſis principio, poſſumus inſtituere noua prata, more, quo dictum eſt. Hoc etiam toto menſe locis calidis, & ſiccis, uel apricis, erit uitium celebranda poſitio. Nunc & propago iure ducetur, & locis frigidis nouellas uites, & arborum plantas circunfodere, atq; operire conueniet, & ante Idus. Nunc mergus, hoc eſt propaginis curuatura poſt triennium, quàm preſſa fuerat, recidetur à uite.*

De uinea ueteri in iugo, uel pergula reparanda. TIT. III.

N V N C, *ac deinceps uinea uetus, quæ in iugo eſt, uel pergula, ſi robuſto, & integro trunco ſit, ablaqueata fimo ſatietur, & anguſtius putata inter quartum, & tertium pedem à terra uiridiſſima parte corticis, acuto ferramenti mucrone feriatur, ac foſſa frequentius incitetur. Nam (ſicut aſſerit Columella) ex eo loco germen plerunq; producit,*

producit, & ueniente uere fundit materiã, qua uitis repa retur antiqua.

De putandis uitibus, & arboribus locis tem peratis, & reliquis. TIT. IIII.

N V N C *putatio autumnalis celebratur in uitibus, & arboribus, maximè ubi inuitamur tēpore prouinciæ, & putantur oliueta, & oliua, cùm uaria cœperit eſſe colligi tur, ex qua primum fiet oleum. Nam cùm tota nigreſcet, quod ſpei merito poſterauit, fundendi ubertate cõpenſat. Eſt utilis olearum putatio, cæterarumq́; arborum, ſi loci patitur diſciplina, ut deciſis cacuminibus, rami fluentes per latera prona fundantur. Quòd ſi regio inſolens, & incuſtodita contigerit, agendum prius toto arboris cor pore ab inferiore parte purgato, ut altitudine animalium ſupergreſſa, modus tranſcendatur iniuriæ, & arbor iam ſpatio ſuo tuta curetur.*

De oliuetis ponendis, & curandis ægris ar boribus, & reliquis. TIT. V.

N V N C *etiam locis calidis, ac ſiccis regionibus oli ueta ponuntur, ſicut Februario diſputatum eſt. Amat hæc arbor arduo locorum ſitu, mediocriter ab humore ſuſpen di, ſcalpi aßiduè, lætaminis ubertate pingueſcere, ſtraci bus uentis clementer agitari. Hoc etiam menſe oleis ſteri libus quæ ſupradicta ſunt remedia faciemus. Nunc & cor bes, & pali, & ridicæ bene fieri poſſunt, etiam nunc locis temperatis, eſt laurini olei iuſta confectio.*

De hortis. TIT. VI.

H O C *menſe allium bene ſeritur, & ulpicum terra ma ximè alba, foſſa, & ſubacta ſine ſtercore. Sulcos in areis*

facies, & ſemina in locis altioribus pones IIII.*digitis ſeparata, neq; altius preſſa. Sarculabis frequenter, inde plus creſcent. Si capitatum facere uolueris, ubi cœperit caulis prodire, proculca, ſuccus reuertetur ad ſpicas. Fertur, ſi luna ſub terris poſita ſeratur, & item ſub terris luna latente uellatur, odoris fœditate cariturum. Vel paleis condita allia, uel fumo ſuſpenſa durabunt. Nunc & cepulla ſeri poteſt, & carduorum planta diſponi, & amoracea ſeritur, & cunela.*

De pomis. TIT. VII.

HOC *menſe locis calidis, cæteris uerò Ianuario perſici oſſa in paſtinatis areis ſunt ponenda, binis à ſe pedibus ſeparata, ut cũ ibi plantæ excreuerint, transferantur. Sed oſſa ponantur acumine deorſum uerſo. Et non amplius, quàm duobus, aut tribus digitis obruãtur. Oſſa uerò, quæ ponẽda ſunt, aliqui ſiccata prius paucis diebus cineris miſtione terra ſoluta in qualis reſeruãt. Ego uerò uſq; ad ſerendi tẽpus ſine ulla cura ſæpe ſeruaui. Locis quidẽ qualibuſcunq; proueniunt. Sed & pomis, & frondibus, & durabilitate præcipua ſunt, ſi cœlum calidum, ſolum arenoſum, & humidum ſortiantur. Frigidis uerò, & maximè uentoſis, niſi obiectu aliquo defendantur, intereunt. Dum tenera ſunt germina, ſæpe herbis circumfoſſa liberentur. Bimam plantam rectè transferemus ſcrobe breui. Nec à ſe longè ſtatuendæ ſunt, ut inuicem ſe à calore ſolis excuſent. Ablaqueandæ ſunt per autumnum, & ſuis ſtercorandæ folijs. Putanda perſicus in autumno eſt, ut arida, & putrida tantum uirgulta tollantur. Nam ſiquid uiride reſecemus, areſcit. Languenti arbori ueteris uini*

feces,

ſeces, aquæ miſtas oportet infundi. Affirmantibus Græcis perſicus ſcripta naſcetur, ſi oſſa eius obruas, & poſt dies VII. *ubi patefieri cœperint, apertis his nucleos tollas, & his cinnabari, quod libebit inſcribas. Mox ligatos ſimul cum ſuis oßibus obruas diligentius adhærentes. Genera eorum ſunt hæc, duracina, præcoqua, perſica, armenia. Si hæc arbor ardore ſolis inareſcit, frequenti aggeſtione cumuletur, ueſpertino iuuetur humore, obiectis defendatur umbraculis. Iuuat in ea & ſpolium ſerpentis appendi. Nunc iam contra pruinas ſtercus ngeratur perſico, uel ſeces uini cū aqua permiſtæ, uel quod magis prodeſt, aqua in qua faba decocta eſt. Si uermes perſicus patitur, cinis eos amurcæ miſtus extinguit, uel bouis urina cū aceti tertia parte confuſa. Si poma caduca ſunt, nudatæ radici eius, uel trūco lentiſci, aut terebinthi cuneus affigitur, uel terebratæ in medio, palus ſalicis imprimetur. Si poma rugoſa creabit, aut putrida, circa imum truncum cortex recidatur, & cum inde modicus humor affluxerit, argilla, uel paleato luto plaga retegatur. Magna poma perſicus affert, ſi florenti per triduū ternos ſextarios caprini lactis ingeſſeris. Contra uitia perſici proficit ſpartū ligatum, uel ſpartea ſuſpenſa de ramis. Menſe Ianuario, uel Februario locis frigidis, Nouēbri calidis perſicus inſeratur, maximè circa terrā ſurculis plenioribus, & prope arborem natis. Nam cacumina uel non tenebunt, uel diu durare non poterūt. Inſeritur in ſe, in amygdalo, in pruno: ſed armenia, uel præcoqua prunis, duracina amygdalis melius adhæreſcunt, & tempus ætatis acquirunt. Menſe Aprili, uel Maio locis calidis, in Italia uerò utroque*

exeunte, uel Iunio perſicus inoculari poteſt, quod emplaſtrari dicitur præciſo ſuper trunco, & emplaſtratis pluribus gemmis, more, quo dictum eſt. Perſicus rubeſcit, ſi platano inſerta figatur. Duracina ſeruantur, condita muria, & oximelle, uel detractis oßibus ficorum more in ſole ſiccantur, ac pendent. Item ſæpe uidi, detractis oßibus duracina melle condiri, & saporis eſſe iucundi. Item bene ſeruantur, ſi umbilicum pomi gutta picis calentis oppleueris, ut ſic ſapæ innatare cogantur uaſe concluſo.

De pinu.

PINVS *creditur prodeſſe omnibus, quæ ſub ea ſeruntur. Pinũ ſeremus nucleis ſuis, calidis, & ſiccis regionibus menſe Octobri, uel Nouembri: frigidis, & humectis Februario, uel Martio. Amat locum gracilem, ſæpe maritimum, inter montes, & ſaxa uaſtior, & procerior inuenitur. Ventoſis, & humidis, arborum fiunt incrementa læ tiora. Sed ſiue mõtes uelis conſerere, ſeu ſpatia quæcunq;, hæc huic generi deputabis, quæ alteri utilia eſſe non poſſunt. Exarabis ergo ea loca diligenter, atq; purgabis, & frumẽti more ſemen aſperges, ac leui ſarculo curabis ope rire, nec enim pluſquam palmo debet abſcondi. Defenden da eſt tenera arbor à pecore, ne calcetur inualida. Proficiet, ſi nucleos aqua ante triduũ macerabis. Aliqui dicunt fructum pineum translatione miteſcere: ſed plãtas hoc mo do procurant, ut prius multa ſemina in caliculis terra, & fimo repletis obruant, quæ ubi proceſſerint, relicto eo, quod ſolidius eſt, auferunt alia: ubi iuſtum cœperit incrementum, trimam plantam cum ipſis caliculis transferunt, quibus fractis in ſcrobe indulgent radicibus largitatem.*

Terræ

Terræ tamen equæ ſtercus admiſcent, facientes ſtraturam alterno ordine ſubinde creſcentem. Seruandum eſt tamen, ut radix eius, quæ una, & directa eſt, uſq; ad ſummitatem ſuam poßit integra, & illæſa transferri. Putatio nouellas pini arbores tantum promouet (quod expertus ſum) ut quæ ſperaueras incrementa, duplicentur. Nuces pineæ & uſq; in hoc tempus in arbore eſſe poſſunt, & maturiores legentur. Prius tamen legendæ ſunt, quàm pateſcant. Nuclei niſi purgati durare non poſſunt: tamen aliqui in uaſis fictilibus nouis, & terra repletis, cum teſtis ſuis miſſos aſſerunt cuſtodiri.

De pruno.

PRVNA *ſi oßibus ſerantur autumno, menſe* Nouem*bri, ſolo putri, & ſubacto duobus palmis obruantur. Oſſa eadē ponantur & menſe* Februario. *Sed tunc prius lixiuio ſunt maceranda per triduum, ut cito germinare cogantur.* Ponuntur *& plantis, quas ſumemus ex codice menſe* Ia*nuario exeūte, uel* Februario *circa* Idus *radicibus fimo oblitis.* Gaudēt *loco læto, & humido: cœlo tepido melius proferuntur, tamen queunt & frigidum ſuſtinere.* Locis *lapidoſis, & glareoſis ſi iuuantur lætamine, excuſant ne poma caduca, & uermiculoſa naſcantur.* Extirpandæ *ſunt ſoboles à radice, exceptis rectioribus, quæ ſeruabuntur ad plantas.* Si *languida pruni arbor eſt, amurca cum aqua æqualiter temperata radibus debet infundi, uel bubulum lotium ſolum, uel humanum uetus cum duabus aquæ partibus mixtum, uel cineres ex furno, maximè ſarmentorum.* Si *poma decidant, oleaſtri cuneum terebratæ infige radici.* Vermes *eius, atq; formicas, rubrica cum pice liquida ſi adlinatur, extinguet.*

extinguet. Sed modeſtius propter arboris noxam, ne idem faciat remedium, quod uenenũ. Iuuatur frequenti humore, & aßidua foßione. Menſe Martio *extremo prunus inſeritur melius trunco fiſſo, quàm cortice, uel menſe* Ianuario, *antè, quàm incipiat gumen lachrymare. Inſeritur in ſe, & perſicum recipit, uel amygdalum, uel malũ, ſed eam degenerem reddit, & paruam. Pruna ſiccantur in ſole per crates loco ſicciore diſpoſita. Hæc ſunt, quæ damaſcena dicuntur. Alij in aqua marina, uel in muria feruente recenter lecta pruna demergunt, & inde ſublata, aut in furno tepido faciunt, aut in ſole ſiccari.*

De caſtanea.

CASTANEA *ſeritur & plantis, quæ ſponte naſcuntur, & ſemine. Sed quæ plantis ſeritur, ita ægra eſt, ut biennio de eius uita ſæpe dubitetur. Serenda eſt ergo ipſis caſtaneis, hoc eſt ſeminibus ſuis, menſe* Nouembri, & Decembri, *item* Februario. *Eligendæ ſunt caſtaneæ ad ponendum recentes, grandes, maturæ: quas ſi* Nouembri *menſe ſeramus, facilem ſe præſentia fructus ipſius præſtat. Si uerò* Februario *ponamus, ut uſq; tunc durent, ita faciendũ eſt: in umbra caſtaneæ ſiccentur expanſæ. Tunc in anguſtum, & ſiccum locum translatæ cumulum faciunt, & eas omnes fluuialis arena diligenter operiat. Poſt dies* xxx. *eas remota arena in aquam frigidam mittis. Quæ ſanæ ſunt, merguntur: ſupernatat quæcunq; uexata eſt. Itẽ quas probaſti, ſimiliter obrues, & poſt* xxx. *dies æquè probas.* Hoc *cùm tertio feceris, uſq; ad ueris initium, ſerere debebis quæ manſerint illibatæ. Aliqui in uaſculis ſeruant, arena pariter omißa. Amant ſolum molle, & ſolutum, non tamen*

tamen arenoſum. In ſabulone proueniunt, ſed humecto, Nigra terra illis apta eſt, & carbunculus, & tofus diligenter infractus. In ſpiſſo agro & rubrica uix prouenit. In argilla, & glarea, non poteſt naſci. Diligit cœli ſtatum frigidum, ſed & tepidum non recuſat, ſi humor aſſenſerit. Delectatur cliuis, & opacis regionibus, ac maximè in ſeptentrionem uerſis. Paſtinari ergo locus debebit, qui huic deſtinatur arbuſto, altitudine pedis unius ſemis, uel duorum, uel totus aut ſulcis in ordinem deſtinatis, aut certè aratris reſolui hinc inde findentibus. Qui fimo ſatiatus, ac redactus in puluerem, caſtanearum ſemen accipiat non amplius pedis dodrante demerſum. Vnicuiq; ſemini propter notam ſurculis debet affigi. Ipſa ſemina ſingulis locis ſimul terna, uel quina ponantur, & inter ſe quatuor pedum ſpatio ſeparentur: quibus transferre placuerit, bimas plantas transferre debebunt. Locus tamen deductoria liquoris accipiat, ne humor inſidens limo, germen extinguat. Cui placet, poteſt caſtaneæ in propaginem ducere ima uirgulta, quæ in radice naſcuntur. Nouum caſtanetum circunfodi debet aſſiduè. Menſe Martio, & Septembri, incrementum maius acquirit, ſi putationibus adiuuetur. Caſtanea inſeritur (ſicut probaui ipſe) ſub cortice menſe Martio, uel Aprili, tamen genere utroq; reſpondet. Poteſt & inoculari. Inſeritur in ſe, & in ſalice, ſed ex ſalice tardius maturat, & fit aſperior in ſapore. Caſtaneæ ſeruãtur uel in cratibus diſpoſitæ, uel intra ſabulonem, ne inuicem tangantur immerſæ, uel in uaſculis fictilibus nouis cõditæ, & loco ſicciore defoſſæ, uel incluſæ uirgeis ex fago receptaculis, & lutatæ, ut ſpiracula non relinquas, uel ordei paleis

minutiſſimis

minutiſsimis obrutæ, uel paluſtri ulua figuratis denſioribus ſportis recluſæ.

De pomis alijs.

HOC *menſe locis calidis, ac ſiccis regionibus agreſtiũ pyrorum plantas ponimus, quas poſteà poſsimus inſerere, & malorũ, uel mali punici, & cydonij, & citri, & meſpili, fici, ſorbi, ſiliquæ, & plantas agreſtis ceraſi, poſt inſerendas, & mori taleas, & amygdali ſemina, & nuces iuglandes, ſi in ſeminarijs (quo dictum eſt more) pangantur.*

De apibus. TIT. VIII.

HVIVS *menſis initio apes ex tamariſci floribus, reliquisq́; ſylueſtribus mella conficiunt: quæ auferenda non ſunt, quia ſeruantur hyberno. Eodem menſe ſordibus liberandi ſunt aluei, quia tota hyeme eos mouere, aut aperire non decet. Sed hæc die aprico, tepidoq́; facienda ſunt, & pennis maximè auium maiorum, quæ habent rigorem, uel aliquo ſimili omnia interiora mundentur, quò manus non ualebit attingere. Tum rimas omnes, quæ ſunt extrinſecus, luto, & fimo bubulo miſtis linamus: & inſuper geneſtis, uel alijs tegumentis ſimilitudinem porticus imitemur, ut poſsint à frigore, & tempeſtate defendi.*

Remedium uitibus, quæ ſine fruge luxuriant. TIT. IX.

LOCIS *calidis, & apricis uites, quæ fructu carent, fronde luxuriant, & pauperiem fœtuum cõpenſant ubertate foliorum: nunc putare preſsius conueniet: frigidis uerò, menſe Februario. Si permanebit hoc uitium, circunfoſſas arena fluuiali, uel cinere debebimus aggerare. Quidam lapides inſerunt inter flexuoſa radicum.*

Remedium ſterili uiti. TIT. X.

HISDEM *temporibus, & locis uitem, quæ ſterilis fuerit, Græci ita præcipiũt eſſe curandã. Trunco eius fiſſo lapidem aſſerunt includendũ, & ibi urinæ ueteris humanæ quatuor cotulas circa truncum debere ſuffundi, ut ad radi ces inſtillatio ipſa deſcẽdat. Tunc adijciẽda eſt terra admi ſta lætamine, & circa radices, ſolum omne uertendum.*

De roſario ex paucis uirgultis inſtituẽdo. TIT. XI.

QVAMVIS *menſe Februario ſunt conſerenda ro ſaria, tamen locis calidis, apricis, atq; maritimis hoc etiam menſe poterimus inſtituere roſeta. Quæ ſi indigus plan= tarum, uolueris ex paucis uirgulis habere copioſa, quater norum digitorum ſurculos gemmantes cum geniculis ſuis debebis excidere, & in modum propaginis ſternere, & ſtercore, ac rigationibus adiuuare. Vbi anni ætatem com= pleuerint, pedis ſpatio inter ſe transferre diſiunctos, atq; ita ſolum, quod huic generi deputabis, implere.*

De uua, quæ uſque ad uer reſeruetur in uite. TIT. XII.

GRAECIS *aſſerentibus, ut uuã ſerues in uite uſq; ad ueris initia, circa ipſam uitem, quæ fructu plena eſt, lo co umbroſo ſcrobem fodies, altitudine trium pedum, lati= tudine duorum, & mittis ſabulonẽ, & ibi calamos figis, in quibus retorques aßidue ſarmenta fructibus plena, & illæſis botryonibus alligabis, ut ſolum non contingant, & cooperies, ut imber eò penetrare non poßit. Item Græcis docentibus uuas in uite, aut poma in arbore ſi diu ſeruare uolueris, uaſculis clauſa fictilibus ab ima parte pertuſis diligenter à ſummo tecta ſuſpende, quamuis*

poma

poma & gypſo cooperta in longam ſeruentur ætatem.

De gregibus ouilli generis, & caprini. TIT. XIII.

HOC *menſe agnorum prima generatio eſt. Sed agnus ſtatim natus uberibus maternis admouendus eſt. Manu prius tamen exiguũ lactis, in quo ſpißior eſt natura, mulgendum, quod paſtores coloſtram uocant, nanq; hoc agnis, niſi auferatur, nocebit. Ac primo per biduũ natus cũ matre claudatur. Tunc ſeptis obſcuris ſeruetur, & calidis: ita ſecluſo paruulorum grege matrices mittantur in paſcua. Sufficiet autem prius quàm procedant matrices mane, & cum ſaturæ reuertuntur ad ueſperam, agnis ubera haurienda permittere. Qui donec firmentur intra ſtabulum furfuribus, uel medica herba, uel (ſi eſt copia) farina ordei paſcantur ingeſta, donec conceptum paulisper robur ætatis, paſcuum matribus poßint habere commune.*

De paſcendi ordine.

PASCVA *ouillo generi utilia ſunt, quæ uel in noualibus, uel in pratis ſiccioribus excitãtur. Paluſtria uerò noxia ſunt, ſylueſtria damnoſa lanatis. Salis tamen crebra conſperſio, uel paſcuis miſta, uel canalibus frequẽter oblata, debet pecoris leuare faſtidium. Nam per hyemem, ſi penuria eſt, fœnum, uel palea, uel uicia, uel facilior uictus ulmi ſeruatis frondibus præbeatur, aut fraxini. Aeſtiuis menſibus paſcantur ſub lucis initio, cum graminis teneri ſuauitatem roris miſtura commendat. Quarta hora caleſcẽte potus puri fluminis, aut putei præbeatur, aut fontis. Medios ſolis calores uallis, aut arbor umbroſa declinet. Deinde ubi flexo iam die ardor infringitur, & ſolum primo imbre ueſpertini roris humeſcit, gregẽ reuocemus ad paſcua*

paſcua.Sed canicularibus, & æſtiuis diebus ita paſcendæ ſunt oues,ut capita gregis ſemper auertantur à ſolis obiectu.Hyeme autem,uel uere niſi reſolutis gelicidijs ad paſcua prodire non debent: nam pruinoſa herba huic generi morbos creabit,ac tunc ſemel adaquare ſufficiet. Græcas oues, ſicut Aſianas, uel Tarentinas moris eſt potius ſtabulo nutrire,quàm campo,& pertuſis tabulis, ſolũ, in quo claudentur,inſternere:ut ſic tuta cubilia, propter iniuriam pretioſi uelleris,humor reddat elabens.Sed tribus, per annum totũ,diebus aprico die lotas oues ungere oleo oportebit, & uino. Propter ſerpentes, qui plerunq; ſub præſepibus latent,cædrum,uel galbanum,uel mulieris capillos,aut ceruina cornua frequenter uramus.

De capris.

NVNC *hirci admittendi ſunt,ut fœtum primi ueris fouere poßit exortus.Sed caper eligendus eſt, cui ſub maxillis duæ uidentur pendere uerruculæ, magni corporis, craßis cruribus,breui,plenáq; ceruice, auribus flexis, & grauibus,paruo capite,nitido,ſpiſſo,& longo capillo.Ad ineundas fœminas & ante anniculum congruus.Non autem durat ultra ſexennium. Capella ſimilis corporis, ſed magnis uberibus eſt eligenda. Non tamen ita multæ capræ,ut oues una ſtatione claudantur,quã luto, & ſtercore carere conueniet.Hœdis ſupra lactis abundantiam, edera, & arbuti, & lentiſci cacumina ſunt ſæpe præbenda. Trimæ educare optimè poſſunt : quod teneriores matres generant tranſigendum eſt. Sed ultra* VIII. *annos ſeruandæ non ſunt matrices, quia genus hoc longiore ſterileſcit ætate.*

De glandibus colligendis. TIT. XIIII.

HOC tempore glandis legẽdæ, ac ſeruandæ cura nos excitet, quod opus fœmineis, ac puerilibus operis celebrabitur facilè more baccarum.

De materie cædenda. TIT. XV.

NVNC materies ad fabricam cædenda eſt, cùm luna decreſcit. Sed arbores, quæ cædentur uſq; ad medullam ſecuribus reciſas aliquandiu ſtare patieris, ut per eas partes humor, ſiquis in uenis continetur, excurrat. Vtiles autem ſunt hæ maximè. Abies, quam Gallicam uocãt, niſi perluatur, leuis, rigida, & in operibus ſiccis perenne durabilis. Larix utiliſſima, ex qua ſi tabulas ſuffigas tegulis in fronte, atq; extremitate tectorum, præſidium contra incendia contuliſti. Neq; enim flammã recipiunt, aut carbones creare poſſunt. Quercus durabilis ſi terrenis operibus obruatur, & aliquatenus palis. Aeſculus ædificijs, & ridicis apta materies. Caſtanea mira ſoliditate perdurat in agris, & tectis, & operibus cæteris inteſtinis, cuius ſolum pondus in uitio eſt. Fagus in ſicco utilis, humore corrũpitur. Populus utraq;, et Salix, et Tilia in ſcalpturis neceſſariæ. Alnus fabricæ inutilis, ſed neceſſaria, ſi humidus locus ad accipienda fundamenta palãdus eſt. Vlmus, & Fraxinus ſi ſiccentur, rigeſcũt, antè curuabiles, catenis utiles habentur. Carpinus utiliſſima. Cupreſſus egregia. Pinus niſi in ſiccitate non durans, cui contra celerem putredinem comperi in Sardinia hoc genere prouideri, ut exciſæ trabes eius, aut in piſcina qualibet anno toto merſæ laterẽt, pòſt operi futuræ aut arenis obruerentur in litore, ut aggeſtionem, qua tectæ eſſent alternis æſtibus reciprocans fluctus

allueret

allueret. Cædrus durabilis, niſi humore tangatur. Quæcunque autem ex parte meridiana cæďutur, utiliores ſunt: quæ uerò ex ſeptentrionali proceriores, ſed facilè uitiantur.

De transferendis arboribus maioris ætatis. TIT. XVI.

HOC *menſe locis ſiccis, calidis, & apricis maiores arbores transferemus truncatis ramis, illæſis radicibus, multo ſtercore, & rigationibus adiuuandas.*

De oleo faciendo ſecundum Græcos, & emendando. TIT. XVII.

GRAECI *in conficiendi olei præceptis iſta iuſſerunt. Tantum legendum eſſe oliuæ, quantum nocte ueniente poßimus exprimere. Molam primo oleo debere leuiter eſſe ſuſpenſam. Oßa enim confracta ſordeſcunt: quare de ſolis carnibus ſit prima confectio, & de ſalignis caniſtros fieri debere uirgultis, quia genus hoc oleum dicitur adiuuare. Nobilius erit, quod ſponte defluxerit. Sales deinde, ac uitrum iubent nouo oleo miſceri, ut hæc res ſpißitudinē eius abſoluat. Deinde cùm amurca ſubſederit, oleū purū* xxx. *diebus exactis, in uitrea uaſa transferri. Secundum ſimili diſciplina fieri, ſed mola fortiore quaſſari.*

Oleum liburnico ſimile. TIT. XVIII.

OLEVM *primum liburnico ſimile fieri aſſerunt Græci, ſi in optimo uiridi oleo inulam ſiccam, & lauri folia, & cyperum omnia ſimul tuſa, & ſubtiliter creta permiſceas cum ſalibus torrefactis, ac tritis, & diu oleo iniecta perturbes, deinde tribus, aut aliquanto amplius decurſis diebus, cùm quieuerit, utaris.*

Vt oleum ſordidum purges. TIT. XIX.

SI ſordet oleum,frictos, & adhuc calentes ſales iniici iubent,& diligenter operiri.Ita mundum reddi poſt tempus exiguum.

De oleo odoris horrendi. TIT. XX.

SI fuerit odoris horrendi, uirides oliuas ſine oſsibus tundi,& in olei metreta chœnicas duas mitti.Si baccæ defuerint, caules tenerrimos oleæ ſimiliter eſſe tundendos. Nonnulli utraq; permiſcent adiecto etiam ſale.Sed omnia intra linteũ clauſa ſuſpendũt, atq; ita in uas olei demittũt. Poſteà tribus diebus exactis auferunt, & oleũ in alia uaſa transfundunt.Quidam mittunt uetuſtum laterem breuiter torrefactum. Pleriq; ordeaceos panes figuratos, & raro linteo inuolutos mergunt, & nouos ſubinde permutant: ubi hoc bis,aut tertio fecerint,ſales mittũt,& in alia uaſa translatum,per paucos dies ſubſidere patiuntur.Quòd ſi aliquod animal fortè deciderit, & oleum putredine, ac nidore uitiauerit, iubent Græci coriandri manipulum in olei metreta ſuſpendi, atq; ita paucis diebus manere.Si nihil de nidore decuſſerit,mutandum eſt coriandrum,donec ſuperetur hoc uitium. Sed maximè proderit, poſt ſenos dies in uaſa munda transferre, melius ſi acetum antè uexerunt. Quidam fœni græci ſemen ſiccum,tritumq; permiſcent,uel incenſos oleaginos carbones in ipſo oleo frequenter extingunt.Si acerbus odor fuerit,uuæ excrementa,quæ Græci γίγαρτα uocant, præcipiunt tuſa, & in maſſam redacta merſari.

De oleo rancido curando. TIT. XXI.

OLEVM rancidum Græci aſſerunt ſic poſſe curari. Albam ceram mundo, & optimo oleo reſolutam, & adhuc

huc liquentem mitti in oleo iubent. Tunc *ſales frictos ca-lentes addi,operiri,atq; gypſari. Sic fieri, ut oleum pur-getur ſapore,& odore mutato.* Oleum *tamen omne in ter renis locis eſſe ſeruandum, & eam eius eſſe naturam, ut ſole,uel igne purgetur, uel aqua feruenti, ſi ſimul miſce-antur in uaſculo.*

De condiendis oliuis. TIT. XXII.

HOC *etiam menſe oliuas condiemus.* Harum *genera ſunt diuerſa. Colymbades oliuæ fiunt ſic.* Alternis *crati-bus oliuarum puleium ſpargis,& mel, & acetum, & ſa-les modicè,ſtratura intercedente ſuffundes.*Itē *ſternes oli-uas ſupra ſurculos fœniculi,uel anethi,ſiue lentiſci, & ra mulis oliuæ ſubditis,aceti heminā,& muriam ſuperfundis, & has conſtructiones uſq; ad uaſculi plenitudinem patie ris inſurgere.Aliter:*Electas *oliuas muria maturabis, poſt* XL.*dies muriam fundis uniuerſam:tunc duas defruti par-tes,aceti unam,mentam minuti inciſam uaſculo adijcies,& oliuis replebis,ut iuſta infuſione liquor ſupernatet.Aliter:* Oliuas *manu lectas, una nocte integra, in balnei uapore eſſe patieris tabulæ, uel crati ſuperpoſitas: mane balneis exemptas,ſalibus tritis conſperges,& uteris:quæ non am plius, quàm* VIII. *dies poterunt cuſtodiri. Aliter:* Oliuas *illæſas primò mittis in muria:poſt dies* XL.*leuabis,atq; in-tercides acuto calamo.*Et *ſi dulciores habere uolueris,duas ſapæ partes,& aceti unam:ſi acriores,aceti duas,& ſapæ unam debebis infundere. Aliter:*Paſſi *ſextariū unū, cineris bene creti quantū manus utraq; geſtabit, uini ueteris unū ſuniculū,& aliquantū cupreſſi foliorū muſtis omnibus oli-uas infundis, inculcas,& ſubinde cruſtā faciēdo ſaturabis,*

donec ad uaſculorum ſumma ora peruenias. Aliter: *Oli-uas,quas iacentes repereris, rugis contrahentibus criſpas colligis,& ſalibus tritis reſperſas expandis,donec ſole inareſcant. Tunc ſubſtrato lauro alternas crates baccarum ſæpius ordinabis. Tunc defrutum cum ſatureiæ faſciculo duabus,aut tribus undis feruere patieris. Et poſtquàm tepuerit,ſupra compoſitas baccas refundes admiſto ſale paululo,& origani faſce contecto,ſupra ius omne perfundes.* Aliter: *Lectas baccas ex arbore ſtatim condies, rutam, & petroſilinũ ſternes inter ſpatia ſtructionis,& ſubinde cimi nati ſalis aſperſione cumulabis. Poſtremum mel,& acetũ ſuperfundes. Nouiſsime optimi olei quantumcunq; miſcebis.*Aliter:*Legis oliuas ex arbore nigras, & cõpoſitas muria diluis : tunc ollæ adijcis mellis partes duas,uini unam, defruti dimidiã:& ubi ſimul deferbuerint,deponis,ac permoues, & acetũ miſces:cùm refrixerit,ſuper oliuas origani ſurculos ſternis,& ſupra ius omne diffundes.* Aliter: *Oliuas manu lectas cum pediculis aqua ſpargis tribus diebus: deinde mittis in muria,& poſt* XII.*dies exemptas in uaſe adijcis cum muſti,& aceti æquis ponderibus.*Et *impletum uas ita operies,ut aliqua ſpiramenta dimittas.*

De horis. TIT. XXIII.

NOVEMBREM & *Februarium ratio temporis per horas dierum fecit æquales.*

Hora	I.	*pedes*	XXVII.
Hora	II.	*pedes*	XVII.
Hora	III.	*pedes*	XIII.
Hora	IIII.	*pedes*	X.
Hora	V.	*pedes*	VIII.

Hora

Hora	VI.	*pedes*	VII.
Hora	VII.	*pedes*	VIII.
Hora	VIII.	*pedes*	X.
Hora	IX.	*pedes*	XIII.
Hora	X.	*pedes*	XVII.
Hora	XI.	*pedes*	XXVII.

PALLADII DE RE RVSTICA LIBER DECIMVS TERTIVS.

De ſerẽdis frumentis,faba,& lini ſemine. TIT. I.

DECEMBRI *menſe ſerũtur frumẽta,triticum,far,ordeum, quamuis ordei ſatio iam ſera ſit.*Et *faba circa ſeptimum* Idus *ſeri poteſt.*Nam *poſt exactam brumam male ſeminantur.* Hoc *etiam menſe adhuc lini ſemẽ ſpargi poterit, uſq; ad* VII. *Idus Decembris.*

De fodiendis paſtinis, & cædenda materie. TIT II.

NVNC *ad inſtituendas uites, ſed poſt* Idus *paſtina inchoẽmus effodere, ſicut antè tractatum eſt.* Et *materiẽ bene hoc menſe cædemus.* Palos *quoq;, & corbes faciemus, & ridicas.* Et *locis frigidis oleũ faciemus ex lauro, & myrti baccas,atq; lentiſci in olei ſui cõfectione quaſſabimus,& uinũ myrtite,ſicut dictum eſt antè, retingemus.*

De hortis. TIT. III.

HOC *tempore ſerenda eſt lactuca, ut planta eius* Februario *transferatur. Etiam nunc allium,& ulpicum,& cepullæ, & ſinapi, & cuncta ſeri poterunt, diſciplina,*

& more, quo antè narratum eſt.

De pomis. TIT. IIII.

HYPOMELIDES *poma ſunt (ut Martialis aſſerit) ſorbo ſimilia. Mediocri arbore naſcuntur, & flore candidulo. Dulcedo huic fructui cum acuto ſapore commiſta eſt. Seritur menſe Decembri nucleis in uaſculis poſitis. Menſe autē Februario hypomelidis planta, ſed pollicis magnitudine robuſta transfertur breuiſſimo ſcrobe, ſoluta terra, plurimo ſtercore. Sed muniēda eſt, quia cito areſcit, ſi radices eius uentus afflauerit. Terram qualemcūq; non reſpuit. Amat loca tepida, aprica, maritima, & ſæpe ſaxoſa. Statum rigidū reformidat. Inſeri nō poteſt, exigua durat ætate. Poma eius aut in picatis, & minutis urceolis, aut ſcrobe populi, aut in ollis inter uuas uinaceis obruta ſeruabuntur.*

De rapis condiendis. TIT. V.

NVNC *rapa in partes minutas reciſa, & leuiter cocta, & tota die diligētius exſiccata, nequid reſeruēt humoris, & ſinapi ex aceto (ſicut moris eſt) tēperato, mergere, & cōdire curabimus, et repleta uaſa claudemus, ac poſt aliquantos dies guſtibus explorata, proferemus uſuri. Quam rē Ianuario quoq;, & Nouēbri mēſe poterimus efficere.*

De echinis, & pernis, & lardo ſaliendis, & auium laqueis diſponendis. TIT. VI.

NVNC *etiam quibus litus in fructu eſt, ubi lunæ iuuabit augmentum, quæ omnium clauſorum maris animalium, atq; concharū iubet incremento ſuo membra turgere, echini carnes ſalibus condire curabunt. Quod ſolito more conficitur. Hanc quoq; rem per omnes menſes*

bene

bene facicmus hybernos. Pernas etiam, & lardum conficimus non ſolum menſe hoc, ſed omnibus, quos hyemalis algor aſtringit. Tempore hoc per humiles ſyluas, & baccis fœcunda uirgulta ad turdos, & cæteras aues capiendas laqueos expedire conueniet. Hoc uſq; in Martiū menſem tendetur aucupium.*

De horis. TIT. VII.

DECEMBREM *Ianuario in horis cauſa diſpar adiunxit, cùm linea ſimuli ille augeatur, iſte decreſcat.*

Hora	I.	pedes	XXIX.
Hora	II.	pedes	XIX.
Hora	III.	pedes	XV.
Hora	IIII.	pedes	XII.
Hora	V.	pedes	X.
Hora	VI.	pedes	IX.
Hora	VII.	pedes	X.
Hora	VIII.	pedes	XII.
Hora	IX.	pedes	XV.
Hora	X.	pedes	XIX.
Hora	XI.	pedes	XXIX.

PALLADII RVTILII TAVRI AEMILIANI de Inſitione Liber, Ad Paſiphilum uirum doctiſsimum.

HABES aliud indultæ fidei teſtimonium. Pro uſura temporis hoc opus de arte inſitionis adieci. Sed quòd uolumina hæc ruris colẽdi ſerius, quàm iuſſeras, ſcripta ſunt, librarij manus ſegnior fecit, cuius ego tarditatem nunquã malignæ æſtimo. Scio enim quò frequenter inclinet argutia famulorũ. Malo operam eius expectare potius, quàm timere. Neſcio utrum commune ſit dominis: mihi difficile contigit, in ſeruilibus ingenijs inuenire temperiem. Ita ſæpiſsime natura hæc uitiat, commodum ſiquod eſt, & miſcet optanda contrarijs. Velocitas procurrit in facinus, ſegnicies figuram benignitatis imitatur, & tantum recedit ab agilitate, quantum receſsit à ſcelere. Diu tamen apud te pudorem meum diſtuli, ſed hoc quaſi bonus famulus feci. Verum neſcio, ſi tuum ad has modo minutias inclinetur ingenium. Grande erit, & par deſyderio ſuo, quod ſtudij tui quæret affectio. Et licet de his nugis fauorabiliter ſentias, ego meas opes æſtimare non differo. Non eſt magni loci aſsibus intuendis oculos duxiſſe per puluerem, quia neſcio quomodo notæ ſunt quædam maximarum perſonarum minuta compendia.

PASIPHILE *ornatus fidei, cui iure fatemur,*
Siquid in arcano pectoris umbra tegit.
Bis ſeptem paruos opus agricolare libellos,
Quos manus hæc ſcripſit, parte ſilente pedum,
Nec ſtrictos numeris, nec Apollinis amne fluentes,
Sed pura tantum ruſticitate rudes,
Commendas, dignaris, amas, & ruſtica dicta
Affectu socij ſollicitante colis.
Nunc ideo modicum creſcens fiducia carmen
Obtulit arbitrio lætificanda tuo.
Eſt noſtræ ſtudium non condemnabile muſæ,
Vrbanum fari ruſticitatis opus:
Sub thalami ſpecie fœlices iungere ſyluas,
Vt ſoboli mistus creſcat utrinq; decor:
Connexumq; nemus ueſtire affinibus umbris,
Et gemina partum nobilitate coma,
Fœderibus blandis dulces confundere ſuccos,
Et lætum duplici fruge ſaporis ali.
Quæ quibus hoſpitium præſtent uirgulta docebo,
Quæ ſit adoptiuis arbor onuſta comis.
Ipſe poli rector, quò lucida ſydera currunt,
Quò fixa eſt tellus, quò fluit unda maris,
Cùm poſſet miſtos ramis inducere flores,
Et uaria grauidum pingere fronde nemus,
Dignatus noſtros hoc inſignire labores,
Naturam fieri ſanxit ab arte nouam.
Non ſegne officium noſtræ reor eſſe camœnæ,

Aut operis parui gratia fiet inops.
Si uelocis equæ pigro miſcetur aſello
Ardor, ut in ſterilem res cadat acta gradum,
Fœcundumq́; genus productus deleat hæres,
Et ſibi defectum copia prolis agat:
Cur non arbor inops pingueſcat ab hoſpite gemma,
Et decus externi floris adepta micet?
Incipiam, quicquid ueteres ſcripſere coloni,
Sacraq́; priſcorum uerba labore ſequar.
Principio multas ſpecies induſtria ſolers
Protulit, & doctam iuſsit inire manum.
Nam quæcunq; uirens alienis frondibus arbos
Comitur, his diſcit credita ferre modis.
Aut noua diſcreto figuntur germina libro,
Aut aliud ſummo robore fiſsa capit,
Aut uirideis oculos extremi gemma tumoris
Accipit, & lento ſtringitur uda ſinu.

De uite.

Primus echionij palmes ſe iungere Bacchi.
Nouit, & externo tenditur uua mero.
Nexilibus gemmis fœcundos implicat artus
Vitis, & amplexum paſcit adulta genus,
Degenerisq́; comæ ueſtigia mitis inumbrat
Pampinus, & pingui curuat onuſta deo.

De oliua.

Robora Palladij decorat ſylueſtria rami,
Nobilitat partus bacca ſuperba feros.
Fœcundat ſterilis pingues oleaſter oliuas,
Et quæ non nouit munera ferre, docet.

De pyro.

De pyro.

Germine cana pyrus,niueos haud inuida flores
Commodat,& uarium nectit amore nemus.
Nunc rapit hirſutis horrenda ſororibus arma,
Et docet indomitas ponere tela pyros.
Nunc teretem pingui producit acumine malum,
Fraxineasq́; nouo flectit honore manus.
Phyllida quin etiam grandi miteſcere fructu
Inſtituens,duræ dat ſua membra cuti.
Et ſteriles ſpinos,& inertem fœtibus ornum
Dotat,& ignotum cogit amare decus.
Huius & immißi uertere cydonia rami,
Pomaq́; confuſus blanda creauit odor.
Caſtaneæ ſeptos aſpro uelamine fœtus
Exuit,& placido pondere mutat onus.
Meſpilaq́; exarmat pugnacibus horrida membris,
Et mala tranquillo cortice uota premit.
Creditur in Libycis ſua germina nectere ramis,
Lætaq́; puniceo poſſe decore frui.

De malo punico.

Punica non alios unquam dignata ſapores
Mala,nec externis aſſociata comis.
Ipſa ſuas augent mutato ſemine gemmas,
Et ſibi cognato picta rubore placent.

De pomo.

Inſita proceris pergit concreſcere ramis,
Et ſociam mutat malus amica pyrum.
Seq́; feros ſyluis hortatur linquere mores,
Et partu gaudet nobiliore frui.

Spiniferas

Spiniferas prunos, armataq́; robora ſentes
Leuigat, & pulchris ueſtit adulta comis.
Exiguam ſorbum dulci diſtendere ſucco
Nouit, & ad cupidas flectere poma manus.
Stipitibus gaudet nomen mutare ſalignis,
Et gratum nymphis ſpargere flore nemus.
Robora thyrſigero platani concordia Baccho
Fœtibus inſtituit plena rubore nouis.
Illius inſolitas miratur perſicus umbras,
Populeæq́; ferunt candida dona comæ.
Meſpilus huic paret, lapidoſaq́; uiſcera mutans
Tenditur, & niueo plena liquore rubet.
Pro ſudibus fœtis, & pro prægnantibus armis
Caſtaneæ fuluum dant noua mala decus.

De perſico.

Ipſa ſuos onerat meliori germine ramos
Perſicus, & pruno ſcit ſociare genus.
Imponitq́; leues in ſtipite Phyllidis umbras,
Et tali diſcit fortior eſſe gradu.

De malo cydonio.

Cùm præſtet cunctis ſe fulua cydonia pomis,
Alterius nullo creditur hoſpitio.
Roboris externi librum aſpernata ſuperbit,
Scit tantum nullo creſcere poſſe decus.
Sed proprijs pandens cognata cubilia ramis,
Stat, contenta ſuum nobilitare bonum.

De meſpilo.

Aemula dura pyri deſpecti mala ſaporis
Meſpilus admiſſo germine tuta ſubit.

Et gemi

Et geminis ſeſe uiolentior inſerit armis,
Atque auidas terrent robora ſæua manus.

De malo citrio.

Nec non & citrij patiuntur mutua rami
Pignora, quæ grauido cortice morus alit.
Pomaq; paſturi blando redolentia ſucco
Armatis mutant ſpicula nota pyris.

De prunis.

Pruna ſuis addunt felicia germina membris,
Donaq; cognato corpore læta ferunt.
Exarmat fœtus, ſed brachia roboris armat
Caſtaneæ prunus iuſſa tenere larem.

De ſiliqua.

Aſſueſcunt ſiliquæ uiridi molleſcere ſucco,
Et gremio paſcunt cætera poma ſuo.

De ficubus.

Perſuadet moris tetrum mutare colorem
Ficus, & inuaſis dat ſua iura comis.
Se quoq; miratur pingui grandeſcere ſucco,
Et ſolitum gaudet uincere poma modum.
Inſignes folijs platanos, felicia menſis
Brachia gaudentes uitis honore comas.
Ingrediens pigui ſe cortice maxima ficus
Seruat, & optatos implet adepta ſinus.

De moro.

Mutua quin etiam moris commercia ficus
Præſtat, & oblatum robore germen alit.
Fraxinus huic auidæ confert ſua membra ſorori,
Et metuit fœtus ſparſa cruore nouos.

Proceras fagos,& poma hirſuta uirentis
Caſtaneæ,duris aſpera mala comis
Inficiens,monſtrat piceo nigreſcere partu,
Et ſucco paſcit turgida poma nouo.
Obſequitur moris blando terebinthus odore,
Et geminis ueniunt munera miſta bonis.

De ſorbis.

Sorba ſuos partus merito maioris honeſtant
Semunis,& pulchro curua labore nitent.
Hæc arbos ſpinæ duros mucronibus artus
Exuit,ac libris mitibus arma tegit.
Aureáq; annexo miſcere cydonia fœtu
Gaudet,& externi dona coloris amat.

De ceraſo.

Inſeritur lauro ceraſus,partuq́; coacto
Tingit adoptiuus uirginis ora pudor.
Vmbrantes platanos,& iniquam robore prunum
Compellit gemmis pingere membra ſuis.
Populeasq́; nouo diſtinguit munere frondes,
Sic blandus ſpargit brachia cana rubor.

De amygdalo.

Phyllis odoratos primæuis floribus artus
Diſciſſi pruni cortice fixa tegit.
Pomaq́; permutat uelamine perſica miſto,
Duriciemq́; docet tegminis eſſe loco.
In modicam tornat ſiliqua tendente figuram,
Et frondes pulchro ditat odore feras.
Caſtaneamq́; trucem depulſis cogit echinis
Mirari fructus leuia poma ſui.

De pi

De piſtacijs.

Quin & amygdaleos ſubeunt piſtacia ramos
Et debitum maius de breuitate petunt.
Hæc & cognato cingens terebinthus amictu
Nutrit adoptiuis nobilitanda comis.

De caſtanea.

Fluminеam ſalicem fœcundant ardua membra
Caſtaneæ, & multo paſta liquore uigent.

De nuce.

Arbuteas frondes uaſtæ nucis occupat umbra,
Pomaq; ſub duplici cortice tuta refert.
Cætera, quæ ſolers proceſſu temporis uſus
Exprimet, exemplis inſtituere nouis.
Hæc ſat erit tenui uerſu memoraſſe poëtam,
Quem iuuat effoßi terga mouere ſoli.
Carmina tu duros inter formata bidentes
Aſpera, ſed miti ruſticitate leges.

FINIS.

INDEX EORVM

QVAE HABENTVR IN M. CATOnis M. Ter. Var. & Palladij de re ruſtica libris.

A

Abies 402
Accipitres quõ intercipiantur 195
Acus quid 126. 421
Acratophoron 89
Actus quadratus quid 92
Adoreum 91
Aedificiũ pro agri merito ſtatuendum 230
Aeditimus, Aedituus 76
Aedilis 76
Aegæum mare 138
Aër ſeptentrionalis ſalubrior 76
Aëris probatio 222
Aecharion 75
Aeſculus 402
Aeſtas quot dierum 112. Et quando, & in quo ſigno incipiat ibidem
Aeſtiuæ manſiones 231
Ager ne ſit ſumptuoſus 4
Ager nebuloſus 9
Ager quibus locis conſerendus 9. Et qui ager frugibus aptus ibidem
Ager oleto conſerendo 9
Ager quomodo colatur 36
Ager Gallicus 77
Ager optimus qui 86
Agathocles Chius 75
Agricola 3. in proœmio
Agri diſcrimina nouem 88
Agri quibus rebus colantur 99. Et de familia ruſticali 101
Agriculturæ partes 84
Agriculturæ principia, & fines 83
Aggeres quomodo fiãt 97
Agnæ meræ 144
Agnorũ educatio, & cura 147. Eorũ depulſio 148
Ahenum 11
Alba 156
Albariũ opus quõ fiat 234
Alica quõ fiat 354
Allij ſatio 391

Alſioſum

Alſioſum 150
Althea 384
Alui quomodo fiant, & qua forma 212. & 213
Aluum ut deijcias, & bonã facias 50. & 65. & 70
Alui crudæ remedium 52 cap. 125
Amygdalæ cultus 266
Amylum quomodo fiat 24
Aminei ſatio 9. cap. 6
Amphilochus Athenieñ. 74
Amphora ſpartea, & Naſiterna 13
Ἀμφίβιον 202
Amurcæ uſus 26. cap. 36. & 37. cap. 66. & 45. ca. 97. & 52. cap. 130. & 126. cap. 51. & 128. cap. 55
Amurca cõdenda 131. ca. 61
Anates 204
Anaxipolis Thaſius 75
Anni diuiſio 110. cap. 27
Anni tẽpora ex folijs agnoſci 123. cap. 46
Aneti ſatio 290. & 379
Aniſi ſatio 315
Antigonus Cymæus 75
Androcion 75
Anſerum ſagina 204. Haræ genera, admiſſura, partus, paſtus, educatio, plumarũ uulſura, incubatio, fœtura 202. & 203. de iiſdem pag. 243. & 244
Anſerum lætamen 239
Apes imbre proſtratæ quõ curentur 218
De apibus pag. 209. ca. 61 per totũ caput, & pag. 252. ca. 37. 38. & 39. & pag. 350. cap. 7
Apiaſtrum 211
Apicæ 144
Apij ſatio 334
Apiciæ uuæ 22. cap. 24
Apollodorus Lemnius 75
Apollonius Pergamenæus 75
Aper, an ſus 237. Item de apris 207
Aprili menſe quæ fiant 333
Apuliæ loca calidiora, grauioraq; 85
Aqua an mixta ſit uino necne, quomodo cognoſcas 48. cap. 111
Aqua quomodo probanda, an ſit

an ſit ſalubris necne 222 364
Aqua uiua 93
Aqua quomodo inueniatur 362
Aquam ex qualitate terræ dijudicare 362
Aquarum diſcrimina ibidē
Aquæductus quō fiant 364
Arare 36
Arandi tempus 113
Arbores quomodo radices capiant 54.*ca*.133
Arbores, ut mulieres, ad partus certos habere dies 122
Arbores maritæ 24 *cap*.32
Arborum tempeſtiua inſitio 117.*cap*.40. & *pag*. 287.*cap*.19
Arborum propagatio 54
Arborum putatio 24.*cap*. 32
Arbuſtiuæ uites 277
Archelaus 150. *Eius epigramma de apibus* 208
Architas Pythagoreus 75
Ariſtomenes 75
Ariſtandrus Athenienſis 75
Ariſtoteles Peripateticus 75
Ariſtophanes Maleotes 75
Areæ ſitus, & conſtructio 43.*cap*.91, & .53.*ca*.129, & 125. & 251
Arenæ genera 232
Argilla 90. *ca*.9
Arietes 357
Arietes ad fœturam 147
Ariſta 123
Armillæ 20
Armoracia quid, & eius ſatio 379
Articularis morbus 68
Arundo uinea 89. & 31 *cap*.47
Arundinetum 9.*cap*.6. & *pag*.31.*cap*. 47
Aruum 111
Aſini clitellarij 11
Aſini ploſtrarij, & molarij 12.*cap*.11
Aſini ubi nobilitati, & pretij maximi 140
Aſinorum ætas, forma, ſeminium, admiſſura, fœtura,

tura, partus, paſtus 162 *cap.* 6. Item de *Aſinis* 330
Aſelli doſſuarij 163
Aſparagus ubi ſerendus 71. & 291. & 313
Aſſerculum 14. 64
Athenagoras 75
Atriplex 335
Attalus Philometor 74
Atra bilis 68
Auellanæ ſatio 301
Aufidius Lurco 193
Auguſto menſe quæ fiant 360
Auiaria 186. & *de auibus in genere* ibidem
Aurium remedium 70
Auſtro flante nec uina, nec materia tractanda 24
Autumno quæ fiant 110
Autumnus quot dierum, & quando incipiat 110

B

Bacchus Mileſius 75
Badius color 328
Balatrones 158
Balneæ 254
Belare 138
Bela ibidem
Bennæ 21. cap. 23
Bibere ut multum poßis 65
Bilem ut deijcias ibidem & 68
Bion Solæus 75
Blitus 314
Bonus euentus ruſticorum deus 74
Boues bene curare expedit 34
Bos ſi ægrotet 38. 1
Boues ne pedes ſubterant 39
Bubus medicamentum 38. & 39
Boum cibaria 34. 35. 61
Boues qui eligẽdi, aratroq́; domandi 104
Boues altiles, & opimi 142
Boum ætas, forma, paſtus, admißura, fœtura, domatio 157. & 158
Braßicæ genera, eiusq́; medicina, & uſus 66
Braßicæ ſatio 334. & 371
Braßica uitibus inimica 361
Brocchi dentes 164
Bubilium cõſtructio, & ſitus

tus 6.& 94.& 238.cap. 21
Bubus quid in pabulum ſerendum 23.cap.30
De bubus abunde pag.325 cap.11
Bugones apes 159
Bumamma uua 158

C

Caduca poma 297
Caduca ſpica 146
Cæliaco medicamenta pag. 52.cap.25
Cæliacæ apes 214
Cæterus ornatus 21.cap.22
Calcarius 16
Calx quomodo coquatur 16.& 27
Calcariæ fornacis ſtructura 27
Calcis genera 232
Caluata uinea 25
Calcatorium 236
Caluefcit qui decreſcente luna tondetur 115
Camera 194
Campæ 248
Campanum far 77
Campeſtres ſegetes meliores 86
Canabis ſatio 273
Cancer albus, & ater: & quomodo ſanentur 67
Cancri fluuiales 249
Canes 105.169
Canini dentes 164
Cantarides 248.249
Canterij equi 167
Capri ſemimares 198
Capi 167
Capillamenta radicum 379
Capito piſcis 70.cap.158
Capræ 149
Capras auribus ſpiritũ ducere non naribus 150
Capræ culturæ inimicæ 80
Caprarũ ſaliua uenenũ ibi.
Caprarius 151
Capraſia inſula 149
Caprificare ficus 322
Caprea, Capreolus 113
Capitatum 392
Capulatoris officia 37 cap.66
Capulare oleum 37
Caput ſi dolet 69
Carbunculus 90
Carcinoma 67

Cardui ſatio 311.378
Cariotæ 143
Carioſa terra 8
Carœnum 387
Caſeus quãdo fiat 176
Caſeorũ diſcrimina ibidem
Itẽ de caſeo abunde pag. 344
Caßius Dionyſius Vticenſis 75
Caſtanea quõ ſeratur 396
Caſtrandi tempus 162
Cataclyſmus 179
Catulire 171
Catenæ ligneæ 234
Centuria 92
Cella 94
Centumpondium 14
Ceparum ſatio 290
Cepullæ ibidem
Cera 351
Ceraſi ſatio 117.380
Ceruices ſi doleant 69
Ceſtus quid 90
Chereſtus, et Chereas Athenienſis 75
Chamæmilleũ oleum. 353
χοῖρος quid 154
Chordi agni qui 141
χορίον 141
Cicer 107.308
Cicercula quando ſerenda 259
Cydonitis confectio 187
Cyma braßicæ 65
Cimices quomodo enecentur 248
Cyminum 315
Cythiſi ſatio 107
Citri ſatio 317
Claua ſeri 318
Clauuli 20
Clauolæ quid 119
Cloſtra 55
Cn. Tremellius 78
Coagulum 177
Cochlea 188
Cocleæ quõ nutriãtur, et earũ fœtura, et ſagina 207
Coclearia 207
Codicilli amurca conſpergantur 53
Cohortes 94.186
Coles 112
Color terræ 224
Color in equis 328
Colonicæ leges 80
Coloni qui 135

Columbarioru͠ poſitio 195 & 239
Columbaria in tegulis 197
Columbaru͠ genera, & unde dictæ, ſagina, color, fœcunditas, partus 194. 195 196
Columbinu͠ ſtercus 26. 116. & 117
Collumellares dentes 164
Columnella trapeti quæ in miliario 19
Cōmodius Equiculus 164
Compitalia, & in compito rem diuinam facere 7
Coniza 237
Conuoluulus in uinea ne fiat 44
Corbes 105
Corbulæ 21. *cap.* 23. & 24
Cordum 8
Coriandri ſatio 314
Coronā foco indere 59
Corudæ ſatio 9. 108
Cors quomodo fiat 238
Cotonea mala 130
Κραμβη 67
Craſſus ager 108
Crates 75
Creta 90
Κτηνιατροὶ *medici pecorum* 167
Cucumeres 312
Cucurbitæ 314
Culina 94
Culices quō necabis 248 & 249
Culex herba 312
Cullea 77
Cuniculus unde 206
Cuppa 20
Curculiones quomodo necentur 131
Cupreſsi ſatio 23. *cap.* 28. 32. 63
Cupreſsus ad creſcendum tarda 120
Cuſpides quid 89
Cuſtodis oleæ officia 37

D

Dactilorum oſsa 379
Damaſcena pruna 395
Daps profanata 33
Deacinata dolia 22
Debilis ut reficiatur 69
Decembri menſe quæ agenda 407
Defrutum 387

Delici

Delici porci 156
Delutare 53
Democritus phyſicus 74
Deorum ſupplicia 160
Depſiticus panis 39
Digitalia 128
Dilapidare 31.cap.46
Diodorus Prienneus 75
Dionyſius περὶ φυτῶν 75
Dion Colophonius 75
Diophanes Nicenſis 75
διφθέρα 178
Dolia noua quomodo imbuantur 38
Duracina perſica 394

E

Egeſias Maronites 75
Enchytus 41.cap.80
Epigenes Rhodius 75
Epiroticæ familiæ 101
Epityrum album, nigrum, & uarium 51.cap.119
Equas è uēto cōcipere 141
Equi futuri boni ſigna 165
Equorū ætas quomodo cognoſcatur 164
Equum non ſalire matrem 166
Equus qualis futurus ſit ex pullo cognoſci 164
Equorum admiſſura, forma, paſtus 165. 166. Et de equis & equabus abunde pag. 527
Erithace 211
Erucæ: remedia contra erucas 248
Erucæ ſatio 265
Eruum 23. cap. 27. Eius ſatio 273
Euagon Thaſius 75
Euphorion 75
Eubolus 75
Euphranij duo, Athenienſis unus, alter Amphipolytes 75
Euentus bonus ruſticorum deus 74
Europam ſalubriorē ac fructuoſiorem Aſia 76
Excandeſcere annonā 184
Extrema et prima luna 115

F

Fabæ ſatio 25. 114. 122. & 389
Factus quid 108
Facula 26
Fagus 402

Falces 106
Falerna uina 132.cap.65
Far unde dictum 113. Eius ſatio 91
Farrago 113
Fauus quid 214. Eius eximendi tempus 216
Faſeli ſatio 374
Febris ſigna in pecore 142
Ficus, Ficeta 119
Ficorum genera 121
Ficorũ inſitio 28. cap. 40. & pag. 29. cap. 41. & pag.30.cap.42.& pag. 119
Ficus quomodo & quando ſerẽda 10.cap.8.& pag. 23.cap.28
Fici propagatio 54.ca.133
Fici uirides quomodo ſeruentur 323
Fici ſemen naturale 120.Et de Ficu abunde 321
Fides, ſeu fidus aſtrum 160
Fiſcellæ 34
Fiſcinæ 14. cap. 13
Flabellum 112
Flagellum 112
Flora dea, Floralia 74
Foculi 12
Fœnerator peior fure 3. in proœmio
Fœniculum 292
Fœniſicium 33.cap. 53
Fœnum quãdo ſecandũ 128
Fœnum Græcũ 23.cap.27. & pag. 25. cap. 35. & pag. 26. cap. 37
Fœtura quid 141
Formicæ ne moleſtæ ſint 53. cap. 129. & pag. 248. & 249
Foſſorum periculum in puteis fodiendis, & quomodo euitetur 363
Frendere 156
Frit 124
Frondes quæ & quãdo ualent 23
Fructi genitiuus 7
Fructuaria ſus 156
Fructus quõ reponendi 95
Fructuum uenturorum experimenta 353
Frumentum quid 123.Et in quali cãpo ſerendũ 228
Fucus 211
Fuga apum 359
Fugiti

Fugitiuarius locus 208
Fulcimenta 15
Fur 3
Furfures cur obijciātur ouibus 149

G

Galaticum ordeum, & eius ſatio 273
Galbuli 118
Gallicus ager 77
Galli & eorū caſtratio 198
Gallina quot ouis, & quandiu incubet 199. *& ibidē abunde de gallis & gallinis, &* 240
Galli tanagrici, medici, chalcidici 198
Gemini in ſignifero circulo 138
Γίγαρτα 404
Git 371
Gibberi 159
Glabrum ſi quem facere uelis 82
Glandaria ſylua 88
Glandis legendæ ratio 402
Glirarium 209. *Glirium ſagina* *ibidem*
Gluma quid 124
Gobio 136
Græci autores quæ de agricultura ſcripſerūt 74. 75
Grando : Contra grandinē remedia 247
Granarij poſitio 129. *cap.* 57
Granum quid 123. *cap.* 48
Groſſi 44. *cap.* 94

H

Hamæ 55. *cap.* 135
Haræ poſitio 155
Haræ anſerum 203
Harundulatio 89
Helops 162
Helioſelinon 335
Heliotropia 123
Helueoli ſatio 9
Heluеolum uinum quomodo fiat 22
Hercules ex hortis heſperidum quid exportarit 138
Heſiodus Aſcræus 95
Hydromelli 358
Hyems quot dierum 110
Hieron Siculus 74
Hyeme quæ agenda 26
Hinnus qui 169

Hippomclides 408.cap.4
Hippenemia oua 141
Hippoſelinon 335
Hippocrates 84
Hircus cur Libero patri im molctur 80. De hircis 149
Hirnea 41. cap. 81
Hirtæ oues 177
Hœdi trimeſtres ſummittun tur 150
Horda & Hordicalia 159
Hordei ſatio 25. Exurit ſegetem 26. cap. 37
Hornotinæ nuces 16
Horologiū Cypreſtis 192
Horrei poſitio 236
Hortos ſub urbe colere expedit 98
Hortorū ſitus 245. & 246
Hoſtum quid 108

I

Imbrices 20
Imitatio 103
Imolandi initium à ſuillo pe core ſumptum 154
Impetigo ut ſanetur 70. cap. 157. in fine
Incerniculum 14. cap. 13
Incilia 65. cap. 155
Incubandi tempus 199
Initia quæ 180
Infundibulum 14. cap. 13
Inoculatio 394
Inſitio 29. cap. 41
Inſomnioſus quomodo curetur 68
Inſtragula 12
Inſtrata 13
Intermeſtruum 115. cap. 37
Intermiliarium 56
Internodia articulorū 170
Interputare 32
Interſpiro 49
Intybi ſatio 378
Inuiſus, pro, non uiſus 58. cap. 141
Inulæ ſatio 293
Iſchiacis remedia 52
Italia unde dicta 138. 158
Ἰταλοί 158
Italus Herculis taurus 158
Italiæ laudes 76
Iuga 89
Iugum 92
Iugatæ uineæ 88
Iuga Romanica 55. ca. 135
Iugamenta 15. cap. 14

Iugerum

Iugerum 92
Iulio menſe quæ agẽda 355
Iupiter dapalis 53
Iupiter 74
Ius ex oßibus 171

L

Labea 19.cap.20
Labella 43.cap.88
Labellum polulũ 11.cap.10
Labrum doliarium, lupinarium, aquarium, uinaticum 12
Labrum culleare 64.cap. 144
Lac alibile 186
Lacones canes 176
Lactis diſcrimina 176
Lactucæ 264
Lacuna 27.cap.38
Lacus compluuius 94
Lacus ſub prælo 127
Lætamen 360
Lætare arbores 229
Lana ſuccida 177
Larem familiarem ſalutare 3.cap.2
Larix 402
Laſerpitiatum acetum 50. cap.116
Laterũ dolor quomodo curetur 52.cap.125
Lateres quomodo conficiendi 345
Lauatio homini requies 135
Laurinum oleum 270.377
Laurus delphica, ſyluatica, Cyprica 11. cap. 8
Lecti loris ſubſtrati, & cõmunes 12
Legaria quid & unde 114
Legumina unde dicta 107. & an ſarrienda 260
Leguli 60.cap.144
Lenticulæ ſatio 272
Lentis ſatio 25.cap.35
Lentis quomodo ſeruetur 50.cap.116
Lentiſcini olei confectio 270.cap.21
Lepus unde dictus 205
Eius genera, indicia ætatis, fœcunditas ibidem
Leporarium ibidem
Liber deus 74
Libum quomodo fiat 39
Lyburniæ mulieres 175
Licinia lex 78

Ligna

Hippomelides 408.cap.4
Hippenemia oua 141
Hippoſelinon 335
Hippocrates 84
Hircus cur Libero patri im moletur 80. De hircis 149
Hirnea 41. cap. 81
Hirtæ oues 177
Hœdi trimeſtres ſummittun tur 150
Horda & Hordicalia 159
Hordei ſatio 25. Exurit ſegetem 26. cap. 37
Hornotinæ nuces 16
Horologiũ Cypreſtis 192
Horrei poſitio 236
Hortos ſub urbe colere expedit 98
Hortorũ ſitus 245.& 246
Hoſtum quid 108

I

Imbrices 20
Imitatio 103
Imolandi initium à ſuillo pecore ſumptum 154
Impetigo ut ſanetur 70. cap.157.in fine
Incerniculum 14. cap.13
Incilia 65. cap. 155
Incubandi tempus 199
Initia quæ 180
Infundibulum 14.cap.13
Inoculatio 394
Inſitio 29.cap.41
Inſomnioſus quomodo curetur 68
Inſtragula 12
Inſtrata 13
Intermeſtruum 115.cap.37
Intermiliarium 56
Internodia articulorũ 170
Interputare 32
Interſpiro 49
Intybi ſatio 378
Inuiſus,pro, non uiſus 58. cap. 141
Inulæ ſatio 293
Iſchiacis remedia 52
Italia unde dicta 138.158
Ἰταλοὶ 158
Italus Herculis taurus 158
Italiæ laudes 76
Iuga 89
Iugum 92
Iugatæ uineæ 88
Iuga Romanica 55.ca.135
Iugamenta 15. cap.14

Iugerum

Iugerum 92
Iulio menſe quæ agẽda 355
Iupiter dapalis 53
Iupiter 74
Ius ex oſsibus 171

L

Labea 19.cap.20
Labella 43.cap.88
Labellum polulũ 11.cap.10
Labrum doliarium, lupinarium, aquarium, uinaticum 12
Labrum culleare 64.cap. 144
Lac alibile 186
Lacones canes 176
Lactis diſcrimina 176
Lactucæ 264
Lacuna 27.cap.38
Lacus compluuius 94
Lacus ſub prælo 127
Lætamen 360
Lætare arbores 229
Lana ſuccida 177
Larem familiarem ſalutare 3.cap.2
Larix 402
Laſerpitiatum acetum 50.cap.116
Laterũ dolor quomodo curetur 52.cap.125
Lateres quomodo conficiendi 345
Lauatio homini requies 135
Laurinum oleum 270.377
Laurus delphica, ſyluatica, Cyprica 11, cap. 8
Lecti loris ſubſtrati, & cõmunes 12
Legaria quid & unde 114
Legumina unde dicta 107. & an ſarrienda 260
Leguli 60.cap.144
Lenticulæ ſatio 272
Lentis ſatio 25.cap.35
Lentis quomodo ſeruetur 50.cap.116
Lentiſcini olei confectio 270.cap.21
Lepus unde dictus 205
Eius genera, indicia ætatis, fœcunditas ibidem
Leporarium ibidem
Liber deus 74
Libum quomodo fiat 39
Lyburniæ mulieres 175
Licinia lex 78

Ligna

Ligna ut bene ardeant, & fumoſa ne ſint 53.cap. 130
Liliorum ſatio 115.289
Liliaceum oleum 346
Lympha dea ruſtica 74
Lingua in ouibus potiſſimum inſpicienda 144. & 145
Lingula 17.cap.18.& pag. 18.cap.19
Lini ſatio 108. cap.23. & pag.269.& 374
Lirare 11
Lyra ſydus cœleſte 161
Lyſimachus 75
Lithoſtrotum 181
Loci mulierum ne uiroſi fiant 69
Loculatæ arculæ 219
Longuriæ 96
Longurij 166
Lora familiæ 35.& 127
Lorea quomodo fiat 22. cap.25
Lorei 6.cap.3
Lotium ut facile eat 66
Lucum collucare 57
Lumbrici 52.cap.126
Luna dea ruſtica 74
Lunares dies 115
Luna extrema et prima ibi.
Lupini ſatio 25.cap.34. & pag.368.& 369
Lupus in ſues 153
Lupus piſcis 187
Luſtrare agrum 57
Lucamenta 53.cap.128
Lutare 44.cap.92
Luxatum ut ſanes 67
M
Maceria quid 97
Macellarij 188
Maceſcentes melius concipere 141
Mactus dape 53
Magiſter pecoris 173
Mago Carthaginienſis 75
Maiales 157.167
Maio mēſe quæ agēda 340
Mallei 105.cap.22
Mala punica 130.315
Mali inſitio 297
Maltha 235
Maluæ ſatio 378
Mammillæ penſiles in capris 149
Mammarum ulcera 67

Mancipia 100
Mare congelatum 77
Mareoticæ uites 94
Marice 10. cap. 8
Maritæ arbores 24
Mars Syluanus 41
Martio menſe quæ fieri debeant 307
Matella 11
Mateola 31
Materies quando tĕpeſtiua 16. cap. 17. & pag. 24. cap. 31. & pag. 26. cap. 37. & pag. 402
Medica 121. 148. 333
Mediponti 6
Mel dijs ac hominibus gratum 210. plura de melle lib. 3. Varronis, cap. 16. Et pag. 351
Mellificium 212. 215
Mellaria 212
Mellarij 213
Mellum 172
Meleagrides 201
Melex 205
Melicæ gallinæ 202
Melimela 130
Μελιττοτροφεῖα 212
Μελιττῶνες 212
Meliturgi 209
Melonum ſatio 312
Memmius Percenius 63
Menecrates Epheſius 75
Menădri duo, unus Priĕneus, alter Heracleotes 75
Meneſtratus 75
Menſtruum tempus 110
Mentæ ſatio 291
Mercator 3
Meſsis unde dicta 125
Meſsis tempus 54. 113. 147
Milij ſatio 9. et 308. quamdiu duret 129. cap. 57
Miliarius grex 175
Miliarius cliuus 180
Miliarij apri 183
Miliariæ aues 188
Militare ſepimentum 96
Mina ouis 145
Minerua 74
Minerual 185
Myrti ſatio 11. propagatio 54
Myrti uinum 52. cap. 125 & pag. 270. & 303
Myrtinum oleum 270
Miſcellæ uites & uuæ 10. cap.

cap.6.in finc.et pag. 21.
Miſcella nigra 127
Miſcellum 194
Mnaſeas 75
Modioli 19. cap. 20.
Meri ſatio 300
Morticina ouis 171
Muli 167. 330
Mulæ partus 143
Mulier ad rem diuinam ne accedat 42
Mures ne noceant 44. cap. 92. 249
Murenæ flutæ 162
Murteus color 328
Muſcæ liguriunt 210
Muſeum 190
Muſtea mala 10. cap. 7. & pag. 130. cap. 59.
Muſtacci quomodo fiãt 51
Muſtum annum totum habere ſi uoles 51, de muſto item pag. 383.
Mutum adminiculum 99

N

Naſturtium 371
Naues ambulare 4
Nebuloſus ager 9
Nefrendes 156
Niceſius Maronites 85
Nonarum inſtitutio 134
Noualis 111
Nouembri menſe quæ agenda 389
Numina ruſtica 73

O

Oades 75
Obærati 100
Occare quid 111, & 112, cap. 31.
Ocymi ſatio 23. cap. 27. et. 25. cap. 33. & pag. 33. & 34. cap. 54. & pa 113. 135
Octobri menſe quæ fieri debeant 374
Oenanthe quõ fiat 363
Oenomelli confectura 386
Offringere quid 111
Offæ ex ficis 189
Ogyges 179
Olea ut cito creſcat 6. Et cur in creſcẽdo tarda 120
Olea ſi fructum nõ fert 44
Olea quando legenda 6. & 36. & 59., 127. Et quãdo condenda 24. & 131. Quando promẽda. 132

Item

Item de olea 310. & 333

Olea quõ ſerẽda 23. eius ab laqueatio ibid. ca. 29 Inſitio 28. Propagatio 54

Olea à caſtis colenda 227. & 228.

Oleæ albæ cõditura 51 cap. 117. & 118.

Oleum uiridius bonũ 6. & quõ fiat 37. & 377

Olei conficiendi ratio 403

Oleum Venafrum 77

Oleũ liburnico ſimile 403

Oleũ ſordidũ, horrendi odoris, rancidum, quõ repurges. 404

Oliuarum conditura 405

Oliueti ſitus 285. putatio 30. cap. 44. Itẽ de oliuetis pag. 376

Oleitas 38. cap. 68

Olus 315

Onagri 163

Operarios quales eſſe oporteat 100

Ὀπὸς 177

Orbis terrarũ diuiſio 76

Orbile 192

Orcæ 96

Ordeum 91

Ὀρνιθοβοσκεῖον 201

Ὀρνιθοτροφεῖον 190

Onithones 186

Oues ne ſcabræ fiãt 45. Amplius de ouibus pag. 144. cap. 2. & pag. 357

Ouiũ placiditas 137

Oua an plena ſunt necne 200

P

Pabulum 107. & 113

Palea qd, et unde dicta 251

Palea 198

Palus 89

Palus uitanda 230

Palma unde dicta 112. cur ad creſcendũ tarda 120 Eius ſatio 379. cap. 12

Parilema 112

Panici ſatio 9

Papaueris ſatio 28. 371

Partiones 198

Paſcua 400

Paſſum quomodo fiat 387

Paſtinacæ ſatio 292

Paſtionum genera 183

Paſtorũ uita incentiua, agricolarũ ſuccentiua 79

Pauimenti cōſtruendi ratio 232.345
Pauones 193.241
Pauonē in cœna expoſuit primus Q. Horten. 194
Pecoris omnis ætas prima et extrema ſterilis eſt 139
Pecoris morbi 142
Pecuariæ origo et dignitas 136.& 137
Pecunia & peculium 139
Pedicini 17
Pedum medela 82
Pedamenta quid 88
Pedamentorū genera quatuor 89
Penſilia 132
Περιστεράς μαία 192
Perdices uoce maris audita concipiunt 205
Periſtereon 194
Pernarum ſalſura 72
Perſes 75
Perſici inſitio 392.& 393. Inoculatio 394
Petaſiones 145
Perticæ uites 89
Petroſelinum 335
Phalarides 205
Pilæ 12.255
Pilum fabariū, farrearium, ſeminarium. 12
Pinguis terræ indicia 223
Pini ſatio 23.ca.28.et pag. 32.cap.48.in fine
Pyra cōditiua quæ, & quō ſeruētur 10.cap.& pag. 28. cap. 7. & pag. 28. cap. 40. & pag.119.& pag. 130. cap. 59
Pyri ſatio 293
Pyra ne lapidoſa, nec uermiculoſa ſint 294
Pyri uinū & acetū, ibidē
Piſi ſatio 308
Piſcinæ nobiles. 187
Piſcinarū duo genera 218
Et de piſcinis pag. 244
Piſtatiorum ſatio 379
Piſtrinum 256
Pythion Rhodius 75
Pituitam ut eijcias 65
Placenta quō fiat 39
Platani radix 116
Pleutiphanes 75
Ploſtra 36
Ploſtellum pœnicum 126
Plumula 191

Podia

Podia 236
Pollinctio quõ danda 56
Polypus ut ſanetur 70
Pomi ſatio 293. inſitio pag. 23. ca. 28. & pag. 28. ca. 40. Propagatio 33. et 54
Poma cõditiua 10. ca. 7. & pag. 130. unde dicta 113
Poma ne uermiculoſa ſint, nec caduca, & ut diu ſeruentur 297
Poma ne findantur, & ne uermibus laborent in arbore 315. & 316
Pomariũ ſeminarium 31
Pomorum & pyrorum genera, & quomodo condantur 10
Populi arboris ſatio 109 cap. 24
Porca quid 111. 154
Porca præcidanea 54. cap. 134
Porci hyeme nati quales 155
Porculatio ibid. De porcis fuſius 302
Porrina ubi ſerẽda 31. c. 47
Porrigere 111
Porrũ qñ ſerendũ, & ſi uelis ſectiuũ aut capitatũ 292
Eius tralatio 379
Prædium quod optimum 3. cap. 1
Præſaminũ uinũ 57. ca. 141
Præfurnium 27. cap. 38
Præliganeũ uinũ 21. cap. 23
Præla temperata & ſuperuacanea 14. cap. 12
Prælum unde fieri debeat 24. cap. 31
Prata irrigua quõ fiant 11 cap. 9. quõ irriganda 113. ca. 31. quõ ſerãtur 32. Siciliẽda 124. ca. 49. unde dicta 88. quõ ſeruãda, & letamine ſaturanda 272
Prata nouella formanda, uetera excolenda quõ 369
Propagatio uitis 24. arboris 54
Propolis 214
Proſcindere quid 111
Pruni ſatio 395
Pugna apum quõ compeſcatur 551
Pulices: contra pulices 249
Pulli arborum 33. cap. 51

Pullorum equorũ cura 166 329
Pulmentarium familiæ 35
Pulmonis remedium 68
Pultam punicã ſic facias 42
Puluerare uites 309
Purgari ſiquis uelit 69
Putandi tempus 279,280, & 391
Putei quõ fodiendi 363

Q

Quadragenariũ doliũ 47
Quadraria uaſa 16.cap.18
Quadridentes 12
Quartarium 44.cap.95
Quala ſataria 13
Quaſillus 54.cap.133.in fine

R

Radices in arboribus quõ capiant 54.cap.133
Radices 361.cap.5
Raporũ ſatio 9.cap.6.& pag,108,& 355.& 356
Rapa cõfecta ut ſerues 130. & 355
Raphani ſatio 9.cap.6
Raphanũ uiti inimicũ 361
Rapitij ſatio 26,54
Rapinæ ſatio 9,26
Reſtes uites 89
Reſtibilis ager 121
Ridica quid 16. 26, 89, 109.cap,26
Robigus,& Robigalia 74
Rodomelli 346
Romanorum nomina à pecoribus indita 139
Roſa 114.288
Roſarij inſtitutio 399
Roſæ uirides ſeruandæ 346
Roſati confectio 345
Roſatum ſiue roſa quomodo fiat 386
Roſeum oleum 346
Rotæ capræ 137
Rubus caninus 246
Rudeta 25.cap.34
Rudus 90
Rumis,mamma 142,177
Rumia dea 177
Rumpi 89
Ruſtica uita urbana antiquior 134.179
Ruta quando ſeritur 314

S

Sabulo albus an rubeus 191
Sacres porci 142,156

Sal

Sal candidus quomodo fiat 42.cap.88
Sal ex lignis 88. Foßilis 177
Salictũ ubi cõſerendũ 11.25
Salix ubi,& qũ ſeratur 9
Salſi humoris remedia 367
Saltus 92
Sapa 387
Sata quoto quæq; die pro=deant è terra 122.& quõ ſint tuenda 123
Sauillum quid 42
Scabies ex fame 8
Scapillia 12.cap.10
Scalæ 14
Scantiana poma 10.& 7. & pag.59
Scylliticum acetum 359
Sirpeæ 11.cap.10
Scopæ uirgeæ 54
Scriblita 41
Scrofa unde 151
Scrupulum 92
Secluſorium 189
Segetem exurentia 26
Segetes campeſtres 86
Seges quid 111
Σελινοειδὴς braßica 67
Sementim ubi facias 28
Seminarium quõ fiat 32
Semina ut cito creſcant 31.cap.46
Semina quot ſint 117
Seminariorum arborum cura ibidem
Septẽbri mẽſe quæ fiãt 367
Septentrio meridie ſalubrior,& fructuoſior 76
Semiuocale inſtrumentum 103
Semodialis placenta 40
Sepes uiua 96
Septum uenationis T.Pompeij 205
Serendi tẽpus 114.& 227
Seris 203
Serpẽtes quõ fugãtur 250
Serpillum 114. Eius ſatio 315
Serra Campanica 47
Sibyllini libri 73
Sicilimenta 8
Sicilire pratum 124
Siliginis ſatio 25.& 107
Siliqua 300
Sylua glandaria, & cædua .4.cap.1

Symphoniaca herba 381
Sinapis ſatio 378
Sinapi quō facias 359
Siſami ſatio 368
Syri quid 129
Sol 74
Sol ſex continuis menſibus ubi non uideatur 77
Solitanæ coclex 208
Solitaurilia 53. & 178. in fine
Sorba 10.59.130.133
Spica quid 123. & 124
Spicilegium 126
Spira quomodo fiat 40
Spongiæ aſparagi 313
Stabulare 105
Stercus 8.23.26.116
Stercus herbas creat 72
Stercus optimum 116
Sterquilinium 8.95.117. & 245
Stylobatæ 94.191
Stipula legenda 127
Stolonis lex 78
Stramēta ubi cōduntur, ſale conſpergenda ſunt 34
Stramen, & ſtramentum unde 125
Stranguriæ remedium 52
Struthea mala 10.54.130
Subductarij funes 14
Subiugia 56
Subrumi agni 141.177
Succulæ 14.18
Succidiæ 154
Sulcus 111
Superuacanea 14
Surculorum transferendorum tempus 119
Suū grex, paſtus, ſtabulatio, fœtura, admiſſura, partus, fœcūditas, ꝓculatio &c. 151. cap. 4. per totum

T

Tabani 161
Talea oleagina 30.119
Talpa: contra talpas 250 & 311
Taniace 154
Taura quæ 159
Tauri 357
Tauri quō lupos propulſent 169
Tegeticulæ 177
Tellus dea 74
Tempeſtatis malæ tempore quid agendum 28

Temporis diuiſio 110
Terra quot modis dicatur 90
Terrarum qualitates 223
Tertiarium 44
Teſſeræ 232
Thebæ Bœotiæ 179
Thelis olim, nunc Thetis 202
Θεατρίδιον 191
Theophilus 75
Theophraſtus peripateticus 74
Thymi ſatio 371
Θεατροφυον 207
Tibia incentiua,& *ſuccentiua* 79
Tineæ ne ueſtimenta tangant 45.& 52
Tonſura ouium 177.343
Torcularia 6
Tomacinæ 154
Torcularia uaſa 13
Torcularium quomodo ædificandum 16
Tormina ut ſiſtas 68
Tortiuum muſtum 22
Tracta 40
Traduces 89
Trapetum 6.20.55.56
Treblæ 55
Tribulum 126
Tricenariæ uites 77
Trimeſtris ſatio 26
Tritici ſatio 25.cap.34. in fi.& ca.35.& pa.91.107
Triticum Appulum 77
Triticũ quõ condatur 129
Triticũ quamdiu duret 129
Tritura granorum 126
Trullæ 14
Trutina 14
Tubuli 89
Turdorum cura & ſagina 168.240.Aduolatus, reuolatusq́; 169.& 190
Turtures 239

V

Vaccæ forma 326
Vagina quid 124
Varro quoto anno libros de re ruſtica ſcripſerit 73
Vaſa uinaria 17
Vectes 14.17.24
Vecturæ ad uillam 99
Vegrandes 147
Veha 79
Vellaturam facere 79

Vellera unde 178
Vellumina ibidem
Vendacem, non emacem decet eſſe patremfamil. 6
Venæ ſufflatæ ex cibo, ut perſpuent 68
Venus ruſticorum dea 74
Veris tempore quæ fiant 28. 110. Quot dies habeat 110
Verres 152.153.157
Verſura foliorum 123
Verſus quid 92
Veſpa 213
Veruactum 121
Viciæ ſatio 23. cap.27.& pag. 25.cap.35
Vicinitas bona neceſſaria in uilla 7
Villa ne fundũ quærat, nec fundus uillam 6
Villa unde 79
Villæ poſitio 92.& 93
Villa ſuburbana 7.cap.4. & pag.96
Villicus 79
Villici officia 7
Vinalia 74
Vinariæ cellæ poſitio 236
Vindemiæ quæ præparãdæ 21. quomodo facienda 127.& 399
Vinea quo agro ſerenda 9. & 109
Vinea uetus quomodo renouetur 24. Quomodo de loco transferatur 32
Vinctus quid 90
Vinum an duraturum ſit necne 74
Vinum aſperum ut lene fiat 48
Vino odorem deteriorem demere 48
Vinum Coum 48
Vinum ad aluum mouendã 50.ad lotiũ 51.ad Iſchiacos 51.& 52.Myrtitum 52
De uino cõdiendo quæ Græci dixerint 382
Vinum è granatis 317
Viola ubi ſerenda 108.& 289
Violatium oleum & uinum 337
Violaria 114
Virgarum ſatio 10. ut ſeruentur

uentur